

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ESERLERİNDE
SON DÖNEM OSMANLI AİLE HAYATI, KADIN ve EĞİTİM

Derya GÜLER

İZMİR-2016

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ESERLERİNDE
SON DÖNEM OSMANLI AİLE HAYATI, KADIN ve EĞİTİM

Derya GÜLER

Danışman

Doç. Dr. Özlem FEDAI

İZMİR-2016

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Münevver Ayaşlı’nın Eserlerinde Son Dönem Osmanlı Aile Hayatı, Kadın ve Eğitim” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/05/2016

Derya GÜLER

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Yüksek Lisans Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç. Dr. Özlem FEDAI

Üye :Yrd. Doç. Dr. Müberra BAĞCI

Üye :Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

06/06/2016

Prof. Dr. Ali Günay BALIM
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10115543
Yazar Adı / Soyadı	DERYA GÜLER
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 42412516342
Telefon	5552412960
E-Posta	dryguler_jw@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Münevver Ayaşlı'nın Eserlerinde Son Dönem Osmanlı Aile Hayatı, Kadın ve Eğitim
Tezin Tercümesi	Late Ottoman Family Life, Women and Education in the Works of Münevver Ayaşlı
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2016
Sayfa	206
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. ÖZLEM FEDAİ 48691381336
Dizin Terimleri	Türk kadını=Turkish women ; Kadın eğitimi=Women education ; Türk dili ve edebiyatı=Turkish language and literature
Önerilen Dizin Terimleri	Münevver Ayaşlı Aile Hayatı Dinî Eğitim Boğaziçi
Kısıtlama	24 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 28.06.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

28.06.2016

İmza:

ÖN SÖZ

Osmanlı İmparatorluğu’nda yönetici kadro, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Batı karşısında yaşanan yenilgi ve toprak kayıplarının sadece askerî alana değil, tüm devlet birimlerine hâkim olacak bir çağdaşlaşma politikası ile önlenebileceğini idrak eder. Böylece yönetim, hukuk ve maliye alanlarında Batılılaşmaya gidilerek Tanzimat süreci başlatılmış olur. Düzenlemelerin kalıcılığını sağlamak ve kamuoyunu bu medeniyet değişikliğine hazırlamak için sivil eğitimin de üzerinde durulması kararlaştırılarak rüştiye, idadî ve sultânîler açılır; Darülmuallimîn ve Darülmuallimât kurulur. Ancak program ve deneyim eksikliği ile gelenekçi İlmiye sınıfının varlığı, eğitimde ikili bir görünüm ortaya çıkarır. Üstelik her geçen yıl artan misyoner yabancı okullar da eğitimin Müslüman Türkler adına kuşkulu diğer cephesini oluşturur.

Öteden beri medeniyet değişikliklerinden en çok etkilenen ve bir milletin zihniyetinin, yaşamı algılama şeklinin vitrini olarak görülen kadın da bu Batılılaşma sürecinden etkilenmiş, sıbyan mekteplerinden sonraki eğitim basamaklarından yararlanmış, 1890’lı yılların ikinci yarısından itibaren özel yabancı okulların sıralarına da oturmuştur. Ancak Boğaziçi’nde ikâmet eden, varlıklı, kendisini İstanbul’un diğer sınıflarından soyutlamış, “mutlu azınlık” çevresi olan Osmanlı aristokrasisi, kızlarının eğitimi için tek seçenek olarak eğitim kurumlarını görmemiştir.

Sarayın izinde, Batılı bir yaşam tarzına yönelmiş bürokrasi çevresini oluşturan aileler, kendi seçkin yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını, görgü ve nezaketlerini, kısaca “Osmanlı terbiyesi”ni, Batı’yla yoğrulmuş şekliyle kızlarına ev içinde verme yoluna gitmişlerdir. Avrupalı mürebbiyelerin eşlik ettiği, yabancı dil ve güzel sanatlar eğitiminin ağır bastığı “konak eğitimi”, zamanla Boğaziçi’nde baskın bir hâl almıştır.

Çalışmamızın merkezinde bulunan Münevver Ayaşlı, Rumeli kökenli seçkin bir ailenin, İmparatorluğun Selanik, Halep, Beyrut gibi önemli şehirlerinde özel yabancı okullar ve konak eğitimi ile yetiştirilmiş bir üyesidir. Yürekten bağlı olduğu

İmparatorluğun ve Osmanlı aristokrasisinin çöküşünden en çok etkilenen yazarlardan biri olarak tanık olduğu bu çöküşü, bir İmparatorluk nostaljisi ışığında anı ve romanlarına aktarmıştır.

Yazarın incelediğimiz iki romanı, kitaba aktarılmadan tefrika hâlinde kalmış iki de öyküsü bulunmaktadır. Anı ve diğer eserlerinin de yardımıyla incelediğimiz romanlarında, Ayaşlı'nın bizzat bağlı bulunduğu sınıftan seçtiği “ereksiz” kadınların I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in kuruluşu ve inkılâplar, Tek Parti ve DP iktidarları, II. Dünya Savaşı ve ihtilâller karşısında sürekli değişen toplumsal yaşama ayak uydurma mücadelesi anlatılmıştır. Ayaşlı gibi konak eğitiminden geçmiş, yolu özel yabancı okullara düşmüş, Osmanlı aristokrasisinin bir ferdi olan ve Boğaziçi çevresinden dışarı çıkmamış kadın kişilerin, yoksulluk ve konağın dağılmasıyla dışarıdaki yaşamla yüzleşmek zorunda kalmaları, yazarın iki romanında da ısrarla üzerinde durduğu konudur.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan “Giriş”te problem durumu, sayıltı, sınırlılık ve tanımlara yer verilmiş, ikinci bölümde Münevver Ayaşlı'yla ilgili yayın ve araştırmalardan kısaca bahsedilmiş, üçüncü bölümde kullanılan yöntemle ilgili bilgiler sunulmuştur.

Çalışmanın asıl içeriğini oluşturan dördüncü bölümde, öncelikle “Türk Edebiyatında Kadın, Eğitim ve Roman” başlığı altında, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar kadın eğitiminde gerçekleştirilen atılımlardan kısaca bahsedilmiş ve “konak eğitimi”nin seyri ile içeriği incelenmiş, ayrıca Türk edebiyatında Münevver Ayaşlı'ya kadar olan kadın romancılar, işledikleri konularla birlikte ele alınmıştır.

“Münevver Ayaşlı'nın Eğitimi ve Yazı Hayatı” başlığı altında Ayaşlı'nın yaşamına, eserlerine doğrudan etki ettiği için, çalışmamızın sınırlarını zorlamayacak ölçüde yer verilmiş, ayrıca eğitiminin ayrıntılarına ve yazarlık serüvenine değinilmiştir.

“Münevver Ayaşlı'nın Eserlerinde Kadın ve Kadın Eğitimi” başlığında iki alt başlık bulunmaktadır. Öncelikle “Münevver Ayaşlı'nın Eserlerinde Kadın” başlığında yazarın roman ve öykülerinde bulunan kadınların bir sınıflandırılması yapılmış, sosyal sınıflarına göre ayrılan kadınların birbirlerinden ayrılan özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Ayaşlı'nın eserlerinde kadınlar, “Osmanlı Aristokrasisine Bağlı

Kadınlar”, “Şişli–Beyoğlu Kadınları”, “Kenar Mahalle Kadınları” ve “Taşra Kadınları” şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Yine dördüncü bölümde bulunan “Münevver Ayaşlı’nın Eserlerinde Kadın Eğitimi” alt başlığında ise kadınların, ev içi eğitimden mi yoksa eğitim kurumlarından mı yararlandıkları, bu eğitim şekillerinin artıları ve eksileriyle birlikte incelenmiştir. “Kadın Eğitiminde İçerik” başlığında ise yazarın eserleri, “Dinî Eğitim”, “Yabancı Dil Eğitimi” ve “Güzel Sanatlar Eğitimi” yönlerinden incelenmiştir. Bu başlıklarda Ayaşlı’nın “konak eğitimi” ile genç Cumhuriyet’in eğitim kurumları arasında yaptığı içerik karşılaştırmalarına ve eleştirilere yer verilmiştir.

“Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde yazarın ideal eğitim konusundaki görüşlerine yer verilmiş; son olarak “Kaynakça” sunulmuştur.

Yazarın incelenen eserlerinin mümkün olan en eski basımlarına ulaşılmış, bu basımlardaki yazım ve noktalama şekillerine, hataları ve değişiklikleriyle birlikte elden geldiğince bağlı kalınmıştır.

Yorucu yüksek lisans serüvenim boyunca üzerimden sabrını ve hoşgörüsünü, çalışmamdan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, mükemmeliyetçiliği ve çalışkanlığı ile lisans yıllarımda olduğu gibi yüksek lisans yıllarımda da daima önümdeki en güzel örneği teşkil eden değerli tez danışmanım Doç. Dr. Özlem FEDAI’ye, yönlendirmeleri, desteği ve üzerimdeki emeğiyle saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN’a, konuya farklı bakış açısı ve tavsiyeleriyle Öğr. Gör. Yusuf YANARTAŞ’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kendilerine has motivasyon şekilleriyle beni hep destekleyen sevgili aileme; var oldukları ve yanımda oldukları için teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışmamı yaşamımdaki dört sevgili kaybın, merhum dedelerim Süleyman GÜLER ve Ali BOZKIR’ın, anneannem Fatma BOZKIR’ın ve kuzenim Gökçe BAŞMAK’ın aziz hatıralarına adanmış olmaktan onur duyarım.

İÇİNDEKİLER

• Ön Söz.....	i
• İçindekiler.....	iv
• Özet.....	vii
• Abstract.....	ix

I. BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1. Problem Durumu.....	1
2. Sayıtlar.....	1
3. Sınırlılıklar.....	1
4. Tanımlar.....	2

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN ve ARAŞTIRMALAR.....	3
--	----------

III. BÖLÜM

YÖNTEM.....	5
1. Araştırma Modeli.....	5
2. Evren ve Örneklem.....	5
3. Veri Toplama Araçları.....	5
4. Veri Çözümleme Teknikleri.....	5

IV. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR.....6

1. TÜRK EDEBİYATINDA KADIN, EĞİTİM ve ROMAN.....6

1. 1. XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başında

Türk Kadınının Eğitimi.....6

1. 2. Ana Hatlarıyla Münevver Ayaşlı'ya Kadarki Kadın Romancılarımız

ve Kadın Eğitime Bakışları.....13

2. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN EĞİTİMİ VE YAZI HAYATI.....22

2. 1. Münevver Ayaşlı'nın Eğitimi.....23

2. 2. Yazı Hayatı.....26

3. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ESERLERİNDE KADIN

ve KADIN EĞİTİMİ33

3. 1. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ESERLERİNDE KADIN.....33

3. 1. 1. Osmanlı Aristokrasisine Bağlı Kadınlar (Boğaziçi Kadınları)...36

3. 1. 1. 1. Rumeli Kadınları.....52

3. 1. 2. Şişli-Beyoğlu Kadınları (Gayrimüslim Kadınlar).....57

3. 1. 3. Kenar Mahalle Kadınları.....75

3. 1. 4. Taşra Kadınları.....79

3. 2. MÜNEVVER AYAŞLI’NIN ESERLERİNDE	
KADIN EĞİTİMİ.....	94
3. 2. 1. Ev İçi Eğitim.....	95
3. 2. 1. 1. Konak Eğitimi ve Osmanlı Aile Hayatı.....	95
3. 2. 1. 1. 1. Mürebbiyeler.....	116
3. 2. 1. 2. Konak Dışında Ev İçi Eğitim.....	124
3. 2. 2. Eğitim Kurumlarında Kadın Eğitimi	128
3. 2. 2. 1. İlköğretim ve Ortaöğretim.....	128
3. 2. 2. 2. Yükseköğretim.....	146
 3. 3. KADIN EĞİTİMİNDE İÇERİK.....	153
3. 3. 1. Dinî Eğitim.....	153
3. 3. 2. Yabancı Dil Eğitimi.....	174
3. 3. 3. Güzel Sanatlar Eğitimi.....	180
3. 3. 3. 1. Müzik Eğitimi.....	180
3. 3. 3. 2. Görsel Sanatlar Eğitimi.....	186
 SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	189
KAYNAKÇA.....	199
1. İncelenen Eserler.....	199
2. Yararlanılan Kaynaklar.....	201

ÖZET

Daha çok anı türünde eser veren Münevver Ayaşlı, 1968-1969 yıllarında tefrika edilmiş nehir romanını *Pertev Bey'in Üç Kızı* adı altında toplamış, 1987'de de okuyucuların karşısına *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanı ile çıkmıştır. *Boğaziçi* ve *Türk Edebiyatı* dergilerinde 1985 ve 1986 yıllarında tefrika edilen iki de öyküsü bulunan yazar, bu eserlerini oluştururken anılarından ve gözlemlerinden fazlasıyla yararlanmıştır.

Sağ siyasî duruşu ile dikkati çeken Münevver Ayaşlı'nın roman ve öykülerinde, Cumhuriyet'le birlikte gözden düşmüş bir çevrenin, Boğaziçi çevresinde kümelenmiş Osmanlı aristokrasisinin geçmiş, parlak günlerine özlem ve bu düşüşten sorumlu tuttuğu Ankara ve genç Cumhuriyet'e yönelik sitemli ve beğenmeyen bir tavır hâkimdir. “Boğaziçi Medeniyeti” olarak adlandırılan ve buradaki konak/yalı/köşklerde sürdürülen Batılı ve seçkin yaşam tarzının I. Dünya Savaşı'yla başlayan süreçte sona ermesi, yazarın her iki romanında da üzerinde durduğu konudur.

Özel yabancı okullarla desteklenen bir konak eğitiminden geçen Ayaşlı, romanlarında kendisiyle benzer bir eğitimden geçen Boğaziçi çevresinin kadınlarını yoksulluk, savaş şartları, farklı sosyal sınıflar ile yeni Türkiye'nin sosyal ve siyasî karmaşası karşısında yalnız bırakarak bu kadınların yaşam mücadelesini anlatmıştır. Yazarın her iki romanında da babalarını ve/veya eşlerini erken yitirmiş her yaştan kadın, değişen toplum karşısında kendi yerini bulmaya çalışmıştır.

Ayaşlı, romanlarının merkezine Boğaziçi kadınlarını almakla birlikte başka sınıflardan kadınlara da yer vermiştir. Genellikle karşılaştırma amacıyla romana aldığı bu kadınların Boğaziçi kadınları karşısındaki üstün ve aşağı yönlerini, nedenleriyle birlikte dile getirmiştir.

Ayaşlı, romanlarındaki her sınıfın kadın eğitimi üzerinde bazen ayrıntıyla, bazen de kısaca değinerek veya hissettirerek durmuş, kadınların sosyal yaşamdaki başarı ve başarısızlıklarıyla eğitimleri arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Yazar,

sosyal yaşama uyum sağlayamayan kadınlar, ahlâksız bir yaşam tarzına yönelenler, zararlı ideolojilerin peşinde ailelerini ve millî kimliklerini reddedenler ile bu kimselerin aldıkları eğitim ve bu eğitimin içeriği arasında ilişki kurmuş ve karşılaşılan olumsuzlukların altındaki nedenleri aramıştır. Eğitim içeriklerini ele alırken dinî ve millî eğitimin önemi üzerinde özellikle durmuştur.

Münevver Ayaşlı, öykü ve romanlarında bir yandan Osmanlı yaşamının aile içerisinde sürdürülmesi taraftarı olmuş, bir yandan da laik düzenlemeleri nedeniyle Cumhuriyet kadrolarına yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Daha çok kendi sınıfının sözcüsü konumundaki yazar, anı ve yorumlarıyla desteklediği kurmaca eserlerinde unutulmaya yüz tutmuş bazı değerleri anımsatma ve yaşatma yoluna giderken eğitim konusundaki görüşlerini de dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Münevver Ayaşlı, kadın eğitimi, Boğaziçi, dinî eğitim, aile

ABSTRACT

Münevver Ayaşlı, who is well known with her memoirs, published her set of three novels between 1968-1969 as a novel-sequence named *Pertev Bey'in Üç Kızı* and then she published her second novel, *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* in 1987. She, who also had two stories serialized in various monthly reviews in 1985 and 1986, made good use of her memoirs and observations while writing her fictions.

Münevver Ayaşlı, who was a popular name of right-wing politics, had a nostalgia for the glorious history of Ottoman aristocracy living in Boğaziçi, which fell from grace with the foundation of Republic and she also had a reproachful and captious attitude of Ankara and young Republic, which were responsible for the downfall. The ending of “Boğaziçi Civilization”, the Western and elite lifestyle that was seen in “konak” (mansion), “yalı” (seaside mansion) and “köşk” (wooden villa), within the process begun with World War I, is the topic of her both novels.

Münevver Ayaşlı had her education as “konak eğitimi”, a private tuition giving by foreigner governesses in mansions, and also her education got supported by the private foreign schools she attended. She got her fictional women, who had a resembling education with herself, came face to face with poverty, war circumstances, different social classes and the political and social wilderness of new Turkey alone and she told her women’s struggle in life. Her both novels has women of all ages, who lost her fathers and/or husbands early, trying to find their places in the changing society.

Ayaşlı preferred women of Boğaziçi as the center of her novels, but women from other social classes also features in her fictions. The author mentions the superior and inferior sides of the other social classes’ women to the Boğaziçi women, while comparing them to each other. She usually used her characters from other classes to compare them to women of Boğaziçi.

Ayaşlı gives the education of her all female characters of all classes in her fictions, some were given detailed and some were slightly mentioned. The author directly associated women's success and failures in social life to the education they had. She also associated women who couldn't harmonize to the social life, the ones who engaged in prostitution, the ones who denied their family and national identity because of the insidious ideologies they believed to the contents of the education they had and she sought for the reasons of the complications her women run across. She especially emphasizes the importance of religious and national education while considering the contents of various education systems.

Münevver Ayaşlı requires to sustain the Ottoman lifestyle within the family in her novels and stories while criticizing the secular reforms of the Republic. As a spokeswoman of her own social class, she wanted to remind some forgotten values and expressed her thoughts on education with her fictions, with the help of her memoirs and interpretations.

Key Words: Münevver Ayaşlı, women education, Boğaziçi, religious education, family.

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1. Problem Durumu

Çalışmamızın problem durumu, Münevver Ayaşlı'nın roman ve öykülerindeki kadın ve kadın eğitime dair verilerin saptanması, değerlendirilmesi; dâhil oldukları toplumsal sınıfların özellikleri ortaya konan kadınların, eğitimleri, aile ve sosyal yaşamları açısından incelenmesi ve yazarın kadın eğitimi konusundaki görüşlerinin ortaya konulmasıdır.

2. Sayıtlar

Münevver Ayaşlı, bağlı bulunduğu sosyal sınıfın II. Meşrutiyet Dönemi ve I. Dünya Savaşı'ndan itibaren yoksullaşmasını ve Cumhuriyet'le beraber gözden düşmesini bu sınıftan seçtiği kadın kişiler üzerinden sunmuş, bu kadınları diğer sınıflarla etkileşim içerisinde göstererek dönemin sosyal ve siyasî bir panoramasını çizmiştir.

Yazarın kadın kişilerinde kendi yaşamından izler bulunmaktadır.

Yazar, yarattığı kadın kişiler üzerinden Batılılaşma sürecini, Cumhuriyet politikalarını ve çeşitli ideolojileri eleştirme ve kadın eğitimi konusundaki düşünceleriyle topluma yön verme çabası içinde görülür.

3. Sınırlılıklar

Münevver Ayaşlı'nın roman ve öykülerindeki kadın kişilerle sınırlıdır.

4. Tanımlar

Eğitim: Eğitim, insanları belli amaçlara göre yetiştirme ve kasıtlı kültürlenme sürecidir (Fidan ve Erden, Tarihsiz: 5). Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirilmesidir (Ertürk, 1982: 12).

Formal Eğitim: Önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde planlı olarak yapılan ve öğretim yoluyla gerçekleştirilen amaçlı eğitimidir. Eğitim süreci bir öğretmen tarafından planlanır, uygulanır ve izlenir. Başlangıcından bitişine kadar özel bir çevre içinde kontrollü olarak yürütülür. Sürecin belli aşamalarında ve sonunda değerlendirme işlemi yer alır (Fidan ve Erden, Tarihsiz: 6).

İnformal Eğitim (Formal Olmayan Eğitim): Amaçlı ve planlı olmayan, gelişigüzel ve yaşam içerisinde kendiliğinden oluşan eğitimidir. Ailede, sokakta, arkadaş çevresinde, işyerinde, okulda, kısaca yaşam içerisinde kendiliğinden gerçekleşen öğrenmeler bu türden eğitime örnektir. (Fidan ve Erden, Tarihsiz: 255). Kişinin karşılaştığı durum ve içinde bulunduğu grubun üyeleriyle etkileşimde bulundukça farkında olmadan yeni şeyler öğrenmesidir. Formal olmayan eğitim sürecinin iki önemli öğrenme yolu, gözlem ve taklittir (Fidan ve Erden, Tarihsiz: 7).

Muhafazakâr: Arapça bir sözcük olan “muhafaza” ile Farsça bir ek olan “-kâr”dan gelen bu sözcük, geçmişin sosyal düzenini, düşüncelerini ve kurumlarını korumak isteyen, “tutucu” kimse anlamına gelmektedir. Muhafazakârlık da “herhangi bir evrime karşı olanların anlayış ve görüşü” anlamındadır (Kılıçlıoğlu, Araz ve Devrim: 1972: 29).

Aristokrasi: Fransızcadan dilimize geçmiş bu sözcük, Türk Dil Kurumunun “Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü”nde, “1. Ekonomik, toplumsal ve siyasal gücün soylular sınıfının elinde bulunduğu tarihî yönetim biçimi, 2. Soylular sınıfı, 3. Soyluluk.” anlamlarını taşımaktadır.

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BA.TI.572df7be5a6294.49373784)

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN ve ARAŞTIRMALAR

Münevver Ayaşlı'yı bir bütün olarak ele alan çok az araştırma ve yayın söz konusudur. Yazarın romanlarının kadın eğitimi ve aile hayatı yönünden incelenmemiş olması, bu çalışmayı yapmamızı zorunlu kılmıştır.

1. Ayvazoğlu, B. (2013). “Boğaziçi’nde Bir Güzel Haminne Münevver Ayaşlı.” (ss. 27-31). *Defterimde Kırk Suret*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Ayvazoğlu’nun sanat, siyaset, kültür ve bilim dünyasından kırk ismin portrelerine yer verdiği eserde Ayaşlı, “Osmanlı’nın Yâdigarları” bölümünde ele alınmıştır. *Aksiyon* dergisi için hazırlanan 28 Ocak 1995 tarihli yazıdan yola çıkan bu bölümde yazarla yapılan bir mülakatın izlenimlerinden de söz edilmiştir.

2. Çeri, B. (2013). *Hatıra-Roman İlişkisi ve Münevver Ayaşlı Romanları*. İstanbul: Doğu Kitabevi

Münevver Ayaşlı’nın romanlarıyla ilgili en kapsamlı çalışmalardan biri olan bu eserde Bahriye Çeri, yazarın yaşam öyküsü, anıları ve romanları arasındaki doğrudan ilişkiyi gözler önüne sermiştir.

3. Dere, M., (2015). “Münevver AYAŞLI”. (ss. 464-472). *İhtişamdan Sefalet, Yeni Türk Edebiyatında Konak ve Yalı –Roman ve Hikâye-*. Konya: Palet Yayınları.

Mustafa Dere’nin iki farklı yüksek lisans tezinden yola çıkan eserde Ayaşlı’ya ayrılan kısım, *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında ailenin yaşadığı köşkün akıbeti ile ailenin ve Türk toplumunun akıbeti arasında ilişki kurmaktadır.

4. Gürlek, D. (2012). “Boğaziçi’nin Haminnesi Münevver Ayaşlı”. (ss. 376-379). *Kültür Dünyâmızdan Sayfalar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Ayvazoğlu gibi portrelere ve sanat dünyasından anekdotlara yer verdiği eserinde Dursun Gürlek, Ayaşlı’nın anılarından ve ele aldığı konulardan, yazarla 1979 yılında gerçekleştirdiği mülakattan ve davet edildiği Ayaşlı Yalısı’na dair izlenimlerinden bahsetmektedir.

5. İnci Elçi, H. (2003). “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e: “Evde Yangın” Konağın Çöküşü ve Bir dejenerasyon Simgesi Olarak Apartmanlar”. (ss. 117-171). *Roman ve Mekân Türk Romanında Ev*. İstanbul: Arma Yayınları.

Eserinin üçüncü bölümünde Türk romanında konağın/imparatorluğun çöküşünü takip eden Handan İnci Elçi de *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanındaki köşkün niteliklerini ortaya dökmüştür.

6. Yıldız, H. (2009). *Münevver Ayaşlı, Hayatı, Eserleri ve Sanatı*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Münevver Ayaşlı’yla ilgili yapılan tek yüksek lisans tezinde Ayaşlı’nın yaşam öyküsü ayrıntılarıyla incelenmiş, eserleri tanıtılmış ve yapı bakımından incelenmiştir.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

1. Araştırma Yöntemi

Bu tez, “Münevver Ayaşlı’nın Eserlerinde Son Dönem Osmanlı Aile Hayatı, Kadın ve Eğitim” konusunu betimleyici ve analiz edici bir çalışma ile ele almaktadır.

2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni, Münevver Ayaşlı’nın roman, öykü, anı ve deneme türündeki eserleridir. Örneklemi ise sosyal sınıfları, aile yaşamları ve eğitimleri bakımından incelenip değerlendirilen, Münevver Ayaşlı’nın roman ve öykülerindeki tüm kadınlardır.

3. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri, Münevver Ayaşlı’nın eserleri ve Türk kadınının Cumhuriyet öncesi ve sonrası eğitim şartlarına yönelik okunarak toplanmıştır.

4. Veri Çözümleme Teknikleri

Münevver Ayaşlı’nın romanlarındaki kadınlar, ait oldukları sosyal sınıf ve aldıkları eğitime göre sınıflandırılmış; eğitim yaşamları ve içeriğinin sosyal sınıfların özellikleriyle olan etkileşimi üzerinde durulmuş ve yazarın romanlarındaki kadınlar bu açıdan karşılaştırılmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

1. TÜRK EDEBİYATINDA KADIN, EĞİTİM ve ROMAN

1. 1. XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başında Türk Kadınının Eğitimi

Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda ilan edilen Tanzimat Fermanı, görünürde Batı'nın arzusu doğrultusunda Müslüman–gayrimüslim tebalar arasındaki farklı uygulamaları ortadan kaldıran bir dizi düzenlemedir. Gerçekte ise amaç, hammadde ve pazar arayışındaki Batı'nın İmparatorluğu bölme niyetiyle gerçekleştirdiği müdahalelerin önüne geçmek ve çağdaşlaşma yolunda ilk adımı atmaktır.

Fermanı hazırlayan yöneticiler, XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri ile aramızda oluşan mesafenin sadece askerî alanda yapılacak iyileştirmelerle kapanamayacağını sonunda anlamışlar ve fermana yer alan yönetim, hukuk, askerlik ve maliye alanlarındaki düzenlemelere uygulamada eğitimi de dâhil etmişlerdir. Hatta eğitim konusundaki çalışmalar, bizzat Abdülmecit'in emirleri sonucunda gerçekleştirilmiştir (Kodaman, 1999: 8-9).

Tanzimatçılar, devletin ihtiyaç duyduğu ve Batılılaşma atılımına sahip çıkacak sivil bürokratların yetiştirilmesine öncelik verirler. 1838'den itibaren bürokraside usta–çırak ilişkisi ile verilen eğitim terk edilip memur yetiştiren rüştiyeler açılır; sınıflara sıra düzeni getirilir. Rüştiyeleri lise düzeyinde olan Galatasaray Sultânisi (1867) ile yetimlerin yetiştirildiği Darüşşafaka (1873) izler. Ortaya çıkan öğretmen gereksinimi ile Darülmüallimîn (1847) açılır, ayrıca ortaöğretime gelen öğrenci kalitesini arttırmak için İlmiye sınıfının denetimindeki sıbyan mektepleri iyileştirilmeye çalışılır.

Meslek ve uygulamalı sanat okulları kuran, Encümen-i Daniş (1851) başta olmak üzere yayın ve konferansları ile eğitimi destekleyen çeşitli bilim ve meslek cemiyetleri açan Tanzimatçılar, Darülfünûn'u 1863'te serbest konferanslar şeklinde başlatırlar. İmparatorluğun eğitim politikasını uzun yıllar belirlemiş olan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi de 1869'da yürürlüğe girer.

Yönetici kadrosunun deneyim, program ve kaynak eksikliği ile ilköğretim, hukuk ve din eğitimi tekeline bulunduran İlmiye sınıfının engellemeleri, el atılan tüm alanlarda olduğu gibi eğitimde de bir "ikilik" meydana getirir. Ancak söz konusu ikiliğin kadın eğitimi derinden etkilediği söylenemez. Zira kadın için zaten sıbyan mektebinden sonra gidebileceği başka bir eğitim kurumu, Tanzimat'tan önce bulunmamaktadır. Bu yüzden kadın eğitimi ile ilgili ilk adımların Tanzimatçıların sıbyan mekteplerinde yapmaya çalıştıkları düzenlemelerle ve ilki 1858'de açılan kız rüştiyeleriyle atıldığını düşünmek yanlış olmaz.

"Türk kadınına devlet eliyle meslekî ve kültürel açıdan eğitim kapılarının açıldığı" (Kurnaz, 2011: 25) Tanzimat Dönemi'nde kadın, Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi ile görece daha uygun eğitim koşullarına kavuşur. Nizamnâme, 6–10 yaş arası kızlara ilköğretim zorunluluğu getirir; büyük şehirlerde Darümuallimât ve rüştiyeler açılmasını öngörür. Ancak bu okullar, sadece İstanbul'la sınırlı kalır.

Kadın öğretmen eksikliğinden dolayı başlarda yaşlı erkek öğretmenlere teslim edilen kız rüştiyeleri, 1870'te kurulan Darümuallimât'tan mezun olup göreve başlayan kadın öğretmen ve yöneticilerle istenen şekli alır. Böylece Türk kadının resmî olarak çalışma hayatına girişi, eğitim alanında gerçekleşir (Kurnaz, 2013: 141).

1880'de açılan ancak ilgisizlikten dolayı iki yılda kapanan ilk kız idadîsinden sonra 1911'de Aksaray'da açılan idadî, kızları kamu alanına çıkarmaktan çok, onların ev içindeki "ev hanımı" konumunu korumaya yönelik, üstelik eğitim programı erkek okullarına göre daha hafif olan bir okuldur. Erenköy, Çamlıca ve Kandilli'yle birlikte İstanbul'da sayısı dörde çıkan idadîler, ne yazık ki başkent dışına çıkamaz (Kurnaz, 2013: 103-107).

Kadınlara istihdam sağlanan ikinci alan tıp olur: Tıbbiye Mektebi, zaten 1843'ten itibaren okuma–yazma şartı aramaksızın ebelik eğitimi vermektedir. 1912'de de Kızılay, kurslarla hemşire ve hastabakıcı yetiştirir. Bugünkü kız meslek

liselerinin atası olan kız sanayi mekteplerinin ilki, Mithat Paşa tarafından 1865'te valisi olduğu Rusçuk'ta açılır. II. Abdülhamit bu okullara öksüz kız çocuklarını yönlendirirken, İttihat ve Terakki yönetimi ise ücret karşılığı eğitim veren özel kız sanayi mekteplerini destekler (Kurnaz, 2013: 135).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğitim sisteminin en büyük sorunu, kontrol altına alınamayan yabancı okullar meselesidir. Kanunlara aykırı biçimde emrivaki ile açılıp ders programlarında belirlenen kurallara uymayan ve çoğu ruhsatsız olan azınlık okulları ve yabancı okullar, 1915'e kadar Patrikhane ve sefarethanelerin koruması altında, müfettiş denetiminden bile geçmeyen kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Yabancı okullar içerisinde en yaygın olan Amerikan okulları, daha çok Ermeniler arasında Protestanlığı yaymak amaçlı kurulmuş misyoner okullardır. 1863'te İstanbul'da açılan Robert Kolej, önceleri Ermeni, Rum ve Bulgar öğrencileri kabul ederken 1885'ten sonra Türk ve Yahudi öğrencileri de bünyesine alır. "Constantinople Kız Koleji" adıyla açılan Arnavutköy Kız Koleji de 1890'da eğitime başlar (Tekeli ve İlkin, 1999: 115-117). Protestan-misyoner İngiliz okulları ve 1890'dan sonra Türklerin ilgisini çeken Katolik-misyoner Fransız okullarının yanı sıra Mezopotamya ve Filistin'de etkinlik gösteren Alman okulları, verdikleri laik ve paralı eğitimle buradaki Türk bürokratların çocuklarını gönderdikleri kurumlar olur (Tekeli ve İlkin, 1999: 121).

İmparatorluk sınırları içerisinde kadınlar için yükseköğretim, muhafazakâr çevrelerin tepkisini çekmemek için Şubat 1914'te haftanın dört günü Darülfünûn'da ev bilgileri, tabiat, sağlık, tarih, pedagoji gibi konuların işlendiği serbest konferanslar şeklinde başlar. "Edebiyat, riyaziyat ve tabiiyat" alanlarında aldığı yirmi bir öğrenci ile açılan İnas Darülfünûnu'na daha sonra güzel sanatlar alanında İnas Sanayi-i Nefise Mektebi ile müzik alanında Darülelhân katılır (Kurnaz, 2013: 138).

Kadınlar için tıp eğitimi 1922-1923 eğitim-öğretim yılında başlar. Bu tarihten kısa bir süre önce dişçilik ve tıp eğitimi almak için yurtdışına çıkan iki Müslüman-Türk kadının varlığı bilinmektedir (Kurnaz, 2013: 118). Üniversitede karma eğitime geçilmesi ise Şükufe Nihal'in başı çektiği bir öğrenci heyetinin Maarif Nazırı Ali

Kemal’i konuyla ilgili ziyaretinden sonra 1918–1919 eğitim–öğretim yılında gerçekleşir.

Kadın eğitiminin Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadarki serüveninde başlıca sorunlar, kızlara yönelik eğitim kurumlarının yetersizliği ve toplumun olumsuz bakış açısıdır. Kamu alanına çıkması henüz arzulanmayan kadının, eğitimin üst basamaklarından yararlanması gerekli görülmediği için rüştiyeler ve özellikle idadîler ilgisizlikten kapanmış, kadınların yükseköğretim için verdikleri mücadele, muhafazakâr çevrelerin tepkisini çekmiştir. Ayrıca ülkenin yaşadığı maddî sorunlar, sürekli savaşlar, yabancı okullar sorunu, eğitim programlarının meslekî ve kültürel bir temelden çok “ev hanımı” yetiştirmeye yönelik olması, kadın eğitiminde karşılaşılan diğer sorunlardır.

Geleneklerin yarattığı toplumsal ve kültürel imkânsızlıklar, konak/yalı çevresinde yetişen varlıklı aile kızlarının, mahalleli orta sınıf hemcinsleri ile aynı okullara verilmesindense kendi evlerinde eğitim almaları geleneğini, yani “konak eğitimi”ni doğurur. Ebeveynlerin gözetiminde yabancı mürebbiyelerle gerçekleştirilen bu eğitim geleneği, daha sonra kızlar için açılan yabancı okulların çoğalmasıyla şekil değiştirerek devam eder. Mürebbiyeler, kız öğrencileri büyüdüğünde yerlerini misyoner yabancı okullardaki rahibe–öğretmenlere bırakırlar. Bazen de uygun okullar bulunduğu takdirde çocuklar, anaokulundan itibaren yabancı bir kültürün etkisine teslim edilir. Mahallelerindeki falakalı sıbyan mektebine gitmesine izin verilmeyen Halide Edip’in bir Rum anaokuluna, Cahit Uçuk’un da henüz beş yaşındayken bir Fransız anaokuluna verilmeleri, dönemin anlayışının yerinde örnekleridir.

Yabancı okulların henüz yaygınlaşmadığı dönemi yaşayan ilk Tanzimat neslinin büyükleri, oğullarını eğitim ve ziyaret için Fransa’ya yollarken kızları için de Fransa’yı eve getirmeye karar verirler. Böylelikle yatılı olarak işe alınan, ancak çoğunun pedagojik eğitimi bilinmeyen “matmazel/madam”lar ve II. Abdülhamit yıllarında artan Alman sempatisiyle “fraulein”lar, kız çocuklara piyano ve yabancı dil eğitimi vermeye başlarlar. Batılı âdâb-ı muaşeret kurallarından giyim tarzına değin kız çocukları üzerinde tartışmasız bir tahakküm kuran mürebbiyeler, konak eğitiminin olduğu gibi öğrencilerinin yaşamının da merkezi hâline gelirler.

Kız öğrencinin yeteneğine göre müzik eğitimi için genellikle yabancı (çoğunlukla Macar, İtalyan veya Alman) veya İmparatorluğun gayrimüslim tebasından (Rum veya Ermeni) özel hocaların tercih edildiği dikkat çeker. Bu dönemde İstanbul'un kalburüstü aileleri arasında çocuklar için tercih edilen çalgılar, ut, keman ve piyanodur. Ut ve piyano kız çocuklar, keman da erkek çocuklar için tercih edilir. Müzik eğitimi kadar yaygın olmamakla birlikte kalburüstü ailelerin kızlarına ilgi ve yetenekleri ölçüsünde resim eğitimi de aldırıldıkları bilinmektedir.

Dönemin eğitim anlayışı, genç kızların yabancı dil bilmelerinin zorunlu olduğu yönündedir. Genç kızlar, 1890'lardan itibaren yabancı okullara gönderilmeye başlar. Yabancı okullar, konak eğitiminin bir tamamlayıcısı olarak görülür. Bu okulların seçiminde, mürebbiyelerin seçiminde olduğu gibi ailenin etkisi altında olduğu yabancı kültür esas alınır.

Konak eğitimi, tüm iyi niyetine rağmen amacından sapmış ve istenmeyen sonuçlar doğurmuş bir eğitim tarzıdır. Kalabalık konak yaşantısının bir gereği olarak anne ve babadan uzaklaştırılıp mürebbiyenin eline teslim edilen ve tüm Avrupa'yı saran Pozitivist düşünce ışığında edebiyat ve sanattan bilim ve felsefeye değin çok yönlü bir eğitimden geçen (Işın, (51) 1988: 23-24) Osmanlı kadını, konak eğitimi sonucunda arzulanan entelektüel kadına dönüşmüştür. Bu kadın, Tanzimatçıların hayal ettiği gibi eğitilmiş eşini sıkmayacak, onun kültürel ilgisini paylaşabilen ve çocuklarını en iyi şekilde yetiştirebilecek Batılı bir kadın tipidir. Ancak bu eğitim esnasında ailenin müdahalesinin yeterli olmadığı durumlarda Batı'yı özümsemek yerine alafranga bir yaşam tarzını benimseyen kadınlar ortaya çıkabildiği gibi,engin bilgisiyle ailesine ve toplumuna yabancılaşan ve yalnızlaşan kadınlar da ortaya çıkmıştır. Özellikle ikinci grup, henüz meslek sahibi olmasına izin verilmemesinin ve erkeklere ait görülen kamu mekânına çıkamamasının acısını en yoğun şekilde yaşamıştır.

Cahit Uçuk, “*Bir İmparatorluk Çökerken*” adlı anı türündeki eserinde Selanikli kalburüstü bir ailenin kızı olan annesinin aldığı konak eğitiminin kamu mekânında sonuçsuz kalan içeriğini şu sözlerle eleştirir:

(...) Orada (Donanma Cemiyeti) geçen saatler içinde bazı konularda bilgisiz olduğunu anladıkça, “Kızlarım öğrenmeli. Benim bilemediklerimin hepsini çok iyi yapmalı ki anneleri gibi için için üzüntü duymasınlar” diye düşünüyordu. Bir

kadının ne kadar çok bilgiye ihtiyacı olduğunu Cemiyet işine karıştığı zaman daha iyi anlamıştı. Nakış işleyip ut ve piyano çalmanın, Farsça ve Arapça bilmenin, kitap okumanın böylesi topluluklarda hiçbir işe yaramadığını öğrenmişti. Kendisini de eğitmesi lazımdı. Sargı bezi yapmak için keten çarşafların bir santimini bile ziyan etmemeyi becerebilmek, başlı başına bir hesap işiydi (Uçuk, 1998: 269-270).

1907’de ziyaret ettiği İstanbul’la ilgili anılarını “*Oriente*” özgün adıyla kitaplaştıran Vicente Blasco Ibañez, yeni Osmanlı kadınlarının mutsuzluklarını konak eğitimine bağlar. Ona göre “kimi kişilerin modern çağın ileriliklerine olan merakı, eski Osmanlı hatunlarından daha mutsuz ve acınası bir Türk kadını türü” yaratmıştır (Ibañez, 2009: 113).

Kuyruklu piyanolarında “Chopin’in hüznü valslerini ya da Paris’te en son moda olan şarkıyı” çalan, “İngiliz ve Fransız romanlarıyla dolu bir kitaplıkları” bulunan, “soylarının canlıları resimlemeyi yasaklayan dinsel kaygılarından sıyrılmış, suluboyayla güvercinler, çiçekler, kayıklar” resmeden (Ibañez, 2009: 114) bu kızlardan birinin Fransız mürebbiyesine söylediği ve Ibañez’in aktardığı şu sözler, konak eğitiminin amacından saptığının göstergesidir:

-Fransızca biliyoruz, İngilizce biliyoruz, piyano çalıyor, şarkı söylüyoruz. Ama bütün bunlar ne için? ... Bir kadının bir şeyler öğrenmesi bilgisini göstermek, toplum hayatına karışmak... erkeklerle konuşmak içindir (Ibañez, 2009: 114).

Sosyal yaşama karışmalarına izin vermeyen sistemin, kendisini sorgulayabilecek şekilde yetiştirdiği Fatma Aliye, Halide Edip, Nezihe Muhittin gibi isimler, özel yaşamlarında verdikleri mücadeleyi gazete ve dergi sütunlarına taşıyarak entelektüel kadının sorunlarına dikkat çekmişler ve Osmanlı kadın hareketini başlatmışlardır.

Konak eğitiminden geçen kadınlar, II. Meşrutiyet’te ciddî siyaset ve yardım çalışmalarının içinde olmuşlar; basın yoluyla sadece kendi haklarını değil, farklı toplumsal sınıflardan hemcinslerinin haklarına da sonuna dek savunmuşlardır. *Şüküfekar* (1883) ve *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895) ile başlayan basında kadın damgası (Sarıhan, 2010: 20), *Kadınlar Dünyası* gibi geniş kitlelere ulaşan gazetelerle büyük etki yaratmıştır.

Konak eğitiminin yetiştirdiği entelektüel kadınlar, İmparatorluğun art arda girdiği büyük savaşlarda, eğitimlerinin kendilerini sosyal yaşama ve karşılaşacakları

zorluklara hazırlamadığını görerek kendilerini çeşitli konularda geliştirmeye çalışmışlar ve çeşitli derneklerde, kurslarda, hatta Darülfünûn'da verilen ve davetiyesi olan her yaştan kadının katılabildiği “serbest derslerde” (Uçuk, 1998: 232-247) kendi eksikliklerini giderme yoluna gitmişlerdir.

Her toplumsal sınıftan kadının kültürel ve meslekî eğitimi için konferanslar veren, kurslar düzenleyen irili ufaklı pek çok derneğin ve yine bu amaca hizmet eden dergi ve gazetelerin kadın üzerinden verdikleri mücadele, Anadolu'nun işgali ile bir bağımsızlık mücadelesine dönüşmüş; kadın hareketi ulusal bir kimlik de kazanmıştır. İşte tüm bu gazete, dergi ve derneklerin başı çeken isimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalburüstü ailelerinin konak eğitimi almış ve bu eğitimin bir uzantısı olarak yabancı okullara gitmiş kızları olmuştur.

Geniş çevrelere yayılmayan ve bu yüzden İstanbul aristokrasisi ile orta ve alt sınıflar, özellikle de taşra arasındaki uçurumu derinleştirdiğini düşünebileceğimiz bu eğitim tarzı, yetiştirdiği isimlerle İmparatorluğun son yılları ve Cumhuriyet'in ilk yıllarının edebiyatını da derinden etkilemiştir. Çalışmamızın öznesi olan Münevver Ayaşlı'nın da yararlandığı bu eğitim tarzı, Ayaşlı'ya giden yolu açan ve bir kısmını yukarıda andığımız ilk kadın roman yazarlarımızın yetişmesinde ve edebiyat/basın çevrelerine dâhil olmasında birinci derecede rol oynamıştır.

1. 2. Ana Hatlarıyla Münevver Ayaşlı'ya Kadarki Kadın Romancılarımız ve Kadın Eğitime Bakışları

Batılı düşünce yapısının XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na girmesiyle birlikte yeni bir bürokrasi çevresi ortaya çıkmıştır. Tanzimat'la birlikte güçlenen, yüzü Batı'ya dönük bu çevre, Boğaziçi etrafında kümelenerek Osmanlı mimarisinin Batı'dan izler taşıyan konak, yalı ve köşk tarzındaki yapılarına yerleşmiş ve burada, İmparatorluğun son yüzyılının siyasi, fikrî ve edebî yaşamında söz sahibi olacak bir aristokrasi yaratmıştır.

Okumaları ve çalışmaları için oğullarını Avrupa'ya gönderen Batı etkisindeki aristokrasi çevresi, basın ve edebiyatta kadın hakları ve eğitimi konusunda devam eden tartışmalar ışığında –içlerinde bu tartışmalara bizzat yön veren aydınların olmasının da etkisiyle– kızlarına da ev içinde gerçekleştirilen Batı etkisinde “konak eğitimi” vermiş ve topluma bu konuda öncülük etmiştir. Dolayısıyla Batı etkisindeki Türk edebiyatının ilk kadın yazarlarının varlıklı aristokrat ailelerden çıkmaları tesadüf değildir.

Batılı yaşam tarzına sahip, kadın eğitimi konusunda öncü bir çevrede yetişen kadın yazarlar, ilk isimlerden itibaren Batı'yla yaşanan travmatik karşılaşmayla değişmeye başlayan ataerkil toplum yapısını, toplumda kadının yerini ve etkisi kırılmaya başlayan muhafazakâr çevrelerin kadın algısını sorgularlar.

Bu yazarlar, sadece aristokrasi çevresinde değil, toplumun her katmanında kadına verilen eğitimin niteliğini ve amaçlarını sorgulayan, toplumu kadın konusunda yönlendirmeye çalışan, özel ve sosyal yaşamlarında hemcinslerine yaşayan birer örnek olma arzusunda olan kimselerdir. Kadın hakları ve eğitimi konusunda yüklendikleri misyonu, gerek eserlerinde ele aldıkları konularla, gerek yaşamlarında verdikleri mücadeleyle hakkıyla gerçekleştirmenin peşine düşerler.

Türk romanında Tanzimat yıllarında göze çarpan iki kadın yazar vardır. İkisi de köklü birer ailenin üyesi olan bu yazarlardan bir paşa eşi olan ve Zehra Toska'nın çabalarıyla “ilk Osmanlı kadın yazar” sıfatını Fatma Aliye'nin elinden alan Zafer Hanım'ın 1877 tarihli *Aşk-ı Vatan* isimli tek bir eseri mevcuttur. Eserde yaşlı bir erkekle evlendirilmek istenen genç bir kız ile sevmediği biriyle evlendirilmek istenen

arkadaşının kesişen hayatları anlatılır. Romanda kadınlar arasındaki okuma–yazma oranının artmış olmasına atıfta bulunan mektuplaşma gibi ayrıntılara da yer verilir (Enginün, 2009: 243).

Tarihçi, hukukçu ve siyasetçi Ahmet Cevdet Paşa’nın büyük kızı Fatma Aliye, Zafer Hanım’dan sonra basında yer alan ve Türk edebiyatını yurt dışında temsil eden ilk kadın yazardır (Enginün, 2009: 278-279). Biri, Ahmet Mithat Efendi’yle birlikte yazılmış toplam altı romanı bulunan Fatma Aliye, ağabeyi için tutulan özel hocalardan ders almıştır. 1892’de Avrupalı kadınların, Osmanlı kadınlarının sosyal yaşamı hakkındaki yanlış bilgilerini düzeltmek amacıyla *Nisvân-ı İslam* adlı kitabı kaleme alan, önemli bir yazardır (Canbaz, 2005: 10).

Fatma Aliye, eğitici bir tavır takındığı romanlarında kadınların yaşadığı aldatılma, eğitim ve kültür farklılıkları sonucunda anlaşılamama, evlilik dışı ilişkiler gibi sorunları ele alır. Romanlarında görülen yabancı dil, tarih, felsefe ve piyano eğitimi almış, kendisine güvenen kadın kişiler, başta rol modeli Ahmet Mithat Efendi olmak üzere o güne değin ya entrikacı, fettan, kıskanç kadınları ya da gelenekler altında ezilen, cahil, mağdur genç kızları ele alan erkek Tanzimat sanatçılarından farklı bir kadın algısını dile getirir. Fatma Aliye’nin romanlarındaki cariyeler bile trajik yaşam öykülerinden sıyrılmış, eğitilmiş genç kızlardır.

Ahmet Mithat Efendi ile birlikte kaleme aldığı *Hayâl ve Hakikât* adlı eserinde, hakkında hiçbir şey bilmeden, üstelik babanın zoruyla yapılan ve ölümle sonuçlanan bir evlilik anlatılır. *Muhadarât* ise “eğitilmiş, kültürlü bir kadının bu meziyetlerini kullanacağı sosyal şartları bulamayınca karşılaştığı sıkıntıları” ele alan ilk romandır:

Biyografik özellikler taşıdığı için bir anlamda yazarın kendi kendisinin de tahlili olan sayfalar, ilk dönem yazarların çocuklarını eğitmek ve kocalarıyla sohbet edebilmek için kızların yetiştirilmesinin boşluğunu göstermesi bakımından çok önemlidir (Enginün, 2009: 281).

Fatma Aliye’nin kadın eğitimi konusundaki düşünceleri, kendisini edebiyat dünyasına takdim eden ve biyografisini de yazan Ahmet Mithat Efendi ve diğer dönem aydınlarının neredeyse tamamında görülen, kadınların sağlıklı bir evlilik ve

bir sonraki neslin iyi yetiştirilmesi için Batılı bir tarzla eğitilmesi gerektiği düşüncesinin eksik taraflarını göstermesi açısından önemlidir.

Aldıkları konak eğitimi ile konumlarını sorgulamaya başlayan aristokrasi çevresinin kadın yazarları, Fatma Aliye'den itibaren kadının meslek yaşamına ve sosyal yaşama dâhil edilmesi konusunda mücadele vermeye başlarlar. Kendisi de mutsuz bir evlilik yaşayan ve evliliğinin ilk yıllarında eşi tarafından roman okuması dahi yasaklanan (Canbaz, 2005: 15) Fatma Aliye, bu açıdan bu mücadelenin simge ismi Halide Edip'in habercisi sayılabilir.

İmparatorluk bakiyesi olan XX. yüzyılın ilk yarısının kadın yazarları, bizce Halide Edip'in edebî ve düşünsel düzeyine ulaşamamış olmakla birlikte Tanzimat edebiyatında olduğu gibi takma isimlerle adını, hatta erkek isimleriyle cinsiyetini gizlemeden, edebiyat çevrelerinde Ahmet Mithat gibi nüfuzlu bir sanatçının takdimine ihtiyaç duymadan eser verebilmişlerdir. Bu isimler, kadın yazarların ilk ve en zor döneminin sona ermiş olduğunu göstermeleri bakımından önemlidir.

Türk edebiyatındaki kadın yazarların Münevver Ayaşlı'ya kadar olan seyrini göstermesi açısından bu yazarların edebî yaşamlarından ve ele aldıkları konulardan kısaca bahsetmenin çalışmamız açısından faydalı olacağı görüşündeyiz.

Babasının görevi nedeniyle ilk eğitimini Trablusgarp'ta bir rahibeler okulunda alıp yükseköğrenimini Paris Siyasî Bilimler Okulu'nda tamamlayan Müfide Ferit Tek (1892-1971), yabancı okullara ve yabancı kadınlarla evlenmeye olumsuz yaklaşan bir roman olan *Pervaneler* ile Turancı bir roman olan *Aydemir*'in yazarıdır. Yazar, *Pervaneler*'de yabancı misyoner okulların çocukları kendi ailelerine ve çevrelerine yabancılaştırması üzerinde durmuştur.

Edebiyat öğretmenliği de yapan Şükufe Nihal Başar (1896-1973), öykü ve romanlarında kadının evlilikteki ve toplumdaki konumunu araştıran bir yazardır. Kurtuluş Savaşı sırasında pek çok siyasî ve sosyal etkinlikte görülen, yükseköğretimde karma eğitim için mücadele veren ve Türk Kadınlar Birliği'nin kurucularından olan Başar, daha çok şair yönüyle tanınır.

Öğretmen yazarlardan olan Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984), düşünce yazılarında kadının toplumdaki yeri ve örtünmesi konusunda muhafazakâr bir ses tonu takınmakla birlikte Cumhuriyet'ten sonra fikirlerini büyük ölçüde değiştirmiştir.

Şiirlerinde millî uyanışı ve yurt insanına acıma duygularını dile getiren Zorlutuna, romanlarında ise karşılıksız aşk, kıskançlık, aile içi ilişkiler, çocuk sevgisi, fedakârlık gibi ferdî konuları yeğler. Yedi romanında mektup tekniğinden sıkça yararlanan ve şahıs kadrosunu sınırlı tutan yazar, Kurtuluş Savaşı anılarını romanlarında idealist kadın öğretmenlerin gözünden anlatır.

Samiha Ayverdi (1905-1993), “toplumdaki değişmelere Tanzimat’ın ilânından itibaren muhalif olan” (Enginün, 2007: 309) muhafazakâr bir yazardır. En ünlü eseri otobiyografik *İbrahim Efendi Konağı*’nda, özellikle romanın olay ağırlıklı olmayan ilk bölümünde İstanbul’un konak hayatı ile Osmanlı aristokrasi kültürünün ayrıntılarıyla tanıtılması söz konusudur.

Romanın bütününe II. Abdülhamit ricalinden Meclis-i Maliye Reisi İbrahim Efendi, iki kızı, damatları, kardeşi Hilmi Bey’in ailesi ve konağın diğer sakinlerinin yaşamı damga vurmaktadır. Meşrutiyet’in ilânıyla gücünü kaybeden İbrahim Efendi’nin ölümünün ardından kızları, bütün servetleriyle birlikte konağı da yitirirler. Konağı yitirmelerinde yanlış kimselere güvenip vekâlet vermelerinin payı büyüktür. Önce davalarını yürüten avukatın yanında sığıntı olarak yaşayan, sonra da bir gecekonduya kadar düşüp mahallelinin desteğine muhtaç hale gelen kardeşlerden Şevkiye Hanım’ın ölümü, “colossal (devasa) bir medeniyetin ölüm tarihi”yle (Dere, 2015: 463) aynı zamana tesadüf eder. Böylece İbrahim Efendi Konağı’nın dağılması ile İmparatorluğun ve aristokrasinin çöküşü simgelenmiş olur.

Ayverdi’nin ailesinde bizzat tanık olduğu bir trajediyi romanlaştırdığı *İbrahim Efendi Konağı*’na yazarın Batılılaşma-alafrangalaşmaya karşı takındığı muhalif-muhafazakâr tutum, kadını da içine alacak şekilde siner.

Romanda kadınlara eğitim ve çalışma hayatına katılma yolunun açılması ve art arda gelen büyük savaşların yüklediği roller, yazar tarafından olumsuz izlenimlerle aktarılır. Ayverdi, kadının evin dışına çıkması ve çalışması konusunda, dönemin aydınları kadar iyimser ve açık fikirli değildir:

Henüz cemiyetin şuuruna yükselmemiş olmakla beraber, göze çarpan bir gerçek vardı: Kadın tahtından inmiş ve sokaklara dökülmüştü. On üç, on dört yaşında kızlar, saatlerce gaz, tuz veya et vesikası almak için kalabalıkların ortasında bekliyor; ya da günlük ekmek istihkakı için gide gele tevzi odalarının kapısını aşındırıyorlardı. Pek tabii ki bu arada evinin içinde duymadığı sözleri işitiyor, yabancı olduğu

muamelelere maruz kalıyor, icap ederse mücadele eyliyor, itişiyor, döğüşüyor, hatta fırsat bulunca sevişiyordu da.

Kadın artık sokağa çıkmıştı. Bu onun lehine miydi? Aleyhine mi? Henüz bilen yoktu. Fakat evinden çıkmıştı ve bir daha da girmeyecekti (Ayverdi, 2010: 352).

Savaş döneminin zor şartlarında erkeksiz kalıp evini geçindirmeye çalışan ve İstanbul tarihinde ilk defa dışarıdaki yaşamla yüzleşmek zorunda kalan şehirli kadının geçim mücadelesi; Ayverdi'nin ve diğer yazarların sıklıkla üzerinde durduğu bir konudur. Bu durum, Tanzimatçıların hayal ettiği, Meşrutiyetçilerin temellerini attığı ve Cumhuriyet'in ortaya çıkardığı bağımsız, eğitilmiş, kültürlü ve meslek sahibi kadın için bir alıştırma niteliğindedir. Ancak Ayverdi, kadının bu yeni konumunu yadırgar. Ona göre “çalışan erkek akşam çatısı altına dönünce hazır bir ev, sıcak bir çorba beklemekte kendini haklı” bulur, ancak çalışan kadının ev dışındaki meslekî sorumluluklarının yanında, mutlaka kendisinden beklenen “hazır ev” ve “sıcak çorba”yı eşi ve çocuklarına sağlama mecburiyeti vardır (Ayverdi, 2010: 352).

Cumhuriyet'in getirdiği yeni düzenin şartlarından memnun olmayan Ayverdi, eserlerinde Osmanlı aristokrasisinin kaybolmaya yüz tutan değerlerinin yasını tutarken bir yandan da bu değerleri canlı tutma telaşındadır. Bir kadın yazar olarak, kadınların çalışma yaşamına atılmasına karşı takındığı tavır ve kadını ısrarla ev içinde görmesi ise düşündürücüdür.

Sosyalist edebiyatın ilk kadın temsilcilerinden olan Suat Derviş Baraner (1905-1972), Darülfünûn'un kurucularından kimyacı Müşir Derviş Paşa'nın torunu ve Jinekoloji profesörü İsmail Derviş Bey'in kızı olarak evde pozitif bilimlere ağırlıklı bir eğitim aldıktan sonra kız kardeşiyle Berlin'e müzik eğitimi almaya gider. *Fosforlu Cevriye* dâhil yirmi yedi roman sahibi olan yazar, gazetecilik deneyiminden faydalandığı, gözleme dayalı romanlarının yanı sıra popüler romanlar da kaleme alır.

İlk romanını on beş yaşında kaleme alan Güzide Sabri Aygün (1883-1946), popüler aşk romanı yazarlarının ilk temsilcilerinden biridir. Döneminin ahlâkçı tutumuna karşın yasak aşklara hoşgörülle yaklaşan Güzide Sabri, farklı sosyal sınıflardan kimselerin evlilikleri, intikam, 1930'ların renkli cemiyet hayatı (İleri, 2015: 193) gibi konular üzerinde durmuştur.

Dört roman sahibi Safiye Erol (1902-1964), işlediği tarihî konuların yanı sıra romanlarında Doğu ile Batı arasındaki doğru sentezi arayan bir tavır içerisinde. Her iki medeniyet dairesinin kendilerine özgü değerlerinin farkında olan Erol, *Ülker Fırtınası*'nda Doğu ile Batı'yı, aralarında seçim yapılması gereken birer seçenek olarak değil, "yaşanan coğrafyanın kaderi" olarak görmüştür (İleri, 2015: 318).

Kerime Nadir (1917-1984), özellikle 1940–1980 yılları arasında genç kızların yoğun ilgi gösterdiği aşk romanları yazmış, bunlarda bazı sosyal sorunları da ele almıştır. Romanlarında platonik başlayan aşkların mutlaka güzel sanatlarla beslendiği ve topluma yeni Türk genç kız tipinin örneklerinin sunulduğu görülür. Nadir'in eserlerinde aşkın esiri olmayan genç kızlar, karşılıklı sevgi, saygı ve sorumluluğa dayalı evlilikler yaparlar. Daha çok Fransız aşk romanları etkisindeki Muazzez Tahsin Berkant (1900-1984)'la birlikte güzel bir Türkçeyle eser veren Nadir, ortalama roman okuyucularına dil bilinci aşılayan ve onları önemli eserlere yönlendiren bir köprü görevi görmüştür (Kerman, 2009: 307).

Cahit Uçuk (1909-2004), renkli özel yaşamından yola çıkarak yazdığı on beş aşk romanının yanı sıra piyesten destana ve masala uzanan geniş bir yelpazede eser vermiştir. Edebiyat serüveninde önceliği çocuk edebiyatına veren (Atalı, 2014: 6) yazarın kadın odaklı romanlarında tercih ettiği konular, genellikle kadınların günlük yaşamları, aşk ve evlilik hayatları ve toplumda kendilerine bir yer edinme mücadeleleridir. Kültürlü ve mutlu bir çiftin kızı olarak edebî çevrelerin içinde yetişen, ancak evliliklerinde, ebeveynlerinde tanık olduğu mutluluğu bulamayan Uçuk, romanlarında ailenin önemini ısrarla vurgular.

XX. yüzyıl başında doğmuş, yukarıda adı geçen tüm kadın yazarları etkisi altına almış, düşünce yapısında ve edebî zevkte kitleleri peşinden sürüklemiş simge isim Halide Edip Adıvar, 1884 yılında dünyaya gelmiştir. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin ilk Türk mezunudur.

Halide Edip, Yıldız Sarayı'nda görevli, İngiliz hayranı babasının, özel hocalarının ve okulunun etkisinde Batı'yı, geleneksel bir portre çizmekle birlikte basit bir roman yazacak düzeyde eğitim almış anneannesi ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelme lalaların etkisiyle Doğu'yu yakından tanımış ve iki kültürün bir sentezini gerçekleştirme düşüncesiyle yola çıkmıştır.

Halide Edip, ilk romanlarında (*Heyulâ, Raik'in Annesi, Seviye Talip, Handan, Son Eseri*) kadının aile içi ilişkilerini merkeze alır. Aşk, ihanet, annelik, annenin çocuğunu eğitmesi, eğitilmiş ve kültürlü kadının eşiyile geçinememesi ve toplumda yadırganması gibi konuları ele alırken ilk büyük romanı *Handan*'da, Fatma Aliye'nin hayal kırıklıklarını tekrar dile getirir.

Romanda birlikte büyüyen Handan ve kuzeni Neriman'ın İngiliz etkisindeki eğitimleri, aile dostları ve II. Abdülhamit karşıtı Nazım'ın Handan'ın eğitimini üstlenmesiyle farklılaşır. Genç kadın, eğitiminin sonunda engin bilgisi ve düşünce yapısıyla ailesi, eşi ve âşık olduğu erkek tarafından yadırganan ve anlaşılamayan birine dönüşür. Öyle ki eşi Hüsnü Paşa, karısının derin sohbetleri sırasında uyuklar. Âşığı Refik ise "içtimaiyat, iktisat, felsefe, hatta politika" (Adıvar, 1963: 26) gibi eşi Neriman'ın uykusunu getiren her türlü konuda konuşabildiği Handan'ı, ilk tanışmalarında duyduğu hayranlığına rağmen fazla kendine güvenli ve erkeksi bulur.

Handan, engin bilgisi ve derin kültürüne rağmen evliliğini kurtaramayan, erkekler dünyasında anlaşılamadığı ve kendisine bir yer bulamadığı için mutluluğu yakalayamayan kadınların trajik bir temsilcisidir. Ahmet Mithat Efendi başta olmak üzere Tanzimatçıların hayal ettiği eğitilmiş kadının, dönemin toplumsal şartlarına uyum sağlayamamasının doğurduğu olumsuz sonuçların güzel bir örneğidir.

Halide Edip, Kurtuluş Savaşı'ndan önce "Anglo-Saksonların kadınlık ve ev konusundaki mukaddes fikirleri" sayesinde dünyanın medenîleşeceğini iddia edecek ve "İngilizlerin Türkiye'nin dört bucağında okullar açmasını" bir Türk annesi olarak sevinçle karşılayacağını ifade edecek kadar (Jenkins, 2008: 154) Batı (İngiliz-Amerikan) hayranlığı içerisindeydi. Ancak, yazarın romanlarında ele aldığı kadınlar, yaşanan savaşlarla beraber ülkücü, fedakâr, mücadeleci kimseler hâline gelirler.

Türk Ocağı faaliyetleri, ünlü Sultanahmet mitingi, Kızılay hastanelerinde, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, onbaşı rütbesiyle cephede ve Anadolu'da Yunan zulmünü tespit eden Tedkik-i Mezâlim Komisyonu'nda yaptığı çalışmalar, Halide Edip'in kadına bakış açısını değiştirir. Yazar, savaşın heyecanını sığına sığına yansıttığı romanlarında (*Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Kalp Ağrısı, Zeyno'nun Oğlu*) kadınlarını etkin şekilde mücadeleye katar.

II. Abdülhamit Dönemi’ni ele alan 1935 tarihli *Sinekli Bakkal*, iki kültürün müzik anlayışları üzerinden bir Doğu–Batı sentezi yaratma peşinde olan bir romandır. Yazar, burada Rabia karakterini, aldığı Batılı eğitime rağmen yerel özelliklerini ön plana çıkaran ideal bir eş, anne ve nihayetinde ideal bir Türk kadını olarak karşımıza çıkarır. Gerçi Enginün’e göre bizzat yazarın kendisi zaten “Tanzimat’tan beri özlemi çekilen kadın tipidir.” (Enginün, 2007: 271).

1909’da başladığı edebiyat serüvenini 1963’e dek sürdüren Halide Edip, kaleme aldığı yirmi bir romanda kadın eğitiminin farklı formlarını eleştirel bir tavırla ele alır. Yazarın romanlarında Tanzimat öncesi neslini temsil eden geleneksel kadınlar, okumayan, düşünmeyen, çağa ayak uydurmaktan uzak, sosyal meselelere karşı duyarsız kimselerdir. Batı kültürünü içselleştiremeyen alafranga kadınlar ise, cinsel kimlikleriyle ön plana çıkan, gösteriş meraklısı, eğlenceye düşkün, yoz kimselerdir. Özellikle Milli Mücadele’den sonra yazarın daha sert eleştirilerine hedef olan alafranga kadınların geleneksel kadınlarla ortak özelliği, milletin yaşadığı bunalımlı döneme karşı ilgisiz bir tavır içerisinde olmalarıdır.

Kadın eğitimini ve kadın hakları mücadelesini bir çeşit “vatan hizmeti” (Calayir Küçükörmən, 2010: 19) olarak gören Halide Edip, entelektüel birikimi olan, sanat ve edebiyata ilgili, zevkte ve yaşam tarzında gösteriştan uzak, kendilerini birtakım sosyal sorumluluklara adanmış, milletini ve vatanını seven, bilinçli, mücadeleci kadınların, Tanzimat’tan bu yana aranan doğru sentez olduğuna inanır. Romanlarında bu sentezi elde etmeye çalışan Halide Edip, *Sinekli Bakkal*’da ise İstanbul’un geleneksel mahalle yaşamını kendi orijinalliğinde yaşayan Rabia ile geleneklerini samimi bir şekilde sürdüren kadınları da takdir ettiğini göstermiştir.

Halide Edip Adıvar, çalışmamızın odak noktası olan yazar Münevver Ayaşlı’nın anılarında da önemli bir yer tutar. Eğitimli kadın kişileri, önceleri evlilik ve aşk yaşamlarında, daha sonra da özgürlük mücadelesinde resmeden Halide Edip, eğitimle ilgili düşüncelerini kâğıt üzerinde bırakmayarak uygulamaya da geçirmek ister. Bunun için Cemal Paşa’nın davetlisi olarak gittiği Suriye’de, Paşa’nın etrafına topladığı kalburüstü Türk ailelerinden biri olan Tayyar Bey ailesinin kızı Münevver’le de tanışır.

Suriye’ye Türk kültürünü yayma, Arap çocuklarına Türkçe öğretme ve Suriye’yi Türkleştirme göreviyle gelen Halide Edip’e Beyrut civarında, büyük bir okul binası tahsis edilir. Cemal Paşa’nın ricasıyla gittiği Alman okulundan alınarak buraya kaydettirilen Münevver Ayaşlı, evine çok uzak olan bu okula üç ay devam ettikten sonra eski okuluna döner. Ayaşlı, öğrencilerin fazla ilgi göstermediği bu okulun kısa sürede kapandığını ve Halide Edip’in beraberindeki genç kadın öğretmenlerle beraber ülkeye döndüğünü belirtir. İttihat ve Terakki’ye yakınlığı nedeniyle Halide Edip’i anılarında genellikle olumsuz ifadelerle anan Ayaşlı, Halide Edip’i sevdiklerini yıkanlar arasında görür (Ayaşlı, 1973: 87).

Dönemin en büyük kadın yazarıyla yaşamı bu şekilde kesişen Münevver Ayaşlı; Halide Edip Adıvar, Samiha Ayverdi, Müfide Ferit Tek gibi yazarlarla aynı çevreye, son dönem Osmanlı aristokrasisine bağlıdır. Sarayla veya İttihat ve Terakki yönetimi ile yakın ilişkide olan bürokrat ailelerin kızları ve eşleri olan bu yazarların çoğu, konak/yalı çevresinde yetişmiş, “soyluluk” iddiası taşıyan ve eserlerinde İmparatorluğun kaybolan değerlerini bir “nostalji” havası içinde kaleme alan kimselerdir. Bu nedenle edebiyat çevrelerine ancak 1968’den itibaren dâhil olan Ayaşlı, kendisi gibi 1960’tan sonra eser vermeye başlamış Adalet Ağaoğlu, Leyla Erbil, Tezer Özlü, Füzûzan gibi yaşça çok küçük olan yazarlardan duyuş ve düşünüş açısından ayrılmaktadır.

2. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN EĞİTİMİ ve YAZI HAYATI

Yaşamı eserlerine doğrudan yansıdığı için bu noktada, anılarını temel alarak, Ayaşlı'nın yaşam öyküsü üzerinde durmanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

Hatice Münevver Ayaşlı, 10 Haziran 1906'da Selanik'te dünyaya gelmiştir. Babası Caferî Tayyar Bey, Bektaşî tarikatına mensup, Bulgaristan'a bağlı Menlik beyi Rıfat Bey'in oğludur. Baba tarafının “Evlâd-ı Fatihân”dan olduğunu her fırsatta vurgulayan Ayaşlı'nın annesi Hayriye Şerife Hanım ise Moralı Ali Rıza Paşa'nın kızıdır. Yazarın aynı anne-babadan Esmâ Nail adlı henüz üç yaşında iken vefat etmiş bir ablası ile 1897 doğumlu Mehmet Ali (Bagana) adlı bir ağabeyi vardır.

Ayaşlı'nın çocukluğu Selanik'te geçer. Yazarın, anılarında önemli bir yer tutan bu şehirle ilgili izlenimleri daima olumludur. İmparatorluğun kaybedilmiş bu değerli şehri, Ayaşlı'nın anılarında bütün bir Rumeli'yi temsil edecek simgesel bir anlam kazanmış, hasretle anılan bir yer hâline gelmiştir.

Anne tarafından akrabaları dolayısıyla küçük yaşlardan itibaren sık sık İstanbul'u ziyaret eden Ayaşlı'nın gözünde Selanik, önceleri İstanbul'dan daha değerli ve güzel bir şehirken, yazarın Boğaziçi'ni tanıma fırsatı yakalamasının ardından, İstanbul yazarın kalbinde Selanik'in yerine geçmiştir. Her iki şehre de bir İmparatorluk nostaljisi ışığı altında bakan Ayaşlı, anılarında Selanik'i; romanlarında ise İstanbul ve Boğaziçi'ni yücelten bir tutum içerisinde olmuştur.

Babasının görevi nedeniyle henüz yedi yaşındayken ailesiyle birlikte Selanik'ten Suriye'ye geçen Ayaşlı, 1918'e kadar Suriye ve Lübnan'ın büyük şehirlerinde bulunarak buraları tanıma fırsatı yakalar. Babası Tayyar Bey'in Cemal Paşa ile yakınlığı sayesinde aile, buranın kalburüstü Türk aileleriyle yakın ilişkiler içerisinde olur. Beyrut'un Fransızlarca işgalinin ardından İstanbul'a dönen aile, bir yıl sonra ağabey Mehmet Ali'nin eğitimi için Almanya, Stuttgart'a geçer. İki yıl sonra tekrar İstanbul'a dönen aile, 1927 yılında Mehmet Ali'nin Ziraat Bakanlığı'nda çalışmaya başlaması üzerine Ankara'ya yerleşir.

Ankara'da bulunduğu sırada AEG Alman Elektrik Şirketi'nde çalışmaya başlayan ve çiçeği burnunda başkent Ankara'nın kalburüstü isimleri ile yakın ilişki kuran Ayaşlı, 1930'da eski Lahey Büyükelçisi, Samsun Milletvekili Sadullah

Paşazâde Nusret Ayaşlı ile evlenir. 1869 doğumlu olan Nusret Bey ile Münevver Ayaşlı arasında otuz yedi yaş fark vardır. Nusret Bey'in 1944'te kalp yetmezliğinden ölümünün ardından bir daha evlenmeyen Münevver Ayaşlı, eşinin Bünyamin-i Ayaşî soyundan olması dolayısıyla aldığı "Ayaşlı" soyadını ölümüne dek taşır.

Eşinin ölümünden sonra yatırım yaptığı çeşitli işlerde tutunamayan Ayaşlı, 1947'den itibaren basın çevrelerine dâhil olur. *Kadın Gazetesi*, *Milliyet*, *Yeni İstanbul*, *Babıalide Sabah* gibi gazetelerde ve *Türk Edebiyatı*, *Şadırvan*, *Boğaziçi*, *Kubbealtı*, *Akademi Mecmuası*, *Tarih ve Medeniyet* dergilerinde yazılarıyla boy gösterir. Ayrıca *Yeni İstanbul* ve *Babıalide Sabah* gazetelerinde romanlarını da tefrika eder.

Çocukluğundan bu yana, babasının etkisiyle tasavvufa ilgi duyan Ayaşlı, 1950'lerde Mevlevî tarikatına mensup olur. 1980'lerden itibaren yalısında edebiyat ve sanat çevrelerinin katıldığı sohbetler düzenler; İstanbul'un kalburüstü simaları ile daima yakın ilişkide olur. Muhafazakâr çizgideki siyasî görüşleri, ayrıca tasavvuf, edebiyat, tarih ve sanat merakıyla İmparatorluk ve Cumhuriyet'in önemli isimlerini etrafına toplar. Hanedan üyeleriyle de yakın ilişkisi bilinen Ayaşlı, doksan üç yıllık yaşamı boyunca "Boğaziçi Medeniyeti" diye adlandırdığımız Osmanlı aristokrasisinin savunucusu ve önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Münevver Ayaşlı, 20 Ağustos 1999 Cuma günü mide kanserinden dolayı yaşamını yitirmiştir. Çocuğu olmayan Ayaşlı, Aşiyan Mezarlığı'nda eşi Nusret Ayaşlı'nın yanına defnedilmiştir.

2. 1. Münevver Ayaşlı'nın Eğitimi

Münevver Ayaşlı'nın aldığı eğitimin şekillenmesinde iki önemli etken söz konusudur: Bunlar, ailesinin bağlı bulunduğu sosyal sınıf ile Tayyar Bey'in işi nedeniyle Münevver Ayaşlı'nın ilköğretim-ortaöğretim çağı olan 1913-1921 yılları arasını ailesiyle birlikte İstanbul dışında geçirmiş olmasıdır.

Tanzimat, II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinin eğitim atılımlarından ve kız öğrenciler için açılmış eğitim kurumlarından yararlanmayan

Ayaşlı'nın eğitimi, ağırlıklı olarak babası, annesi ve mürebbiyelerin–özel hocaların denetiminde gerçekleştirilen, Osmanlı aristokrasisinin kızlarına aldırıldığı yabancı dil ve müzik–görsel sanatlar ağırlıklı “konak eğitimi” şeklindedir. Suriye’de bulundukları dönemde özel Alman okullarına, Stuttgart’ta da bir müzik okuluna giden Ayaşlı, ülke sınırları içerisinde hiçbir eğitim kurumuna gitmemiştir.

Münevver Ayaşlı'nın ilk öğretmeni babası Tayyar Bey, Mustafa Kemal Atatürk'ün de mezun olduğu Manastır Askerî Rüştiyesi'nden mezun; Arapça, Fransızca ve Almanca bilen, eğitimli bir kimsedir (Ayaşlı, 1990: 41-42). İlk masallarını babasından dinlediğini belirten Ayaşlı'ya Allah korkusu ile vatan sevgisini öğreten, yine babasıdır (Ayaşlı, 1990: 39-40). Tasavvufu ilgilene ve boş zamanlarında elinde daima Muhiddin-i Arabî'nin “yeşil kaplı” Arapça *Fusûsü'l Hikem*'ini bulunduran Tayyar Bey, bu kitaba düşkünlüğü ile kızında daha küçük yaşta okuma isteği uyandırır (Ayaşlı, 1990: 41). Yazar, ilk dinî ve tasavvufî eğitimini babasından almış ve henüz 10-11 yaşlarında namaza başlamıştır (Ayaşlı, 1991: 57).

Halep'te bulundukları sırada Diaconessen Schwester adında, Protestan Alman rahibelerin eğitim verdikleri bir okula yazdırılan sekiz yaşındaki Ayaşlı, bu okulda Almanca ve piyano eğitimine başlar. Okul dışında da Dikran Efendi isimli bir Ermeni'den ud dersleri alır (Ayaşlı, 1991: 15).

Yazar, gittiği Alman okulunun müdiresinin, ailesinden aldığı özel izinle Hristiyan din dersleri alır. Bu yıllarda bir Noel gecesini “Deutsche Bank Müdürü'nün evinde” geçiren Ayaşlı, burada kendi deyimiyle “katı ve soğuk” Avrupa ile ilk karşılaşmasını yaşar (Ayaşlı, 1991: 26-27).

Aile, iki yıl sonra Beyrut'a taşındığında Ayaşlı, başka bir Alman okuluna yazdırılır. Burada da gayrimüslim hocalardan piyano dersleri alan yazar, ud derslerini bırakır; genç bir Arap hanımdan Kur'an dersleri alır (Ayaşlı, 1991: 36-37).

Ayaşlı, Cemal Paşa'nın ricasıyla Halide Edip Adıvar'ın burada açtığı Türk okuluna yazdırılır. Ancak okulun öğrencisiz ve şehirden uzak olması, ulaşımının da zor olması nedeniyle, kendi isteğiyle üç ayın sonunda Alman okuluna geri döner (Ayaşlı, 1991: 38).

Annesinin ısrarı ile Münevver Ayaşlı'nın bir Alman mürebbiyesi de olur. Oğlu Mehmet Ali'nin, bir Fransız mürebbiye eşliğinde “Türkçe ile Fransızca’yı

beraber öğrenmiş” olması (Ayaşlı, 1991: 56), buna karşılık on bir yaşına gelen kızı Münevver’in hâlâ bir mürebbiyeye sahip olmaması Hayriye Şerife Hanım’ı üzer ve Beyrut’ta iken kızına Fraulein Stohl isminde bir mürebbiye tutar. Ayaşlı ise ibadetleriyle ilgili yerli yersiz sorular sormasını istemediği bu mürebbiye yatılı okula verileceği yalanını söyleyerek genç kızın kısa sürede evden ayrılmasını sağlar (Ayaşlı, 1991: 57-58).

Mürebbiyeleri yabancı dil öğrenimi açısından yararlı bulan ancak dinî ve millî açıdan şüpheyile yaklaşan yazar, *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında bu konudaki olumsuz düşüncelerine ayrıntılarıyla yer verecektir.

I. Dünya Savaşı’nın sonunda resmen elden çıkan Beyrut’ta gittiği Alman okulunun kapanması ile Ayaşlı, eğitimine evde devam eder. Ev çalışanlarından birinin oğlundan ders alır. Aile, işgal İstanbul’una döndüğünde şehrin o yıllardaki iki ünlü piyano hocasından, saraya mensup Alman asıllı Lange, Ayaşlı’nın hocası olur (Ayaşlı, 1991: 77). Ağabeyinin bir Fransız lisesine yazdırılmasına karşın Ayaşlı, eğitimine evde devam eder (Ayaşlı, 1991: 78). Günde beş altı saatini piyanoya ayıran Ayaşlı, Melahat Hanım adlı bir hocadan eğitim yaşamında ilk defa “ciddî Türkçe dersi” alır (Ayaşlı, 1991: 88).

Ağabeyinin Almanya’daki eğitimi için on dört yaşında Stuttgart’a giden Ayaşlı, burada Württemberg Kraliyet Konservatuarı’na (Württembergischer Kunstverein) yazdırılır. Ancak aile, bir yıl sonra maddi imkânsızlıklar dolayısıyla İstanbul’a dönmek zorunda kalınca Ayaşlı’nın müzik eğitimi yine yarıda kalır.

(...) Stuttgarttan ayrılırken, artık benim için müzik dünyasının kapandığını hissediyordum, anlıyordum. 8 yaşında piyanoya başlamış, 15 yaşında piyanoyu terkediyordum. 8 senelik bu kadar sevgi, bu kadar şevk ve gayret hepsi heba oluyordu (Ayaşlı, 1991: 108-109).

Ayaşlı, iflas halindeki ailesiyle İstanbul’a döndüğünde sadece Türkçe derslerine devam etme imkânı bulur. “O zamanlar İstanbul’da en çok rağbet gören ve iyi aile kızlarının gittikleri iki lise” (Ayaşlı, 1991: 115) olan Kandilli Lisesi ve Erenköy Lisesi’nin varlığına rağmen, ortaokulu Beyrut’ta okumuş ve Türkçe derslerine ciddi şekilde devam edememiş bir öğrenci olarak bu liselere gitmez. Bunun yerine daha önce de ders aldığı Melahat Hanım’dan bu kez Türk edebiyatı

dersleri alır (Ayaşlı, 1991: 114-115). Yine Melahat Hanım sayesinde Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanını okuyan Ayaşlı'yı bu roman, hocasının beklediği kadar heyecanlandırmaz (Ayaşlı, 1991: 115).

Hiçbir meslekî eğitimi olmayan Ayaşlı, “eski yazı ile daktiloda yazı yazmayı” 1927’de Ankara’da AEG Alman Elektrik Şirketi’nde işe girdikten sonra öğrenir (Ayaşlı, 1991: 150).

Eşinin ölümünden altı yıl sonra Paris’e giden Ayaşlı, burada yükseköğretime yönelerek Collège de France ve Şark Dilleri okuluna devam eder, Arapça ile Farsça öğrenir. Ünlü Fransız şarkiyatçılar Louis Massignon ve Henri Massé, Ayaşlı’nın ders aldığı önemli isimlerdir (Çeri, 2013: 15).

Görüldüğü üzere Ayaşlı’nın eğitiminin hiçbir aşamasında II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde kız öğrenciler için kurulmuş eğitim kurumları bulunmamaktadır. Yazarın Türkiye dışındaki misyoner yabancı okullarda, evinde de yabancı, özel müzik hocaları eşliğinde yoğun olarak aldığı Almanca, piyano ve kısa süreli ud eğitimi, Arap ve Türk hocalardan aldığı Kur’an, Türkçe ve Türk edebiyatı dersleri ile desteklenmiştir.

2. 2. Yazı Hayatı

Münevver Ayaşlı, yazı hayatına 1947’de birkaç kadın yazarın bir araya gelerek çıkardıkları *Kadın Gazetesi*’nde başlar. Yazarlıktan çok kazanmamakla birlikte büyük zevk aldığı bu işi uzun yıllar devam ettirir (Çeri, 2013: 15). *Yeni İstanbul*, *Sabah*, *Yeni Asya* gibi gazetelerde görülen yazar, gündemin dışından seçtiği konularla okuyucunun karşısına çıkar. “Bir zamanlar sağ kesimin en gözde gazetelerinden biri hâline gelen” (Gürlek, 2012: 376) Kemal Uzan’ın *Yeni İstanbul*’unda, yazılarını “Merak” başlığı altında yayımlar:

Yeni İstanbul’da beni en çok cezbeden yazarlardan biri de Münevver Ayaşlı’ydı. “Merak” başlığıyla kaleme aldığı günlük yazılarını hiç şüphe yok ki en çok merak eden okuyucularından biri de bendim. Onun nev’i şahsına münhasır bir üslupla kaleme aldığı köşe yazılarını okumak için ertesi günü iple çekişirdim. Münevver Hanım, kelimenin tam anlamıyla “münevver” (aydın) bir kalemdi. Engin bilgisiyle, zengin mahfuzâtıyla, yakın tarihe olan vukûfiyetiyle bizi tenvir ediyordu. Siyasi

konulardan çok tarihe, edebiyata, kültüre yer veriyordu. Kısacası şahsen ben merdane yazan bu hanımefendinin tiryaki okuyucularından biriydim (Gürlek, 2012: 377).

1960'lı yıllarda gerilen siyasî ortam ve art arda yaşanan toplumsal gelişmeler ışığında Ayaşlı, gündemle ilgili yazılarıyla muhafazakâr siyasî düşüncenin önde gelen isimlerinden birine dönüşür.

Yazarın süreli yayınlardaki siyasî yazılarını romanları takip eder. Ayaşlı, *Yeni İstanbul*'da tefrika edilen 1968 tarihli *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanından sonra *Babıali'de Sabah*'ta tefrika edilen 1969 tarihli *Pertev Bey'in İki Kızı* ve *Pertev Bey'in Torunları*'nı kaleme alır. Birbirinin devamı olan bu üç roman, 1976 yılında *Pertev Bey'in Üç Kızı* ismi altında birleştirilerek tek kitap halinde basılır. Yazarın ikinci romanı *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* ise *Hayat* mecmuasında tefrika edildikten sonra 1987'de kitaplaşır¹.

İlk anı denemesi olan *Başvekilimizi Tanıdım*'dan sonra anı türü üzerinde yoğunlaşan yazar, sırasıyla 1971'de *19. Asır, Teşrin-i Sani ve Ötesi, Kıbrıs Fetvası*'nı, 1973'te *İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim*'i, 1975'te *Dersaadet*'i, 1984'te *Edeb Ya Hü*'yu, 1990'da *Avrupaî Osmanî ve Rumeli ve Muhteşem İstanbul*'u, 1991'de *Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru*'yu yayımlar. Ayaşlı'nın siyaset, edebiyat ve kültür dünyasından tanıdığı elli bir önemli isim hakkındaki anılarını ve görüşlerini yansıtan yazılarından oluşan *Haminne'nin Suret Aynası* isimli eser ise, ölümünden sonra 2009 yılında yayımlanmıştır.

Ayaşlı'nın yukarıda sayılan eserlerinin dışında, biri *Boğaziçi* dergisinde 1985 yılının Nisan, Mayıs ve Haziran sayılarında tefrika edilen “Erken Sönen Işıklar”, diğeri de *Türk Edebiyatı* dergisinin Mayıs 1986 sayısında yayımlanan “Muharrir Hasan Fehmi Bey” olmak üzere iki öyküsü bulunmaktadır.

Ayaşlı, yazdığı iki romanında “roman tekniği açısından kusur sayılabilecek ölçüde hatıra türünün özelliklerini” kullanır (Çeri, 2013: 42).

Anılarında da rastladığımız bazı ayrıntıları romanlarının kurgusal yapısına yediren, örneğin ağabeyinin Halep'ten yakın arkadaşı, Fransa'da Saint-Cyr Askeri

¹ Bahriye Çeri, *Hatıra-Roman İlişkisi ve Münevver Ayaşlı Romanları* adlı incelemesinde *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nın “bir hatıra kitabı” (Çeri, 2013: 16) olduğunu yazar, ancak bu küçük eser açıkça bir romandır.

Uzmanlık Okulu (École Spéciale Militaire de Saint-Cyr)’nda okuyan ve Çanakkale’de şehit düşen Mehmet Bey oğlu Halet’i, *Pertev Bey’in Üç Kızı*’nda Selmin’in sevgilisi olarak aynı isimle tekrar canlandıran, Ankara’da tanıdığı bir tür “iç mimar” olan Rus Madam Pegoff’u yine aynı romanda Selmin’in işvereni olarak okuyucularının karşısına çıkaran Ayaşlı, roman–anı ilişkisinde her zaman bu kadar dolaylı davranmaz. Bazı durumlarda Ayaşlı’nın anıları ve özellikle de siyasî gündemle ilgili yorumları, roman tekniğinde ciddi bir kusur hâlini alır:

(...) Münevver Ayaşlı romanda roman kahramanlarının yaşadığı bir olayı anlatırken ya da onlara bir olay yaşatırken birdenbire hatırlamaya başlamakta, bu hatıraların kendi üzerindeki heyecan verici ve dokunaklı etkisine kendisini kaptırmaktadır. Romanda buna pek çok örnek verilebilir. Örneğin, 1960 ihtilali, Adnan Menderes, onun hataları ve sevapları, idamı ve sonrasının anlatıldığı sayfalar. Bu sayfalar tam beş sayfa sürmekte. Münevver Ayaşlı, romanı, roman kurgusunu önemsemeyen bir hatıra yazarı olarak karşımıza çıkmaktadır (Çeri, 2013: 38).

Pertev Bey’in Üç Kızı nehir romanında Pertev Bey ailesinin ve bu ailenin bir uzantısı olan Ergüç ailesinin 1912-1969 yılları arasındaki serüvenini, *Vaniköy’nde Fazıl Paşa* romanında ise Fazıl Paşa kerimesi Naile Hanımefendi ve ailesinin 1914-1948 yılları arasında yaşadıklarını ayrıntılarıyla veren Ayaşlı, kendi anılarından da yararlanarak İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye’si için mihenk taşı sayılabilecek siyasî ve toplumsal olaylar üzerinde ayrıntıyla durur.

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Mütareke İstanbul’u ve Kurtuluş Savaşı, işgal kuvvetlerinin İstanbul’u terk edişi, saltanat ve hilafetin kaldırılışı, hanedan ailesinin yurt dışına sürülüşü, çiçeği burnunda başkent Ankara’nın yeniden yapılaşması ve yeni bürokrasi çevresinin yaşam tarzı, tekkelerin kapatılması, türbe ziyaretlerinin yasaklanması, Ayasofya’nın müzeye dönüştürülmesi, Atatürk’ün vefatı ve İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı, II. Dünya Savaşı ve Ankara’daki savaş kulisi, Alman Büyükelçisi von Papen suikastı, Demokrat Parti iktidarı, Irak Kralı Faysal suikastı, öğrenci olayları, 27 Mayıs 1960 süreci ve Yassıada duruşmaları, yazarın romanlarında değindiği önemli olaylar ve gelişmelerdir.

Ayaşlı, ayrıca İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı yıllarının vurguncu savaş zenginleri, Mütareke yıllarında Şişli ve Beyoğlu’nda süren ahlâksız yaşam tarzı ve azınlıkların durumu, Laiklik, Siyonizm ve Komünizm, ev içi eğitim, mürebbiyeler, Cumhuriyet’in eğitim sistemi ve eğitim kurumları, kadınların kendilerine uygun

olmayan erkeklerle evlenmeleri, Osmanlı aristokrasisinin Cumhuriyet’le birlikte gözden düşmesi gibi pek çok konuya da roman ve öykülerinde yer verir.

Yazar; II. Abdülhamit, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Nazım Hikmet Ran, Mehmet Ali Aybar, Said Nursî, Sami Günzberg gibi Türk siyaset ve sanat dünyasının önemli isimlerini de romanlarında anar. *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında ayrıca Sultan Mehmet Reşat ve Uşşâkiye Tarikatı’ndan İrşâdî Talibî’nin şiirlerinden alıntılara da yer verir (Ayaşlı, 1976: 258-260).

Ayaşlı, yukarıda sayılan olay, kişi ve durumların bazılarını roman ve öykülerinin kurgusuna yedirmiş, bazılarını ise kurguyu bölerek verdiği anı ve yorumları eşliğinde okuyuculara aktarmıştır. Tanrısal bakış açısından yararlanan Ayaşlı, zaman zaman bu tanrı-anlatıcının da sınırlarını aşarak sözü kendisi devralmış ve romanlarının estetik değerini düşürmüştür.

Ayaşlı’nın roman ve öykülerinde estetik kaygıları bir yana bırakıp toplumsal faydayı ön plana çıkardığı görülür. Değindiği siyasî ve toplumsal olayların ve tanıdığı siyasetçilerle sanatçılar hakkında aktardığı görüşlerin tek amacı, okuyucularını çarpıtıldığını düşündüğü İmparatorluğun son yılları ve Cumhuriyet tarihi ile ilgili bilgilendirmek ve kendi siyasî görüşünün sözcülüğünü yapmaktır. Roman kişilerine gösterdiği yanlı yaklaşımlarla da desteklenen bu durum, yazarın özensiz dili ve üslubuyla da birleşince romanlarını dikkat dağıtıcı ölçüde estetikten yoksun hale getirmiştir.

Ait olduğu sınıf olan Osmanlı aristokrasisini, bu sınıfın kaybolmaya yüz tutmuş yaşam tarzı, gelenekleri, kültürü ve değerleri ile eserlerinde yaşatmaya çalışan Ayaşlı, romanlarını bu sınıftan seçtiği kişiler etrafında döndürmüş ve onlara karşı yanlı bir tutum içerisinde olmuştur. Bu sınıfın temsilcilerini olumlu özellikleri ile daima ön planda tutan Ayaşlı, romanlarındaki diğer sınıfları; Şişli-Beyoğlu çevresinin gayrimüslimlerini, İstanbul’un kenar mahalle sakinlerini ve özellikle Ankara’nın “sonradan görme” olarak nitelediği yeni bürokrasi çevresini aşağılayan bir tutum sergilemiştir.

Ankara, hem bir şehir hem de onaylamadığı bir zihniyetin/rejiimin temsilcisi olarak yazarın antipatisini çekerken gözden düşen İstanbul’un konak çevresi, yani

Boğaziçi, hem seçkin yaşam tarzı hem de kalburüstü sakinleri ile Ayaşlı'nın her fırsatta yücelttiği bir çevre olmuştur.

Yazarın her iki romanında da iki farklı sınıftan kişinin evliliğiyle bir araya gelen İstanbul ve Ankara, çeşitli özellikleri açısından karşılaştırılır. Bu özellikler, şehir yapılaşması, din, eğitim, görgü, alışkanlık, ev döşemesi, kılık-kıyafet ve belli olaylar karşısında verilen tepkilerdir. İstanbul'un Ankara'ya ve Osmanlı aristokrasisinin Ankara bürokrasisine üstünlüğünün vurgulandığı bu karşılaştırma, yazarın kendi sınıfına bir iade-i itibarı, hatta yer yer bir ağıtı şeklini alır.

Solun en uç noktası olarak algıladığı Komünizm, II. Dünya Savaşı yıllarının ekonomik sıkıntısından sorumlu tuttuğu, Menderes'in düşüşünden de pay çıkardığı İsmet İnönü ve CHP, ayrıca Milliyetçilik vurgusuyla İmparatorluğu bölünmeye ve yıkıma sürüklemekle suçladığı İttihat ve Terakki Fırkası, Batılılaşmada ölçsüz davrandıklarını düşündüğü Tanzimatçılar, yazarın eleştirilerinin hedefleridir.

Yazarın saltanat ve hilafet makamlarına bağlılığı, hanedan ailesine duyduğu ve bu aileden birini *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının kişisi hâline getirecek derecedeki büyük sevgi, engin tasavvuf bilgisi ve dindar yapısı, romanlarında belirgin bir şekilde hissedilir.

Ayaşlı'nın eserlerinde gösterdiği siyasî duruş ve yanlı tutum, bazı çevrelerden taraftar topladığı gibi bir kısım eleştirilere de hedef olmuştur. Ayaşlı; Samiha Ayverdi, Abdülhak Şinasi Hisar gibi kendisiyle aynı sosyal sınıfı paylaşan ve Osmanlı İmparatorluğu'na aynı nostalji ışığında bakan yazarlarla beraber sıklıkla eleştirilmiştir.

Rauf Mutluay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak*'ı ve Samiha Ayverdi'nin *İbrahim Efendi Konağı* eserleri üzerine yazdığı bir inceleme yazısında “asıl kadrosu 5-6 kişiden oluşan tek bir aile için” devlet kaynakları kullanılarak elde edilmiş sınırsız bir zenginliğin “İstanbul Medeniyeti” olarak görülmesine karşı çıkar. Mutluay, belli isimlerin nostalji ısrarını “kast savunuculuğu, soyluluk meraklılığı” olarak görür:

“Baş yanlış burada işte. Bir ülkeyi değil, bir şehri, bir toplumu değil yalnız bir katı, ulusal bir değerler toplamını değil israfçı bir azınlığın zenginliğini temel saymak ve ona “İstanbul Medeniyeti” adını takıp yücelterek anmak.”

(...)

“(...)Şiirimizde, romanımızda görünen 1908 eleştirisi, açık-gizli umutlarla tekrarlanır durur. Başarısız bir politikanın sorumluluğu, vakti gelmiş, önüne geçilmez bir yıkılışın hesabı hep aynı kuşakta aranır. Atatürk kurtuluşunun köklerine saldırmak isteyen nice korkak tutucu, geçmiş özlemlerini telleyip duvaklayarak avunur, “İstanbul Medeniyeti”nin Osmanlı nitelikleri her fırsatta yüceltilerek, geleneklerimizi yitirmeğe sebep olmakla suçlanan devrimler uyanışı suçlanır.” (Mutluay, Yeni Ufuklar, 203, 204 Nisan-Mayıs 1969’dan alıntı, Mutluay, 1973: 99-101).

Selanikli oluşu nedeniyle Mustafa Kemal Atatürk’e beğeniyle yaklaşan Ayaşlı’nın, İsmet İnönü başta olmak üzere CHP ve sol düşünceye karşı eleştirel ve yer yer aşağılayıcı tavrı, anılarının yanı sıra romanlarına da hâkimdir. Her iki romanında da konak çevresinden kadınlarla evlenen taşralı, milletvekili damatlar, eşlerini aldatan ve çocuklarına iyi birer baba olamayan, ayrıca makam ve para hırsıyla çeşitli yolsuzluklara karışan, ahlâksız kimseler olarak resmedilmiştir. Böylece yazarın CHP yönetimine olumsuz bakışı bu şekilde kurguya yansıtılmıştır.

Ayaşlı, eserlerinde yabancı sözcüklerle ve anlatım bozukluklarıyla dolu, gevşek bir dil ve anlatıma sahip görülür. Almanca, Fransızca ve İngilizceye olan hâkimiyeti, çoğu kez romanlarına olumsuz bir şekilde yansır: “Complexede de supérierite, self-made man, gheto, dark age, salla â manger, fiacre” gibi yabancı sözcükler, yer yer okuru rahatsız edecek düzeye çıkar. Yazarın dikkat dağıtan bu tutumu, kullanılan sözcüklerin Türkçe karşılıkları da verilmeyince bu dillere hâkim olmayan okurlar için sıkıntılı bir durum oluşturur:

(...) (Matmazel Durand) Yatakta yatan Selmin’e dönüyor ve ondan istimdat ediyordu “N’est ce pas ma Selmin chérie?” (Ayaşlı, 1976: 228).

Ayaşlı’nın dilde sadeleşme hareketine ve Harf Devrimi’ne karşı olduğu bilinmektedir. Harf Devrimi’ni “bütün köprülerin yıkılması” ve “dönmek için bineceğimiz gemilerin yakılması” olarak tanımlayan yazar, “padişahlığın ve halifeliğin yok edilmesi”nden bile mühim görür (Ayaşlı, 1987: 102-103):

Bizimle beraber üç ülke daha, Kültür İhtilali yaptı, fakat en derin ve acımasız kültür ihtilali bizde oldu. Rusya, dehşet bir ihtilal yaptı. Fakat yazıya ve lisana dokunmadı. Çarlar zamanındaki yazı ve lisan. Çin, o da büyük bir kültür ihtilali yaptığını iddia etmektedir. Bizimkinin yanında çocuk oyuncağı, harfleri ve lisani değiştirmede (Ayaşlı, 1987: 103).

“Mürteci” yerine “gerici” (Ayaşlı, 1976: 177), “footing” yerine “yürüyüş yapmak” (Ayaşlı, 1976: 175) gibi Türkçeleştirilmiş ifadeleri yadırgayan Ayaşlı, “Baskın, Vural, Çetin” gibi yeni isimleri de anlamlarını olumsuz bularak beğenmez (Ayaşlı, 1976: 184). Soyadı Kanunu’nu yararlı bulmakla beraber kanunun uygulamaya geçişini bir “bozgun havası, manevî buhran ve keşmekeş” olarak görür. Ayaşlı, yeni rejime yaranmak isteyenlerin “öz” “Türk” ve “alp” sözcüklerine rağbet etmesini eleştirir ve alınan bazı soyadları anlamsız bulur (Ayaşlı, 1976: 221-222).

Romanlarında kompozisyona önem vermeyen, siyasî yorumlarıyla böldüğü olayları çoğu kez birbirine bağlayamadan devam ettiren ve kurgusal yapıda düzensizlik meydana getiren Ayaşlı, devamlı bir “kader” vurgusu ile gerçeklik duygusunu da yaralayan bir anlatım içerisinde görülür. Neden-sonuç ilişkisinin olaylar üzerinden okur tarafından kurulmasına fırsat vermeyen yazar, olaylar arasındaki kopukluğu açıklamalarıyla gidermeye çalışır.

Görüldüğü üzere muhafazakâr anlayışın sözcüsü olarak kaleme aldığı roman ve öykülerinde, gözden düşmüş bir sınıfın ve sona ermiş bir kültürün anılarını yaşatırken yaklaşık yetmiş yıllık bir dönemin siyasî ve toplumsal olaylarını yorumlamaktan geri kalmayan Ayaşlı’nın eserleri, roman sanatına estetik bir katkıdan çok, topluma tarihî ve siyasî bir hizmet düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Kurgusal boşlukları, dil düzensizlikleri, olayların akışını bozan siyasî yorumları, roman kişilerine yönelik yanlı tutumlarıyla roman yazarlığında iddia sahibi olmadığını düşündüren Münevver Ayaşlı, bizce anılarında daha samimi ve başarılı görünmektedir.

3. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ESERLERİNDE KADIN ve KADIN EĞİTİMİ

3. 1. MÜNEVVER AYAŞLI'NIN ESERLERİNDE KADIN

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına ve küllerinden doğan Cumhuriyet'in sancılı kuruluşuna tanıklık eden Ayaşlı; üç padişah, dört halife, dokuz cumhurbaşkanı, iki ihtilâl, iki de dünya savaşı görmüş; İmparatorluğun geniş coğrafyasında pek çok önemli şehirde yaşamış, siyaset ve sanat dünyasının önemli isimleriyle bir arada bulunmuştur. Kişisel yaşamı da çalkantılı geçmiş, ev sahibi olup bir yerde tutunamayan ve bitmeyen ekonomik sıkıntılarla boğuşan ailesiyle zorlu yıllar geçirmiş, eşini çok erken kaybetmiş, annesi ve babasını da peş peşe yitirmiştir.

Cumhuriyet'le beraber gözden düşmüş bir sınıfa bağlı olan, yeni rejimin gözde şehri Ankara'da dilediği gibi bir yaşam kuramayan ve küskün bir şekilde İstanbul'a çekilen Ayaşlı, mücadeleyle geçen yıllarını anılarında dile getirdirdiği gibi, bu yıllarla ilgili gözlemlerini romanlarına da yansıtmıştır.

Eşinin ölümüyle birlikte henüz otuz sekizinde dul kalan Ayaşlı, hızla değişen yeni Türkiye'nin zorlu şartlarında bir kadın olarak tek başına mücadele verirken, romanlarında da kadın kişiler, benzer şekilde çok erken denebilecek yaşlarda dul kalmışlardır. Ait oldukları toplumsal sınıf fark etmeksizin dışarıdaki yaşamla “erkeksiz” yüzleşmek zorunda kalan kadınlar, özellikle I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında pek çok olumsuzlukla yüz yüze gelmişlerdir.

Tanzimat'tan bu yana Batı karşısında aciz duruma düşen padişahların varlığı ile bütün Türk milletinin yaşadığı travmayı; otoriter, güçlü, güvenilir baba imajının yıkılışının yarattığı güvensizliği Ayaşlı da yaşamıştır. II. Abdülhamit'in Selanik'e sürgüne gönderilmesi, Vahdettin'in bir düşman zırhlısı ile İstanbul'u terk etmesi ve tüm hanedan ailesinin yurt dışına çıkarılmaları ile yetimlik acısını toplumsal düzeyde yaşayan Ayaşlı, milletin yaşadığı bu travmayı kadınlar üzerinden anlatmayı seçmiştir.

Kadının edebiyatta büyük toplumsal olayların ve çok güçlü duyguların ifadesinde kullanılması, öteden beri var olan bir durumdur. Namık Kemal'in "bağrına hançer dayanmış bahtı kara mader" olarak betimlediği vatanın, özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında basında daima kadın imgesiyle yer alması, bu durumun en bilinen göstergelerinden biridir. *Yeni Gün*'deki 2 Eylül 1939 tarihli yazısında da Refik Halit, bu gerçeği şöyle dile getirir:

Kadına sevinç ve yas, varlık ve yokluk, yeni evlilik ve dulluk, beşik ve tabut, bütün dünya mukadderatı daha fazla yakıştığı, onun girdiği tablo daha tesirli ve manalı olduğu içindir ki korkunç harp levhalarına, matem abidelerine, kahramanlık heykellerine çoğu defa bir kadın ekleriz. Kadın, timsal olmak noktasından en fazla sezdiriş kuvvetine, sonsuz ve hudutsuz bir düşündürücülük hassasına sahiptir. Bu tabloda ne tavır alırsa alsın, ne şekilde bulunursa bulunsun, ne işle meşgul olursa olsun, (...) verilmek istenen manayı ve uyandırılmak istenen heyecanı büyük bir kolaylık ve belagatle ifade vasıtasıdır; ifade vasıtalarının en zarafetlisi, en çabuk anlaşılmalıdır. Kadın hem çok dekoratif ve plastiktir, hem de o nisbette fikir işletici ve ruha işleyicidir (Karay, 2011: 290-291).

Yoksulluk ve ahlâksızlık sahnelerini en gerçekçi şekilde canlandırabilen kadın, Ayaşlı'nın romanlarında da, bir kadının kaleminden çok büyük toplumsal değişiklikler eşliğinde aile hayatını, aşkı, evliliği, düşüşü, yoksulluğu ve kültür değişimlerini anlatmak için en güzel ve etkili bir araç olarak kullanılmıştır.

Ayaşlı'nın romanlarındaki ve öykülerindeki kadın kişileri incelerken yazarın ve toplumun yaşadığı travmaları göz önünde bulundurmak, düşüncemize göre bu kişilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Münevver Ayaşlı'nın incelediğimiz romanları ve öyküsündeki kadın kişileri, bulundukları sosyal katmanlara göre sınıflandırmanın, çalışmamızı kolaylaştırmak ve ileride eğitim durumlarını ele alacağımız bu kadınları tanıtmak için gerekli olduğu düşüncesindeyiz. Yazarın kurmaca kadınlarını eğitimleri açısından ele alırken nasıl bir ayrıma tabi tuttuğumuz, ancak bu kadınların bulundukları sosyal sınıfların ortaya çıkarılması ile anlaşılacaktır. Çünkü sosyal sınıfın sahip olduğu özelliklerle bu sınıflara dâhil olan kadınların aldıkları eğitim arasında doğrudan ilişki vardır.

Ayaşlı'nın kadın kişilerini ele alırken İstanbul'da yaşayanlar ve taşrada yaşayanlar şeklinde, doğup büyüdüğü mekâna göre bir ayırım yapmak söz konusu olabilir. Ancak bu ayırım, kadınların sosyal sınıflarını belirlemede yeterli değildir. Zira İstanbul'un kenar mahallelerinde daha geleneksel ve yoksul bir yaşam süren ya

da Şişli–Beyoğlu gibi yazarın tasvip etmediği bir yaşam tarzına sahip yerlerde yaşayanların varlığı, şehir temelli bir ayrım yapmamıza engel olmaktadır. Dolayısıyla kadınları sınıflandırırken yaşadıkları yerlerden de yararlanarak, ancak sadece bununla yetinmeyerek, ekonomik durum ve sosyal katmanlara göre bir ayrım yapmak, çalışmamızın amacı için daha uygundur.

Ayaşlı’nın kurmaca kadınları için yapacağımız ayrım:

- Osmanlı Aristokrasisine Bağlı Kadınlar (Boğaziçi Kadınları) ve Rumeli Kadınları
- Şişli–Beyoğlu Kadınları (Gayrimüslim Kadınları)
- Kenar Mahalle Kadınları
- Taşra Kadınları, şeklinde olacaktır.

3. 1. 1. Osmanlı Aristokrasisine Bağlı Kadınlar (Boğaziçi Kadınları)

Ayaşlı'nın soyu, anılarında belirttiği üzere “Evlâd-ı Fatihân”a dayanmaktadır ve oldukça köklüdür. Ailesi, Rumeli’de geniş toprak sahibi olan, “paşa” rütbeli dedelerin varlığı bilinen, asker kökenli bir ailedir. Bu ailenin ilişkide olduğu, askerî-sivil bürokrasiden gelen varlıklı aileler, yazarı çocukluğundan bu yana etkileyen çevreyi oluşturmaktadır. Yazar, yakından tanıdığı bu çevreyi eserlerine de yansıtmış; romanlarının başkişilerini buradan seçmiştir. Ayrıca romanlarının iskeletini Cumhuriyet’le birlikte gözden düşen bu çevrenin, genç Türkiye’nin kalburüstü insanlarıyla olan ilişkileri üzerine kurmuştur.

Bu çevrenin kadınlarının ortak özellikleri, Boğaziçi çevresindeki konak/yalı/köşk gibi dönemin seçkin ve yüzü Batı’ya dönük mekânlarında doğup büyümeleri, ailelerinin ve yabancı mürebbiyelerin gözetiminde yabancı dil ve müzik/görsel sanatlar ağırlıklı bir eğitim almaları, yaşam tarzı ve görgüleri ile diğer sınıflardan, özellikle taşra ve Cumhuriyet kadınlarından belirgin bir şekilde ayrılmaıdır.

Osmanlı aristokrasisine bağlı bu kadınların bir kısmı II. Meşrutiyet Dönemi’nde İstanbul’da var olan özel yabancı okullarla evde aldıkları eğitimi desteklemiş, bir kısmı ise Cumhuriyet’te varlığını sürdüren özel okullara devam etmiştir. Ailelerinin ekonomik sıkıntı yaşadığı dönemlerde bazı kadınların daha mütevazı “mahalle mekteplerine” devam ettikleri de görülür.

Bu kadınlar içerisinde daha geleneksel bir yaşam tarzını koruyan, Batı etkisinde bir eğitimden geçmemiş ve yaşça diğer roman kişilerinden büyük olanlar da bulunmaktadır. Bunlar, Batı’ya karşı ön yargılı değil, ancak temkinli bir tutum içerisinde görülürler. Aynı çevreyi paylaştıkları kişilerin yaşam tarzını yadırgamamakla birlikte bu Batılı yaşama fazla dâhil olmazlar.

Bu geleneksel kadınların bir kısmı, aristokrat ailelere dâhil iken bir kısmı ise söz konusu ailelerin çalışanları olan emektar kalfalardır. Herhangi bir soyluluk iddiaları olmamakla birlikte, bu çevre içerisinde yaşayan kalfaların da bu başlık altında incelenmesi, kanaatimizce doğrudur.

Bu çevrenin kadınlarının evlerinde mürebbiyelerinden ya da dışarıda eğitim kurumlarından aldıkları formal eğitimden çok, ailelerinden/çevrelerinden aldıkları informal eğitimin ve bu eğitim sayesinde kazandıkları Osmanlı terbiyesinin vurgulanması, bu sınıflandırmayı yapmamızın en belirgin nedenidir.

Söz konusu çevrenin kadınlarında İmparatorluğun yüzlerce yıllık kültür mirasını üzerinde taşıyan İstanbul ve özellikle Boğaziçi çevresinin ince zevki, derin kültürü, tarih ve millet bilinci, nezaketi ve mütevazılığı ön plandadır. Giyimlerindeki zevkli ancak sade seçimler, günlük yaşayışlarında takındıkları kibar ancak yapmacık olmayan tavırlar, aile ilişkilerinde çok önemsedikleri saygı, aile bireylerinin birbirlerine hitap şekillerine varıncaya kadar verilen ayrıntılar, Ayaşlı'nın yetiştiği çevrenin özelliklerini ne kadar özümsemiş olduğunu ve gelecek nesillere taşımak istediğini kanıtlar niteliktedir. Yazar, her açıdan ideal bir çevre olarak gördüğü Boğaziçi'nin konak/yalı sakinlerini yücelten bir tavır sergileyerek roman kişilerinin değişen Türkiye şartları içerisinde değişmeyen niteliklerini gözler önüne sermektedir.

Bu çevrenin kadınları, siyasî olaylarla çok iç içe olmamakla birlikte etraflarında olan bitenin farkında olan kişilerdir. Derin bir İstanbul sevgisi taşırlar. İstanbul onlar için sadece bir şehir değil, bütün bir Osmanlı tarihinin yoğunlaşmış cisimleştiği bir medeniyet ocağı, bir kültür birikimidir. Hilafet makamına, saltanat ailesine ve Osmanlılık ülküsüne bağlılıkları da vurgulanan bu kadınlar, muhafazakâr görüşleri olan, ancak karşıt görüşlerle seviyesiz tartışmalara girmeyen kimselerdir.

Ayaşlı'nın romanlarında Osmanlı aristokrasisine bağlı olan kadınlar, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Pertev Bey'in kızları Selmin, Berrin, Nermin, anneleri Azize; daha geleneksel bir yaşam tarzı sürdüren Pertev Bey'in ablası Nuhbe Hanımefendi, köşkün kalfaları Bezmiyar ve Karanfil ile Nermin'in kızları Selmin ve Tülay'dır. Bunlardan Pertev Bey'in torunları olan Selmin ile Tülay, sahip oldukları konumu dedelerine ya da annelerine değil, Ankara hükûmetinde önemli görevlerde bulunan babaları Muammer Ergüç'e borçlu olmakla birlikte Ankara'da neredeyse hiç yaşamamaları ve daha çok anneleri Nermin'in çevresinde bulunmaları dolayısıyla bu sınıfa dâhil edilmişlerdir.

Yazarın *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında ise Osmanlı aristokrasisine bağlı olan kadınlar, Fazıl Ahmet Paşa'nın kızı ve yalının sahibesi olan

Naile, kızı Cemile ve tek torunu Nevnihal'dir. Bunlardan Nevnihal, Selmin ve Tülay gibi taşra kökenli, Ankara hükûmetinde görevli bir babanın kızı olmakla birlikte büyükannesi tarafından büyütüldüğü ve yalı çevresinde yetiştiği için bu sınıfa dâhil edilmiştir.

Yazarın romanlarında Osmanlı aristokrasisine bağlı bulunan kadınların bir kısmı sadece konak eğitiminden geçerken bir kısmı bu eğitimin yanında özel yabancı okullara da devam etmiştir. Konağın kaybedilmesi ile konak eğitiminden hiç yararlanamayan kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınların büyüklerinin devam ettirdiği yaşam biçimini ve konak/yalı çevresinin terbiyesini informal yollarla edindiği ve kendi yaşamlarında da devam ettirdikleri dikkati çekmektedir. Eğitim konusuna ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı değinilecektir.

Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınları diğer sosyal sınıflara bağlı kadınlardan ayıran özelliklerden ilki, yaşayışta ve zevkte sahip oldukları incelik ve sadelik, buna bağlı olarak hiçbir zaman ödün vermedikleri sonsuz mütevazılıklarıdır. Bu durum, en çok söz konusu kadınların Boğaziçi çevresi dışından insanlarla iletişimlerinde ve giyim kuşamlarında vurgulanır.

Romanda güzel, alımlı ve şuh bir genç kız olarak betimlenen Selmin, giyim–kuşamı üzerinde yazarın en çok durduğu kişidir. Henüz on üç yaşındayken bile dikkat çeken zarif giyimi, genç kızın ait olduğu sosyal sınıfın özelliklerini açıkça yansıtacak şekilde aktarılır:

Selmin, ceylan gibi nazlı ve ürkek, lacivert çarşafının eteğini beyaz glase eldiveniyle tutarak vapurdan iner, iskelede beklemekte olan arabasına biner, yanına mürebbiyesini alır, lalası Dilaver Ağa da arabacının yanına otururdu. Selmin, daima lacivert çarşaf, incecik keten dantelli beyaz bluz giyer, beyaz eldiven takar, böcekkabuğu kundura severdi. Gümüş çantası, dantelli şemsiyesi ve yelpazesi, çarşafının pelerinine taktığı mineden kelebek iğnesi de hiç eksik olmazdı. Piyano notalarını rulo halinde saran nota çantası da pek zarıftı (Ayaşlı, 1976: 8).

Selmin'in zarif giyimi ile desteklenen güzelliği, Matmazel Durand ile beraber şehre piyano dersi almaya indikleri günlerde Kadıköy vapurunu birbirine katar (Ayaşlı, 1976: 8).

Halası Nuhbe Hanımefendi'nin Beyoğlu'ndan Selmin'e aldığı hediyeler, Osmanlı aristokrasisinin lükse ve markaya düşkünlüğü ve genç kızların giyimleri hakkında okuyucuya bir izlenim verir:

Nuhbe Hanımefendi, Selmin'e karşı son derecede "gentille" idi. Hediyeler alıyor, hemen her gün Beyoğlu'na götürüyor, Spiegel ve Kalivrusi'den esvaplar diktiriyor, Piğmalyon'dan eldiven, çanta, Bürgeni'den Paris kunduralarını alıyor, Lebon'a, Melatiye'ye, Tokatliyan'ın hanımlar kısmına pasta yemeğe götürüyordu (Ayaşlı, 1976: 19).

Âşık olduğu kuzeni Halet'i Çanakkale Cephesi'nde şehit vermesinin ardından Selmin'in giyinişinde yasını ve ruh hâlini yansıtacak bazı değişiklikler yaşanır. "Siyah artık onun rengi" olmuştur (Ayaşlı, 1976: 45).

Selmin'in giyim tarzı, ancak 1918-1919 kışında, köşkün ekonomik sıkıntılar nedeniyle dağıtılmasından sonra olumsuz yönde değişir. Çalıştığı şirkete giderken betimlenen Selmin'in giyimi, artık yaşadıkları sıkıntıları gösterecek niteliktedir: Genç kız, "sırtında bej gabardin pardösü, başında yeni gelmiş Rus mültecilerin moda hâline getirdikleri türban", "ayağında tabanı ince ve delik, su alan bir iskarpin, o zamanın modası "Guy" marka iki yanı bagetli, tek ipek çorabı ayağında, çamur lekeleri içinde" perişan bir biçimde betimlenir (Ayaşlı, 1976: 67-68).

Ablasından farklı olarak dişil özellikleri hiç vurgulanmayan ve dışa dönük kimliği ile ön plana çıkan Berrin ise dış özellikleri sönük olarak betimlenen ve süsüne ablası kadar özen göstermeyen biridir:

(...) Berrin de artık çarşıya gitmişti. Onbeş yaşında bir genç kız olmuştu. Fakat zavallı çarşıda çok daha acemi idi. Çarşafını, peçesini, gözlüklerini, el çantasını ve mektep çantasını pek güçlükle idare edebiliyordu. Selmin, onu önüne alıyor, onu süslemeye ve kendisine daima itina etmesini öğretmeye beyhude yere çalışıyordu. Berrin:

"-Abla ben senin gibi olamam ki..." diyordu (Ayaşlı, 1976: 53).

Yoksulluk içerisinde büyüyen Nermin ise evlenip Ankara'daki konforlu yaşamına kavuştuktan sonra giyimine ve süsüne özen gösterebilmiştir. Nermin, ancak boşandıktan ve ablasıyla bir tarikata bağlandıktan sonra sade bir giyime yönelip pahalı şapkalarını terk etmiş ve örtünmeye başlamıştır. Kardeşiyle aynı

dönemde eşarp takmaya başlayan Berrin de kendisiyle özdeşleşen bere biçimindeki şapkasını terk etmiştir (Ayaşlı, 1976: 355).

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanının kadınları Naile ve Cemile'nin giyimlerinde ve zevklerinde de Osmanlı aristokrasisinin izleri görülür. Kızının yalıda gerçekleştirilen düğününde uzun canfezden saray elbisesi, üzerinde elmaslı iğneler bulunan hotozu ve elmas takılarıyla gelinden bile daha süslü olan Naile, çizdiği geleneksel Osmanlı hanımefendisi portresine uygun bir giyim tarzı sergiler (Ayaşlı, 1987: 21-22).

Hastalığının etkisi ile sönük bir gelin olarak dünya evine giren Cemile ise annesinin gösterişli giyimine karşın sade giyinmeyi ve fazla takı takmamayı şiar edinmiştir. Bu özellikleri, eşi Abdülhalik ve onun Malatya'daki akrabaları tarafından yadırganır. Vali hanımlarının “süslü, elmaslı, kurumlu” olması gerektiğini düşünen Abdülhalik, bu giyim tarzı nedeniyle eşine dert yanar:

“Beraber aileyi görmeye Malatya'ya gittiğimizde beni ikaz ettiler, çok mahcup oldum, büyükler, hanımlar: “Sen hiçbir takı almamışsın hanıma” dediler, yanlış anlamayın, sizi çok sevmişler, beğenmişler, çok kibar, çok nazik bir hanım, ama vali hanımı gibi değil, hiç elması yok dediler, çok mahcup oldum. Hanımın çok zayıf, çok sade elbise giyiyor, Osmanlı hanımı gibi değil, yabancı matmazeller gibi dediler” demişti Cemile Hanım'ın kocası.

Cemile Hanım anlamıştı ki koca ailesi, kendini beğenmemiş, taşra, İstanbullu yalı kızını beğenmemiş (Ayaşlı, 1987: 41).

Yukarıdaki cümleler, giyim kuşamda ve süste taşra ile İstanbul arasındaki farkı göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Dış görünüme daha çok önem veren taşra insanının gözünde tüm eğitime ve arka planına rağmen Cemile, sönük ve bir valinin yanına yakışmayan bir kadın konumundadır.

Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınlar, görgü ve nezaketleri ile de dikkati çekerler. Bu kadınlardan nezaketi üzerinde en çok durulan kişi, şüphesiz ki yazarın “İmparatorluk kızı” iddiasıyla yaklaştığı Selmin'dir.

Selmin'in, ailesinin kültür düzeyini ve İstanbulluluğunu yansıtacak şekilde, Osmanlı aristokrasisinin konak/yalı etrafında oluşmuş görgü ve nezaketine, “Osmanlı terbiyesi”ne sahip oluşu, *Pertev Bey'in Üç Kızı* roman boyunca sık sık altı çizilen bir durumdur. Öyle ki Selmin'in davranışları, aynı ev içerisinde büyüdüğü, ancak

aldıkları eğitimle ablalarından ayrılan öz kardeşleri için bile garipsenen bir durum oluşturur. Selmin, konuşma şekli ve kibar davranışları dolayısıyla kardeşlerinin alaylarına maruz kalır, fakat “o harikulade Osmanlı terbiyesi” ile bu durumu görmezden gelir (Ayaşlı, 1976: 104).

Selmin’in bu özelliği, sosyal yaşama karışma çabalarında daha da vurgulanarak devam eder. İşvereni Gani Bey ile olan konuşmaları, köşkün dışındaki hayatla gecikmiş karşılaşmanın ilginç sahnelerini oluşturur:

“-Gızım, gızım, dedim, cevap vermedin.” dedi.

Selmin:

“-Kızım dediğiniz zaman, beni kastettiğinizi zannetmedim de ondan,” dedi.

Gani Bey:

“-Yohsa, bizim gızımız olmaya tenezzül etmiyor musunuz?” dedi.

Selmin:

“-Hayır, ondan değil, babamdan başkası bana kızım diye hitap etmez, onun için anlayamadım ve bizde...”

Yüzü kızardı, kızardı ve patronunu rencide etmek korkusuyla, söyleyeceğini mümkün olduğu kadar hafifletti, ve devam etti:

-“Bizde yani benim ailemde, hakiki babası olmadan kimse kimseye “kızım” diye hitap etmez. Yine hakiki amca, dayı, teyze, hala, yenge olmadan hiç kimse kimseye amca, dayı, teyze, hala, yenge demez.” dedi (Ayaşlı, 1976: 64-65).

Selmin’in Gani Bey’i rencide etmemek için “hafifleterek” söyleme ihtiyacı duyduğu şey, Osmanlı terbiyesine sahip kibar çevrelerde “teyze, yenge, hala, ağabey” gibi hitapların kullanılmaması geleneğidir. Bu tür hitapların terbiyesine uygun olmadığını içinden geçiren Selmin, bunu söze dökemez. Onun düşüncelerini bize aktaran yazar ise, daha sonra başka roman kişileri üzerinden tekrar ele alacağı Osmanlı terbiyesinin bu yönü hakkında okuyucularını bilgilendirmiş olur.

Konak eğitiminin tüm özelliklerini yansıtan Selmin, roman boyunca vurgulanan “İmparatorluk kızı” imajıyla ulaşılmak istenen bir “hedef”, bir “ideal” konumunda olmuş ve yazarın ideal kadın kişisi olarak romandaki yerini almıştır. Uzun yıllar metres yaşamı sürdürmesi başta olmak üzere roman boyunca yaşadığı tüm olumsuzluklar, Ayaşlı’nın yarattığı “İmparatorluk kızı” imajına uygun olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşadığı çöküş, başkent İstanbul’un yaşadığı ahlâkî

bozulma ve aristokrasi çevresinin Ankara karşısında yaşadığı gözden düşmeye paralel bir şekilde gerçeklemiştir.

Yazarın yaşadıklarından dolayı asla suçlamadığı ve büyük bir sempatiyle yaklaştığı Selmin, ölümünden sonra bile etkisi hissedilen, hatırası kız kardeşleri ve yeğenleri tarafından devam ettirilen bir kişidir. Nehir romanının ortalarındaki ölümüne rağmen, romanda en çok söz edilen kişi, yine Selmin olmuştur.

Nermin, hakkıyla tanıyamadığı Osmanlı aristokrasisini annesi ve ablası Selmin'in davranışlarında bulmuş; onlardan öğrendiklerini Ankara'daki çevresinde uygulamıştır. Sık sık eşi Muammer ile arasının açılmasına neden olan bu davranışlar, Nermin'de âdeta bir kalıtım şeklinde devam etmiş olan Boğaziçi Medeniyeti'nin ve aile mirasının göstergesidir.

Aile büyüklerine hitap konusu, Nermin'in dikkat ettiği özelliklerin başında gelir. Kayınvalidesine “anne” demeyi reddeden Nermin, Muammer'in de Azize'ye “valdanım” diye seslenmesine karşı çıkar ve “hanımefendi” diye seslenmesini ister. Çift, bu yüzden evliliklerinin ilk tartışmasını yaşar (Ayaşlı, 1976: 174).

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında yine bir İstanbul-Ankara evliliği yapmış olan Cemile ve Abdülhalik arasında da benzer bir durum yaşanır. Abdülhalik de eşi tarafından kayınvalidesine “hanımefendi” diye seslenmesi gerektiği konusunda uyarılır. Böylece Cemile, eşinin davranışını “düzelterek” yalıya daha çabuk uyum göstermesini sağlamış olur (Ayaşlı, 1987: 23). Mesned Kalfa da yalı dışından evlilik yoluyla aileye katılan “tekke kızı” Raziye'nin Naile'ye hitaplarını aynı şekilde düzeltme ihtiyacı hisseder (Ayaşlı, 1987: 92).

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Nuhbe Hanımefendi, bağlı bulunduğu sınıfın özelliklerini daha geleneksel bir düzlemde devam ettirir. Paşa eşinden genç yaşında dul kalan ve oğlu Halet'i tek başına büyüten Nuhbe Hanımefendi, yaşı itibarıyla geleneksel bir Osmanlı hanımefendisi portresi çizer.

Moda'daki köşke yaptığı abartılı teşrifatlarla dolu ziyaretlerinden uzun uzun bahsedilen Nuhbe Hanımefendi, bu ziyaretlere kendi çatal-bıçak takımıyla, hatta kendi kahvesi, cezvesi ve kahve fincanlarıyla giden, kalfası Karanfil'in taşıdığı çantadaki beyaz sabun ve lavanta kokulu tülbentlerini, çeşit çeşit kolonyasını ve ilacını yanından ayırmayan, Pertev Bey Köşkü'nün çalışanlarına keseler içinde

bahşiş dağıtan (Ayaşlı, 1976: 11-15) titiz ve geleneksel bir kadındır. Aldığı terbiye gereği gelini Azize'ye nezaketle yaklaşır ve Türk aile yapısında sıklıkla görülen kadınlar arası çekişmelerden uzak durur (Ayaşlı, 1976: 15). *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında yalının sahibi Naile de geleneksel bir Osmanlı hanımefendisidir.

Nuhbe ile Naile, çocuklarını yalnız büyüten dul birer anne olmakta birleşirler. Kalabalık ev halkı üzerinde tartışmasız bir egemenlik kurmuş olan bu kadınlar, etraflarından büyük bir saygı görürler. Nuhbe Hanımefendi'nin şımarıklığa varan istekleri kâhyası ve kalfası tarafından sorgusuz sualsiz yerine getirilirken Naile, I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarının zorlu koşullarında yalayı ustalıkla çekip çevirir.

Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında görülen Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınlar arasında, olayların merkezindeki Pertev Bey ailesinden olmayan ve "Gürcü Hanımefendi" diye anılan bir kadın daha bulunmaktadır. Bu kadının okuyuculara tanıtıldığı satırlarda "saray" vurgusu dikkati çeker:

(...) Ev sahibesi hanımefendi, Sultan Abdülhamid kilerci başlarından birinin gelini idi. Kendisi de Gürcü ve saraylı idi. İlk görüşte birbirlerini çok sevdiler. Selmin'e ev sahibi hanım:

"-Hanımefendi kızım, güzel hanımefendi," diye hitap ediyordu.

Selmin, bu saraylı Gürcü hanımefendiyi çok sevdi, zira onu çok sevdiği merhum halası Nuhbe Hanımefendiye benzetiyordu (Ayaşlı, 1976: 154-155).

Samimiyetleri arttıkça "sultanım" diye seslendiği (Ayaşlı, 1976: 193) Selmin'e saygıda kusur etmeyen bu kadın, Selmin'le aralarındaki ortaklığı, aynı seçkin sınıfa bağlılıklarını fark etmiş gibidir. Beslemesi ile yaşayan bu kadının romandaki en önemli işlevi, Selmin'i Mevlevî Şeyhi Arif Dede Efendi ile tanıştırması olmuştur.

Gürcü Hanımefendi, Selmin vefat ettiğinde yas halindeki aileye çok yardımda bulunur, cenaze işlerinin tamamını üzerine alır ve bol para harcayıp bağlantılarını kullanarak yasak olmasına rağmen Selmin'in, çok sevdiği Şenlik Dede Türbesi'nin bahçesine gömülmesini sağlar.

Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınları diğer sosyal sınıflardan ayıran ve onların Osmanlılığını vurgulamak için kullanılan bir diğer özellik, yanlarında çalışan kalfalara olan yaklaşımlarıdır. Çalışanlarını aileden biri gibi sahiplenilen ve yaşları

ilerlemiş olanları birer aile büyüğü olarak görüp onlara saygıda kusur etmeyen Boğaziçi kadınları, Ankaralılarından bu konuda keskin bir şekilde ayrılır.

Ankara'nın Türkiye'de olmayan bir sınıf farkı anlayışını ülkeye getirdiğini düşünen Münevver Ayaşlı için, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının kalabalık köşkünden yadigâr kalan Bezmiyar ve Karanfil kalfaların Ankara'nın temsilcisi Muammer'den gördükleri kaba davranış, müsamahasızlıktır:

Osmanlılarda, İmparatorluğun verdiği kuvvet, şevket ve satvetten dolayı nâmütenâhi bir müsamaha vardı. Selmin, Selmin Hanımefendi olarak itibar görece, iki emektar da en azından, yaşlı iki uzak akraba muamelesi görecektir. Demek, Yeni ve Küçük Türkiye'de bu müsamaha yoktu. Hiç de morali olmayan Ankara, Selmin'i affetmiyordu. Ve sınıf farkı yaratarak şimdiye kadar ailenin birer ferdi olan iki cariyeyi de kapıdan içeri almıyordu (Ayaşlı, 1976: 146).

Ölümlerine dek aileyle yaşamaya devam eden kalfalar, özellikle Selmin'den büyük bir saygı ve sevgi görürler. Sadece kalfalara değil, lala Dilaver Ağa ile Fransız mürebbiye Matmazel Durand'a da aynı şekilde muamele edilir.

Bezmiyar Kalfa, Çiftehavuzlar'daki evde vefat edince Muammer sinirlenir:

“Sağ olsun Berrin ablanın münasebetsizlikleri bunlar diyordu. “Yeni ve lüks evimde ölüm ister miyim ben, hem de bir hizmetçi parçası.”

Kabil değil, ne Muammer ne başkaları, yani yeni Türkler cariyeye, dadı, kalfa ile aylıkla tutulmuş, yabancı, hizmet için gelen bir kadının arasındaki farkı anlamıyorlardı. Bu insanların adoptif evlerini ve ailelerini hakikaten sevdiklerini ve aileden addedildiklerini bir türlü kabul edemiyorlardı. Ve Cumhuriyet rejimi ile başlayan sınıf farkı, bunları hizmetçi diye ev ve aile sınırı hâricine atıyor ve Hindistan paryası mevkiine düşürüyordu (Ayaşlı, 1976: 265-266).

Ayaşlı her ne kadar sınıf farkının Türkiye'ye Cumhuriyet kadroları tarafından getirildiğini iddia etse de kendisinin bizzat roman kişileri üzerinde bir sınıf düzeni oluşturduğu açıktır. Kendi sosyal sınıfına bağlı olan kadınlara, onları yücelten davranışlar atfeden Ayaşlı, başta Muammer olmak üzere bu sınıf dışında kalan kimseleri küçümser bir tavır içindedir.

Beşir Ayvazoğlu, *Defterimde Kırk Suret* adlı portresinde Münevver Ayaşlı'nın “asalet çok önem verdiğini açıkça değilse bile, her hâliyle hissettiren bir aristokrat” olduğunu, ancak “Avrupaî manasında bir asalet saplantısı” içinde olmadığını (Ayvazoğlu, 2013: 28) dile getirirse de romanlarında yaptığı İstanbul-Ankara karşılaştırmalarında yazarın “asalet saplantısı” içinde olduğu hissedilir.

Münevver Ayaşlı için asil olmanın en büyük şartı İstanbul sınırları içerisinde Türk ve Müslüman doğmaktır. Ayvazoğlu da Ayaşlı'nın asalet anlayışının olmazsa olmaz unsurunun İstanbul vurgusu olduğunu dile getirir:

Haminnenin anladığı asalet, Osmanlı coğrafyasının derinliklerine dal budak salmış ve bu topraklarda yeşerip İstanbul'un imbiğinden geçen yüksek kültürü temessül etmiş olmaktadır. Bir de suyun öteki yakası(Rumeli)ndansınız aliyylâlâ (Ayvazoğlu, 2013: 28).

Ayaşlı'da İstanbul ya da Rumeli dışında doğup büyümüş herkesin taşralı olduğuna ve eğitimi, mesleği ne olursa olsun, hamuruna İstanbul karışmadıysa taşralılıktan kurtulmasının mümkün olmadığına dair bir inanç bulunduğu açıktır².

Türkiye'nin Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar belirli bir zümre tarafından yönetildiğini iddia eden, bu zümrenin akrabalık ilişkilerini geniş bir arşiv çalışmasının ışığında inceleyen Tayfun Er, *Erguvaniler, Türkiye'de İktidar Doğanlar* adlı araştırmasında Ayaşlı için şöyle der:

Münevver Ayaşlı için "asilzade" olmak akan suları durduruyor. Asil değilseniz ne yapmanız fayda yoktur. Macale mektuplaştıkları ve hayran olduğu Evliyazâde Ailesi için "yedi göbekten asildirler" diyor. Bir kişinin tasviri önce asaletiyle başlıyor. Yurt dışında bile kendi ifadesiyle "herkesin çağrılmadığı" yani asilzadelerin çağrıldığı davetleri öven birisidir. Osmanlı'da olmayan aristokrasiyi, Ayaşlı ve hayran oldukları örtük bir biçimde kurmuşlar, ama bizim haberimiz yokmuş. Bu bir kast sistemidir. Bu örtük, gizli bir kast sistemidir... (Er, 2007: 69).

Anılarında yukarıda ifade edilen tavrı sık sık gösteren Münevver Ayaşlı, taşrada doğup büyümüş ve büyük konakların kalabalık kadrosuna alışkın olmayan Muammer'i, kalfalara olumsuz davranışından dolayı eleştirirken aslında Cumhuriyet'le gözden düşen kendi sınıfını koruma çabası içindedir.

Ayaşlı'nın yaşça büyük, geleneksel roman kadınlarında, aynı sınıfın diğer kadınlarının askine bir "üstünlük iddiası" ile soyluluk ve payeye verilen önem söz konusudur. Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınların soyluluğu, diğer kadın kişilerde, çeşitli durumlarda başka roman kişileriyle yapılan karşılaştırmalarla hissettirilirken *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının Nuhbe Hanımefendi'sinde doğrudan doğruya dile

² Ayvazoğlu, görüşmeleri sırasında Ayaşlı'nın kendisine nereli olduğunu sorduğunu, aldığı "Sivaslıyım" cevabı karşısında da yüzünü ekşittiğini belirtir (Ayvazoğlu, 2013: 228).

getirilir. Bu üstünlük iddiasının İmparatorluğun gayrimüslim vatandaşlarına ve Cumhuriyet'ten sonra da taşralı/Ankaralı kimselere yöneltildiği de dikkati çeker.

Dul bir paşa eşi olan Nuhbe Hanımefendi, ailesinin payesinin daha da yükselmesini ister, bu nedenle oğlu Halet'e "Boğaziçi saraylarından, zümrüd yeşili gözlü, koç burunlu, zambak tenli bir sultan"ı gelin olarak almayı ve onu "damad-ı Hazret-i Şehriyârî", hatta padişah yaveri olarak görmeyi hayal eder. En sevdiği yeğeni Selmin'in de genç sefirlerden biriyle evlenmesini, böylece "yeni yeni Avrupa'da görünmeye başlayan güzel hanımlarımızdan biri" olmasını ister (Ayaşlı, 1976: 20).

Nuhbe Hanımefendi'ye benzer bir tavır, *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında, Naile'de de görülür. O da başından talihsiz bir evlilik geçmiş kızının evleneceği erkek için farklı beklentiler içerisindedir. Kendisi de bir tüccar eşi olan, ancak eşinin adıyla değil, babasının adıyla anılmaya devam eden yaşlı kadın, kızını daima bir "sefir" eşi olarak görmek ister:

Hiçbir zaman bir tüccar damat, bir esnaf damat, hatta bir mülkiyeli damat istemezdi, her zaman bir Sefir damat isterdi (Ayaşlı, 1987: 9).

Nuhbe ve Naile gibi geleneksel hanımefendi portresi çizen *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki Gürcü Hanımefendi ise aynı mahalleyi paylaştığı insanları küçümseyen bir tavır içerisinde gösterilir (Ayaşlı, 1976: 250).

Geleneksel kadınlardan olmamakla birlikte Selmin de bu üstünlük iddiasını içten içe taşıyanlardan biridir. Patronu Gani Bey'in İstanbullular ile ilgili olumsuz sözlerini işittiğinde "hayretler içinde" kalır, zira yaşamında ilk kez İstanbul'un ve İstanbulluların beğenilmediğini işitmektedir. İstanbul'u beğenmeme "hakkının" sadece İstanbullulara ait olduğunu düşünen Selmin, "havsalasının" almadığı bu durumu dile dökmez, içinden geçirmekle yetinir (Ayaşlı, 1976: 69). *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında da Nevnihal, küçük yaşına rağmen babasının çalışanı taşralı Fatma Hanım'ı hor görür ve yanına yaklaşmaz (Ayaşlı, 1987: 67).

Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınların mütevazılığı, sık sık altı çizilen bir diğer olumlu özelliktir. Özellikle yazarın eski başkent İstanbul ile yeni başkent Ankara'nın nezdinde simgeleştirdiği, İmparatorluk-Cumhuriyet karşılaştırması

yapmak için çok elverişli bulduğu *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki Nermin-Muammer evliliği, Pertev Bey ailesinin bu özelliğini vurgulamak için de kullanılmıştır.

Nermin'e talip olan Muammer'in, ailenin Pangaltı'daki evini ilk ziyareti ve aileyle tanışması, yazarın gözünden kompleks sahibi bir Ankaralının İstanbul aristokrasisi ile sınanması şeklinde sunulur. "Dar ve arka bir sokakta, tamtakır bir evde, erkeksiz" yaşayan bu kadınlar, "Yozgat'taki ilk mektepte, Bayburt'ta orta mektepte, Sivas'ta lisede" hayal ettiğinden çok farklı insanlardır. Muammer'in "kurt" zannettiği, "bin bir kurnazlık, hile ve desise" beklediği bu "kozmopolit" paşazâdeler, aslında küçüğüne nezaket, büyüğüne hürmet, hanımına sadakat ve birbirine derin bir sevgi besleyen "kuzu kuzu" insancıklardır (Ayaşlı, 1976: 145).

Pertev Bey ailesi tarafından kandırılmayı bekleyen Muammer, aileyi tanıyınca asıl geçmişte kendisine "kızlarını, yeğenlerini ve baldızlarını" vermeye çalışan Ankaralılarca tuzağa düşürülmeye çalışıldığını fark eder (Ayaşlı, 1976: 145).

Sahip oldukları maddî-manevî özelliklerle asla övünmeyen, kendilerine yapılan saygısızlıkları görmezden gelen Boğaziçi kadınlarının bu üstünlüğü, karşılırlarına çıkarılan diğer sınıflara dâhil kadınların olumsuz davranışlarıyla daha da dikkat çekici hâle gelmektedir. Metres yaşamı sürmek zorunda kaldığı yıllarda etrafındaki Rum metresler tarafından kışkanılan ve "paşa kızı, beyzâde, kişizâde" diye alay edilen, ancak kendi bildiğinden asla taviz vermeyen Selmin, Beyoğlu'nun kirli dünyasına kesinlikle ait olmadığını her hâliyle hissettirmiştir.

Ablasına benzer bir şekilde Nermin de evliliğinin başında mütevazı tavırları ve tokgözlülüğüyle Muammer'in beğenisini kazanır:

Muammer genç ve güzel karısına şaşıryordu, bir türlü anlamıyordu. Nasıl olur diyordu büyük Ada Yat Kulübü'nü reddetti, Avrupa seyahatini reddetti. Bu kadar kibarlığı ve tok gözlülüğü bir türlü hafsalası almyıyordu. Bu İstanbul kızı, şimdiye kadar tanıdığı Ankara bayanlarından ne kadar da farklıydı. Ne vekil kızları, ne mebus baldızları böyle teklifleri reddetmezler, bilakis atmaca gibi üzerine atılırlardı (Ayaşlı, 1976: 164).

Ancak Nermin'in ailesinden gelen olumlu özellikleri, zaman içerisinde körelir ve Nermin, sonradan görme Ankara'nın lüks düşkünü kadınlarından birine dönüşür.

Annelerinden aldıkları olumlu özellikleri kendi yaşamlarına da uygulayan Pertev Bey'in torunları Selmin ve Tülay da etrafındakilere sonsuz bir anlayış, nezaket, fedakârlık ve mütevazılık ile yaklaşan birer kadına dönüşürler. Özellikle Tülay, teyzesi Selmin'e benzer bir şekilde çok zor şartlar altında sürdürdüğü evlilik yaşamında bu özelliklerini gösterir. Eşi, erkek kardeşi ve kardeşinin eşi ile paylaştığı pansiyon odasında yıllarca bir hizmetçi gibi çalışır, eşi Naili'nin alkol ve uyuşturucu bağımlılığına, hatta şiddet uygulamasına bile sabreder. Bu davranışları ve sabrı, Avrupalı gelin İren tarafından yadırganır:

“-Zavallı Tülay bir türlü annesinin ve ninelerinin bin sene sürdüğü hayattan kendini kurtaramıyor, medeni ve ilerici hayata intibak edemiyor.” (Ayaşlı, 1976: 434).

Tülay'ın yanlış anlaşılan ve eleştirilen davranışları, hiç tanımadığı teyzesinin yaklaşık kırk yıl önceki davranışlarıyla örtüşmektedir. Ayaşlı, geçen bunca yıldan sonra değişen Türkiye şartları içerisinde Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınların değişmeyen özelliklerini bu şekilde vurgulama yoluna gitmiştir.

Boğaziçi kadınları, Tanzimat'tan bu yana Batı'yı her yönüyle özümsemiş olan bir sınıfın mensubu olarak Osmanlılıklarının yanında Batılı bir kimlik de taşıyan kimselerdir. Konak eğitiminin bir sonucu olan bu durum, bu kadınları, Batı'yla yeni tanışan ve Batı'yı sadece görünüşten ibaret sanan yeni Türkiye'nin taşralı kadınlarından üstün kılar. Boğaziçi kadınlarının Batılı kimliği, romandaki yabancı kimseler, yani gerçek Batılılar/Avrupalılar tarafından da beğenilen ve takdir edilen bir durumdur.

Boğaziçi kadınları, gittikleri her yere Avrupaî bir hava getiren ve yoklukları yabancılar tarafından hemen hissedilen kimselerdir. Azize, torununun Alman dadısının kendisine çok yakın hissettiği bir kimse olur; öyle ki evden ayrılması, evde Almanca konuşup piyano çalacak kimse kalmadığı için dadıyı derinden üzer. Azize'nin varlığında Muammer'in evi dadı için “Avrupa evi” iken, gidişiyle ev tekrar “Asya” olur (Ayaşlı, 1976: 184-185).

Benzer bir şekilde kıyafeti, hâli ve tavrıyla Mütareke İstanbul'unda şehri dolduran Ruslarla karıştırılan Selmin'i, dekoratif abajurlarını satmak için gittiği Rus madam da kendi milletinden zanneder:

“-Ooo pardon, siz Rus değil?” dedi.

Selmin yine güldü:

“-Hayır, Rus değil, Türk’üm,” dedi. Fakat artık alıştım. Çok kimseler beni Rus zannediyorlar, benimle Rusça konuşmaya başlıyorlar,” dedi.

Madame Pegoff çok şaştı:

“-Belki sizin anne Rus.”

“-Hayır, annem Türk.”

“-Belki sizin büyükanne Rus.”

Selmin:

“-Hayır, hayır... O da Türk, ailemde hiç Rus yok, ecnebi yok, hepsi Türk,” dedi.” (Ayaşlı, 1976: 152).

Selmin’i sadece Madam Pegoff değil, Viyana’da iken tanıştığı Şehzade Burhaneddin Efendi de bir Avrupalı zanneder:

“-Siz Amerikalı mısınız? Yoksa İsveçli mi? İngiliz mi yoksa?”

Arkadan biraz sesini yükselterek:

“-Bildim, bildim, siz Bolşeviklerden kaçan eski Ruslardan, beyaz Ruslardansınız, belki bir Rus prensesi, belki bir “Grande Duchesse”.

Şehzadeyi bir hayli yürüttükten sonra Selmin, gülerek döndü. O tatlı, latif, en güzel İstanbul şivesiyle:

“-Efendim,” dedi, “vakıa Viyana’nın yabancısıyım, lakin efendimizin değil, ben bir teb’anızım, Türk’üm.”

Efendi hazretleri şaşırdı, şaşırdı.” (Ayaşlı, 1976: 84).

Yazarın, bu sınıfın Batılı havasını vurgulamak için kullandığı yöntem, kısmen de olsa Ahmet Mithat Efendi’nin *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanında Felâatun’un yüzeysel yanlış Batılılığı ile Râkım’ın özümsemiş ve yerlileşmiş Batılılığını karşılaştırıp Râkım’ı yüceltmek için Ziklas ailesinin görüşlerini kullanmasına benzetmektedir. İngiliz bir aile olan ve Felâatun ile Râkım’ı farklı nedenlerle evlerinde ağırlayan bu insanlar, gerçek birer Batılı olarak Batılaşma iddiasındaki Felâatun’a onay vermezken Râkım’ın yerliliği (Osmanlılığı) ile birleşen Batılılığını ise beğeniyle karşılarlar:

Râkım’ı bu yönden övüp duranların başında İngiliz Ziklas ailesi vardır. Râkım ailenin kızlarına Türkçe dersi verirken onları sık sık ziyaret eden arkadaşı Felâatun’la da karşılaşır. Bu ev “gerçekten alafranga” Râkım’ın bilgisi ve görgüsü ile yüceldiği, cahil ve yüzeysel alafranga Felâatun’un ise her adımında mahcup düştüğü, giderek rezil olduğu ve kovulduğu bir sahne gibidir. Evin kızları Felâatun’u Râkım’a şikâyet

ederken onun bir “salon adamı” değil, “kahvehane adamı” olduğunu söylerler. Batılı olmaya çalışan Felâtun, romandaki batılılardan bir türlü icazet alamaz. Böylece yazar, sadece kendisinin değil, işte bakın, gerçek batılıların da Felâtun gibilerini beğenmediğini göstermiş olur. Râkım ise hoca sıfatıyla girdiği evde bir ay geçmeden aile dostluğuna yükselmiş, hatta okuduğu aşk şiirleri sayesinde kızların kalbini bile çalmayı başarmıştır (İnci, (83) 2005: 83).

Şerife (Baş) Çağın da yayına hazırladığı romanın başına eklediği “Felâtun Bey ile Rakım Efendi Hakkında” isimli yazısında alafranga Felâtun’un başına gelen ve romandaki komedi unsurunu yaratan sahnelerin Batılı Ziglasların evinde gerçekleşmesinin tesadüfi olmadığını belirtir:

(...) Bir kültürün sadece yüzeysel tarafını, onu da eksik bir şekilde alarak Batılı olacağını düşünen alafranga bir tip ancak bu şekilde, gerçek anlamda o kültürün bütün özelliklerini içinde barındıran bir aile içerisinde çarpık davranışlarıyla ortaya çıkarılabildi. (Çağın, 2014: 16-17).

Böylece aralarında bir toplumsal sınıf ortaklığı olmasa dahi, hem Râkım’ın hem de Selmin ve Azize’nin özümsemiş Batılılığı, gerçek Batılılar/Avrupalılar tarafından tasdiklenmiş olur. Batı’yı görünümüne indirgeyen dar görüşlü Muammer ise, Felâtun gibi gülünç durumlara düşmese de Azize’nin gidişine ağlayan Alman Schwester’in üzüntüsünün arkasındaki nedenleri kavramaktan uzaktır:

Nermin gülererek şvester’in söylediklerini kocasına tercüme ettiği zaman, Muammer yiye şaşaladı.

“-Hoppala!...” dedi.

Muammer ve arkadaşları için Ankara, Avrupa şehri idi. Ve Ankara’nın içinde de kendi evi en Avrupalı ev idi. Muammer’in daracık Ankara kafasıyla, Ankara ve kendisi Garb’ı, kayınvalidesiyle baldızı da Şark’ı temsil ediyorlardı. Şvester için:

“-Deli bu karı” dedi.

Fakat Alman kızının bu görüşü onu bir hayli düşündürdü (Ayaşlı, 1976: 185).

Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınların kadınlar, Batılı kimliklerini millî kimlikleriyle bir araya getirmeyi başarmış ve kendi sentezlerini elde etmişlerdir. Batılı yaşam ve davranış tarzından taviz vermeyen, ancak bunu bir gösteriş hâline de getirmeyen bu kadınlar, Osmanlı terbiyesi ile bu yaşam tarzını birleştirerek yazarın ideal olarak gördüğü bir kadın tipini ortaya çıkarmışlardır. Bu kadın tipi en güzel ifadesini Pertev Bey’in büyük kızı Selmin’le bulmuştur.

Bu sınıfın kadınlarının millî bilince sahip kimseler oldukları, saltanat ve hilafet makamlarına büyük saygı besledikleri, hanedan ailesine büyük bir sevgi duydukları ve Cumhuriyet'te de daha çok sağ siyasî görüşün temsilcisi olarak kararlı bir duruş sergiledikleri görülür.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında asker bir babanın kızları olan Selmin ve Berrin, Balkan Savaşları'nda Türklerin çektiği acıları gören ve Avrupa kamuoyunda Türkleri savunan tek aydın olan Piyer Loti'ye teşekkür mektupları yazarlar. Azize, cepheden gelen yaralı askerler için bir hastaneye çevrilen Galatasaray Sultânisi'nde gönüllü olarak çalışır. Ailenin bütün üyeleri işgal kuvvetlerinin İstanbul'u terk edişini izlemek için Boğaz'a koşar. Selmin, kaldığı garsoniyerde odasının duvarlarını Kuvayı Milliye komutanlarının resimleriyle süsler. Nermin, hiçbir kutsala saygı beslemeyen Muammer'le tartışmaya girmekten çekinmez, hatta Adnan Menderes'i koyu CHP'li eşine karşı savunur. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında da Naile, Vahdetin'in ülkeyi terk edişi dolayısıyla acı acı gözyaşı döker, hastalanır ve kaçak padişahı taşıyan zırhlının batması için dua eder.

Toplumsal yaşadığı büyük travmalar karşısında duruşlarını bozmayan Osmanlı aristokrasisinin kadınları, yoğun siyasî ve toplumsal gündem karşısında taviz vermeden görüşlerini dile getiren yazarın kendi eserlerindeki yansımasıdır. Yazar, bu açıdan Osmanlı aristokrasisinin kadınlarını *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki Hilal gibi kendisini değişen siyasî şartlara uydurmaya çalışan, çıkarıcı taşra/Ankara kadınlarından üstün görür ve sözleriyle yüceltir.

Görüldüğü üzere *Pertev Bey'in Üç Kızı* ve *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanlarında Boğaziçi kadınlarının ortak özellikleri, doğdukları yıla bakılmaksızın bir taraflarıyla hâlâ Pertev Bey Köşkü'ne/Fazıl Ahmet Paşa Yalısı'na ve Osmanlı kimliğine bağlı olmalarıdır. Bir sonraki nesle göre daha geleneksel birer hanımefendi özelliği taşıyan Nuhbe, Naile ile Azize; Selmin, Berrin, Nermin, Cemile ve üçüncü nesil olan Selmin, Tülay ve Nevnihal'de "Osmanlılık" ve "İmparatorluk" vurgusu dikkat çekmektedir. Münevver Ayaşlı; giyim kuşamdan davranış şekillerine, eğitimden mütevazılığa, siyasî duruştan aile büyüklerine hitaba, Batılı yaşam tarzından millî bilince kadar pek çok cephede ortaya çıkan Osmanlı kimliğini, âdeta

kan yoluyla ve ailelerin sadece kadın üyeleri arasında aktarılan bir duygu, bilgi, görgü ve kültür bağı şeklinde görmekte ve okuyucularına hissettirmektedir.

3. 1. 1. 1. Rumeli Kadınları

Selanik doğumlu olan Münevver Ayaşlı, “Avrupaî Osmanî” diye andığı Rumeli topraklarına yürekten bağlıdır. Çok sevdiği bu toprakların kaybedilmesi karşısında kahrolan ve Selanik başta olmak üzere tüm Rumeli için yas tutan Ayaşlı, burada yaşayan diğer Müslüman topluluklarına da sevgiyle yaklaşır.

İmparatorluk özlemi içerisinde, kafatasçılık olarak gördüğü Milliyetçilik akımına karşı olduğunu her fırsatta belirten Ayaşlı, bu iddiasına rağmen romanlarında gayrimüslimlere karşı mesafeli durmuş ve onları romanlarına belli olumsuz özellikleri ön plana çıkarılan tipler olarak sokmuştur. Ayaşlı’nın romanlarında Rumlar ya paragöz pansiyoncu kadınlar ya da ahlâksız metreslerdir; Yahudiler ve Dönmeler ise Osmanlı aristokrasisinin mirasını yağmalamak için sıraya girmiş, açığöz tüccarlar ya da siyasetçilerdir.

Ayaşlı, romanlarında Ermenilere fazla yer vermemekle birlikte Suriye’de geçirdiği yıllarda Ermeni olaylarına tanık olan biri olarak, anılarında bu millet hakkında olumsuz görüşlerini yeri geldiğinde dile getirmeyi ihmal etmemiştir. İslamcılık görüşüne daha yakın duran Ayaşlı, uzun yıllar Suriye ve Lübnan’da yaşamış biri olarak anı ve romanlarında Araplara sempatiyle yaklaşmaktadır.

Ayaşlı’nın kurmaca kişileri içerisinde bulunan Rumeli kökenli kadınları sınıflandırırken onları taşra kadınları arasına koymamamızın başlıca nedeni, yazarın bu kadınlara sevgiyle yaklaşması ve onları taşra/Anadolu kadınlarından daha üstün tutmasıdır. Olumlu özellikleriyle öne çıkarılan bu kadınlar, yazarın gözünde İmparatorluk mirasını, Boğaziçi kadınları kadar olmasa da, hakkıyla taşıyan kimselerdir.

Ayaşlı’nın romanlarında ve öykülerinde görülen Rumeli kökenli kadınlar, *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında Ali Fethi ile evlenerek yalıya gelin gelen

Arnavut Raziye ile “Erken Sönen Işıklar” öyküsünde başkişi Ömer’in annesi, kız kardeşi ve nişanlısıdır.

Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı romanının Raziye’si, yalının sahibesi Naile’nin bağlı bulunduğu Merdivenköyü’ndeki Bektaşî tekkesinin sakinlerinden biridir. Tekkenin dervişlerinden Arnavut Bayram Ağa’nın kızı olan Raziye, Balkan Savaşı’nda muhacir olarak İstanbul’a gelen ve “tekkenin bacıları” denen derviş hanımları tarafından büyütülen bir genç kızdır (Ayaşlı, 1987: 88).

Tekkede yaşayan ve kalabalık tekkenin günlük işlerini gören Raziye, alköl sorununu aşp halasının desteği ile yeni bir yaşama adım atan ve tekkeyi düzenli olarak ziyaret eden Ali Fethi’nin dikkatini çekmiştir. Başından geçen talihsiz evlilikle hem halasını ve Cemile’yi gücendiren, hem de işini, itibarını ve sağlığını kaybeden Ali Fethi için, tekke ortamı bir “Renaissance”, âşık olduğu Raziye de bir “can eriği”dir (Ayaşlı, 1987: 62-63).

Raziye, akademik bir eğitim almamıştır. “Tekke bacıları” tarafından daha çok ev–bahçe işleri ağırlıklı bir eğitimden geçirildiği anlaşılmaktadır. Genç kızın vurgulanan en önemli özelliği, dışa dönük ve pratik bir kimse olmasıdır.

Yalıya gelin geldiği günden itibaren burada kendi düzenini oturtmaya çalışan ve bu yüzden sık sık Mesned Kalfa ile çatışan Raziye, kısa sürede yalının hemen hemen tüm idaresini ele geçirir: Naile ve Nevnihal dışındaki yalı sakinlerinin eve ayakkabı ile girmesini yasaklar, yalının arkasında kendisine küçük bir sebze bahçesi kurar, ilkokula yazdırılan Nevnihal’in velisi olur, hatta Şaban Ağa’nın küçük kızı götürmediği günlerde okula kadar Nevnihal’e kendisi eşlik eder.

Raziye, özellikle yalının yangında kaybedilmesinden sonra evin en etkin üyesi hâline gelir. Yangına karşı kıyıda tanık olup sinir krizi geçiren Nevnihal’i annesiyle Ankara’ya gönderen Raziye, tüm uyarılara rağmen henüz dumanı tüten yalının enkazına girerek içeriden pek çok eşyayı da kurtarır (Ayaşlı, 1987: 110). Naile ve Ali Fethi’yi Merdivenköyü’ne taşınmak için ikna eden ve ev bulan da odur:

Ertesi günden tezi yoktu, Raziye yine paçaları sıvadı, iki gün üstüste çek çek arabası ile Merdivenköyü’ne gitti ve ikinci günü geç vakit Vaniköyü’ne geldiğinde, Merdivenköyü’nde aylığı 12 liraya bir ev tuttuğunu söyledi ve belinde asılı, tabanca büyüklüğünde evin anahtarını gösterdi (Ayaşlı, 1987: 111).

Tekke kızı Raziye; yalıda olduğu gibi taşındıkları mahalle evinin de tüm sorumluluğunu gönüllü olarak üstlenir. Bu küçük evi temizleyen, yalıdan kurtardığı eşyalarla döşeyen, Naile'nin eşyalarını odasına “yalıda olduğu gibi yerli yerine” koyan (Ayaşlı, 1987: 113), tekkeden kendisiyle birlikte gelip ailenin çalışanları arasına katılan Abdi isimli genci çekip çeviren Raziye'dir (Ayaşlı, 1987: 113-114).

Eşinin ölümünden sonra Ankara'yı terk edip Nişantaşı'na yerleşen Cemile'nin de en büyük yardımcısı, akıllılığı ve becerikliliği ile Raziye olur (Ayaşlı, 1987: 124-125).

Raziye, yukarıda görüldüğü üzere sosyal becerileri, evi ve ailesini çekip çevirmesi ile ön plana çıkarılan bir roman kişisidir. Sahip olduğu bu özellikleri, henüz 5-6 yaşlarındayken yerleştiği tekkede edinen Raziye, burada ev-bahçe işleriyle geçen, kaçgöçün olmadığı kalabalık yaşamda eşsiz deneyimler edinmiş ve hızla değişen ülke şartlarına en çabuk ayak uyduranlardan biri olmuştur.

Yazar, Raziye'nin de “İmparatorluğun enkazı altında” kalanlardan olduğunu iddia etse de (Ayaşlı, 1987: 129) bu iddiası büyük bir ihtimalle Raziye'nin çevresini oluşturan tekke halkının ülkeyi terk ederek Mısır'a yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Mısır'a göçenler arasında genç kadının babası Bayram Ağa da vardır (Ayaşlı, 1987: 90). Raziye, kendisini yetiştiren çevreden kopmak zorunda kalsa da kısa sürede hem yalıya hem de tekke dışındaki sosyal yaşama uyum sağlayarak enkaz altında kalmadığını kanıtlar.

Raziye, bu özelliklerinin dışında ırkının tipik özellikleriyle de dikkati çeker. Evlilik arifesinde kendisini istemeye gelen Naile'den hiçbir şey talep etmeyecek kadar gururludur:

“-Kalk ayağa, sen benim kızsın, dedi ve getirdiği elmasları taktı, kıymetli kumaşları verdi ve sordu:

-Hazırlık için, çeyiz için bir şey istiyor musunuz? Mağrur Arnavut kızı:

-Benim çeyizim var, sandık eşyam var, benim her şeyim var, dedi.” (Ayaşlı, 1987: 86).

Raziye'nin düğününde tekke âdetlerinin yanı sıra Arnavut âdetleri de görülür:

(...) Raziye'nin etrafını tekkenin bacıları almış. Anası olmadığını belli ettirmek istemiyorlardı. Al kadifeden sırma işlemeli, ağır bir gelinlik giydirmişler,

yüzü de adeta maskeli gibi olmuş, o derece de beyaz düzgün, meşhur Arnavut düzgünü sürmüşler, kaşlarına rastık, dudaklarına da koyu kırmızı, siyaha bakar bir kırmızı boya sürmüşler, taze ve güzel yüzü, tanınmayacak hale gelmiş, bir maske olmuş, üzerine de yukarıdan aşağıya kadar yine kırmızı bir duvak örtmüşler (Ayaşlı, 1987: 88).

Raziye, yalıya kendisiyle birlikte gelen Abdi ve yalının emektar lalası Şaban Ağa ile tekkeden kalma bir alışkanlıkla Arnavutça konuşur.

İbadetlerini aksatmadan yerine getiren Raziye; eşi Ali Fethi, Naile, Mesned Kalfa ve ilerleyen yıllarda da Abdi ve Nevnihal ile birlikte evin küçük cemaatinin bir parçasıdır. Romanın sonunda Nevnihal'in namaza başladığı müjdesini Naile'ye veren de kendisi olmuştur (Ayaşlı, 1987: 142).

Özetle *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanının Arnavut gelini Raziye, eğitiminden çok, erkeklerin alanı olarak görülen sosyal yaşama katılımı ve bir ev hanımı olarak becerisiyle dikkati çeker.

Yazarın üç bölüm halinde tefrika edilmiş “Erken Sönen Işıklar” adlı öyküsü, Yugoslavya’da yaşayan Ömer isimli bir Türk gencinin Sırp sevgilisinin etkisiyle baba ocağını terk edip Komünist Parti’ye üye olması, zamanla partinin karanlık işlerine bulaşması ve Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen’e 24 Şubat 1942’de düzenlenen bombalı suikast girişimine karışması konu edilmiştir. Bu öykü, yazarın Rumelili kadınları içeren ikinci eseridir.

Gerçek bir olaya dayanan öyküye hâkim olan Müslüman mahallesi-Hristiyan mahallesi karşılaştırması, öncelikle iki mahallenin sosyal yapısı üzerinden yapılırken daha sonra bu mahallelerle özdeşleşmiş kadın kişiler, karşılaştırmanın önemli bir parçası hâline gelirler.

Ömer, kendisine “ışık, kahkaha, müzik ve şarap” vaat eden (Ayaşlı, 1985: (34), 8) Sırp kızı Lubjana ile kız kardeşi Zehra ve sözlüsü Zeyneb arasında devamlı bir bocalama yaşar. Ömer’le birlikte hukuk eğitimi alan Lubjana, Sırp öğrencilerin alaylarına karşı Ömer’i koruyan ve onun Hristiyan gençlerin sosyal ortamında bir yer edinmesini sağlayan kişidir. Hâlen haremlik-selamlık düzeninin sürdüğü bir evde, kadınları korumaya alışkın bir erkek olarak büyümüş Ömer için, bir kadının koruması altına girmek, yeni ve cazip bir deneyimdir (Ayaşlı, 1985: (34), 9).

Öyküde Zeyneb, tüm ürkekliği ve kapalılığı ile Ömer'in nefret ettiği, ışıkları erken sönen, cansız, hiçbir albenisi olmayan Müslüman mahallesi ile özdeşleşmiş; buna karşılık güçlü ve alabildiğine özgür Lubjana ise Ömer için eğitimin, eğlencenin, canlılığın kaynağı olan Hristiyan mahallesinin cazip yüzü hâline gelmiştir.

Ömer, Zeyneb'i çok beğendiği hâlde, onunla evlendikten sonra Müslüman mahallesinin sönük yaşamının bir parçasına dönüşeceğini düşünerek kendisini sözlüsünden uzak tutar. Zeyneb ile Zehra'nın simgelediği geleneksel ve manevî değerler bile Lubjana'ya ve onun temsil ettiği yaşama karşı duyduğu maddî arzular karşısında etkisizleşir:

Zeyneb ile Zehra beraber Kur'an dersi almışlardı. Güzel, tatlı ve yanık bir sesle her ikisi de Kur'an okurlardı. Başka odadan bunların okuduğu Kur'an'ı dinlerdim, içim açılır, bütün kirlerimden temizlendiğimi, bütün sıkıntılarımdan kurtulduğumu zannederdim... Ertesi günü fakülteye gidip Lubjana'yı görene kadar... O zaman her şey değişirdi. Bütün dünya ölçüleri, kaideleri, benim nazarımda değişiyordu. Benim için tek hakikat, Lubjana'nın kalın etli dudaklarından çıkan sözlerdi, başka bir kanun, kaide, usul tanıımıyordum (Ayaşlı, 1985: (34), 10).

Lubjana, Ömer'in eğitiminde en büyük yardımcısıdır. Buna karşılık evdeki iki Müslüman genç kız ise, sadece Kur'an eğitimi almış, bunun dışında okuma-yazma bilmeyen, eğitimsiz kimselerdir (Ayaşlı, 1985: (34), 10).

Tanıdığı tüm kadınlardan farklı bir imaj çizen Lubjana, sonunda Ömer'i kendisine tamamen bağlamayı başarır ve Ömer, evini ve mahallesini terk eder. Ömer'in gidişiyle birlikte kız kardeşi Zehra'nın, Ömer'in yakın arkadaşı Hüseyin'le olan nişanı atılır; Zeyneb de ailesi tarafından Hüseyin'le evlendirilir.

Ayaşlı, aynı konuyu 1969 tarihli *Pertev Bey'in İki Kızı* romanına da ele almış, Alman Büyükelçisi'ne düzenlenen suikast için “zavallı üç Müslüman çocuğunu, üç Boşnak gencini alet” ettiklerini satırları arasında belirtmiştir. (Ayaşlı, 1976: 282-283) Ömer'in Slav kız arkadaşının peşinde atıldığı suçlarda, Ayaşlı kapalı Müslüman yaşamına da pay çıkarır:

İşte Müslüman delikanlılarını uzaklaştıran, ışıkları erken sönen müslüman mahalleleri. Ancak meşru karısı olursa görebileceği iffetli müslüman kızlar.

Diğer taraftan avını bekleyen komünizm ve zeki, cazibeli slav kızları.... ..
(Ayaşlı, 1976: 283).

Yazar, benzer bir eleştiriyi *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında, Paris sokaklarında çiçek satan paragöz Fransız kızı Jeanne'ı, nikâhlı eşi Cemile'ye tercih eden Ali Fethi üzerinden bir kez daha dile getirmiştir.

Ayaşlı'ya göre, daha geleneksel bir eğitimden geçen Zehra ile Zeyneb, ürkek ve korumaya muhtaç davranışlarıyla çok sevdikleri Ömer'i kendilerinden farkında olmaksızın itmişler ve onu kendilerinin her açıdan antitezi konumunda olan Lubjana'nın kucağına atmışlardır. Ömer, iffetli ancak eğitimsiz ve sönük Müslüman kadınlarını değil, inandığı davaya bedenini sunmaktan çekinmeyen, alkolün ve cinsel dürtülerinin pençesindeki eğitilmiş ve güçlü Lubjana'yı tercih etmiştir.

Özet olarak Ayaşlı'nın bir romanı ile bir öyküsünde karşımıza çıkan Rumeli kadınlarının tamamının dinî bir eğitimden geçtikleri, ancak yetişme tarzlarının bir sonucu olarak farklı kişiliklere sahip oldukları ve kurgularındaki akıbetlerinin de kişiliklerince belirlediği göze çarpar. Kadınlı erkekli, görece özgür bir ortamda yetişen kadınlar, daha mücadeleci ve erkeklere ait görülen kamu mekânında kendi ayakları üzerinde durabilen kimselerdir. Haremlik–selamlık düzenindeki evlerinde kaçgöçün hâkim olduğu bir yaşam tarzında, erkeklere bağımlı ve ürkek yetiştirilen genç kızlar ise ailelerindeki erkekleri kendilerinden soğutan ve daha baskın kadınların kucağına atan, sönük kimseler olarak betimlenmişlerdir.

Ayaşlı, kadın–erkek ilişkilerini sınırlayan, kapalı Müslüman yaşamının Batı kültürüyle iletişime geçen Müslüman–Türk erkeklerini, bu kültürün ve onu temsil eden Hristiyan kadınların karşısında savunmasız bıraktığını düşünmektedir. Genç kızların kendisine güvenen, ayakları yere basan bireyler olarak yetiştirilmeleri ve kadın–erkek ilişkilerinin düzenlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

3. 1. 2. Şişli-Beyoğlu Kadınları (Gayrimüslim Kadınlar)

Ayaşlı'nın romanlarında İstanbul'u üçe ayırdığı görülür: Boğaziçi'ni çevreleyen Moda, Çengelköy, Anadolu Kavağı, Beykoz, Fındıklı, Siraselviler, Çubuklu, Ortaköy, Kuruçeşme, Bebek, Kandilli gibi ilçe ve semtler ile yazlık mekân olarak Adalar, yazarın tercih ettiği ve sevdiği İstanbul'u oluşturur.

Daha çok azınlıkların, yabancıların ve Mütareke Dönemi savaş zenginlerinin yaşadığı, yozlaşmış ve ahlâksız bir çevre olarak Türk romanında yer edinmiş Şişli ve Beyoğlu, yazarın onaylamadığı ikinci İstanbul'dur. Bu sayılan ilçe ve semtlerin dışında kalan ve daha yoksul, geleneksel mahallelerin bulunduğu yerler ise yazarın küçümsediği ya da acıma duygularıyla yaklaştığı üçüncü İstanbul'u oluşturur.

XIX. yüzyılda, İmparatorluk başkentinin yerleşim örüntüleri, toplumsal sınıflara göre değil, dinsel ve etnik gruplara göre belirlenmektedir (Duben ve Behar, 2014: 43). İstanbul'un geleneksel Müslüman mahalleleri, XIX. yüzyıl ortalarına kadar "paşa ve beyler ile hamallar ve muhallebiciler"ın (Duben ve Behar, 2014: 44) belirli yerlerde kümelenmeden bir arada yaşayabildikleri yerlerdir. Bu dönemde sarayla ilişkili bürokrasi sınıfının daha büyük evler seçmesindeki tek etmen, kalabalık aile kadrosudur:

"Hatta Paşa konakları bile, sade vatandaş evlerinden, büyüklükleri dışında, tip ve döşenişleri bakımından pek farklı değillerdi. En azından belki de, neredeyse sadece bu Paşa ve büyük şahsiyetler, İslâm hukukuna göre birden fazla kadınla evlenebilme imkanına sahip olduklarından şehirlerde böyle büyük konaklara gerek duyuluyordu (Kienitz, 2014: 275).

İstanbul'un geleneksel gayrimüslim semti öteden beri Pera'dır. Şehrin toplumsal sınıflara göre ayrılması, II. Meşrutiyet öncesinde başlayan ve I. Dünya Savaşı'yla hızlanan bir süreçle gerçekleşir (Duben ve Behar, 2014: 46-47). Bu sınıflaşmada Osmanlı aristokrasisini oluşturan yüksek bürokrasi sınıfı ve büyük tüccar ailelerinin geleneksel yaşam tarzına sırt çevirip sarayın etkisiyle alafranga modaları takip etmeye başlamasının etkisi büyüktür (Kienitz, 2014: 278).

Böylelikle geleneksel çevresinden kopup gayrimüslimlerin ağırlıklı olduğu semtlerde alafranga bir yaşam sürmeye başlayan bir kısım İstanbullunun karşısında Boğaziçi çevresine kümelenen Tanzimat etkisindeki köklü aristokratlar ve göçler ve savaşlarla yoksullaşan kenar mahallelerle başkent, Ayaşlı'nın romanlarında da görülen demografik şekli alır.

İstanbul nüfusunun bu şekilde dağılımı, mimarîyi de etkiler. Aile yapısı, kültür ve gelir düzeyi çerçevesinde belirlenen iç ve dış mimarî, Ayaşlı'nın gözlemleriyle romanlara taşınır.

Çalışan kadrosu ile çokuluslu etnik yapının ifadesi olan konak, geniş aile yapısının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak inşa edilirken içindeki Batılı mobilya ise ilk olarak Dolmabahçe ve Beylerbeyi saraylarında görülür ve saray etrafındaki bürokrasi çevresince taklit edilir (Uzunarslan, 2010: 179).

Pera, konakların çokuluslu kalabalık maiyetinden sıyrılmış ailelerin arzu ettiği asansörü, kaloriferi ve dört mevsim sıcak suyu olan apartmanları ile Batılı ve konforlu yaşam tarzının simgesidir. Yoksulluğun göstergesi kenar mahalle evleri ise dar, eski, ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap vermekten uzak ve estetikten yoksundur.

Ayaşlı, romanlarında ve kısmen anılarında bu üç İstanbul'un farklı özelliklerini ön plana çıkarır: Konakla simgelenen Boğaziçi çevresi, sakinlerinin seçkin yaşam tarzı ile övülürken apartmanlarla dolu Şişli ve Beyoğlu (Pera), daha çok ahlâksızlık, sonradan görmelik ve hiçbir yerli unsuru üzerinde barındırmayan bir aşırı Batıllık ile eserlerde yerini alır. İstanbul'un kenar mahalleleri ise diğerlerinden eğitimsizlik ve görgüsüzlük açısından ayrılmaktadır.

Şişli-Beyoğlu çevresi ile kenar mahallelerin, Ankara'dan önce Boğaziçi'nin antitezi olarak öne çıkarıldığı görülür. Ankaralı/taşralı roman kişileri romanlara dâhil olmadan önce Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınların sayılan bu iki çevre ile yüzleşmesi ve bu çevrelerin sakinleriyle karşılaştırılması, Ayaşlı'nın her iki romanında da görülen bir durumdur.

Yine bu başlık altında anacağımız bir grup kadın, her iki çevreden de olmadığı hâlde, temsil ettikleri yaşam tarzı nedeniyle Şişli-Beyoğlu çevresine yakın gördüğümüz kimselerdir. Bunlar içerisinde farklı ülkelerde yaşayıp Şişli-Beyoğlu çevresine benzer çevrelerde bulunan kimseler ağırlıktadır. Metres olmamakla birlikte alkolün ve çeşitli ideolojilerin pençesinde, yazarın onaylamadığı bir yaşam tarzı sürdüren bu kadınlar, İmparatorluğun gayrimüslim tebasından olmayıp daha çok Avrupa kökenli yabancı kimselerdir. Yazar, bu kadınları da olumsuz ifadelerle anar.

Yazarın romanlarında olumlu yaklaştığı gayrimüslim ve yabancı kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar, konak/yalı çevresinin çalışanları olan dadı ve mürebbiyelerdir. Yanlarında çalıştıkları aileyle sıkı bağlar kuran ve eğitimlerinden sorumlu oldukları çocuklara yürekten bağlanan bu kadınlar, bazı olumsuz etkilerine

rağmen, yazarın Şişli–Beyoğlu çevresinin kadınları gibi görmediği ve farklı bir yerde tuttuğu kimselerdir.

Şişli ve Beyoğlu (Pera), azınlıkların ve başkente gelen yabancıların yaşamak için tercih ettikleri yerlerin başında gelir. Yabancı ve lüks mağazaların, sevilen pastane ve buluşma yerlerinin, eğlence mekânları ve tiyatroların bulunduğu bu çevre, Türk romanında alafranga bir yaşam tarzına özenen kimselerin sık sık ziyaret ettiği, ilerleyen yıllarda da konaklarını terk ederek yaşadığı yerler olarak göze çarpar.

Felâtnun Bey ile Râkım Efendi'de Felâtnun'un bütün servetini metresine yedirdiği bu yer, önceleri Berna Moran'ın "Alafranga Züppeden Alafranga Haine" makalesinde Felâtnun için kullandığı isimlendirme ile yanlış Batılılaşmış "alafranga–züppe" roman kişilerin ziyaret, alışveriş ve eğlence için tercih edilen bir çevredir:

(...) Ahmet Mithat'ın zamanında Beyoğlu çevresi, pastahaneleri, otelleri, mağazaları, eğlence yerleri, yabancı ve Levanten aktrisleriyle Avrupa tarzında yaşanan bir yer olmuştur (Moran, 1995: 43).

Zamanla bu çevre, hevesli mirasyedilerin elinden çıkarak ahlâksız tiplerin yaşamak için seçtikleri bir yere dönüşür. Özellikle Yakup Kadri ve Peyami Safa'nın romanlarında Şişli ve Beyoğlu'na olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülür.

Peyami Safa'nın hiçbir kutsalı tanımayan, yalnız "eğlenmek ve sevişmek" için yaşayan alafranga roman kişileri Şişli'de otururlar (Moran, 1995: 198). *Sözde Kızlar*'da gayrimeşru çocuğunu boğacak kadar acımasız ve ahlâksız Behiç, *Mahşer*'de güzel karısı Seniha'yı çıkarları için mebuslara ve nüfuzlu yabancı subaylara peşkeş çeken vurguncu Mahir, *Fatih–Harbiye*'de Neriman'ı nişanlısından ayırmaya çalışan Macit, Şişli–Beyoğlu çevresinde yaşayan kimselerdir. Romanlarındaki Doğu–Batı çatışmasını aşk üçgenleri ve mekân karşılaştırmaları üzerinden somutlaştırarak veren Peyami Safa, kadın kişilerinin aklını bulandıran ve onları yozlaşmış, ahlâksız bir yaşama çağıran erkekleri daima bu çevreden seçmiştir.

Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*'ında doğup büyüdüğü konaktan nefret eden Seniha, Avrupa'ya kaçıp burada yaşadığı sayısız gönül macerasından sonra İstanbul'a dönüp Beyoğlu'na yerleşir. Babası alafranga Servet Bey de zaten uzun zamandır Beyoğlu'ndaki lüks apartmanlara taşınmak istemektedir. Seniha'nın vurguncu tüccarlarla gayrimeşru ilişkileri sayesinde çekip çevrilen ışıklı apartman

dairesi ve bütün Beyoğlu, büyükbaba Naim Efendi eski konağıyla birlikte çürürken ve Seniha'ya tek taraflı aşk besleyen Hakkı Celis Çanakkale'de şehit düşmüşken bir pislik, sefahat ve hainlik yuvası olarak gösterilir.

İstanbul'a bir günah şehri (İleri, 2013: 30) gözüyle bakan Yakup Kadri'nin 1928 tarihli *Sodom ve Gomore* 'sinde de bu çevre, manevî çöküş içinde gösterilir:

Lanetli bir imparatorluk başkenti görünümündeki İstanbul, özellikle yüksek çevrelerinde, evini barkını, özvarlığını işgal kuvvetlerine açmıştır. Vur patlasın, çal oynasın hayatlarda memleket duygusu çoktan silinmiştir.

(...)

Şehri sarıp sarmalayan vurgunculuk ve cinsel kudurganlıktır (İleri, 2013: 34).

Refik Halit Karay'ın *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında da Fikri Paşa'nın iyi bir konak eğitimi almış, ancak engelleyemediği cinsel dürtüleriyle ahlâksız bir yaşam seçen kızı Şadiye, II. Meşrutiyet'in ilanı ve babasının ölümüyle “ilk fırsatta” Avrupa'ya kaçar ve parasını tüketip döndüğünde Şişli'ye yerleşir (Karay, 2005: 82-83). Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah*'ında da “Mir'at-ı Şuûn” dergisinin şairlerinden Raci'nin, ailesini parçalama pahasına tüm parasını yabancı kadınlara yedirdiği “Palais de Cristal”, Beyoğlu'nda bulunur. Bu içkili eğlence mekânındaki kadınların acınası durumları ve buradaki sefahat sahneleri, Ahmet Cemil'in gözünden ayrıntılı betimlemelerle aktarılır (Uşaklıgil, 2005: 160-173).

Dönemi anlatan pek çok romanda işgalci kuvvetlerin yüksek rütbeli subayları ile işbirliği içinde olan tüccarların, işadamlarının ve yabancı subaylarla “düşüp kalkmayı marifet sayan kadınlar”ın yaşadığı ve onlarla özdeşleşen mekân, Şişli ve Beyoğlu'dur (İnci Elçi, 2003: 168).

Şişli ve Beyoğlu'nun romanlarda vurgulanan bir diğer özelliği, üzerinde yerli hiçbir unsur barındırmamasıdır. Burada yaşayan azınlık ve yabancıların, bu kimselerin elinde bulunan ve ithal ürünler satan mağazaların, alafranga bir yaşam tarzının ifadesi olan eğlence mekânlarının yanı sıra buraya taşınan Türkler de Türklük–Müslümanlık özelliği göstermeyen kimselerdir. *Kiralık Konak*'ta Beyoğlu âşığı Servet Bey, Müslümanlıktan ve Türklükten açıkça nefret eder. Felâtun'un Batı özentiliği ile başlayan Şişli–Beyoğlu serüveni, Mütareke yılları ve Kurtuluş

Savaşı'na gelindiğinde Anadolu'daki zaferlere üzülecek, öfkelenecek kadar milli duygulardan yoksun, vatan haini roman kişileriyle sürer.

Münevver Ayaşlı'nın romanlarında da Şişli ve Beyoğlu çevresi, genelde olumsuz ifadelerle anılmıştır. Ayaşlı'nın, İmparatorluğun çökmesinden sorumlu tuttuğu İttihat ve Terakki mensuplarının tercihi olan bu semtler; pirinç vurgunculuğuyla, vagon ticaretiyle kurulan “palas”ların (Ayaşlı, 1976: 32), garsoniyerlerin, İstanbul'a zengin olmaya gelen fırsatçı Ankaralı “kalpaklı”ların (Ayaşlı, 1976: 114-117), nikâhsız çiftlerin yaşadığı Rum pansiyonlarının, 1950'lere gelindiğinde de Komünizm propagandası peşinde koşup sefih bir yaşam süren yozlaşmış üniversite gençliğinin mekânıdır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Selmin'in İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleriyle ortak iş yapan patronu Gani Bey'le birlikte yaşadığı garsoniyer, Şişli'de, daha sonra da sevgilisi Cavidan'la paylaştığı pansiyon odası ise Beyoğlu Parmakkapı'dadır. Cavidan'dan ayrıldıktan sonra nefret ettiği bu çevreden kaçarcasına uzaklaşan Selmin, Beşiktaş İhlamur'a taşınmış ve ölümüne dek Şişli-Beyoğlu'ndan uzak durmuştur.

Şişli ve Beyoğlu, Batı'ya fazla dönük yüzü ve yerli unsurları üzerinde barındırmamasıyla da Ayaşlı'nın romanlarındaki yerini alır. Pertev Bey'in büyük kızı Selmin'in halasıyla alışveriş yapmak için Beyoğlu'nda girdiği tüm mağazalar ve dinlendikleri pastaneler yabancı isimlidir: Spiegel ve Kalivrusi, Pigmaliyon, Bürgeni, Lebon... (Ayaşlı, 1976: 19).

Evin Fransız mürebbiyesi Matmazel Durand'ın da İstanbul'da en sevdiği mekân Beyoğlu'dur; çünkü Matmazel'in Fransız ve Levanten ahbabları burada yaşar, Fransa'dan gelen mektup ve gazeteler eline burada ulaşır; dostlarının bulunduğu Dame de Sion ile pazar ayinleri için gittiği St. Antoine Kilisesi de buradadır (Ayaşlı, 1976: 19). Yabancı bir kadına kendisini neredeyse evinde hissettiren bu çevre, Türklükten ve Müslümanlıktan ise alabildiğine uzaktır.

Özellikle Mütareke yıllarında Şişli-Beyoğlu çevresinin Müslüman-Türk İstanbul'undan neredeyse koptuğu ve kibar, namuslu İstanbulluları kendisinden iyice uzaklaştırdığı görülür. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında, Mütareke İstanbul'unun olumsuz bir betimlemesi bulunmaktadır:

Fransız generalinin gelmesi ile işgalciler, fakat onlardan çok vatandaşlarımız Rumlar, Ermeniler, Yahudiler azdılar. Yapmadıkları edepsizlik, şımarıklık, küstahlık kalmıyordu. Türkler, Beyoğlu'na çıkamaz hâle gelmişti. Yerlere kadar düşman bayrakları, bütün bayraklar vardı. Yalnız, şanlı Türk bayrağı yoktu. Türkler bu hâli görmemek ve ulu orta hakaret yememek için köprü'nün karşı tarafına, Kadıköy'e, Galata'ya bile mecbur olmadıkça geçmiyorlardı (Ayaşlı, 1987: 30-31).

Beyoğlu, bu yıllarda öyle bir batakhane hâlinde ki *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında Naile, hasta yeğenini ziyarete Beyoğlu'na giderken “babayani bir çarşaf” giymeden yalısından çıkamaz (Ayaşlı, 1987: 33).

Şişli-Beyoğlu çevresi, Batılı yüzünü Cumhuriyet'ten sonra da korumaya devam eder. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nda 1930'lara gelindiğinde, alışveriş mekânları, pastane ve sinemalarıyla bir cazibe merkezi olmayı sürdüren Beyoğlu'nda bahsedilen mağaza isimleri hâlâ yabancıdır: Baker, Hayden, Lebon gibi... (Ayaşlı, 1987: 103, 125).

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında muayenehane olarak da kullanabilmek üzere Şişli Pangaltı'da bir apartman dairesi tutan Berrin, annesi ve kalfalarıyla buraya yerleştiğinde geleneksel Osmanlı kadını portresi çizen ihtiyar kalfalar, bu çevreden ve apartmandan hoşlanmazlar. Önce hiç ezan sesi duyulmadığından şikâyet eden iki ihtiyar, sonra da Selmin'in İhlamur'da kurduğu küçük Osmanlı evine özenen annesi Azize, sırayla burayı terk ederler. Bir süre sonra Pangaltı'daki ev tamamen kapanır. Ezan sesi duyulmayan Şişli'nin, ihtiyar kalfaların ve yazarın gözünde cehennemden farklı yoktur:

Apartmana döndüklerinde her ikisi birden; Azize Hanım ve Bezmiyar Kalfa, Berrin'e Selmin'in evinin güzelliğini anlata anlata bitiremiyorlardı. Hele Bezmiyar Kalfa durmadan söyleniyordu:

“-Burada bu apartmandan ne ezan sesi işitiliyor, ne minare görünüyor, kâfirler içinde kaldık.”

Hakikaten camisi olmayan ve ezan sesi duyulmayan bir yer. İşte cehennem (Ayaşlı, 1976: 166-167).

Yazarın, bu ahlâksız ve yabancılaşmış çevreden romanları için seçtiği kadınlar, İmparatorluğun Rum, Ermeni ya da Yahudi kökenli gayrimüslim kadınları veya İstanbul'a çeşitli nedenlerle gelmiş Avrupalılardır. Bu kadınlarından bir kısmı, ağlarına düşürdükleri vurguncu, zengin tüccarların metresi olup kendilerine tutulan

lüks garsoniyerlerde sefih bir yaşam sürerler. Bir kısmı ise pansiyonlarda kalır ve işgalci kuvvetlerin subaylarıyla düşüp kalkar. Metres olan kadınlardan daha yoksul bir yaşam süren bu kadınlar, diğerlerine göre daha düşük bir sosyal çevreye aittirler. Her iki grup da ahlâksız bir yaşam tarzında birleşir.

Şişli–Beyoğlu apartmanlarında hizmetçilik yapan ya da pansiyon işleten Rum kadınlar da bu çevreye dâhil edilebilirler. Bu kadınların ortak özelliği, güvenilmez ve çıkarıcı kimseler olmalarıdır. Hizmetçi Rum kızlar, ev sahibinin iyi niyetini kötüye kullanan, kendilerine alışveriş için teslim edilen parayı çarçur eden kimselerdir. Daha yaşlı olan pansiyoncu kadınlar ise paragöz kimselerdir. Bunların içerisinde *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında olduğu gibi genç ve güzel hemcinslerini pazarlayanlar da bulunur.

Bu çevrenin kadınlarının metresi oldukları kimseler, çoğu taşra/Anadolu kökenli, görgüsüz, kaba saba, sefahat düşkünü erkeklerdir. Bu erkeklerden üzerinde en fazla durulan kişi olan *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanının Abdülgani’si, Selmin’in ilk çalışma deneyimini yaşadığı, Avrupa ile iş yapan özel bir Türk şirketinin sahibidir. Tam olarak ne iş yaptığı belirtilmeyen bu şirketin İttihatçılarla işbirliği yaptığı bilindiğinden savaş şartlarında kâr getiren bir çeşit vurgunculuk–karaborsacılık olduğu düşünülebilir.

Ayaşlı, Şişli–Beyoğlu kadınlarının tercih ettikleri erkeklerle olan uyumunu Abdülgani Bey üzerinden şu sözlerle ifade eder:

Kendi kendine: “Paşazadeden metres mi? (Pertev Bey hiçbir zaman paşa olmamıştı ama Gani Bey’in nazarında Pertev Bey paşa, Selmin de paşazade idi) Tövbe tövbe... diyordu. Allah göstermesin bir daha paşazadeden metres. Ne kendi etti rahat, ne halka verdi huzur. (Bu tekerlemeyi de Gani Bey her nasılsa öğrenmişti ve kullanmasını severdi.) Metres dediğin ecnebiden olmalı, diyordu.

Gani Bey için ecnebi; yerli Rumlar, Ermeniler, Yahudilerdi. Gani Bey aradaki farkı kat’iyen tefrik edemezdi. Onun için ecnebi; Müslüman olmayan insandı. Evet, âdi Türk erkekleriyle ecnebi dedikleri bu Rum, Ermeni, Yahudi karıları şayanı hayret derecede uyuyorlardı. Hiçbir vakit bir Mümin, Müslüman, Türk hatunıyla uyşamıyacak derecede uyuyorlardı. Fena kokan yağda, ucuz balık kızartması, çarçabuk yapılan bir salata, bir çabuk hazırlanmış rakı tepsisi, kaba ve müstehcen bir şaka, iki çirkin kahkaha, çabuk para yapabilen, Anadolu’nun kimbilir hangi kıyıcığın gelen bu adamları avlamaya ve tatmin etmeye kâfi geliyordu. Ne çabuk büyük şehrin sefil ve sefih ve müstehcen hayatına intibak edebiliyorlar, onu seviyorlardı. Kendi temiz hayatlarını, iffet sahibi pak hatunlarını unutuyorlardı (Ayaşlı, 1976: 120).

Yukarıda görüldüğü üzere Şişli-Beyoğlu çevresinin ahlâksız gayrimüslim kadınları ile Anadolu'nun ücra köşelerinden zengin olmak için İstanbul'a gelmiş, kurnaz, âdi erkekler; birbirleriyle uyuşan, birbirlerini tamamlayan düşük kalitede insanlardır. Bu insanların arasına Selmin, kötü bir tesadüf ve yanlış anlaşılma sonucu düşmüş, ancak bu çevreye hiçbir zaman uyum sağlamayarak Osmanlı kimliğini korumuştur.

Şişli-Beyoğlu kadınlarının *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki en ayrıntılı betimlemesi, iki metres kadının Gani Bey'in misafiri olarak Selmin'le birlikte kaldıkları garsoniyere geldikleri sayfalarda verilmiştir.

Misafirliğe “kocalarıyla” gelen metreslerden biri Rum, diğeri ise Ermeni'dir. Jale adındaki Ermeni metres, Selmin'e “kocasına” nasıl davranması gerektiği konusunda öğüt verirken Şişli-Beyoğlu çevresi kadınlarının yaşam tarzı hakkında okuyucuyu da bilgilendirmiş olur:

“Kızım Selmin, sana söyleyeyim.” Dedi. “Mademki bu yolun yolcusuyuz hepimiz, burada ne paşa kızlığı, ne prenseslik, ne sultanlık söker. Bu işde erkeği memnun etmek var. Tatlı dil, güler yüz, hep şen olacaksın, evi temiz tutacaksın, yemek bilme, zarar yok, ama mezenin envainı bileceğin, yapacağın veya yaptıracağın; o senin bileceğin iş, ama muhakkak, muhakkak erkeğin sevdiği mezeler sofrada olacak ki; yediğin ekmek helal olsun. Gani eyi çocuktur, eyi adamdır. Bizimkilere bunu yapsan tavanı başımıza yıkarlar,” dedi (Ayaşlı, 1976: 110).

Ermeni metresin “helal para”dan bahsetmesi, yaşadığı sefih yaşamı bir meslek olarak gördüğünün kanıtıdır. Gani Bey'in hakaretlerine daha fazla dayanamayıp sofrayı terk eden ve ağlamaya başlayan Selmin'i teselli için yanına giden kadınlar, bir yandan onu avutmaya çalışırken bir yandan da Gani Bey'e yeni ve daha becerikli bir metres bulmasını ima eden sözler sarf ederler:

Ermeni metres Jale Hanım da geldi, hizmetçi Marika da geldi. Selmin'i soydular, yatağa yatırdılar, büyük dozda sinir ilacı verdiler. Jale hâlâ söyleniyordu:

“-He yavrum, sana kötü söz etmedik, sana akıl verdik. Gani Beyi kaybedersen sonra başkasını kolay kolay bulamazsın, parası var, cömert, sen bulamazsın ama, Gani bugün istese onbeş yaşında kız bulur, koymuna alır, sen Selmin kızım, ne söylüyorsun.” Dedi.

Gani Beyi de teselliye başladılar:

“-Aldırma Gani vre, başka sefer daha iyi olur, aldırma!...” diyorlar ve göz kırpyorlardı.

Yani, gelecek davetine kadar sana da bizden birini buluruz ve nasıl rakı sofrası hazırlanır görürsün, demek istiyorlardı (Ayaşlı, 1976: 110-111).

Babasının Moda'daki köşkünde, mürebbiyesi eşliğinde, konak eğitimi ile yetiştirilmiş Selmin, Şişli-Beyoğlu çevresinin sefih yaşam tarzına uyum sağlayamamıştır. Yazara göre ahlâkî değerlerden yoksun olan azınlıklara mensup kadınlar ise bu yaşama hemen uyum sağlayabilen kimselerdir.

Ayaşlı, Şişli-Beyoğlu çevresinin ahlâksızlığına ve düşkün gayrimüslim kadınlarına diğer romanında da yer verir. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nda Şişli-Beyoğlu çevresinden olup hayat kadını olarak geçimini sürdüren biri Rum, diğeri ise Fransız iki kadın bulunmaktadır.

Fazıl Ahmet Paşa Yalısı'nın yeğeni Ali Fethi, yalının kızı Cemile ile kâğıt üzerinde evli iken Paris'te sefir olarak bulunduğu sırada Fransız bir çiçekçi kıza tutulur ve Müslüman olmaya ikna ettiği kızı nikâhına alır, ancak hesapta olmayan bu evlilikle halası Naile'yi gücendirir. Böylece Cemile'den de boşanmak zorunda kalır. Üstelik "Fatma" adını alan Jeanne, I. Dünya Savaşı dolayısıyla eşiyle beraber İstanbul'a döndüklerinde, karşılaştıkları yoksul yaşam şartları karşısında isyan eder.

Geçim sıkıntısı çeken çift, Beyoğlu'nun arka sokaklarında bir Rum pansiyonuna taşındıklarında Jeanne'ın gerçek yüzü ortaya çıkar. Bir süre dikiş dikerek kendisini ve eşini geçindirmeye çalışan, bu arada Ali Fethi'ye devamlı hakaretler yağdıran Jeanne, zamanla kendisine müşteri getiren pansiyoncu Eleni ile dost olur. Yazar, bu dostluğu bir "haçlı dayanışması" olarak yorumlar:

(...) Rum karısı ve Fransız kızı arasında hemen bir dostluk, bir dayanışma olmuştu. Ali Fethi'ye karşı bir Ehli Salib olmuştu pansiyonda (Ayaşlı, 1987: 14).

Jeanne ve Eleni, Ali Fethi'nin alkol bağımlılığını fırsat bilerek I. Dünya Savaşı İstanbul'unun ahlâk düşkünlüğü içerisinde kendilerini gece hayatına adanlar:

Şimdi çok yalvartmadan Ali Fethi'ye rakı veriyorlardı hem de bol bol, zira sızdığını istiyorlardı, tam sızdığı zaman, iki kadın, biri orta yaşlı Rum, diğeri genç Fransız, Beyoğlu'nun arka, dar, çamurlu sokaklarına çıkıyorlar, tavernalara gidiyorlardı. Allah bilir, daha nelere gidiyorlardı... Sabaha karşı ikisi de kör-kütük sarhoş, ikisi de yorgun, bitik bir hâlde pansiyona dönüyorlardı. Ali Fethi'nin bir şey sormaya hakkı yoktu, zaten çoğu zaman iki kadının evde olup olmadığını bile bilmiyordu. Onlardan o kadar uzaktı (Ayaşlı, 1987: 14).

Savaş yıllarında İstanbul’da yaşayan Fransızlar ülkelerine geri yollandığından Jeanne, bir süre mahalleye Rum kızı olarak tanıtılır. İki kadın, Ali Fethi’nin Jeanne’ı ihbar etme ihtimalinden çekindikleri için ona göz kulak olmaya devam ederler. Ancak, savaşın bitiminde Fransız askerlerinin işgalci diğer kuvvetlerle birlikte İstanbul’a gelmesi, Jeanne’a sonsuz bir özgüven ve rahatlık sağlar:

Bu hengâmede, bu bozgunda bizim iki kadın, pansiyoncu Eleni ve sermayesi Fransız kızı Jeanne, büsbütün şımarmışlar, azıtmışlardı. Artık Jeanne Fransızlığını saklamıyor, bar bar bağılıyor, kucaktan kucağa Fransız askerlerini dolaşıyor, ister zabıt olsun, ister nefer, erkek olsun, Fransız olsun ona yetiyordu... Rum Eleni ile de artık roller değişmişti. Şimdi hüküm Fransız Jeanne’nın elinde, Rum Eleni’ye itaat, sadakat ve hizmet düşüyordu (Ayaşlı, 1987: 31).

Dostluklarının başında Jeanne’ı kullanan ve onu yönlendiren Eleni’nin, Mütareke yıllarında hizmet eden ve yönlendirilen konumuna düşmesi, İstanbul’a gelen işgalci kuvvetlerin korumasına sığınan ve onlara dalkavukluk eden İmparatorluk azınlıklarının durumunu resmetmektedir.

Ali Fethi’nin alkol komasına girmesini bahane ederek Vaniköyü’ndeki yalıya gelen Jeanne ve Eleni, yanlarında getirdikleri kadınlarla birlikte burada rezalet çıkarırlar ve Naile’yi yalıyı elinden almakla tehdit ederler. Bu hengâmede Jeanne, yalıdan birkaç parça eşya aşırmayı da ihmal etmez (Ayaşlı, 1987: 33).

Jeanne, bir Fransız askeriyle nikahlanıp ülkeyi terk edince Eleni’nin de küstah tavırları değişir. Bir süre Naile’den para alan kadının ayağı zamanla yalıdan kesilir:

Eleni hâlâ hanımefendinin karşısında, sahte sahte ağlıyor: “Putana, putana. Beni yalnız bıraktı. Benden para çaldı, elmas çaldı” diyordu.

Hanımefendi, ilk defa o gün Eleni’ye bolca para verdi. “Haydi Eleniciğim (Hanımefendi ilk böyle hitap ediyordu Eleni’ye), al şu parayı geç kalmadan, evine git, böyle daha iyi oldu” dedi. Eleni de:

“Mersi, mersi. Çok mersi, ne zaman siz ütü istiyor, ne zaman siz dikiş istiyor, ben gelir” dedi (Ayaşlı, 1987: 45).

Yazarın *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında da vurgulandığı üzere ahlâksız bir yaşam tarzına daha eğilimli olan, metres ya da hayat kadını olmayı seçen kimseler, İstanbul’da bulunan yabancılar ve azınlıklardır. Müslüman–Türk

erkeklerini çabucak kendilerine bağlayan ve en iyi ihtimalle paralarını yiyen bu kadınların yarattığı trajediler, Ayaşlı'ya göre toplumun “kapalılığı”ndan kaynaklanır:

(...) Halbuki Ali Fethi sokakta bulmuş, çiçek satarken görmüş ve hemen tutulmuş. Buna sevgi veya aşk denebilir mi? Bu doğrudan doğruya “obsession (saplantı) seksüel”. Kız gibi büyüyen edepli mahcup İstanbul çocuklarını, gençlerini, pusuda bekleyen müthiş tehlike.

Çok kapalı büyümenin bir neticesi... Türk gençlerini kendileri gibi terbiye görmüş, edebli ve hicablı Türk kızları açamıyor. Yırtılmak için sokak kızı lazım. Hemen evlenmeye karar vermek ve sonrası hüsrân, felaket, içinden çıkılmaz bir girdap... Batak hayat ve batakhane... (Ayaşlı, 1987: 14).

Mütareke Dönemi'nin Şişli–Beyoğlu kadınları arasında Selmin dışında metreslik yapan Müslüman–Türk başka bir kadın yoktur. Müslüman–Türk kadınlarının metres olarak Ayaşlı'nın romanlarına girmesi, Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleşmiş; “rejimin kızları” diye nitelenen Ankaralı Ayten, Hilal (*Pertev Bey'in Üç Kızı*) ve Makbule (*Vaniköy'ünde Fazıl Paşa Yalısı*), Cumhuriyet'in kurulmasından sonra metres olarak ortaya çıkmışlardır. Yazar, böylece genç Cumhuriyet'e duyduğu antipati üzerinden başkent Ankara'nın ahlâksızlığını vurgulamak istemiştir.

Şişli–Beyoğlu çevresinin hizmetçi kızları genellikle Rum'dur. Bunlar, garsoniyelerde çalışan, güvenilmez ve çıkarıcı tiplerdir. Selmin'in hizmetçisi Marika, bu kadınların tipik bir örneğidir. Selmin'in evdeki bütün işleri teslim ettiği bu Rum kızı, beceriksiz ve özensizdir. Selmin'in ikramlık satın alması için verdiği parayla akrabasından ucuz yollu meze aldıktan sonra kalanı cebine indirir, yemek masasını gelişigüzel kurar ve Selmin'i misafirlerinin önünde küçük düşürür. Tanıdığı diğer metreslerden çok farklı olan Selmin'e akıl vermeyi de ihmal etmez:

“-Hanımcım, boyle eyi, boyle eyi. Yok sabahtan akşama kadar yatakta yatasın, köpek basi sevesin, pit pit pit diye, boyle olmaz, valla sana melankoliya gelecek!...” diyordu (Ayaşlı, 1976: 79).

Şişli–Beyoğlu kadınları arasında pansiyonculuk yapan, yaşça büyük kimseler de Rum kökenlidir. Bu kadınlar da paragöz kimseler olarak betimlenmişlerdir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında pansiyoncu madam, yeni müşterisi Selmin'i, pansiyon sakini Cavidan'la tanıştırmak için oyun çevirir. Selmin'i en kısa zamanda kirasını ödemesi için sıkıştıran pansiyoncunun elinden Cavidan kurtarır,

böylece tanışan ikili bir süre sonra odalarını birleştirip birlikte yaşamaya başlar (Ayaşlı, 1976: 124). Söz konusu satırlarda bir kadının, müşterisi olan yalnız, genç bir hemcinsini yabancı bir erkeğin ağına düşürmek için bir oyun tertiplemiş olması dikkat çekicidir.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında da Ali Fethi'nin Fransız eşini yabancı subaylara pazarlayan Eleni'nin Rum bir pansiyoncu olduğu düşünüldüğünde, pansiyonculukla geçinen gayrimüslim kadınların Şişli-Beyoğlu çevresinin sefih yaşamına ayak uydurdukları ve kendi geçim kapılarını yarattıkları görülmektedir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında karşımıza çıkan son Şişli-Beyoğlu kadını, Menderes iktidarı sürerken Tülay ve Aydın'ın eşleriyle kaldıkları Beyoğlu-Tarlabaşı'ndaki pansiyonun sahibi olan Rum kadındır. Çevrenin diğer kadınlarından daha farklı betimlenen bu pansiyoncu kadın; Naili, Aydın ve İren'in gerçek yüzünü bilen ve Tülay'a şefkatle yaklaşan bir kimsedir.

Tülay'ın hamileliğinde Naili'den şiddet görmesi üzerine babası Muammer'e ulaşan, Muammer'in ilgisizliği karşısında Tülay'ı kendi kızı olarak tanıtip sadece Rumlara bakan bir hastaneye yatıran pansiyoncu kadın, doğumdan sonra da Tülay'ı bir süre kendi odasında saklar. Muammer'e ikinci kez ulaşip Tülay'la bebeğinin sağlıksız pansiyon ortamından ve Naili'den kurtulmasını sağlayan da bu kadındır.

Geldiği sosyal sınıf nedeniyle Selmin'le alay eden gayrimüslim metreslerin aksine Tülay'a yardımcı olan pansiyoncu kadın, Nermin ve Berrin'i över ve Nermin'den boşanıp Hilal'le evlendiği için Muammer'i eleştirir (Ayaşlı, 1976: 504).

Ayaşlı'nın roman ve öykülerinde metres yaşamı sürdürmemekle birlikte yazarın onaylamadığı sefih bir yaşam tarzına sahip yabancı kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar, Şişli-Beyoğlu'nda yaşamamakla birlikte, yaşadıkları ülkede bu çevredekine benzer, ahlâksız bir yaşam sürdürürler. Yazarın “Erken Sönen Işıklar” isimli öyküsünde ve *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında bu tip kadınlar karşımıza çıkar.

“Erken Sönen Işıklar” isimli öyküde, Ömer'i baştan çıkararak ona Komünist Parti'nin karanlık işlerini yaptıran Lubjana, yazarın olumsuz bir bakış açısıyla yansıttığı yabancı kadınlardandır. Yalnız yaşayan bir kız arkadaşının evini garsoniyer olarak kullanan, Ömer'le birlikte olduğu zaman diliminde dahi Komünist Parti'nin

kendisine verdiği görevleri bahane ederek başka erkeklerle düşüp kalkmaktan çekinmeyen, alkol bağımlısı biridir.

Hukuk bölümünün en çalışkan öğrencilerinden biri olan Lubjana, Ömer'in çevresindeki tüm kadınlardan farklı olarak baskın ve özgür yaratılışıdır. Müslüman mahallesinin sönük yaşamından bıkan Ömer'i Sırp öğrencilerin sosyal yaşamına o katar. Lubjana, genç adamın önce ailesini, sonra da dinini ve tüm manevî değerlerini terk etmesinin başlıca nedenidir.

İlişkilerinin başında Lubjana'yı kıskanan ve ihanet düşüncesiyle azap çeken Ömer, zamanla tüm kıskançlık ve endişelerden sıyrılarak kendisini tamamen ahlâksız bir yaşama alıştırmıştır. Lubjana'nın da isteği bu yöndedir:

(...) Lubjana bomba gibi patladı:

-Hayır, Hüseyin, söyle onlara Ömer gelmeyecek, hiç gelmeyecek, beklemesinler. Ömer evlendi dersin. O kadar korktukları şey başlarına geldi, Ömer bir gavur kızı ile evlendi.

(...)

-Haydi sevgilim, gel meyhaneye gidip şarap içelim, dedi.

Hüseyin'e döndü:

-Sen söyle, sizin bütün hacılara, hocalara... Ömer şarap içiyor, Ömer domuz eti yiyor ve bir gavur kızı ile evleniyor (Ayaşlı, 1985: (35), 32-33).

Ömer'in Lubjana ile ilişkisi, genç adamın evinde bir "ölüm" etkisi yaratır. Ev, sanki bir cenaze çıkmış gibi mahallelinin başsağlığı ziyaretlerine sahne olur. Ömer'in annesi de Ömer ölmüş gibi yas tutar:

-Biliyordum, biliyordum ben, Ömer'im, evladım bir gâvur kurşununa kurban gidecek. Bırakmazlar güzel delikanlılarımızı bize. Gâvur karıları, ne ki beğenmezler almazlar, onlar kalır bizim kızlara (Ayaşlı, 1985: (35), 33).

Ömer'in annesinin Lubjana'yı bir "gâvur kurşunu" olarak tanımlaması dikkati çekmektedir. Yazara göre Müslüman mahallesinin cansız yaşamına karşılık, eğlenceli ve özgür bir sosyal yaşamın hüküm sürdüğü Hristiyan mahallesi, deneyimsiz Müslüman erkekleri kendisine çekmekte ve bu erkekler Slav güzellerine "kurban" gitmektedirler.

Ömer'i isyana teşvikten yangın çıkarmaya, bomba düzeneği hazırlamaya varıncaya dek pek çok suça sürükleyen Lubjana'nın nasıl bir akıbete uğradığı

belirtilmez. Ancak öykünün sonunda von Papen suikastı neticesinde yakalanan ve tutukevine konan Ömer, yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen hâlâ Lubjana'ya ve onun temsil ettiği renkli yaşam tarzına olan tutkusundan vazgeçmiş değildir. Ayaşlı, bu durumu çok kapalı yetiştirilen Müslüman kızlarının Müslüman erkekleri kendilerinden uzaklaştırması olarak görür ve şiddetle eleştirir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında karşımıza çıkan bu türden yabancı kadın; anne ve babası Polonya veya Letonya'dan göç etmiş olan Marlen, Amerika doğumludur. Paraya düşkün bir kadın olarak resmedilen Marlen, eşi Baskın'ı "Şarklı" diye küçümseyen biridir (Ayaşlı, 1976: 316).

Annesi ve babası tarafından çok şımartılmış Baskın'ı kendisine tutkuyla bağlamış bu "ince, uzun, ne güzel ne çirkin" (Ayaşlı, 1976: 310) genç kız, Baskın'ın üniversite bahanesiyle geldiği Amerika'ya yerleşme kararı almasının başlıca nedenidir. Çiftelhavuzlar'daki köşkünde "bir bardak suyu bile başkalarına emir eden" (Ayaşlı, 1976: 311), yemek biraz geciktiğinde evin yaşlı aşçısına hakaret etmekten çekinmeyen Baskın, hamile eşi Marlen'i çalıştırmayarak tüm ev işini kendisi görür:

(...) Aynı Baskın burada yemek hazırladı, sofrayı kurdu, sofrayı kaldırdı, bulaşık yıkadı, takımları yerlerine kaldırdı. Kahve yaptı. Bunları hem yapıyor, hem onbeş yirmi dakikada bir, geliyor, karısının elini tutuyor, başını saçlarını okşuyor:

"-Are you tired darling? (sevgilim yorgun musun?) diye soruyor. Karısı da serçe parmağını kıpırdatmadan tebessüm bile etmeden:

"-Yes darling, (evet sevgilim). diyordu (Ayaşlı, 1976: 311).

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında sefih yaşamıyla dikkat çeken son yabancı kadın olan İren, bir Romanya Yahudi'sidir. Komünist Parti için yandaş toplayan İren; aslında Siyonizm için çalışan, milliyetçi ve dindar bir kızdır. İstanbul'a da Siyonizmin önemli ismi Sami Günzberg ile görüşmek için gelmiştir (Ayaşlı, 1976: 400). Romanya'da iyi bir eğitim almış olan İren, İstanbul'da tanıştığı kendisinden sekiz yaş küçük Aydın'la evlenir. Ancak Paris'te başarılı bir gazeteci olunca, buraya uyum sağlayamayan eşini alkol ve uyuşturucu batağında terk etmekte bir sakınca görmez.

Çıkarıcı ve kendine güvenen bir kadın olarak karşımıza çıkan İren; Aydın, Tülay ve Naili'yle paylaştığı sefih yaşamında, yazar tarafından daha çok Tülay'la karşılaştırılmak üzere kullanılmıştır. İncasında samimi olmadığı hâlde ait olmadığı

bir sınıfın çıkarlarını savunan, üstelik eşi tarafından hakir görülen Tülay'ın karşısında, inandığı yolda emin adımlarla yürüyen ve erkeklerden saygı bekleyen İren, yazar tarafından yüceltilmiştir. Hiçbir roman kişisine yapmadığı ölçüde İren'e objektif yaklaşan Ayaşlı, bir Siyonist olmasına rağmen inançlı bir kız olduğu için onu takdir eder. İren'le ilgili daha ayrıntılı bilgiler, ilerleyen başlıklarda verilecektir.

Ayaşlı'nın romanlarında sefih bir yaşam tarzından uzak duran ve genellikle olumlu ifadelerle anılan gayrimüslim ve yabancı kadınlar da dikkati çeker. Bunlar *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında köşkün çalışanları, Fransız mürebbiye Matmazel Durand, Alman mürebbiye Fraulein Sturm ve Rum dadı Katina'dır.

Romanda Fraulein Sturm ve Katina üzerinde fazla durulmamıştır. Biri Berrin'in mürebbiyesi, diğeri de Nermin'in dadısı olan bu iki kadın, Moda'daki köşkün dağıtılmasıyla birlikte romandaki görevlerini tamamlar. Fraulein Sturm'un Selmin'e bir "talebe" değil, "hanımefendi" muamelesi yaptığı (Ayaşlı, 1976: 32) ve zaten babasının etkisinde olan Berrin'i iyice "Alman muhibbi" (Ayaşlı, 1976: 36) hâline getirdiği görülür. Katina ise dindar ve sevgi dolu bir dadıdır, Nermin'i çok benimsemiştir.

Aile tarafından sevilen kişiler oldukları anlaşılan bu kadınlar, aileyle vedalaşırken olumlu ifadelerle anılırlar:

(...)Fr. Sturm'un kalmış birkaç aylığını, Katina'nın birikmiş birkaç senelik parasını verdiler. Fraulein Sturm pek mükedder çıkıp memleketine gitti. Katina ise avaz avaz ağlıya ağlıya, döğüne döğüne Nermin'den ve evdekilerden ayrıldı, Yunanistan'a gitti (Ayaşlı, 1976: 60).

Matmazel Durand ise evin Fransız mürebbiyesidir. Selmin ve Berrin'in Fransızca derslerinden sorumlu olan, ayrıca Selmin'e haftada birkaç kez müzik dersleri için şehir merkezine kadar eşlik eden bu kadın, köşkte aileden biriymiş gibi muamele görür. Matmazel'in anlaşılmadığı tek kişi, kendisine tepeden bakan Nuhbe Hanımefendi'dir. Selmin'le birlikte halasının Cihangir'deki konağına misafir gelen Matmazel, sık sık vaktini konak dışında, Beyoğlu'nda geçirmeyi tercih eder, çünkü Cihangir'deki konak halkı kendisini sevmediğini açıkça belli etmektedir:

(...) Yoksa konağın şartlı şurtlu temizliğine, evdekilerin yani Nuhbe Hanımefendi ve kalfaların, hatta cariyelerin "complexede de supérieurite" yani yüksekten bakışlarına (zira bizde o zaman Türk ve Müslüman olmayan herkese pis,

kaba, terbiyesiz ve görgüsüz nazarıyla bakılırdı.) bir hayli canı sıkılıyorsa da para hatırı için ses çıkarmıyor ve katlanıyordu (Ayaşlı, 1976: 19).

Beyoğlu'nu arkadaşları burada yaşadığı için ve kiliseye daha rahat gidebildiği için çok seven Matmazel Durand, aynı zamanda Halet ile Selmin arasındaki aşkı ilk fark eden ve onların bu sırrını paylaşan kişidir (Ayaşlı, 1976: 28).

Matmazel Durand, Selmin'e yürekten bağlıdır, Selmin de onu kendisine en yakın bir kimse olarak görür. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İstanbul'daki Fransız vatandaşlarının Fransa'ya iade edilmeleri gündeme gelince her ikisi de büyük bir sarsıntı geçirirler:

(...) Selmin de koşa koşa odasına çıktı, kapısını kilitledi, kendini yatağına attı, hiçkırı hiçkırı ağlamaya başladı. Matmazel Durand da ne olacaktı şimdi?(...)

“-Ma petite cherié!...” diye Matmazel Durand, Selmin'in yanaklarını, gözlerini, saçlarını, her tarafını öpüyor, kokluyordu. Halet de merdivenleri ikişer ikişer çıkarak yukarıya geldi, iki kadına sarıldı. Şimdi üçü sanki tek insan olmuşlardı. Halet onlara cesaret ve ümit vermek istiyordu, fakat göz yaşlarını tutamıyordu. Selmin, Matmazel Durand'ın boynuna sarılmış:

“-Gitme, gitme, ben sensiz yaşayamam, bizi bırakıp gitme!” diyordu (Ayaşlı, 1976: 28).

Matmazel Durand'ın yıllarca birlikte yaşadığı bu insanlardan ayrılışı, Fraulein Sturm ve Katina'dan daha hazin olur:

Matmazel Durand'ın Moda'daki köşkten ayrılması pek acıklı oldu. Evden bir türlü ayrılamıyordu. Herkesi döne döne öpüyor, sarılıyor ve evdekiler ona sarılıyordu. Üç kızdan, hele Selmin'den ayrılmak ona pek güç ve acı geldi. Herkes Matmazel Durand'ı teşyi için Galata rıhtımına indiler. (...) Hepsi kalanlara mendil sallıyor ve göz yaşlarını siliyorlardı. Zavallı Matmazel Durand hâlâ kızlara vapurdan dersleri için işaretle talimat veriyordu. Vapur Sarayburnu'nu kıvırdı, gözden nihan oldu. Selmin, içinden bir şeyin koptuğunu hissetti (Ayaşlı, 1976: 30).

Matmazel Durand yıllar sonra İstanbul'a geri döndüğünde Selmin'in İhlamur'da tuttuğu selamlığı bulur ve buraya yerleşir. Çok ihtiyarladığı hâlde Selmin'e olan düşkünlüğünden hiçbir şey kaybetmeyen Matmazel, burada vaktini Selmin'in sayısı kırkı bulan kedilerine bakmakla, Azize'yle domino oynamakla geçirir. Bir ara Müslümanlığa merak salan ve Şeyh Arif Efendi'den Kur'an dersleri alan Matmazel, Noel zamanı geldiğinde de eve Noel ağacı alınması için ısrar eder (Ayaşlı, 1976: 227-228).

Selmin'in ölümünden sonra kalfalarla yaşamaya devam eden Matmazel, iyice bunar. Geceleri elinde şamdanla evin içinde Selmin'i arayan ve istekleriyle kalfalara eziyet eden Matmazel'i Berrin önce Fransa'ya geri göndermek ister, kabul ettiremeyince Şişli'deki Fransız darülacezesine yatırır (Ayaşlı, 1976: 252).

Matmazel'in yazarın gözündeki tek olumsuz yanı, tıpkı dadı Katina gibi, Pertev Bey'in kızlarına –farkında olarak ya da olmayarak– farklı bir dinin misyonerliğini yapmasıdır. Özellikle Berrin, Matmazel'den çok etkilenerek bir rahibe olmayı hayal ettiğini uzun yıllar sonra annesine itiraf etmiştir (Ayaşlı, 1976: 188). Ancak yazar, burada asıl suçu Matmazel Durand'ta değil, kızlarının manevî yönüyle ilgilenmeyen ve onlara temel dinî bilgileri vermekte geciken ebeveynlerinde, özellikle de Azize'de görür. Bu konuya ayrıca “Mürebbiyeler” başlığı altında tekrar değinilecektir.

Yazarın olumlu yaklaştığı üç gayrimüslim kadının da Moda'daki köşk çevresinin kadınları olması ve Beyoğlu çevresiyle doğrudan bir ilişkilerinin bulunmaması dikkati çeker. Köşkün ve Boğaziçi çevresinin olumlu havası, yazarın burayla bağı olan gayrimüslim ve yabancı kadınlara olan tutumunu da etkilemiştir.

Özet olarak Münevver Ayaşlı'nın romanlarındaki gayrimüslim ve yabancıları üçe ayırmak mümkündür. Bu kadınlardan, Şişli-Beyoğlu çevresine dâhil olan kadınlar, genellikle yozlaşmış, ahlâksız metresler ve hizmetçilik, pansiyonculuk yapan çıkarıcı, güvenilmez kimselerdir. Sefih bir yaşam tarzını tercih eden bu kadınların eğitimleriyle ilgili bir bilgi verilmemektedir. Jeanne gibi hakkında ayrıntılı bilgi verilen kadınların da yeterli bir eğitim almadıkları, bir meslek sahibi olmadıkları ve ekonomik sıkıntılarının etkisiyle bu yola yöneldikleri dikkat çeker.

İyi bir eğitim aldığı hâlde Şişli-Beyoğlu ve benzeri çevrelerde yazarın onaylamadığı bir yaşam sürdüren kimseler de bulunmaktadır. Bunlar, metres olmamakla birlikte, Komünizm ya da Siyonizm gibi yazarın zararlı gördüğü ideolojiler için çalışan, Müslüman-Türk erkeklerini sefih bir yaşam tarzına ve/veya suça alıştıran, çıkarıcı kimselerdir.

Şişli-Beyoğlu çevresinin yabancı ve gayrimüslim kadınları, ahlâksızlıkları ile Boğaziçi çevresinin kadınlarının antitezi konumundadırlar. Ayaşlı, onaylamadığı bu

çevrenin kadınları ile Osmanlı aristokrasisinin kadınları arasında devamlı karşılaştırma yapar ve aristokrat kadınların üstünlüğünü bu şekilde vurgulamış olur.

Yazarın olumlu ifadelerle andığı gayrimüslim ve yabancı kadınlar ise konak/yalı çevresinin çalışanları olan yabancı mürebbiyeler ve Rum dadılardır. Bu kadınları misyonerlik etkinlikleri nedeniyle zararlı bulan Ayaşlı, yine de çalıştıkları evin çocuklarına sevgiyle yaklaşmalarını ve aileyle bütünleşmelerini takdir eder.

3. 1. 3. Kenar Mahalle Kadınları

Münevver Ayaşlı'nın romanlarında yoksul kenar mahallelerin sakinleri olan kadınların İmparatorluk aristokrasisine bağlı kadınlara nazaran daha geleneksel, eğitimsiz ve görgüsüz oldukları vurgulanır. Şişli–Beyoğlu çevresinin kadınları gibi ahlâksız, millî ve manevî değerlere yabancı ve yozlaşmış olmamakla beraber, kenar mahalle kadınlarının romanlarda başka olumsuz özelliklerle ön plana çıkarıldıkları görülür.

Yaşamı boyunca İmparatorluğun büyük şehirlerinin kalburüstü çevrelerinden çıkmamış olan Münevver Ayaşlı, Hüseyin Rahmi Gürpınar'dan alışıktığımız renkli, curcunalı mahalle yaşamı betimlemelerinden uzak kalmış, yabancı olduğu bu muhite önyargı ile yaklaşmıştır. Mahalle kadınları, Ayaşlı'nın romanlarına anlayışsız, görgüsüz, fesat ve dedikoducu tipler olarak girmişlerdir.

Yazar, bu çevrenin kadınlarını daha çok, kendisiyle aynı sınıfa dâhil olan Boğaziçi kadınlarının gözünden anlatmıştır. İki çevre sâkinlerinin karşılaşmasında kenar mahalle kadınlarını tanımaya/tanıtmaya çalışmaktansa kendi çevresinden uzaklaşmış olan Boğaziçi kadınlarının duygularına yoğunlaşmayı tercih etmiştir. Bu nedenle Ayaşlı'nın romanlarında kenar mahalle kadınlarının, çok genel özelliklerinin haricinde, ayrıntılı ve canlı betimlemeleri bulunmamaktadır. Yazarın çevreye dair yüzeysel betimlemelerine de bir aşağılama duygusu hâkimdir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında aile, Moda'daki köşkten Kadıköy Bahariye'deki Şekerci Cemil Bey Sokağı'na taşınınca İstanbul'un yerli iki sınıfı arasındaki ilk karşılaşma yaşanmış olur. Pertev Bey'in rahatsızlığı ve ekonomik

sıkıntılarla zor günler yaşayan, alışkın oldukları Boğaziçi'nin lüks yaşamından koparak adeta bir travma geçiren ailenin kadınları, taşındıkları andan itibaren bütün mahallenin merakının odak noktası hâline gelirler (Ayaşlı, 1976: 61).

Aileye hoş geldin demek isteyen mahalleli, bu isteklerini Karanfil Kalfa'ya iletir. Ancak Karanfil Kalfa, her seferinde onları geri çevirir. Daha sonra Azize'ye sitemle karışık iletilen bu istek, yeniden olumsuz yanıtlanır (Ayaşlı, 1976: 63).

Bir ziyaret için aileden bir türlü cevaz çıkmayınca mahalleli kadınlar kızarak dedikoduya başlarlar. Ailenin durumunu anlamadan, misafir kabul etmek istememelerini kendilerini beğenmişliklerine yorup kıskançlık ve öfkeyle durmaksızın Pertev Bey ailesini çekiştirirler:

Komşu hanımlar, bütün hırslarına, bütün arzularına rağmen, bir türlü Pertev bey'in evinin içine giremiyorlar, hepsini büsbütün hırs basıyor. Ve çirkin çirkin söyleniyorlardı:

“-Sanki vaziyetlerini bilmiyoruz, bakkala, kasaba gırtlığa kadar borç içindeler, yine burunları Kafdağı'nda, bir kibir, bir kibir...” (Ayaşlı, 1976: 63-64).

Oysa yazara göre zor günlerden geçen Pertev Bey ailesi, yorgunlukla kendi içine çekilmekte ve yaşamlarına yabancı hiç kimseyi sokmak istememektedir:

Kimse bilmiyor, kimse düşünmüyor, kimse hissedemiyordu ki, kaderin sillesini yemiş bu bîgünah aile; yalnız kalmak ve kendi aralarında olmaktan başka bir şey düşünmüyordu (Ayaşlı, 1976: 63-64).

Kendilerini daha seçkin ve üst bir sınıfa ait gören ve köşkün dağıtılmasıyla özgüvenleri sarsılan aile üyeleri, mahallelinin tanışma teklifini biraz da bu olumsuz duygular eşliğinde geri çevirir.

Taşınma kararını ilk duyduğunda “Benim üç gelinlik kızım var, onların düğünlerini kümes gibi bir evde mi yapacağım?” (Ayaşlı, 1976: 60) diye hasta yatağında tepki gösteren Pertev Bey, salon takımları ve saksonya porselenleri olmadığı için misafir ağırlayamayacaklarını düşünen Karanfil Kalfa ve fazla odaları olmadığı için evine kimseyi kabul etmek istemeyen Azize, aynı anlayışı dile getirmektedir. Lüks bir yaşama alışkın Pertev Bey ailesinin üyeleri, yoksullaşınca kendi içlerine kapanarak dışarıdaki yaşamla iletişimi tamamen keserler.

Ailenin bu tavrı, aynı zamanda kendileri için yabancı bir muhitte olmalarından da kaynaklanmaktadır. Boğaziçi çevresinden dışarı fazla çıkmayan Pertev Bey ailesi için İstanbul'un bu geri kalmış yoksul mahalleleri, âdetleri ve yaşam biçimiyle yabancıdır.

Aile mahallelerden böyle uzaklaşınca Pertev Bey vefat ettiğinde cenazeye “tek tük, bir iki komşu”dan başka katılan olmaz. Matemlerini yaşamak üzere cenaze çıktıktan sonra kapılarını kapatıp perdelerini indiren ve başsağlığı için gelenleri kabul etmeyerek acılarıyla baş başa kalmak isteyen aile, mahalleliyi bu hareketiyle yine şaşırtır (Ayaşlı, 1976: 103-104).

Şekerci Cemil Bey Sokağı'ndan sonra taşındıkları diğer muhitlerde de komşu edinmeyen ve kendi içlerine dönük yaşamlarını devam ettiren aile bireyleri, bu tavırlarını romanın sonuna dek sürdürürler.

Benzer bir tavır, *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında da görülür. Yalının yangında oturulamayacak hâle gelmesinden sonra Merdivenköyü'nde beş odalı, iki katlı, tipik bir mahalle evine taşınan aile için yalıdan sonra buraya uyum sağlamak çok zor olur (Ayaşlı, 1987: 112-113).

Yangından hemen sonra yaşadığı yıkımın da etkisi ile Naile'nin büyük bir aşağılık kompleksine kapıldığı görülür. Yalının yaşadığı felaket, romanın başından beri yalıyla özdeşleştirilen Naile'nin ruhunu derinden etkiler.

Yaşamında bir kere misafir olarak bile gitmediği, sadece dışarıdan gördüğü küçük evlerden birine taşınmak zorunda kalan Naile, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının Pertev Bey'yle aynı soruyu sormaktan kendini alamaz:

-Ali, dedi, ben uzun mu yaşayacağım, 80, 90 yaşına kadar mı yaşayacağım?
Bu çok acı ve elim bir sual idi, demek istiyordu ki:

-Ben bundan böyle uzun bir ömrü bu kümes gibi evde, mahalle içinde mi geçireceğim (Ayaşlı, 1987: 113).

İki romanında da yoksul kenar mahalle evlerini “kümes”e benzeten Ayaşlı, yalısı yanan ve her şeyini kaybeden Naile'nin bu durumunu kaçınılmaz olarak görür. Çünkü değişen rejimle birlikte Osmanlı kibarlarının halka karışma zamanı gelmiştir:

(...) Eveet, Osmanlı kibarlığından kopmak lazımdı, çok güçtü, ama lazımdı. Milletin oturduğu evlerde oturmak, onlar gibi yaşamak lazımdı. İşte öyle oldu!... (Ayaşlı, 1987: 113).

Bu romanda da Naile Hanımefendi ailesinin mahalleliyle hiç iletişim kurmadan, kendi çevrelerinden çıkmadan yaşadığı görülür. Evin mahalleden hiç ziyaretçisi yoktur. Pertev Bey ailesi gibi kendi içine kapanan ailede Naile, Mesned Kalfa ve Ali Fethi kendilerini tamamen ibadete verirler ve evin dışarıyla ilişkisi, tekkede yetiştiği için mahalle yaşamına alışkın olan gelin Raziye ile Ankara'dan İstanbul'a yerleşen Cemile'nin üstüne kalır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Selmin'den sonra İstanbullu olup burada metreslik yapan ikinci Müslüman-Türk kadını olan Perizat ve annesi Huriye de kenar mahalle kadınıdır. Perizat, 1950'lerin başında, Demokrat Parti'nin iktidarında vekilliğini kaybedince İstanbul'a yerleşen Muammer'in, Ankaralı Ayten'den sonraki metresidir. Otuz yaşlarında eski bir gazino şarkıcısı ve aktris olan Perizat, Muammer'in kendisine Şişli'de tuttuğu bir garsoniyerde yaşamaktadır.

Uzun boylu, balıketinde, sarışın bir İstanbul "kenar dilberi" olan Perizat, Karagümrüklüdür. Küçük yaşta yetim kalmış, annesi ve iki erkek kardeşi ile yoksulluk içinde yaşamıştır. Ortaokuldan sonra eğitimine devam etmemiş, ud çalmayı öğrenmiş ve on altı yaşındayken ünlü olma hayaliyle bir gazinocunun peşine takılarak evini terk etmiştir. Yıllarca ailesine gizlice para gönderen Perizat, daha sonra Muammer'le imam nikâhı kıydırdığı yalanı ile ailesine geri dönmüş, bir süre sonra da Muammer'den yüklü bir para kopararak ayrılmıştır (Ayaşlı, 1976: 304-310).

Perizat'ın yarı eğitilmiş biri olması, yukarıda bahsettiğimiz Şişli-Beyoğlu kadınlarında olduğu gibi, genç kadının metres yaşamını seçmesinde ana etkidir. Ayaşlı'nın romanlarında yeterli bir eğitim almayıp bir meslek edinemeyen kadınların sefih bir yaşama daha yatkın oldukları görülür.

Perizat'ın annesi Huriye, küçük bir memur olan eşinin erken ölümünden sonra üç çocuğunu bin bir güçle büyütmüş, kızının sefih bir yaşamı tercih etmesinin üzüntüsünü uzun yıllar çekmiş bir kadındır. Kızının evi terk edişinden sonra oğullarına bu utancı hissettirmemeye çalışmış, kocasından kalan emekli maaşı

ile onları sadece ilkokulun sonuna kadar okutabilmiştir. Kendisi ise ümmî bir kadındır, kızı tarafından kolayca kandırılır (Ayaşlı, 1976: 309).

Huriye, çocuklarının iyiliğini isteyen, bu yüzden Muammer’i tehdit etmekten çekinmeyen bir kadın olarak gösterilmiştir. Ancak kadının iyi niyeti, kızının Şişli-Beyoğlu çevresinin sefih yaşamına dâhil olmasına engel olamamıştır. Çocuklarını doğru yola sevk edemeyen bu dul anne, tıpkı kızı Perizat gibi, kenar mahalle kadınlarının eğitimsizliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Özetle Münevver Ayaşlı’nın romanlarındaki mahalle kadınları, yazarın gözlemlerinden çok, ön yargılarıyla şekillenmiş olup eğitimsiz, anlayışsız, görgüsüz ve dedikoducu tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul’un geleneksel mahallelerine dair gerçekçi gözlemlerden mahrum olan yazar, mahalle kadınlarının özelliklerinden çok aristokrasi çevresinin kadınlarının bu çevrede yabancılaşma çekmesine odaklanmıştır. Bu çevrenin kadınları, Şişli-Beyoğlu çevresi kadar olmasa da romanlarda olumsuz özelliklerle öne çıkarak yazarın da dâhil olduğu aristokrasi çevresinin üstünlüğünü vurgulamak için kullanılan birer araç konumundadırlar.

3. 1. 4. Taşra Kadınları

Ayaşlı’nın romanlarında Ankara’da doğup büyümüş olan ya da Anadolu’nun başka yerlerinde doğup Ankara’ya yerleşen kadın kişiler, birbirlerine benzer özellikler sergileyerek sosyal bir sınıf oluşturmaktadırlar. “Taşra kadınları” ya da “Ankara kadınları” diye tabir edebileceğimiz bu sınıfın içerisinde varlıklı ve rahat bir yaşam süren bürokrat eşleri bulunduğu gibi “daktilo” adı verilen, geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olan yoksul sekreter kızlar da bulunmaktadır. Bu yoksul kızların kendilerinden yaşça çok büyük, varlıklı erkeklerle evlilik dışı ilişkide olmaları ve metres yaşamı sürdürmeleri sık rastlanan bir durumdur.

Romanlarındaki taşra/Ankara kadınlarını incelemeye başlamadan önce Münevver Ayaşlı’nın Ankara hakkındaki görüşlerini ele almanın çalışmamız açısından yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Zeynep Uysal, “*Istırap Ülkesi*”nden “*Saadet Ülkesi*”ne Kaçış: Milli Mekân Olarak Ankara” adlı makalesinde İstanbul’un, yeni devletin başkenti olarak seçilmemesinin nedenlerini şu şekilde sıralar: Kozmopolit yapısı, büyüleyici güzelliği ve sahip olduğu uygarlık birikimi, İstanbul’un “arı” olmasına, dolayısıyla da yeni bir ulusun inşası için gerekli olan milli mekân anlayışına terstir (Uysal, 2011: 384). Taşındığı İmparatorluk mirası, ayrıca İtilaf Devletlerince işgal edilip “kirletilmiş” olması, yeni hükûmetin gözünde İstanbul’u, bayındır olmadığı hâlde doğal güzellikleri ve kaynakları olan, milletle birlikte gelişip olgunlaşmayı bekleyen “arı” Anadolu şehri Ankara’nın karşısında değersizleştirmiştir (Uysal, 2011: 384).

“İstanbul’a rağmen ve İstanbul yüzünden yeni Türkiye devletinin başkenti” olan Ankara (Uysal, 2011: 384), milli mekân özelliği taşıması ve dokunulmamışlığı ile 1930’lu yılların romancılarının gözünde kutsal bir şekle bürünür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Ahmet Sevensil, Şükufe Nihal Başar, Nahit Sırrı Örik gibi sanatçılar, romanlarında genç Cumhuriyet’i, Ankara’yı ve her ikisinin de yaratıcısı Mustafa Kemal’i birer ikon hâline getirirler. Buna karşılık yenik İmparatorluğun başkenti İstanbul, kirletilmiş ve hain görülür. İstanbul, bu yazarların gözünde sahip olduğu güzellikleri elde etmek için milletini yüzyıllarca sömürmüş, parazit bir şehirdir (Uysal, 2011: 389-390).

Böylece Türk romanında tahtını Ankara’ya kaptıran İstanbul, İmparatorluk enkazı altında kalan aristokratların gözünde bir çeşit aşağılık kompleksi ile daha da değerlendirilir. Eski başkentten büyüleyici güzellikleri ve artık dağılmaya yüz tutan, gözden düşmüş seçkin çevreleri, geçmişe özlem ve kaybedilenlere ağıt şeklinde sadece romanlara değil, şiir, anı ve diğer pek çok türe konu olur.

Bir geçmiş özlemi ile İstanbul’a bakan ve çocukluğunun geçtiği Çamlıca, Boğaziçi ve Büyükkada’yı anı ve romanlarında bütün güzellikleriyle ön plana çıkaran, “Boğaziçi Medeniyeti” isimlendirmesinin sahibi Abdülhak Şinasi Hisar, eserleriyle bu tavrın en önemli örneklerini verir. (Enginün, 2007: 288) Samiha Ayverdi ve incelememizin öznesi olan Münevver Ayaşlı da benzer bir tavır içerisindedir.

1930’lu yılların Ankara romanlarının karşısına bu bilinçle çıkan sanatçılar için İstanbul’un doğal güzellikleriyle terbiye edilmiş ince zevklerine, kozmopolitliği ile kazanılmış açık fikirliliğine ve uygarlık birikimine sahip olmayan Ankara, bir

başkent için eksik ve yetersizdir. Bu düşüncede olduğunu hiçbir zaman gizlemeyen Ayaşlı da İstanbul'a saldıran Ankara romanlarından yaklaşık kırk yıl sonra, bu kez Ankara'ya, beğenmeyen ve küçümseyen bir tavır içerisinde yaklaşır.

Aslında Münevver Ayaşlı'nın ağabeyinin işi dolayısıyla taşındıkları, kendisinin de iş bulup çalıştığı ve eşi Nusret Ayaşlı ile tanıştığı yer olan Ankara ile ilgili duyguları karmaşıktır. Geçmişte yaşadığı İmparatorluğun büyük şehirleri Selanik, Halep, Beyrut ve İstanbul'dan sonra Anadolu'nun unutulmuş bir köşesi olan, ancak genç Cumhuriyet'in adeta baştan yarattığı Ankara, ekonomik sıkıntılarla İstanbul'da münzevî bir yaşam sürdüren yirmi yaşındaki Ayaşlı'da ilk olarak olumlu izlenimler bırakır:

Ankarayı çok sevmiştim, hayat vardı, canlılık vardı ve kahramanlık havası hâlâ esiyordu. Kağnılar sokaklarda geziyor, Gazi Hazretlerinin de Ankara'da olması, şehre ayrı bir cazibe katıyordu (Ayaşlı, 1991: 145).

Yenişehir'in henüz ova durumunda olduğu, Ankara'nın güzel bağlarının ve bağ evlerinin yerle bir edilmediği ve ikbal peşinde pek çok İstanbullunun akın akın doldurduğu bu yeni başkentlin hareketli çevresi Ayaşlı'yı kendisine çeker (Ayaşlı, 1991: 143). Burada genç Cumhuriyet'in ileri gelenlerinin eşleri ile samimiyet kuran, elçiliklere davet edilen Ayaşlı, bir süre sonra Ankara'dan soğumaya başlar:

Efendim, Ankara bir görgüsüzlük, zevksizlik meşheri olmuştu. Hiç kimse bir şey bilmiyordu, ne şehircilik, ne ev tanzimi, dekorasyonu, Rusyadan gelme bir Yahudi Rus madamı vardı. Madam Pegoff, herkes ona inanıyordu.. (Ayaşlı, 1991: 162).

Evliliği dolayısıyla bir süre Ankara'dan uzak kalan Ayaşlı, birkaç ay sonra döndüğünde aşına yüzlerin kalmadığını, şehrin önde gelen isimlerinin değişmiş olduğunu görür. Kısa süre sonra da eşi Nusret Ayaşlı ile İstanbul'daki Sadullah Paşa Yalısı'na taşınmak üzere bu şehirden ayrılır. Münevver Ayaşlı, Ankara'da yaklaşık dört yıl yaşamıştır.

Deniz kültüründen ve Boğaziçi'nden yoksun, bozkırın ortasında ihmal edilmiş bir şehir görünümündeki Ankara'nın başkentlik payesi ile yeniden yapılaşması, o yıllarda burada bulunan Ayaşlı'yı Ankara'yla ilgili hayal kırıklığına uğratan ilk konudur. Yazar, İstanbul tarihine ve özellikle Boğaziçi çevresinin

güzelliklerine yer verdiği *Dersaadet* isimli anı kitabında, eşi Nusret Ayaşlı'nın Ankara'nın yapılaşmasıyla ilgili yaşadığı bir anıyı şu şekilde aktarır:

İşte merhum zevcim, bu ruh hâli ve kompleksler içinde, Ankara'da Fresko Barında üç dört kalpaklı meb'us ile yemek yiyor... Daha yeni Ankara kurulmamış, Yenişehir çukurda ve bataklık hâlinde. Sofrada konuşulan konu ise, yeni Ankara şehrinin imarı... Zevcim de nasılsa söze karışır ve der ki: "Ankara'nın kendisine mahsus çok güzel bir tarz-ı mimarisi vardır, Çankaya'da, Keçiören'de, Dikmen'de ve Etlik'te, çok güzel bağ evleri ve Ankara Kalesinin içinde de çok güzel şehir evleri örnekleri vardır, ne olur, yeni Ankara'yı kurar iken, bu yerli ve milli tarzını, üslubunu kayıp etmiyelim..." Bu sözlerden hiddetlenen meb'us beylerden zevcim öyle bir zılgıt yer ki:

"Allah Allah, derler. Ankara'nın yeniden inşası ve imarı için Piyer Loti'yi getirtelim, fesi sarığı da başımıza geçirelim, öyle mi?"

Zevcim susar... İşte bu zihniyet, daha doğrusu cehalet ile bugün eski bir Türk evi kalmadığı gibi, sivil mimarimiz de yok olmuştur (Ayaşlı, 1975: 44-45).

Eşi gibi Ankara'nın yeniden yapılaşma bahanesiyle tarihî ve doğal dokusuna zarar verildiğini düşünen Ayaşlı³, bu konu üzerinde *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında ısrarla durmuş ve eşinin düşüncelerini roman kişisi Azize üzerinden okuyuculara aktarmıştır:

"-Geçen gün gidip gördük, kale içinde, Keçiören'de, Çankaya'da hâlâ eski Ankara evleri var. Pek güzel, pek şirin bir tarz-ı mimari, yerine de pek uygun ve yakışan bir mimari. Ne yazık, Yenişehir evleri o tarzda yapılmamış. Eğer şehir o tarzda yapılmış olsaydı, güzel bir şahsiyeti, hususiyeti ve heyet-i umumisiyle pek hoş, pek güzel bir şehir olurdu." (Ayaşlı, 1976: 176).

1930'ların romanlarında "cemiyetçiliğin Kâbe'si" (Uysal, 2011: 395) konumunda olan Ankara'nın yapılaşmasına özelde bozkıra, genelde ise Anadolu'nun ihmal edilmişliğine açılan savaşın simgesi gözüyle bakılmaktadır. Üstelik bu çalışmalar, bütün dünyayı etkileyen 1929 ekonomik krizinin gölgesinde; yapı sanayinin yetersizliğine, mimar/mühendis/kalifiye işçi ve usta eksikliğine rağmen yapılmakta ve ister istemez ithal malzeme ve Avrupa'dan davet edilen mimarların etkisinde gerçekleştirilmektedir (Uzunarslan, 2010: 172-173).

³ Şehircilik/belediyecilik konusundaki fikirlerini anılarında da sıklıkla dile getiren Ayaşlı, her fırsatta takdir ettiği Demokrat Parti yönetimi ve Adnan Menderes'i dahi İstanbul'daki yol genişletme çalışmaları nedeniyle sert bir dille eleştirmekten geri kalmamıştır. Ayaşlı'ya göre İstanbul'u hiç tanımayan, hissetmeyen, "küçük bir taşralı" olan Menderes, özellikle Beylerbeyi'nde tarihî ve estetik değeri olan pek çok konak, çeşme ve kayıkhaneyi ortadan kaldırmakla kendisi için "çok feci, çok vahim" bir son hazırlamıştır (Ayaşlı, 1975: 225-227).

Kozmopolit İstanbul'un sakinleri Ayaşlı çiftinin gözünde ise munis bir Anadolu şehri, bilinçsiz yapılaşma faaliyetleriyle kişiliğini kaybetmekte ve “kıyıda köşede kalmış, hiçbir karakteri olmayan, manasız bir Alman kasabası” hâlini almaktadır (Ayaşlı, 1976: 176).

Ayaşlı'yı Ankara'da asıl hayal kırıklığına uğratan, kahramanlık havasının dağılmasıyla ortaya çıkan, para ve makam hırsıyla hareket eden, Osmanlı aristokrasisinin sahip olduğu olumlu özelliklerden mahrum, köksüz, sonradan görme yeni başkent bürokrasisidir. Bu insanlarla ilgili olumsuz ifadeler, Kurtuluş Savaşı'nın bitiminde İstanbul'u dolduran ve yazarın “kalpaklılar” diye adlandırdığı paragöz, çıkarıcı kimselerin, yazarın eserlerinde görülmesiyle başlar. İstanbul'a akın akın gelen “tanınmış mebuslar, meşhur gazeteciler” kendilerini savaş kahramanı olarak tanıtırken asıl amaçları “para, kadın, içkili ziyafet, ucuz emlak ve saray yağması”dır (Ayaşlı, 1976: 115).

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında sevgilisi Gani Bey'in iş yaptığı bu adamları yakından tanımak ve Kurtuluş Savaşı'nı onlardan dinlemek isteyen Selmin, bu kimselerin gerçek niyetini anlayınca onlardan soğur. Şişli-Beyoğlu çevresinin vurguncu savaş zenginlerinden hemen sonra ortaya çıkan “hilekâr, tefeci, rüşvetçi, komisyoncu” (Ayaşlı, 1976: 116), saray eşyası ve antika peşinde koşan bu türedi zenginlerle ilgili satırlar, yazarın ileride Ankara'yla ilgili aktaracağı olumsuz izlenimlerin öncüsüdür.

Aynı romanda Pertev Bey'in küçük kızı Nermin'e talip olan damat adayı Muammer'le birlikte Ankara ve Ankara insanı, bütün karmaşasıyla romana girer. Azize'nin, temas ettiği ilk Ankaralı olan Muammer hakkındaki düşünceleriyle birlikte yazarın Ankara üzerine olan görüşleri başlar:

“-Selminciğim, ben bir şey anlamadım ki sana anlatayım. Senin benim anlayacağımız insanlardan değil Muammer Bey. Fena değil, çirkin değil, terbiyesiz, muamele bilmez değil, ama bir noksan tarafı var, ama onu bulup çıkaramıyorum. Hani sen bir ara tutturmuştun, “Ankara adamı” Ankara adamı, her gördüğün kalpaklıya Ankara adamı derdin. Onlardan değil, çok da iyi. Fakat yine bir tarafı eksik. Senin “Ankara adamı” taktığın isim gibi, onlardan daha iyilerine ben bir isim buldum: “Yeni Türk”” (Ayaşlı, 1976:148-149).

Azize'nin Ankara ziyareti ile yazar, başkent hakkındaki görüş ve eleştirilerini ifade etme fırsatı bulur: İmparatorluk bakiyesi İstanbulluların bir tarafıyla eksik

bulduğu bu isimler arasında, “büyük adam” iddiasındaki vekil, sefir, doktor, mühendis, bilim adamı gibi meslek erbabının tamamı, “yarım veya çeyrek bir adam” yeteneğinde kimselerdir. Bunların başkenti olan Ankara da yazarın gözünde bir “geri zekâlılar yurdu”dur (Ayaşlı, 1976: 172). Bu çevrenin Avrupa, gümüş ve kürk merakı, düzenlediği balolar, moda hâlinde tüm şehri saran briç ve bezik partileri, seçkin bir yaşam tarzının ifadesi değil; bilakis savaştan yeni çıkmış ve verem salgınıyla zor günler geçiren yoksul Anadolu halkının sırtında yüküdür (Ayaşlı, 1976: 180-182).

Ayaşlı için Ankara, iddia edildiği gibi inkılapların ve ilericiliğin kalesi konumunda değildir, çünkü mevki sahibi ve iş başında bulunan kimseler “iptidâî ve geri”dir. Ya dalkavukluk edilen ya da Takrir-i Sükûn yasası yüzünden susulan bu şehirde sanıldığı gibi “hürriyet” de yoktur (Ayaşlı, 1976: 172).

Ayaşlı’nın “Ankara bayanları” diye tabir ettiği bürokrat eşleri ise bilgisiz ve görgüsüzdür. Bu kadınlar, Piyer Loti’nin gerçek kişiliğini ve Türklere gösterdiği dostluğu hakkıyla kavrayamayan, hatta 1923’te vefat ettiğini dahi bilmeyen, ikinci bir dil bilmekten yoksun, durmadan rakı içip erkeklerin şerefine kadeh kaldıran, Nermin’in yüzüne gülüp arkasından dedikodu eden fesat kimselerdir. Savunduğu düşüncelerden dolayı “mürteci” (Ayaşlı, 1976: 177) ilan edilen Azize, bu kadınların cahillikleri ve kalitesizlikleri karşısında dehşete düşer:

Bu bayanların aralarında konuşmalarını duyanlar, kasaplarla celeplerin konuştuğunu zannederlerdi. Zira konuştukları sadece et ve yağ. “Kilo aldım, kilo verdim.” (Ayaşlı, 1976: 180).

Ayaşlı, genç başkent Ankara’nın yeni Türklerini ince zevklerden yoksun bulur. *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında “moderen ve lüküs” bir Ankara evini betimleyen yazar, bu evde hiçbir şeyin birbiriyle uyummadığını söyler:

Bu evin rahat ve güzel olması için çok para, çok zekâ sarfedilmiş, elden gelen her şey yapılmıştı. Fakat muvaffak olunamamıştı. Zira bu ev ne güzel ne de rahat bir evdi. Parke, kalorifer, gömme banyo, garaj, ahçı, hizmetçi, garson, şoför, doğacak çocuğa Schwester... hepsi tamamdı. Salti Franko mamulâtı büyük İngiliz taklidi koltuklar, alçak masalar, şömineler, her şey, her şey yapılmıştı bu eve. Fakat yine bu ev, rahat ve güzel bir ev değildi. Bu evde hiçbir kimse başka bir kimse ile, hiçbir eşya başka bir eşya ile, hiçbir insan başka bir eşya ile kaynaşmamış, ünsiyet peyda etmemişti. Herkes bu evde tek tek insanlardı (Ayaşlı, 1976: 170).

Bu evin sahipleri bile burada “kaybolmuş” kimselerdir. Geldikleri Anadolu kasabasında “munis ve mübarek” bir yaşam sürdürebilecekken sun’i Ankara’ya sürüklenmiş Sıdika ve Yozgat’ta başarılı bir edebiyat öğretmeni olabilecekken bir bankanın başına geçen oğlu Muammer, yazarın gözünden Ankara’da mutsuz ve başarısız olmaya mahkûmdurlar. Araya girerek yaptığı yorumlarda yazar, Cumhuriyet’in yaklaşık kırk yıldır hiçbir atılım gösterememesini bu sun’iliğe ve hak etmediği yerlere gelen beceriksiz insanlara bağlar (Ayaşlı, 1976: 172).

Yeni başkentin Ayaşlı için bir başka olumsuz özelliği, Mütareke Dönemi’nin İstanbul’unu hatırlatan yozlaşmışlık ve ahlâksızlığıdır. Ankara’da bürokrasi çevrelerinde iş yaşamına atılan genç kızların zamanla kendilerinden yaşça büyük erkeklerle evlilik dışı ilişkiler kurmalarını ve metres olmalarını eleştiren yazar, bu konuya her iki romanında da ısrarla değinmiştir.

Aynı konuya *Ayaşlı ile Kiracıları* adlı romanında değinen Memduh Şevket Esendal da başkentin her kesiminde bir ahlâk düşkünlüğü olduğuna dikkat çekmiş; iş bulmak için cinselliğini kullanmaya çalışan, evlilik dışı hamile kalıp kürtaja başvuran genç kızlara, evli olduğu hâlde başka erkeklerle düşüp kalkan ve kumar tutkusuyla çocuklarını ihmal eden kadınlara ve cinsel hastalıkların Ankara’daki yaygınlığına dikkat çekmiştir.

Esendal’a benzer bir şekilde Münevver Ayaşlı da Ankara’da çalışan genç kızların para ihtiyacı veya hırsıyla metrese dönüşmesine romanlarında yer verir. Ayaşlı’nın romanlarında ahlâksız bir yaşam şeklini isteyerek seçen ilk Müslüman–Türk kadınlar, Ankara’da görülürler. Ayaşlı’nın Ankara’sında genç kızlar için metreslik, bir geçim kapısına dönüşmüştür. *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında Ayten’in vekil metresi olmasını kıskançlıkla eleştiren diğer sekreter kızlar, Ayten’i Nermin’e ihbar etmeyi düşünseler de “Belki bir gün nöbet bize de gelir.” diyerek bu düşüncelerinden vazgeçerler (Ayaşlı, 1976: 287).

Yeni başkentte, şehrin yeniden yapılaşmasından üzerinde yaşayanlara varıncaya dek her şeye olumsuz bir tavırla yaklaşan yazar, 1930’lardan itibaren Ankara karşısında kirletilmiş, hain bir şehir olarak gösterilen İstanbul’a gerçek değerini iade etmek ister ve romanında yaptığı tüm karşılaştırmalardan sonra açıkça İstanbul’dan yana taraf olur:

Bir de daima Ankara-İstanbul çatışması, çekişmesi vardı. Bu çekişme, ne bir rejim ne bir fikir çekişmesi idi. Bu doğrudan doğruya, konak ile mahalle evinin çekişmesi, çatışması idi (Ayaşlı, 1976: 182).

Yazarın Ankara hakkındaki olumsuz görüşleri, kadın-erkek fark etmeksizin Ankara'yla ilişkisi olan tüm roman kişilerine yansımıştır. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının Muammer'i ile *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı'nın* Abdülhalik'i sonradan görme, çıkarıcı, eş ve baba olarak başarısız ve ilgisiz kimseler olarak karşımıza çıkarlar.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında taşra/Ankara kadınlarının başında Muammer Ergüç'ün annesi Sıdika gelir. Muammer'in metresi Ayten ve annesi Safiye ile Muammer'in ikinci eşi olan Hilal de bu sınıfa girmektedirler. Yani romana giren taşra kadınlarının hepsi, Ankara ve genç Cumhuriyet'i temsil eden Muammer Ergüç'le bir şekilde bağlantısı olan kimselerdir.

Benzer durum *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanı için de geçerlidir. Abdülhalik'in önce sekreteri, sonra da imam nikâhlı eşi olan Makbule ve kızı Yıldız, romanın Ankaralı kadınlar cephesini oluşturmaktadır. Romanda çok yer almamakla birlikte Abdülhalik ve Cemile'nin çalışanı olan Fatma Hanım da bu sınıfın kadınıdır. Üç kadının da yaşam çizgileri Ankara'nın romandaki temsilcisi konumundaki Abdülhalik'in yaşamı etrafında şekillenmiştir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Zonguldak doğumlu dul bir kadın olan ve tek çocuğu Muammer'i kendi başına büyüten Sıdika, dini bütün bir köylü kadınıdır. Geleneksel bir Anadolu kadını portresi çizen Sıdika eğitimsizdir.

Sıdika'yla ilgili okuyuculara aktarılan ilk izlenimler olumsuzdur. Kapı çaldığında hizmetçilerden önce koşup kapıyı açan ve “su katılmamış en koyu Anadolu şivesiyle” (Ayaşlı, 1976: 171) konuşan Sıdika, oğlunun çağın hiçbir konforundan ve modasından mahrum bırakılmamış, sonradan görme burjuva evinde, diğer her şey ve herkes gibi iğretidir:

Muammer'in zavallı annesi, sırtında hırkası, başında başörtüsü ile bu Yeni Ankara'nın yeni evinde kaybolmuştu. Bir Anadolu kasabasında kafes arkasında, tarhana, bulgur, keşkek yaparken ne kadar sevimli, munis ve mübarek ve ne kadar yerinde olacak iken, sun'i Ankara'nın bu sun'i villasında ne kadar yersiz, ne kadar yabancı ve fazla geliyordu (Ayaşlı, 1976:170-171).

Sıdika'nın ev içinde, misafirler karşısında sergilediği görgüsüz ve cahilce davranışlar karşısında şaşkına dönen Azize, dünürünü yüz yıl önce yaşamış kendi büyükannesinden daha “geri” bulur (Ayaşlı, 1976: 171).

Yeni katıldığı ve ait olmadığı sosyete çevresine uygun olmayan davranışlar sergileyen saf ve eğitimsiz kadının okuyucularla paylaşılan özellikleri, yazarın İstanbul–Ankara karşılaştırması yapma ve İstanbul'un üstünlüğünü vurgulama şekillerinden biridir. Önce Nermin ve Muammer çifti üzerinden giden karşılaştırma bu kez bir nesil öncesine sıçrayarak Azize–Sıdika üzerine yoğunlaşır:

Azize Hanım'ı eve gelen misafirlere zorla çıkarabiliyorlardı. Zavallı Nermin, eski hayatı ile yeni hayatı arasında, kendi ailesiyle yeni intisap ettiği ailesi ve dostları arasında eziliyordu. Annesine:

“-Aman anneciğim, yüreğime inecek, sizin için gelmişler, siz çıkmak istemiyorsunuz. Görmüyor musunuz? Muammer'in annesini, köylü bir kadın olduğu hâlde, evladının hatırı için nasıl bura hayatına intibak etmiş, nasıl misafire çıkmasına bayılıyor?” dedi.

Azize Hanım:

“-Elbet öyle olacak, Nermin'ciğim, bu hayat onların hayatı, onların tekâmülü, onların Garplılaşması, onların ortaya çıkması, onların yenileşmesi, bizim değil ki (Ayaşlı, 1976: 175-176).

Böylece Azize'nin gözünden karşılaştırmaya “Batı–Doğu” ve “ileri–geri” kavramları da dâhil edilir. Tanzimat'tan bu yana İngiliz ve Fransız etkisinde yetişmiş bir ailenin kızı ve Alman destekçisi bir askerin dul eşi olan Azize, Batılılaşmayı özümsemiş ve bu sancılı süreci aşmış bir kesimi temsil ederken Sıdika, Batı'yla yeni yüz yüze gelen kesimin gülünç durumlara düşen temsilcisi konumundadır.

Sıdika'nın, gelininin Ankara'nın modern yaşamına uyum sağlama çabası olarak nitelediği görgüsüz ve cahil davranışlarına karşılık Azize'nin eğitimi, günün siyaseti ve toplumsal olayları karşısındaki kendinden emin duruşu ve sağlam görüşleri tam bir zıtlık oluşturmaktadır.

Oğlunun evinde “bir paketten farklı” olmadığı ifade edilen (Ayaşlı, 1976: 182) Sıdika, Azize'nin her açıdan antitezidir. Eğitimi ihmal edilmiş, evlenip çocuk doğurma ve büyütme görevlerinin ötesine geçememiş, kendisini geliştirememiş bu Anadolu kadını; sadece yazarın değil, öz oğlunun dahi gözünde bir “şahsiyet”

kazanamamış, “insan” olamamış ve “şey” seviyesinde takılı kalmıştır (Ayaşlı, 1976: 183). Buna karşılık kendisi de dul bir anne olan Azize, eğitimi ve özellikleriyle Sıdika’nın karşısında “mükemmel insan” seviyesine çıkarılmıştır.

Sıdika’nın yazar tarafından övülen tek özelliği, dini bütün ve ibadetlerine bağlı bir kadın olmasıdır. Dinî inancı söz konusu olduğunda Ayaşlı’nın “sağlam, kunt, imanlı Anadolu kadını” (Ayaşlı, 1976: 248) diyerek yücelttiği Sıdika, Selmin’in ölümünden sonra Azize’nin en büyük teselli kaynağı olur.

Başlangıçta Azize’nin de yazarın da önyargıyla yaklaştığı Sıdika, yeni Türkiye’nin şartlarına ayak uyduramamış ve bu hengâmede gerçek değeri anlaşılamamış bir kadındır. Sonradan görme Ankara’nın içinde sağlam imanı ve saflığıyla Anadolu’nun yüzlerce yıl ihmal edilen, ancak yine de inancından ve fedakârlığından taviz vermeyen asil, güçlü ve çalışkan insanının temsilcisidir. Azize tarafından yadırganmasının en önemli nedeni, iki dünürün birbirini Ankara’da tanımış olmalarıdır:

Hakikaten Sıdika Hanım evde çok sevilen bir insandı. Muhabbetli, temkinli idi. Ne görgüleri, ne yaşayış tarzları birbirine hiç uymayan bu insanlar bir evde yaşadılar, güzel geçindiler ve birbirlerini çok sevdiler. Sıdika Hanım çok fakirlikten gelme bir kadındı ve görgüsüz zannediliyordu.

Öyle zannediliyordu ama hiç öyle değildi. Sıdika Hanım’ın görgüsüzlüğü satıhta kalıyordu. Onu tanıdıkça Sıdika Hanım’ın derinden derine insiyaki bir görgüsü ve kibarlığı olduğunu insan anlıyordu. Bu kibarlık ve asalet, toprağın verdiği bir asaletti. Toprağa yakın bir insanın görgüsüz ve adi olması ihtimali yoktu (Ayaşlı, 1976: 326).

Azize’den bir sene sonra, 1959 yılında vefat eden Sıdika’nın arkasından oğlu Muammer’den çok Nermin ve Berrin ağlarlar. Sıdika, Anadolu’nun görgüsüz, cahil, ancak imanlı ve saf bir yüzü olarak romandaki işlevini tamamlamış olur.

Muammer’in genç sekreteri Ayten ile annesi Safiye, *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanının diğer taşra kadınlarıdır. Ankara Lisesi’ni bitirmiş, sınavla milletvekili sekreteri olmuş, 18-20 yaşlarında, “kıvrak zekâlı, kara kuru” bir Ankara kızı olan Ayten, 52 yaşındaki Muammer’i kendisine bağlamıştır. Vekil sevgilisinden pahalı hediyeler beklemeyen, onu Perizat gibi para için sıkıştırmayan, ucuz kürkleri ve “başlarını sokacak, kiradan kurtulacak kadar, yarı ev yarı gece konu bir ev” ile yetinen Ayten, eşine ve çocuklarına para yetiştirme telaşındaki Muammer’i dinleyen

tek kişidir (Ayaşlı, 1976: 285). Ayaşlı'ya göre Muammer ile Ayten arasındaki ilişkinin temelinde iki Anadolu çocuğu arasındaki ortak bağ vardır.

Ayten'in okuyuculara tanıtıldığı satırlarda İstanbul–Ankara karşılaştırması, Muammer'in gözünde Nermin–Ayten karşılaştırması şeklini alır. Bu karşılaştırmada İstanbul'u simgeleyen Nermin, âşık olunan “erişilmez” kadın, Ankara'yı simgeleyen Ayten ise “görgüsüz” bir çevrenin kızıdır. Ankara rejiminin pratik zekâlı kızı Ayten, asla İmparatorluk kızı Nermin'in yerini dolduracak yaratılıştadır:

(...)”Ben bu kızla nasıl Çiftelhavuzlar'daki Şato gibi köşkümü kurabilirdim, bu kız garsonlarımı adamlarımı nasıl idare edebilir?” Bu kadar kendisinin ileri düşünmesine kendi bile şaşdı ve:

“-Benim Sultan Nerminim” dedi. “Bu hafta Cumartesi değil, Cumadan gitmeli İstanbul'a.” (Ayaşlı, 1976: 295-296).

Ayten büyük ekonomik sıkıntılar ve sağlık sorunlarıyla büyümüş, yaşamı boyunca bir kez bile denizi görmemiş, ancak karşılaştığı tüm zorluklara rağmen “bu kadar görgüsüz ve dar bir çerçeve içinde bu kadar akıllı, tedbirli ve zeki” olabilmeyi başarmış bir genç kızıdır. Yazar, Ayten'in bu durumunu büyük bir “Anadolu mucizesi” olarak niteler (Ayaşlı, 1976: 293).

Ayten'in annesi Safiye, dul bir kadın olarak kızını büyütmek için okullarda, devlet dairelerinde hademelik etmiş, her türlü işte çalışmış, hasta çocuğuna ilaç alabilmek için “Sayın Bayan Mebus”lardan bir kart almak üzere saatlerce kapılarda sıra beklemiş, fedakâr bir annedir (Ayaşlı, 1976: 289-290). Safiye'nin büyük fedakârlığı, kızının iyi bir eğitim alması ve kendisinin düştüğü zor durumlara düşmemesi içindir. Ancak annesinin tüm çabalarına rağmen Ayten, liseyi bitirdikten sonra yükseköğretime devam edemez (Ayaşlı, 1976: 290).

Safiye, kızının bir vekil metresi olmasına şiddetle karşı çıkmış, ancak zamanla olan bitene göz yummuştur. Hatta Ayten'in evde olmadığı bir vakit çıkagelen “kızının canavarı” Muammer'i en iyi şekilde ağırlayabilmek için büyük çaba harcamıştır (Ayaşlı, 1976: 295). Muammer'i tehdit etmeyi, ondan para sızdırmayı ise aklının ucundan bile geçirmemiştir. Safiye, yoksulluk içinde namusuyla yaşamaya çalışan bir taşra kadınıdır.

Ayaşlı'nın *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında Ankaralı sekreter kız Makbule, Cemile'nin eşi ve İktisat Vekili Abdülhalik'in sekreteri olarak işe başlamış ve zamanla Ayten gibi o da bir vekil metresine dönüşmüştür.

Babası tarafından Abdülhalik'e yüklü bir başlık parası karşılığında verilen Makbule, Dikmen'de kendisine alınan bağ evinde yaşamaya ve hamileliğinin belirtileri ortaya çıkıncaya kadar çalışmaya devam eder. İş bırakınca da vaktini haftada bir iki kez gelen Abdülhalik'i beklemekle geçirir.

Ankara kızı Makbule, yalı kızı Cemile'nin antitezi değildir. Yazar, bu iki kadını, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında yaptığı gibi birbiriyle karşılaştırmaz. Konak eğitiminin tüm olumlu özelliklerini üzerinde taşıyan eşi Cemile'yle “gurur” duyan Abdülhalik, Makbule ile de “mesut” olmaktadır. Ayaşlı, bu iki kadının sentezinin Abdülhalik için ideal olduğunu düşünmektedir. Her iki kadın da “ona lazım”dır ve Abdülhalik “her ikisinden de vazgeçemez” (Ayaşlı, 1987: 101).

Abdülhalik'in ani ölümünden sonra Makbule, babasının baskısı altında zor yıllar geçirir. Babası, kızı Yıldız'ın okula gitmesini engellemeye çalışınca son çare olarak Cemile'den yardım ister ve kızının eğitimi için doğup büyüdüğü Ankara'yı terk etmeyi göze alır. Abdülhalik'in yaşamındaki iki kadın böylece romanda bir dayanışma içerisinde gösterilir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanının en dikkat çekici taşra kadını Hilal'dir. Muammer Ergüç'ün avukatı ve metresi, ilerleyen yıllarda da eşi olan Hilal, kırklı yaşlarının sonunda, “şeytanî bir zekâyâ malik”, “hem para hem mevki hırsı” ile yanan ve “çok kıskanç, koyu Halk Partili” bir kadındır (Ayaşlı, 1976: 350). Abartılı ve zevksiz giyinen, görünümüne çok önem veren, boş zamanlarında kuaförden çıkmayan ve gerçek yaşını ısrarla saklayan biri olarak betimlenir.

Hilal, okuyucuya takdim edildiği ilk andan itibaren kurnazlığı ve çıkarıcılığı ile ön plana çıkan bir kadındır. Komünist Parti'ye üye olduklarını bilmediği Muammer'in iki küçük çocuğunu Halk Partisi'nin Gençlik Kolları'na üye yapar. Kendi fikirleri ise Sosyalizme yakındır. Hilal, Sosyalizmi, kendi çıkarlarına dokunulmaması şartıyla desteklemektedir (Ayaşlı, 1976: 352).

Ayaşlı, Hilal'in düşüncelerinden Halk Partisi'ne geçerek bir genelleme yapar. Zira Hilal, Ayaşlı'nın gözünde Demokrat Parti'yi devirmek için Komünistlerle

işbirliği yapmakla suçladığı İnönü CHP'sini bütün olumsuz özellikleriyle en doğru bir şekilde temsil eden kişidir:

(...) Bu düşünce bütün Halk Partililerin de, Halk Partili olmadan da bazı istisnalar hariç bütün münevverleri de mevcut olan bir düşünceydi.

Kendileri Kremlin hayatı yaşamak şartıyla, pek âlâ bütün bir milleti ve memleketi Moskova'ya teslim etmekte bir mahzur görmüyorlardı (Ayaşlı, 1976: 352).

Hilal, Muammer'in tanıdığı hiçbir kadına benzemez; o Cumhuriyet rejiminin kadınıdır. Ayaşlı, daha önce Ayten için kullandığı "rejim kızı" ifadesini bu kez Hilal için kullanır. Ayten, Ankara'nın yoksul ve saf varoş yüzünü simgelerken Hilal, başkentin makam ve para hırsı içindeki ahlâksız, kurnaz ve yozlaşmış siyasî yüzünü temsil etmektedir. Bu yüzden "rejim kızı" ifadesi, Hilal için daha uygundur:

Evet Hilal Hanım şimdiye kadar bildiği tanıdığı kadınların hiç birine benzemiyordu.

Ne bir İstanbul Hanımefendisi olan Nermin'e, ne Anadolu çocuğu olan tokgözlü Ayten'e, ne de İstanbulun kenarının dilberi Perizata benzemiyordu.

Hilal Hanım bu rejimin kadını idi. İstedğini bilir, her attığı adım hedefine doğru ve gayesine yaklaşan bir adımdı (Ayaşlı, 1976: 363).

Hilal'in tek olumlu özelliği çalışkanlığıdır, ancak bu özellik de kötü bir amaca dönüktür. Demokrat Parti'yi on yıllık iktidarında yıpratıp Halk Partisi'nin tekrar kalkınmasında yazara göre Hilal'in bu çalışmalarının payı büyüktür:

Çalışkandı, hem yazıhanesini idare ediyor, hem de Partide çok çalışıyordu. Yer altı faaliyetlerinde, fısıltı ve iftira gazetelerinde en başta gelenlerden biri Hilal hanımdı (Ayaşlı, 1976: 363).

Hilal'in Muammer'le yaptığı evlilik, tam bir çıkar evliliğidir:

Muammer Bey, vakia altmışını geçmişti ama, hâlâ sıhhatli ve zinde idi. Her ikisi de Muammer de Hilal da aradıkları insanı bulmuş olduklarını hissettiler. Bu iki insan birbirini tamamlıyordu. Hilal Hanım'ın Muammer Beyle evlenmesi hem Partide hem sosyal hayatta mevkiini kuvvetlendirecek, itibarını yükseltecekti ve Muammer Beyefendi'nin de refikaları Hanımefendi, Hilal Ergüç hanım efendi yapacaktı (Ayaşlı, 1976: 364).

En büyük arzusu rahat ve varlıklı bir yaşam sürmek olan Hilal, yaşı ilerleyen Muammer'den boşanıp başka biriyle evlenme ihtimalini daima aklının bir köşesinde tutar:

Mektupta Hilal bir sürü iltifatlar yağdırdıktan sonra genç subaylara şöyle diyordu. “Bu mektup imzasız fakat en yakın bir zamanda güzel ve cazibeli bir kadın olarak, bu mektubun sahibi karşınıza çıkabilir.”

“-Aysel ver bu mektubu ben kapatayım,” dedi Hilal. Ve odasına gitti, mektuba bol bol kokular sürdü ağzı ile mektubun zarfını kapatırken de çapkın çapkın gülmeye başladı. İçinden “eh kim bilir? Muammer artık yaşlı sayılır, bu genç Subaylar arasında çok yakışıklılar olduğunu söylüyorlar, diye kendi kendine düşündü...” (Ayaşlı, 1976: 472).

Hilal, Muammer'in büyük kızı Selmin ve onun başarılı eşi, Fatin Rüştü Zorlu'nun en yakınındaki isimlerden biri olan Ayhan Ertekin çiftini şiddetle kıskanmaktadır. Önceleri Muammer'le sohbetleri sırasında dokundurmalarla hissettirilen bu kıskançlık, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra çirkinleşir. Ayhan hakkında iftiralarla dolu bir ihbar mektubu kaleme alan Hilal; Ayhan'ın eşi Selmin'i Fatin Rüştü Zorlu'ya peşkeş çektiğini ileri sürmekten dahi çekinmez (Ayaşlı, 1976: 471).

Bu iftiralar yüzünden Ayhan, Milli Birlik Komitesi tarafından tutuklanır ve aylarca Davut Paşa Kışlası'nda gözaltında tutulur (Ayaşlı, 473-481). Hilal'in bu tutuklama karşısında, Naili Maraba'yla karşılıklı göbek atmaya kadar varan sevinci, onun kötü yaradılışının ve kalitesizliğinin en büyük kanıtıdır (Ayaşlı, 1976: 479-480).

Özetle Münevver Ayaşlı'nın taşra/Ankara kadınlarının sahip oldukları ortak özelliklerin başında, Batı'yla geç temas etmenin getirdiği bir sonradan görmelik ve İmparatorluk aristokrasisine bağlı kadınlara nazaran sahip oldukları görgüsüzlük gelmektedir. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında akranı Azize karşısında bilgisiz ve görgüsüz bir kadın olarak ön plana çıkan Sıdika, Anadolu'nun ihmal edilmiş, eğitimsiz, ancak saf ve dindar kesiminin temsilcisidir.

Taşra/Ankara kadınlarının tamamı, belli bir gelir düzeyinin altında olan kimselerdir. İçlerinden varlıklı bir yaşama kavuşanlar, belli bir yaştan sonra bu yaşamı elde etmiş olmanın şaşkınlığı içerisinde, yeni yaşamlarında görgüsüz davranışlar sergileyebilmektedirler.

Taşra kadınları arasında eğitimsiz, dul anneler çoğunluktadır. Bu kadınların, çocuklarının eğitime büyük önem verdikleri görülür.

İkinci nesle mensup Taşra kadınları arasında ahlâksız davranışlar ve metres yaşamı yaygındır. Bu kadınlardan *Pertev Bey'in Üç Kızı*'ndaki Ayten'in, annesiyle birlikte Ankara'nın yoksul kesimini temsil ettikleri görülür. Bir vekil metresi olmasına rağmen Ayten, namuslu ve tokgözlü bir kızdır; bu türden bir ilişkiye annesini ve kendisini geçindirebilmek için mecbur kalmıştır.

İkinci neslin diğer yüzü Hilal, Ankara'nın ahlâksız, kurnaz ve yozlaşmış siyasî çevrelerini temsil etmektedir. İftira ve adam kayırmayla dönen bu siyasî çark içerisinde Muammer'i ve etrafındakileri ustalıkla yönlendiren Hilal, fırsatçılığı ve kurnazlığıyla bulunduğu çevrede başarılı olur.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Ayten ve Hilal, sahip oldukları özellikler bakımından birbirlerini tamamlayarak Nermin'in antitezini oluştururlar. "Ankara/rejim kızı" ifadeleriyle anılan bu kadınlar, aldıkları eğitimle Nermin'e benzeseler de güzel ahlâk ve görgü açısından Nermin'in karşıtıdır. Bunlardan Ayten'in Hilal'e göre daha olumlu bir tablo çizdiği görülür. Hilal ise bütün özellikleriyle okuyucuda nefret uyandırması için tasarlanmış bir kadındır. Her iki kadın da sık sık Nermin'le karşılaştırılarak Nermin'in ve ait olduğu sınıfın üstünlükleri vurgulanmış olur.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında ise Makbule, Cemile'nin antitezi konumunda değildir. Bu iki kadının sahip oldukları özellikler ile birbirlerini tamamlayan kimseler oldukları görülür. Buna rağmen Cemile, daha etkin ve koruyucu bir kadın olarak ön plana çıkarılırken Makbule, korunmaya muhtaç, çekingen, babası karşısında ezilen bir kadın olarak betimlenir.

Ayaşlı, sevmediği ve benimseyemediği başkent Ankara'nın yozlaşmış siyasî çevresini eleştirmek, üstünlük iddiasını çürütmek ve İstanbul'un Ankara karşısındaki olumlu özelliklerini vurgulamak için kadın kişileri kullanmıştır. Bir konağa benzettiği İstanbul karşısında, Ankara'yı bir mahalle evi hatta gecekondu düzeyinde gördüğünü saklamayan yazar, taşra/Ankara kadınlarını daha çok olumsuz özellikleriyle öne çıkararak İstanbul'a iade-i itibarda bulunmak istemiştir.

3. 2. MÜNEVVER AYAŞLI’NIN ESERLERİNDE KADIN EĞİTİMİ

Münevver Ayaşlı’nın iki romanı *Pertev Bey’in Üç Kızı* ve *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı*’nın ve öykülerinin kadın kişilerini, aldıkları eğitime göre iki grupta toplamak mümkündür. Yazarın eserlerindeki kadınların bir kısmı, ev içi eğitim almışken kalanları ise yaşadıkları dönemin eğitim kurumlarına devam ederek yaşama atılmışlardır.

Osmanlı aristokrasisine bağlı olan kadınlar, konak/yalı sınırları içerisinde ebeveynlerinin ve mürebbiyelerinin gözetiminde yabancı dil, müzik, görsel sanatlar ağırlıklı bir konak eğitimi almışlardır. Daha geleneksel bir yaşam tarzına sahip kadın kişiler ise sadece dinî bir eğitimden geçmiştir. Ev içi eğitimleri dinî bilgilerle sınırlı olan kadınların bir kısmı konak/yalı çevresinin çalışan kadrosunu oluşturan ihtiyar kalfalardır. Bir kısmı ise yine bu çevrenin kadınlarından olup “hala”, “büyükanne” gibi yaşça büyük kimselerdir.

Ayaşlı’nın romanlarında dikkati çeken ikinci grup, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde kurulmuş eğitim kurumlarından yararlanan kimselerdir. Bu kişilerin eğitim kurumlarının, ailelerinin ekonomik durumlarına göre belirlendiği dikkati çeker. Az gelirli, ekonomik sıkıntı içerisinde olan aileler, çocuklarını devlet okullarına gönderirken varlıklı ailelerin çocuklarını yabancı özel okullara gönderdikleri görülür.

Eğitim kurumlarından yararlanan kadın kişilerden bazıları, ev içi eğitimden de yararlanmışlardır. Cumhuriyet öncesinde bazı kadınların, gittikleri eğitim kurumunun yanı sıra mürebbiyeler eşliğindeki konak eğitiminden de geçtiği görülür. Cumhuriyet sonrasında ise varlıklı ailelerin çocuklarına yabancı dil öğrenebilmeleri için yabancı dadılar tutmaları, ilerleyen yıllarda da özel öğretmenlerden yararlanmaları söz konusudur.

3. 2. 1. Ev İçi Eğitim

3. 2. 1. 1. Konak Eğitimi ve Osmanlı Aile Hayatı

Ayaşlı'nın ev içi eğitim alan kadınlardan üzerinde en çok durduğu, konak eğitimi almış, Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınlardır. Kendisi de bu sınıfa dâhil olan ve yabancı okullarla desteklenen bir konak eğitiminden geçen Ayaşlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzlerce yıllık kültür birikimi ve ince zevklerinin zirve noktası olarak gördüğü bu sınıfın kadınlarının eğitimi yücelten bir tavır içerisinde görülür.

Kızlarına konak eğitimi aldırın kalburüstü ailelerin Tanzimat etkisindeki aileler oldukları, yazarın her iki romanında da vurgulanır. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında evin annesi Azize'nin Tanzimat'tan bu yana Fransız ve İngiliz kültürü ile yetişmiş bir ailenin kızı olduğu ifade edilirken (Ayaşlı, 1976: 7) *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında Fazıl Ahmet Paşa ailesinin de bir "Tanzimat sonrası ailesi" olduğu belirtilir (Ayaşlı, 1987: 19).

Ayaşlı'ya göre konak eğitimi, Tanzimat'la gelen Batılı yaşam tarzının bir sonucu ve ifadesidir:

Tanzimat bize, daha doğrusu İstanbul'a ne getirdi? ... Evlerimize piyanoyu, Fransızca'yı, Fransız romanlarını, kalabalık konaklarımıza bir de matmazel ekledi, yani mürebbiye, sedirler kalktı, Fransız mobilyası geldi evlerimize, sinide yemek âdeti kalktı, yemeği sofrada, masada yemeye başladık. Herhalde daha pek çok şey almış ve pek çok şeyimizi götürmüştür, aklımıza gelenler bu kadar (Ayaşlı, 1987: 19-20).

Ayaşlı'nın konak eğitiminden geçen kadın kişileri, birden fazla yabancı dili iyi derecede konuşabilen, müzik ve görsel sanatlar eğitiminden geçmiş, yüzü Batıya dönük, ancak millî değerlerin de bilincinde kimselerdir. İmparatorluğa gönülden bağlı bu kadınlar, Kurtuluş Savaşı'nı da yürekten desteklemişlerdir.

Bu kadınların eğitiminde mürebbiye, yabancı dadı ve özel hocaların önemli bir etkiye sahip oldukları görülür. Özellikle yabancı dil öğreniminde övülen bu etki, dinî ve millî değerler söz konusu olduğunda olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu olumsuz durumun önüne geçenler ise ebeveynler ya da ailenin birer üyesi olarak görülen emektar kalfalardır. Ebeveynlerin kendi eğitimleri ölçüsünde çocuklarının yabancı dil ve müzik eğitimine destek oldukları da dikkati çeker.

Ebeveynlerin konak eğitiminde asıl etkili oldukları konu, Osmanlı aristokrasisinin yaşam biçimini, görgü ve nezaketini, informal yollarla çocuklarına kazandırmalarıdır. Babalarından, annelerinden ve diğer aile büyüklerinden gördüklerini kendi yaşamlarına uygulayan genç kızlar, bağlı bulundukları sınıfın özelliklerini özümseyerek en güzel şekilde yansıtacak bireylere dönüşürler.

Konak eğitiminden geçmiş kadınların bazıları, evde aldıkları eğitimi yabancı okullarla da desteklemişlerdir. Eğitimini iki yönlü sürdüren bu kadınların, sadece konak eğitiminden geçen kadınlardan daha dışa dönük ve sosyal yaşama daha kolay uyum sağlayan kimseler olması dikkati çeker.

Ayaşlı'nın her iki romanında da görülen konak eğitimi, konak/yalının ekonomik nedenlerle elden çıkarılması veya kaybedilmesinden sonra taşınılan diğer evlerde de kısmen devam ettirilir. Mürebbiyenin olmadığı bu yeni ortamlarda, ailenin konak eğitiminden geçmiş yaşça büyük üyeleri, kız kardeşleri ya da kızlarına sınıflarının görgüsünü ve nezaketini öğretmeye devam ederler.

Doğdukları çevreden kısa sürede uzaklaşmak zorunda kalan ve eğitimlerini devlet okullarında devam ettiren bazı kadın kişilerin, ailelerinden gördükleriyle eğitim kurumlarından aldıkları eğitimi birleştirerek orta bir yol bulmaya çalıştıkları dikkat çeker. Bu kişiler, genellikle aileleriyle eğitim kurumlarından aldıkları eğitim ve dâhil oldukları yeni çevre arasında kalan kimselerdir. Bu kadınlar da sosyal yaşama daha çabuk uyum sağlayarak sadece konak eğitiminden geçmiş kadınlardan ayrılırlar. Ailelerinden aldıkları eğitim, onları girdikleri yeni çevrede, geldikleri sınıfın temsilcisi hâline getirir. Bu kadınlar, kendileriyle benzer eğitim almış diğer kadınlardan da bu yönleriyle belirgin bir şekilde ayrılırlar.

Tanzimat sonrasında gelişen Osmanlı aristokrasisinin özelliklerini yansıtan konak eğitimi ile yok olmaya yüz tutmuş bir sınıfı ve gelenekleri temsil eden kadın kişiler, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Pertev Bey'in eşi Azize ve büyük kızı Selmin ile *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında yalının sahibi Naile'nin tek çocuğu olan Cemile'dir. Sayılan bu isimler, herhangi bir eğitim kurumuna gitmemiş, yabancı dil, müzik ve görsel sanatlar ağırlıklı bir eğitimden geçmişlerdir.

Pertev Bey'in Üç Kızı nehir romanının aynı adı taşıyan ilk romanı ile *Pertev Bey'in İki Kızı* adını taşıyan ikinci romanının başkişisi olan, aldığı formal ve informal

eğitim üzerinde en çok durulan kadın, Pertev Bey'in büyük kızı Selmin'dir. 38 yaşındaki vefatına kadar yaşadıklarının anlatıldığı ilk iki romanda Selmin, yazarın kendisine yakıştırdığı "İmparatorluk kızı" imajıyla bağlı bulunduğu sınıfın en önemli temsilcisi konumunda olmuştur.

Selmin, konak eğitiminden bir bütün hâlinde yararlanmış ve yaşamı boyunca başka herhangi bir eğitim kurumuna devam etmemiştir. Ebeveynleri, yabancı mürebbiyesi ve özel müzik hocalarıyla şekillenen bu eğitim, yüzü Batı'ya dönük bir yaşam biçimini yansıtır.

Almanya'da askerî eğitim almış ve bir süre Prusya'da "zabitlik" etmiş, II. Wilhelm-vari bıyıkları ile üzerindeki Alman etkisini her hâliyle hissettiren (Ayaşlı, 1976: 6) Pertev Bey ile bir Tanzimat ailesinden Azize'nin büyük kızı olan Selmin, Fransız mürebbiyesi Matmazel Durand sebebiyle Fransız kültürünün etkisi altındadır.

Mürebbiyesi ile aynı çatı altında yaşamasının etkisiyle Selmin, Fransızcaya oldukça hâkimdir. Balkan Savaşı sırasında Avrupa'da Türkleri "tek müdafaa eden, Hristiyan taassubuna karşı Yunan ve Bulgar mezalimini yazmak cesaret-i medeniyyesini gösteren aziz Piyer Loti'ye" (Ayaşlı, 1976: 17-18) pek çok Osmanlı okuru gibi Selmin de bir teşekkür mektubu yazar ve bu mektubuna hemen cevap alır. Ayrıca Çanakkale Cephesi'ne giden sevgilisi Halet'le de Ermeni bir arkadaş aracılığıyla Fransızca mektuplaşır (Ayaşlı, 1976: 31-32).

Ailesinin ekonomik sıkıntı yaşadığı ve köşkün dağıtıldığı dönemde yabancı dil bilmesi Selmin'e bir geçim kapısı açar. Genç kız Fransızca tercüme ve haberleşme üzerine çalışan bir büroda iş bulur.

Selmin'e Matmazel Durand ile birlikte daha rahat ders çalışabilmesi ve piyano çalabilmesi için köşkte özel bir oda ayrılmıştır.

Pertev Bey'in iki büyük kızı Selmin ve Berrin, Fransız mürebbiyeleri ile köşkün tavan arasından bir evvelki en güzel katı işgal ediyorlardı. Selmin'in o katta ayrıca kendi salonu, müzik ve ders odası gibi kullandığı gayet süslü, güzel bir büyük odası daha vardı (Ayaşlı, 1976: 6).

Selmin'in Fransızca eğitimi, I. Dünya Savaşı sırasında Matmazel Durand'ın ülkeden çıkarılmasıyla sekteye uğrar. Ancak Berrin için tutulan Alman mürebbiye Fraulein Sturm sayesinde Selmin, bu kez Almancasını ilerletme fırsatı bulur.

Fraulein'ın derslerinden oldukça yararlanan genç kız, bu dili kısa sürede konuşmaya başlar (Ayaşlı, 1976: 36).

Selmin, Fransızca ve Almancanın yanı sıra, konak eğitiminin bir parçası olarak piyano, resim ve kitabet dersleri de alır. Batı edebiyatını çok seven Selmin'in Türk–Osmanlı edebiyatı eğitimi ise yeterli değildir:

Selmin piyanodan başka pek güzel şiir de söylerdi. “Alfred de Musset”yi pek severdi. “Chopin” e bayılırdı. Bilmem George Sand’ın ruhu ve zevki mi girmişti içine? Türk edebiyat ve kitabet dersleri pek ileri gidebiliyor muydu? Zannedersem Osmanlı edebiyatından o zamanlar pek moda olan Tevfik Fikret’ten başkasını pek bilmiyordu (Ayaşlı, 1976: 8).

Pertev Bey’in Üç Kızı romanında Pertev Bey'in eşi Azize de sadece konak eğitiminden yararlanmış bir kadındır. Fransız ve İngiliz etkisinde yetiştirilmiş olan Azize, iyi derecede Fransızca, İngilizce ve Almanca bilir. Azize'nin bu özelliği, özellikle Ankara'da kızı ve damadının yanında kaldığı günlerde, yazarın İstanbul–Ankara karşılaştırmasına hizmet için vurgulanır. Doğacak torunu için getirilen Alman dadı ile yakınlık kuran Azize'nin İstanbul'a dönüşü, evde Almanca konuşabileceği kimse kalmadığı için en çok bu dadıyı üzer (Ayaşlı, 1976: 184-185).

Ayaşlı'nın sadece konak eğitiminden yararlanan bir başka kadın kişisi *Vaniköy’ünde Fazıl Paşa Yalısı* romanının Cemile'sidir. Yalının sahibi Naile Hanımefendi ile eşi tüccar Şefik Bey'in tek çocuğu olan 1892 doğumlu Cemile, Selmin gibi sadece konak eğitiminden yararlanmışır.

Yabancı dil, müzik ve görsel sanatlar ağırlıklı bir eğitimden geçen Cemile'nin bir mürebbiyesi olup olmadığına romanda değinilmez. Buna karşılık Fransızca bilgisi her fırsatta vurgulanır.

Şefik Bey’le Naile Hanımefendi’nin tek bir evlatları olmuş, Cemile Hanım, Cemile Hanımefendi. O da kibar mı kibar, nazik mi nazik, fakat hiçbir zaman annesi gibi gösterişli, halavetli, şanlı bir Osmanlı hanımefendisi değil. İçine kapanık, romantik, Fransız romanları, bilhassa Piyer Loti ve Claude Farrer’in romanları ile büyümiş, solgun, yorgun bir yalı kızı (Ayaşlı, 1987: 9).

Bu isimlerin dışında Anatole France ve Flaubert'i de severek okuyan (Ayaşlı, 1987: 45) Cemile'nin yalıdaki odasında Fransızca kitaplarla dolu bir kütüphane bulunur.

Abdülhalik’le evlenip Ankara’ya yerleşen Cemile’nin 1927 yılında Kavaklıdere’de yaptırdıkları evle eşinden daha çok ilgilenmesinin en büyük nedeni “lisan” biliyor oluşudur:

Lisan bilen Cemile, Viyanalı mimarla daha iyi anlaştığı gibi, kendisi de daha serbest hareket edebiliyor, daha boş vakitleri oluyordu (Ayaşlı, 1987: 98).

Malatyalı İktisat Vekili Abdülhalik, eşinin yabancı dil bilmesiyle gurur duyar:

İktisat Vekili ve eşi, sık sık Sefaretlere davet olunuyorlardı. Bütün vekil hanımları arasında, meşhur büyük kabinenin, büyük kabineden maksadım, ilk büyük dönem, yani Reisi Cumhuriyet Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Teyfik Rüştü Bey, bu kabine aralıksız on bir sene sürmüştü. İşte bu çok meşhur olan Hariciye Vekili Teyfik Rüştü Bey’in hanımı bile Fransızca bilmezdi. O zamanlar vekil hanımları arasında tek lisan bilen Cemile Hanım idi (Ayaşlı, 1987: 101).

Konak eğitiminin yabancı dilden sonraki en ayırıcı özelliği, Batı müziği ve piyano eğitimidir. Devrin anlayışı gereği genç kızların gayrimüslim özel hocalardan düzenli olarak piyano eğitimi aldıkları görülür. Müzik eğitiminin yanında, yeteneği olan kız öğrenciler, resim dersleri de alırlar.

Pertev Bey’in Üç Kızı romanında Selmin’in piyano dersleri üzerinde çok durulmuştur. Kendisi de piyano üzerine çalışmış ve Stuttgart’ta ciddi bir eğitim almış olan Ayaşlı, konak eğitiminin vazgeçilmez parçası olan piyano eğitimi Selmin üzerinden ayrıntılarıyla gözler önüne serer. Köşkün dışında, Hege isimli yabancı bir hocadan dersler alan ve günde altı saatini bu müzik aletine ayıran Selmin’in eğitimi, kuyruklu piyanosu köşkle birlikte satılincaya dek sürer. Selmin’in müzik eğitimiyle ilgili ayrıntılar, “Eğitimde İçerik” bölümünde verilecektir.

Selmin, konak eğitiminin bir parçası olarak resim dersleri de almıştır. Çocukluğunda aldığı dersleri yeteneği olmadığını düşündüğü için yarım bırakan Selmin, ailesinden ayrı yaşadığı yıllarda bu eğitiminin meyvesini toplamıştır: Sevgilisi Cavidan ile yaşadığı dönemde, “tam modern dekoratif sanatın ve resmin moda olduğu zaman” (Ayaşlı, 1976: 125) olan 1925 yılında abajurlar üzerine çizdiği dekoratif resimler, Selmin’e bir geçim kapısı açar. Selmin, sevgiliyle kendisini uzun yıllar bu resimlerle geçindirir.

Azize de evde piyano eğitiminden geçmiş bir kadındır. Pertev Bey'in eşi, Viyana valslerini ve operetlerini “en tabii bir hâlle” çalar (Ayaşlı, 1976: 183).

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanının Cemile'si de evde müzik ve görsel sanatlar eğitiminden geçmiştir. Cemile'nin yönelimi daha çok resme olmuştur.

Konak eğitiminden geçmiş kadınların ayırıcı özelliklerinden bir diğeri, aldıkları Batılı eğitime rağmen yozlaşmamış, öz değerlerine yabancılaşmamış ve millî benliklerini korumuş olmalarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'na ve saltanat ailesine yürekten bağlı bu kimseler, Kurtuluş Savaşı'nı da heyecanla takip etmiş ve Mustafa Kemal'i samimiyetle desteklemişlerdir.

Bir yanlış anlaşılma sonucu evinden kovulan ve Mütareke yıllarının Şişli'sinde, “alafranga hain”ler (Moran, 1995: 196-202), vurguncu savaş zenginleri arasında bir metres yaşamı sürmeye mahkûm olan *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının Selmin'i, bu en karanlık günlerinde dahi “Anadolu şahlanışı”nı ilgiyle takip eder. Odasının duvarlarını Kuva-yı Milliye kumandanlarının resimleriyle süsler, hatta işgal kuvvetlerinin donanmalarının İstanbul'u terk edişini izlemek için çarşafını giyip Boğaz'a koşar (Ayaşlı, 1976: 95-100).

Aynı romanda Azize, kızlarına göre siyasetle daha ilgili ve gündemi yakından takip eden bir kadın portresi çizer. Kızı Nermin'i ziyaret için geldiği Ankara'da, yazarın “Ankara bayanları” diye isimlendirdiği taşralı yeni nesil bürokrat eşleriyle sık sık tartışmalara giren Azize'nin eleştirdiği konular arasında genç Cumhuriyet'in yetersiz gördüğü bürokrasisi, Ankara'nın yeniden yapılaşması, Batılılaşma, İstanbul–Ankara çekişmesi ve “Takrir-i Sükûn Yasası” başı çeker.

Ayaşlı, Azize'nin üzerinden, konak eğitimi almış Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınların, aldıkları Batılı eğitime rağmen geleneklerine ve milliyetlerine nasıl bağlı kaldıklarını şu sözlerle ortaya koyar:

O zamanki Ankara henüz gerici lafını yumurtlamamış, onun yerine mürteci ve menfi ruhlu deniyordu. Fakat o günler, başkalarına mürteci diyenler bugün için gerici olmuşlardı. Ne ise, zavallı Azize Hanım da “mürteci” damgasıyla damgalanmıştı. Hâlbuki bu yeni Türk bayanlar evlatlarına Azize Hanım kadar Almanca ve Fransızca öğretebilmek için ne kadar çırpınıyorlar ve ne masraflar ediyorlardı. Almanya'dan, İsviçre'den ne kadar “Schwester”ler ve “Fraulein”lar getirtiyorlardı. Bu çocuklar, bu Ankara'da büyüyen çocuklar, elbet lisan öğreneceklerdi, öğrenecekler fakat maalesef hiçbir lisan öğrendikten ve dış âlemle temas ettikten sonra, bir Azize Hanımefendi ve evlatları kadar Türk kalamayacaklardı (Ayaşlı, 1976: 177-178).

Demek oluyor ki Ayaşlı'nın ideal bir eğitim şekli olarak gördüğü konak eğitimi; ileride değinileceği üzere dinî yönden bazı eksikliklerine ve bu kadınların sosyal yaşama uyum sağlama konusunda çektiği zorluklara rağmen, millî değerlerin bilincinde Osmanlı–Türk kadınları yetiştiren bir eğitim şeklidir. En zor şartlar altında dahi bu eğitimle kazandıkları dünya görüşünü, seçkin davranış şekillerini ve nezaketi terk etmeyen bu kadınlar, Ayaşlı'nın okuyucularına bir tez olarak sunduğu “ideal kadın”ı oluştururlar. Bu “ideal kadın” en güzel ifadesini, son yıllarında sürdürdüğü metres yaşamına son verip dine ve tasavvufa yönelen Selmin’de bulur.

Konak eğitimden geçmiş “Boğaziçi kadınları”nın yazar tarafından vurgulanan en önemli özelliği, sahip oldukları “Osmanlı terbiyesi”dir. Bu kadınlar, ailelerinden edindikleri görgü, nezaket ve seçkin alışkanlıkları yaşamları boyunca titizlikle devam ettirirler. Girdikleri farklı çevrelerde yadırganan ve alay konusu yapılan bu durum, konak eğitiminden geçmiş kadınları romandaki diğer tüm kadınlardan ayırırken, bu kadınların hiçbir koşulda bu terbiyeden taviz vermemesi yazarın beğenisini kazanır.

Ayaşlı'nın romanlarında bazı kişiler, geçmişin bazı değerlerini anımsatma ve yaşatma amacıyla kullanılmaktadır. Münevver Ayaşlı, bu şekilde, Türk–İslam–Osmanlı medeniyetinin zirve noktası olarak kabul ettiği Boğaziçi ve burada yaşayan Osmanlı aristokrasisinin resmini çizmektedir:

Zira, kader-i İlâhi, tertib-i İlâhi bu. İslam edebi, İslam terbiyesi, İslam nezaketi Osmanlı Türk'üne verilmişti. Bu terbiye, nezaket ve zarafet de imbiikten süzüle süzüle, damlaya damlaya, gül suyu gibi İstanbul'a süzülmüştü (Ayaşlı, 1984:17).

Söz konusu bu kişilerin başında gelen Selmin, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında konak eğitiminin ve Osmanlı terbiyesinin en önemli temsilcisi konumundadır. Selmin, köşkte aile büyüklerinden kazandığı davranışları yaşamı boyunca girdiği her ortamda tavizsiz sürdürmüştür. Metres yaşamı boyunca Şişli–Beyoğlu çevresinin ahlâksız ve yozlaşmış çevrelerinde bulunan Selmin'in, burada dahi görgü ve nezaketini elden bırakmaması, pek çok kez etrafındaki insanların tepki gösterip alay etmesine neden olmuştur. Bu yüzden kendisine “paşa kızı, beyzâde, kişizâde” gibi lakaplar dahi takılmıştır (Ayaşlı, 1976: 109-110).

Selmin'in Osmanlı terbiyesini eksiksiz yansıtan davranışları, aynı ev içerisinde büyüdüğü ancak aldıkları eğitimle ablalarından ayrılan öz kardeşleri için bile zaman zaman garipsenen bir durum oluşturur:

Ablası, annesine “Siz, bendeniz, emredersiniz” dedikçe veya annesi odaya girip çıktıkça Selmin ayağa kalkıkça Berrin dayanamadı, ablasına:

- “Hipoorite⁴” dedi.

Küçük Nermin de onu tasvip eder gibi gülümsedi.

Selmin, o harikulade Osmanlı terbiyesiyle bunların sanki hiç farkına varmamış, hiç duymamış gibi göründü (Ayaşlı, 1976: 104).

Yanında sekreter olarak çalıştığı ve sonradan metresi olduğu Güney Anadolu işvereni Gani Bey'den tanıdığı diğer metreslere, Cavidan'dan kendisine önyargıyla yaklaşan Muammer'e ve Sıdika'ya kadar herkese aynı nezaket ve terbiye ile yaklaşan Selmin; davranışlarıyla Osmanlı terbiyesini örneklemekle kalmaz, Gani Bey'le yaptığı hitap konuşmasında olduğu gibi bu terbiye üzerine okuyuculara bilgi de verir (Ayaşlı, 1976: 65).

Ayaşlı'nın gözünde yüzlerce yıllık İmparatorluk birikiminin İstanbul'un konaklarında büyüyen zarif genç kızlara adeta damıtılarak verildiği eğitimin yerini ne Meşrutiyet'in ne de Cumhuriyet'in eğitim kurumlarında verilen eğitim tutabilmektedir. Yazar için Meşrutiyet okullarının yetiştirdiği Doktor Berrin ile mahalle mekteplerinden yetişerek Cumhuriyet'in başkentinin gözde bayanı hâline gelen Nermin, asla İmparatorluk İstanbul'unun Selmin'ine yetişemeyecektir.

Moda'daki köşk, sonsuza dek kaybedilmiş olsa da köşkün terbiyesini, asaletini üzerinde taşıyan Selmin için köşk yaşamı ve Osmanlı zarafeti sona ermemiştir. Genç kız, bu yaşamı kişiliğinde, davranışlarında devam ettirir. Bulunduğu, yaşadığı her yerde, yetiştiği köşkün ve Boğaziçi Medeniyeti'nin temsilcisi olur; karşılaştığı insanlarsa onu ancak kendi anlayış ve eğitimleri ölçüsünde anlarlar.

Selmin, sadece ailesi, Viyana'da tanıştığı Şehzade Burhaneddin Efendi ve İhlamur'daki “saraylı” ev sahibesi ile komşusu Mevlevî şeyhi tarafından gerçekten

⁴ Romanda yanlış yazılan bu sözcük, büyük bir ihtimalle “münafık, ikiyüzlü, numaracı” anlamlarına gelen “hypocrite”dir.

anlaşılan ve değer verilen bir kişidir. Selmin'in Osmanlı terbiyesi, ancak bu terbiyeyi almış kimselerce anlaşılmış ve takdir görmüştür.

Yaşamının son yıllarında İhlamur'a taşınan Selmin, tüm ailesini, hatta Fransa'dan gelen Matmazel Durand ile memleketinden dönen lalası Dilaver Ağa'yı etrafına toplayarak babasının Moda'daki köşküne benzer bir "Osmanlı evi" kurar. Kiralayıp yerleştiği selamlığa Osmanlı havasını veren ve her sınıftan insanı bu eve çeken en büyük etken, "İmparatorluk kızı" Selmin'in ta kendisidir:

Bu küçük evde herkes memnun ve mesuttu, çünkü Osmanlı hayatı yaşıyorlardı. Sanki çöl ortasında burası bir vaha idi. Kavrulmuş ve çorak gönüller ortasında yeşillik ve taze filiz, seven ve sevilen gönüllere serinlik ve huzur veren bir vâha gibi idi (Ayaşlı, 1976: 211).

Selmin'in Şişli-Beyoğlu'nun sefih ortamından kaçmak için seçtiği yerin, eski bir konağın selamlık dairesi olması bu açıdan anlamlıdır:

Onun pansiyondan çıktıktan sonra herhangi bir eve ya da apartman dairesine değil de eski bir konağa taşınması, tesadüfi değildir. Konak, romanda Osmanlı medeniyetini ve eski geleneksel yaşantıyı temsil eder. Selmin'in, konağa taşındıktan sonra burayı güzelleştirmesi ve eskiden köşklerinde çalışan hizmetkârlardan bir kısmını burada tekrar bir araya getirmesi; her türlü güçlüğü ve yıpranmışlığa rağmen bu hayatın yeniden tesis edilebileceği anlamına gelir (Dere, 2015: 467-468).

Roman boyunca bir medeniyet sembolü olarak kullanılan ve İmparatorluğun küçük bir numunesi (Dere, 2015: 468) konumunda olan konak, Selmin'in taşıdığı Osmanlı havası ile bir huzur ve mutluluk odağı hâline gelir. Selmin'in küçük konağında sürdürülen yaşam, "geleneksel kültürün devam etmesi ve farklı milletten insanları tekrar bir araya topladığı için imparatorluk bilincinin muhafazası" (Dere, 2015: 469) anlamlarını taşır. Selmin'in ölümünden sonra Gürcü Hanımefendi tarafından konağın yıkılıp yerine apartman yapılmak üzere satılması ise yeni Türkiye şartlarında konak yaşamının sonunun geldiğinin ve ülkece yaşanan "kültürel yozlaşmanın" (Dere, 2015: 471) güçlü bir göstergesidir.

Kızı Selmin'e benzer bir şekilde konak eğitimden geçmiş Azize de Osmanlı terbiyesine sahip bir roman kişisidir. Azize, piyano çalışı ve yabancı dil bilmesi ile övünmez. Sade giyimi ve mütevazı davranışları, sonradan görme Ankara bayanlarıyla arasında tam bir karşıtlık oluşturur. Özellikle kendisini durmadan annesi

Sıdika ve tanıdığı Ankaralı kadınlar ile karşılaştıran Muammer tarafından sık sık takdir edilir (Ayaşlı, 1976: 182).

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı'nın Cemile'si de aynı görgü, nezaket ve terbiyenin Ayaşlı'nın romanlarındaki bir diğer yüzüdür. Kendisini aldatıp bir Fransız'la evlenen kuzeni Ali Fethi ve aileyi parçalayan fevrî davranışlar sergileyen eşi Abdülhalik başta olmak üzere yaşamındaki herkese anlayışla ve nezaketle yaklaşan Cemile, sade ve mütevazı bir görünüm sergiler. Vali eşi olmasına rağmen fazla takıp takıştırmadığı için eşinin ailesi tarafından yadırganan Cemile, bu özellikleriyle yazarın gözünde gerçek bir “yalı kızı” imajı çizer (Ayaşlı, 1987: 41).

Cemile, eşi Abdülhalik'i özellikle yalıda anneleri Naile'yle birlikte yaşadıkları dönemde sık sık uyararak ona Osmanlı terbiyesini ve yalı âdâbını kazandırmaya çalışır. Cemile'nin eşine verdiği ilk derslerden biri “kayınvalideye hitap”tır. Yazarın “törpülenmesi gereken sivri bir taraf” (Ayaşlı, 1987: 23) olarak gördüğü bu hitap meselesi, Cemile'nin eşine sevecen uyarılarıyla hâllolur:

Cemile, munis ve nazık bir şekilde: “Abdülhalik Bey, anneme anne demeseniz iyi olur. Zira kendisi, kendisine anne dendiğini pek sevmez” dedi.

“Ya öyle mi?” demişti damat bey. Oldukça şaşkın, “Peki Cemile Hanım, kendisine ne diyeyim?”

“Hanımefendi dersiniz” demişti Cemile Hanım.

Abdülhalik Bey:

“Aman Cemile Hanım. Kayınvalde damat arasında pek resmi bir hitap olmaz mı bu?” demişti. Cemile ise: “Belki sizce öyle fakat yalılarda, katiyyen laubalilik olmaz, birbirine en yakın kimseler arasında bile bir resmiyet, bir protokol, bir teşrifat vardır. Bu bir Osmanlı ananesidir” dedi... (Ayaşlı, 1987: 23).

Cemile, aldığı Osmanlı terbiyesinin en ilginç örneğini Abdülhalik'in imam nikâhlı eşi Makbule'ye karşı gösterir. Aldatılmış bir kadın olmasını göz ardı ederek Abdülhalik'in ölümünden sonra Makbule'ye ve kızı Yıldız'a sahip çıkan Cemile, sonraki yıllarda babasının baskılarına dayanamayıp kendisinden yardım isteyen bu kadınla kızını İstanbul'a getirmiş ve evine almıştır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında konak eğitiminden hakkıyla yararlanamayan Berrin ve Nermin de Osmanlı terbiyesi edinmiş kimselerdir. Başta metres yaşamını seçip evi terk ettiği için kızgın oldukları ablalarını yadırgasalar da Selmin, onlar için her zaman annelerinden daha iyi bir rol model olmuştur.

İki küçük kardeşten özellikle Ankara'ya gelin giden Nermin, Ankara bayanları arasında kibar ve nazik tavırları ile ilgi toplar ve beğenilir. Eşi Muammer'i sık sık annesi Azize'ye nasıl davranması ve hitap etmesi konusunda uyaran Nermin, bu yüzden eşiyle tatsız tartışmalara bile girer:

Bir akşam da odalarında yalnız kalınca, Nermin'le Muammer ilk kavgalarını, ilk çatışmalarını bu yüzden yaptılar. Nermin:

"-Muammer, anneme durmadan valdanım, valdanım deme. Pek hoş olmuyor." dedi.

Muammer:

"-Ya ne diyeyim?" dedi.

Nermin:

"-Hanımefendi dersin" dedi.

Muammer, birden patladı:

-“Yahu” dedi. Anneme “anne” de dedim, “Ben kendi anamdan başkasına anne demem!” dedin, ses çıkarmadık. Senin annene İstanbulludur, kabalık olmasın diye anne demiyor, “valdehanım” diyoruz, o da makbul değil. Hep bu burun büyüklüğünden, hep kibirden geliyor. Yahu daha anlamıyor musunuz? Siz iflas etmiş bir ailenin, iflas etmiş bir sınıfın, bir zümrenin, yok olmuş bir imparatorluğun çocuklarısınız. Kafanızı biraz çalıştırın, şunu aklınıza koyun, siz yok, biz varız bugün.”

Muammer, her zaman çok nazik ve zarif olan Nermin'den ummadığı bir cevabı aldı ve sustu:

-“Niçin iflas etmiş bir aileden, iflas etmiş bir sınıftan kız aldın? Unutma ki çocukların, işte bu iflas etmiş ailenin, iflas etmiş sınıfın çocukları, hiç olmazsa yarı yarıya bu zümrenin, bu sınıfın çocukları olacaklar.” (Ayaşlı, 1976: 174-175).

Yukarıda da görüldüğü üzere Nermin-Muammer evliliğinin arka planında ilk yıllardan itibaren bir Osmanlı-Cumhuriyet, yani İstanbul-Ankara çekişmesi bulunmaktadır. Boğaziçi çevresini hakkıyla tanıyamayan ve henüz bir bebek iken köşkten ayrılan Nermin, taşralı eşinin karşısında ailesinin bağlı bulunduğu sınıfı temsil ettiğinin farkındadır, dahası bütün aşağılayıcı tutumuna rağmen Ankara'nın İmparatorluk aristokrasisi karşısında nasıl ezildiğinin de bilincindedir. Muammer ise eşini çok sevmesine rağmen bir aşağılık kompleksi içinde kozmopolit bir aileden gelen Nermin'e karşı kibirli bir tutum sergilemekten kendisini alamamaktadır. Birbirini çok seven eşler arasındaki bu farklılık ve anlaşmazlıklar, ilerleyen yıllarda aradaki bağların zayıflamasına ve çiftin boşanmasına neden olur.

Ayaşlı, İstanbul konaklarında aile fertlerinin birbirine hitap şekilleri üzerinde çokça durur. Her iki romanında da bu geleneği örneklemekle yetinmeyip *Edep Ya Hû* isimli eserinde de aynı konuya ısrarla değinir:

Daha evvelce de söylediğim gibi, Müslüman Türk çocuğunun daha doğuşundan itibaren ince, nazik ve zarif bir dünyası vardı.

Analarına, babalarına, büyükbaba ve büyük analarına, amca, dayı, teyze, halalarına ve bütün çevresindeki büyüklerine karşı saygılı olur; önlerinde sigara, kahve içmediği gibi, bütün hareketleri temkinli, ölçülü ve hürmetkâr olurdu. Yüksek sesle konuşmaz, kahkaha ile gülmez, bacak bacak üstüne atmaz, sözü daima büyüklere bırakırdı. Büyüklere yalnız sokaktan geldiklerinde değil, odadan her çıkış ve gelişlerinde ayağa kalkarlardı. Kendileri de, yani gençler de odadan çıkarken geri geri çıkarlardı. Bu padişah sarayında, sultan ve şehzade saraylarında olduğu gibi, en kıyıtı ve mütevazı, fakat halis Müslüman Türk'ün evinde de böyle idi. Evlatları anaya, babaya “sen” diye hitap etmezler, “siz” diye hitap ederlerdi. Hatta büyük ağabeye, ablaya da “siz” diye hitap ederlerdi (Ayaşlı, 1984: 12).

Ayaşlı, hem kendi ailesinden hem de II. Abdülhamit'in şahsen tanıdığı en küçük oğlu, Şehzade Abid Efendi'nin babasıyla ilgili aktardıklarından (Ayaşlı, 1984: 14-16) örnekler vererek kardeşlerin ve eşlerin birbirlerine, anne-babaların çocuklarına hitap şekillerinden uzun uzadıya bahseder ve bu konuda bir nezaket dersi verir. İstanbul'un konak/yalı kültürü ile birlikte yok olmuş köklü bir terbiye örneğini hem romanlarında hem de anılarında yaşatmaya ve okuyucularına aktarmaya çalışır.

Köşkten bir bebek olarak çıkan ve onun nimetlerinden hiç faydalanamayan Nermin'in, ablası ve annesinin etkisiyle şekillenen kişiliği, ilerleyen yıllarda özellikle Muammer'den boşandıktan sonra gerçek şeklini alır. Ankara'nın kirli siyasetinden uzaklaşarak Çiftehavuzlar'daki evlerine kapanan Berrin ile Nermin, bir tarikata bağlanarak örtünürler ve kendilerini ibadete verirler. Lüks yaşamdan vazgeçen kardeşler, Çiftehavuzlar'daki evlerini, tıpkı Selmin'in İhlamur'daki selamlığı gibi bir “Osmanlı evi”ne çevirirler. Öyle ki kızları Selmin'le Tülay, kendi aralarında anneleri ve teyzeleri için “Osmanlılar” tabirini kullanmaya başlar (Ayaşlı, 1976: 523).

Ayaşlı'nın iki romanındaki “Ankara evlilikleri”nin en önemli ortak noktası ihanettir. Cemile de, Nermin de eşleri tarafından aldatılırlar. Çok eşlilik konusunda Halide Edip gibi keskin çizgileri olmayan Münevver Ayaşlı, konuya ailesinden de gelen bir hoşgörü içerisinde yaklaşmış ve romanlarına bu tavrını aynen yansıtmıştır.

Ayaşlı, anılarında büyükannesinin büyükbabası Ali Rıza Paşa için bizzat seçtiği bir odalıkla nasıl bir anne şefkatiyle ilgilendiğini aktarır (Ayaşlı, 1990: 10). Büyükannesinin bu tutumunu annesinden öğrenen torun Ayaşlı'nın romanlarında ihanetle yüz yüze gelen Boğaziçi kadınları, benzer bir tutum sergilemişlerdir. Aldatılmalarını evliliklerinde bir nefes alma, adeta özgür kalma olarak yorumlayan bu kadınlar, eşlerinin metreslerine hoşgörü, hatta şefkat ile yaklaşmışlardır. Bunlardan *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanındaki Cemile, Makbule'yi ve kızı Yıldız'ı bir abla gibi himaye altına almıştır.

Annelerinden ve diğer büyüklerinden aldıkları Osmanlı terbiyesi, Cumhuriyet okullarında yetişmiş Selmin ve Tülay Ergüç kardeşlerin de davranışlarına yansır. Hiç tanımadığı teyzesinin ismini taşıyan Selmin, çok zeki olmamakla birlikte anlayışlı, kibar ve nazik bir kızdır. Evlendikten sonra da Ankara'nın Demokrat Partili çevrelerinde çok sevilen ve sayılan bir hanımefendi olur. Tülay ise eşiyile ve kardeşiyle yaşadığı sefih yaşamın ortasında dahi fedakârlığı ve çalışkanlığıyla göz dolduran, kaldıkları pansiyonun sahibi tarafından takdir edilen bir genç kadındır. Her iki kardeş de anneleri ve teyzelerinin korumasında birbirlerine daha çok yaklaşıp Ciftehavuzlar'daki "Osmanlı evi"nin bir parçasına dönüşürler.

Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınlar içerisinde, yaşça daha büyük olan ve geleneksel bir yaşam biçimini sürdüren kadınlar da konak eğitiminden yararlanmamış, ancak bağlı bulundukları sınıfın görgü ve nezaketini, diğer bir deyişle Osmanlı terbiyesini yaşamları boyunca sürdürmüşlerdir. Bu kadınların Osmanlı terbiyesine sahip oluşları, kendilerini bu başlık altında alma zorunluluğunu doğurmuştur.

Daha geleneksel bir yaşam tarzını yansıtan bu kadınlar, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Nuhbe Hanımefendi ile Bezmiyar ve Karanfil, *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında ise Naile ile kalfası Mesned'tir.

Geleneksel kadınların, geleneklerine ve dinlerine diğer kadınlara göre daha bağlı oldukları, konak/yalı yaşamını daha geleneksel bir düzlemde devam ettirdikleri, Batılı yaşam tarzına karşı mesafeli oldukları dikkati çeker. En önemli ortak özellikleri yabancı dil, müzik ve görsel sanatlar ağırlıklı bir konak eğitiminden

geçmemiş olmalarına rağmen genel kültür, din, tasavvuf, tarih ve edebiyat konularında bilgi sahibi olmalarıdır.

Geleneksel kadınlar, ya eşlerini genç yaşta kaybetmiş ve çocuklarını tek başlarına büyütme zorunda kalmış dul anneler ya da hiç evlenmemiş ve yaşamlarını yanlarında çalıştıkları aileye adanmış, fedakâr kalfa kadınlardır. Yazar, her iki durumda da bu kadınları yücelten bir tavır takınır.

Bu kadınlar, aynı çatıyı paylaştıkları, kendilerinden daha genç kadınları eğiten kimselerdir. Davranışlarıyla kızlarına, yeğenlerine ve torunlarına örnek olur, Boğaziçi çevresinin dışından eve gelin/damat olarak girenleri eğitmeye çalışır, konak/yalı çevresinin yaşam biçimini ve terbiyesini koruyucu bir görev üstlenirler.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında kişiliği ve davranışlarıyla geleneksel bir portre çizen Nuhbe Hanımefendi, yazara göre “ailenin en mühim siması”dır (Ayaşlı, 1976: 11). Nuhbe Hanımefendi, Münevver Ayaşlı’nın Selanik, İstanbul, Suriye ve Avrupa yıllarında tanıdığı, başta kendi büyükannesi olmak üzere Osmanlı aristokrasisine bağlı tüm yaşlı paşa ve bey eşlerinin bir toplamı gibidir.

Nuhbe Hanımefendi, kardeşinin evine gidiyor olmasına rağmen keten peçeteye sarılı gümüş su kupasından gümüş çatal bıçağına dek kendi eşyasını yanında getirmeyi ihmal etmeyecek terbiyeyle yetişmiş bir kadındır (Ayaşlı, 1976: 11-14). Yazar, Nuhbe Hanımefendi’nin kalfasına taşıttığı eşyaları betimlediği sayfalarda fazlaca ayrıntıya girerek okuyucularının gözünde geleneksel bir konak/yalı hanımefendisi görüntüsü çizmek ister.

Nuhbe Hanımefendi ile kardeşi Pertev Bey arasında aldıkları eğitime bağlı olarak ortaya çıkan bazı farklılıklar ve küçük anlaşmazlıklar söz konusudur. Bu durum, yaşlı kadının Moda’daki köşkü ziyaretinin betimlenmesinde yazar tarafından hissettirilir (Ayaşlı, 1976: 13-14).

Paşa eşi olarak gelin gittiği ailenin de görgü eğitiminden geçmiş, geleneklerin ve alışkanlıklarının etkisindeki Nuhbe Hanımefendi ile Almanya’da eğitim almış, giyiminden tıraşına dek Alman etkisinde olan kardeşi Pertev Bey arasında, aldıkları eğitimden kaynaklanan farklılıklar, özellikle alafranga müzik üzerinden yansıtılır. Nuhbe Hanımefendi, Batı müziğine ilgili görünmekle beraber bu türden fazla

anlamaz ve Selmin'in piyano çalışı karşısında uyuklar (Ayaşlı, 1976: 13-14). Pertev Bey ise kızının piyano tutkusunu yürekten destekler.

1868 doğumlu olduğu belirtilen Pertev Bey'in doğum tarihi ve yaşı verilmeyen ablasının da 1860'lı yıllarda doğduğu ve kadınlar için konak içinde Batılı bir eğitim tarzının gündeme geldiği Tanzimat yıllarında büyüdüğu kesindir. Ancak Nuhbe Hanımefendi, her bakımdan kardeşine ve onun ailesine göre daha geleneksel bir duruş sergileyerek Tanzimat yıllarının kadın eğitimi anlayışının dışına çıkar.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanının Naile'si, Ayaşlı'nın romanlarındaki Boğaziçi çevresinin geleneksel kadınlarından bir diğerdır. Yaşı *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının Azize'sine yakın olmakla birlikte, onun gibi konak eğitiminden geçmeyen ve yalısında kalabalık bir kalfa-cariye kadrosu ile daha geleneksel bir yaşam sürdüren Naile, Tanzimat yılları ve sonrasında kadın eğitimi anlayışının dışına çıkan bir diğerkadırdır.

Kızı, damadı, yeğeni, torunu ve yalının diğerbütün sakinleri üzerinde tam bir egemenlik sağlamış olan Naile'nin eğitimi hakkındaki bilgiler, yazar tarafından řu şekilde paylaşılır:

(Ali Fethi) Çalıştığı zamanlar hariç ya halası odasına iniyor veya kendisi yukarıya halasının odasına çıkıyor; tatlı tatlı, uzun uzun, derin derin sohbet ediyorlardı, her ikisi için de bu sohbetler artık ihtiyaç olmuştu. Ali Fethi için çalışmalarından sonra halası ile sohbet bir nevi tatil, bir azat olma... Yorgunluğunu alıyordu. Zira Naile Hanımefendi'nin akademik bir tahsili yoktu ama öyle akıllı, umumi malumatı ve öyle bir derin kültürü vardı ki tarih, edebiyat ve tasavvuf, hepsi hakkında derin bilgisi vardı. Hanımefendi de bu baş başa sohbetleri çok seviyordu. Demek böyle derin sohbetlere ne kadar ihtiyacı varmış (Ayaşlı, 1987: 55).

Galatasaray Sultânîsi ve Mülkiye mezunu, eski sefir-i kebir yeğeni Ali Fethi ile baş başa tarih, edebiyat ve tasavvuf üzerine uzun sohbetler yapabilecek bilgiye sahip olduğu belirtilen Naile'nin bir paşa kızı olmasına rağmen konak/yalı çevresinde yaygın olan Batılı bir eğitimden geçmemiş olması dikkati çeker.

Yazarın her iki romanında da Osmanlı evinin çalışan kadrosunun vazgeçilmezleri olan ihtiyar kalfalar bulunur. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Pertev Bey Köşkü'nün kalfası Çerkez Bezmiyar Kalfa'dır. Karanfil Kalfa ise Nuhbe Hanımefendi'nin kalfası olup Arap'tır. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanının

kalfası ise Mesned Kalfa'dır. Yaşları belirtilmeyen bu kadınların en büyük ortak noktaları ümmî oluşları ile dinlerine ve işverenlerine yürekten bağlı oluşlarıdır.

Küçük yaşta ailelerinden koparılan Çerkez kızlarının ve onlar kadar ilgi görmeseler de siyahî kızların köle olarak İstanbul'a getirilip burada konak ve yalılarda, hatta mütevazı mahalle evlerinde yaşayan her sosyal sınıftan ailelere satılması, Türk romanında yankı bulmuş, yaygın bir uygulamadır.

Haremde, ailenin maddî durumuna göre değişen sayılarda görülen ve "halayık, cariye, kalfa" gibi isimlerle bilinen bu kadınlar, aile tarafından küçük yaşlardan itibaren ev hizmeti ve çocuk bakımına yönelik, sıkı bir eğitimden geçirilirler. Verilen bu eğitimi kendine has üslubu ile anlatan Ahmet Rasim, kökeni ne olursa olsun bir köle kızının ulaşabileceği zirve noktanın dadılık olduğunu ve bu kimselerin yaşları ilerledikçe ailenin bir bireyi addedilip saygı gördüklerini belirtir:

Bu mama dadıların ve diğer zenci çalışanların çoğunun adı "Dilhoş, Saide, Şöhret, Ferah, Menekşe, Saadet, Şetaret, Mesrur, Mecbur, Dilpesent" gibi beyaz ırkın kara ırka özel bir ayrıcalık tanıdığını gösterir şekilde başa kakma tarzında idi. Bu zenci cariyeler kimi zaman evlenir, çoluk çocuk sahibi olurdu. Bundan sonra ise sütünelik başlardı. Efendi, hanım bucağını bırakmayanların yükseldiği en son basamak "bacılık", "dadılık" idi. Eski düzen ailelerden baci, dadı; hanımdan sonra en saygın ve sözü geçerli olan kişiydi. Ailenin bütün çocukları onun terbiye ve koruması altında büyür, yetişirdi. Hatta İstanbul'da anasını saymayıp bacısından, dadısından, sütünesinden çekinen çocuklar, gençler bile vardı (Hamarat, 2010: 153-154).

Ayaşlı'nın romanlarında da yaşlı kalfalar, evin çocukları ve annesinden büyük saygı görürler. Çocukların yetiştirilmesinde doğrudan söz sahibi olmasalar bile anneyi yönlendiren ve uyaran bir tavır takınırlar. Anneler, çocuklarını bu kalfa kadınlara tereddütsüz emanet ederler.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Bezmiyar Kalfa, Nermin'in dadısıdır (Ayaşlı, 1976: 252). Ancak kızların üçü üzerinde de emeği vardır ve ev halkından büyük saygı görür. Yıllarca Nuhbe Hanımefendi'nin yanında çalışan Karanfil Kalfa ise aklî dengesini yitirmiş olmasına rağmen Pertev Bey Köşkü'nde alıkonulmuştur.

Bu iki kalfa, Moda'daki köşkün tüm çalışan kadrosu savaşılar nedeniyle arka arkaya evi terk ederken aileden ayrılmamış ve Pertev Bey'in ölümünden sonra da aileye yaşadıkları tüm zor şartlarda eşlik etmiştir. Ailenin kızları tarafından da daima

sayılıp sevilmişler, adeta birer “büyükanne” muamelesi görmüşlerdir. Ayaşlı da Pertev Bey ailesinden bahsederken onları kalfalarla beraber daima altı kişi sayarak aristokrat sınıfında bu kadınlara nasıl yaklaşıldığını kanıtlar bir tutum sergilemiştir.

Her ikisi de ümmî olan bu yaşlı kadınlar, ev işleri, çocuk–hasta bakımı konusunda becerikli, ayrıca dinî bir eğitim almış ve ibadetlerini aksatmadan yerine getiren, ancak bunların dışında herhangi bir eğitimden geçmemiş kimselerdir.

Ayaşlı’nın ev içi eğitim konusunda dikkat çeken bir diğer kalfa tipi *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanının Mesned Kalfa’sıdır. Romanın başında Fazıl Paşa Yalısı, cariyeler ve kalfalarla dolu bir ev olarak betimlenirken bu kalfalardan sadece Mesned Kalfa’nın adı verilmiş, böylece onun diğerlerine göre daha üstün bir konumda ve Naile’ye daha yakın biri olduğu vurgulanmıştır. Yalıda zamanla Mesned Kalfa ile Şaban Ağa’dan başka çalışan kalmamış, ancak diğer kadınların evi ne zaman ve niçin terk ettiklerine değinilmemiştir.

Naile’nin sağ kolu gibi hareket eden Mesned Kalfa, yalı yandıktan ve aile bir mahalle evine taşındıktan sonra da onlarla yaşamaya devam etmiş ve evin bir büyüğü olarak saygı görmüştür. Mesned Kalfa’nın eğitimiyle ilgili romanda herhangi bir bilgi verilmemiştir. O da dinine bağlı, ibadetlerini aksatmayan bir roman kişisidir.

Boğaziçi çevresinin kızlarına aldırıldığı konak eğitiminin yazara göre en önemli iki eksiğinden biri, bu eğitimin genç kızları dışarıdaki sosyal yaşama hazırlamaması; diğeri de dinî yönden yoksun olmasıdır.

Geçmişte konak/yalı çevresinden çıkmayan İmparatorluk aristokrasisi, önce 1908’de iktidarın ve zenginliklerin el değiştirmesiyle sarsılmış, ardından Balkan Savaşları ve özellikle I. Dünya Savaşı ile yoksullaşmıştır.

Ayaşlı, yazdığı iki romanda da evin babasını olayların henüz başında saf dışı bırakmış ve kurguladığı ailelerde bir erkek çocuğa yer vermeyerek bir grup kadını iki dünya savaşı arasında Türkiye’nin geçirdiği savaş yılları ve siyasî karmaşa ortamıyla yüz yüze bırakmıştır. Yazar, adeta bu kadınların zor şartlar altında evin sınırları dışındaki yaşamla yüzleştiklerinde nasıl davranacaklarını görmek istemiştir:

Osmanlı’da mevcut cinsiyet düzenine göre kamu mekânı erkeklere ait olurken, özel mekân kadınlara bırakılmıştır. Erkeklerin ev dışı işlerle uğraşmalarına mukabil kadınlar, ev içi işlerle mükelleftir. Bu şekilde kadınlara ev, aile, çocuk ile ilgili işler;

erkeklerle ise siyasal, ekonomik, askeri işlerle ilgili sorumluluklar düşmektedir. Evin geçimini sağlamak için gereken maddi finansmanı erkek sağlarken, onun harcanması ve kullanılması işi kadına verilmiştir (Doğan, 2012: 17).

Bugüne dek hep erkeğin sorumluluk alanı olarak görülen kamu mekânı, erkeğin cephede olduğu savaş durumunda veya erkeğin yitirildiği ailelerde kadının mücadele vermek zorunda kaldığı, zorlu ve yabancı bir ortamdır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında ekonomik sıkıntılarla mahalle yaşamına uyum sağlamak zorunda kalan ailede, konak eğitiminden geçmiş Selmin ve Azize'nin bu yabancı ortama karışmakta çok zorluk çektikleri ve aile içindeki etkinliklerini yitirdikleri görülür. Hiçbir deneyime sahip olmadığı hâlde iş yaşamına atılmak zorunda kalan Selmin, patronunun metresi olmaktan kurtulamamıştır. En basit bir alışverişi dahi gerçekleştirebilmekten mahrum Azize ise ailesinin parçalanmasını engelleyememiştir.

Vaniköy'ünde Fazıl Paşa Yalısı romanının Cemile'si ise konak eğitimi ile sosyal yaşamdan soyutlanmasının sonucunda ilk evliliğinde hüsrana uğramıştır. Kuzeni Ali Fethi, Cemile ile nikâhını, Paris'te tutulduğu çiçekçi kız Jeanne için bozmuştur. Jeanne'dan ayrıldıktan yıllar sonra da “tekke kızı” Raziye'ye benzer duygularla bağlanan Ali Fethi için belli ki Cemile sönük bir kızdır.

Jeanne ve Raziye, Ali Fethi'nin gözünde “içe kapanık, romantik, solgun ve yorgun yalı kızı” (Ayaşlı, 1987: 9) Cemile'nin antitezi konumundadırlar. Her ikisi de hayat dolu betimlenen bu genç kızlar; Fransız romanlarıyla büyümüş, iyi bir konak eğitiminden geçmiş Cemile karşısında hem kişilik özellikleri hem de eğitimleriyle tam bir karşıtlık teşkil etmektedirler. Aydınlar arasında Tanzimat'tan beri süregelen eşlerini sıkmayacak, onlara yakın bir eğitime sahip, çocuklarını en iyi şekilde eğitecek, entelektüel eşler ve anneler yetiştirme arzusunun ürünü olan Cemile, Ali Fethi'nin gerçek isteklerine cevap verebilecek biri değildir:

Bu birbirlerine çok uzak iki kız, biri Paris'te çiçekçi, diğeri Merdivenköyü'nde çapa çapalayan, bostan belleyen Arnavut kızının birbirlerine çok benzer tarafları vardı. Her ikisi de çok genç, çok güzel, sıhhatli, zinde ve neşeli idiler. Ayrıca hiç entelektüel ve kültür tarafları yoktu. Her ikisi de tabiat ve toprak kızı idiler.

(...)

Güzel Arnavut kızı Raziye, yine kıbar ve zarif, kültürlü Cemile'yi ikinci plana atmıştı (Ayaşlı, 1987: 62-63).

Yalı kızı Cemile ile "tekke kızı" Raziye arasındaki fark, Ayaşlı'nın sık sık üzerinde durduğu bir konudur. Evliliğinden önce yalının dışıyla hemen hemen hiç ilişkisi olmayan Cemile, ancak eşinin peşinde Anadolu'yu dolaştıktan ve Ankara'ya yerleşip "Ankara bayanları" arasında kendisine bir yer edindikten sonra sosyal yaşama karışmış ve etkin bir kişiliğe sahip olmuştur.

Konak eğitiminin yanında yabancı okullara ve bir devlet okuluna da devam eden Berrin ise lise yıllarından itibaren evin bütün sorumluluğunu yüklenerek erkeklere ait görülen kamu mekânına çok hızlı bir şekilde uyum sağlamış ve burada kendisine saygın bir yer edinmeyi başarmıştır.

Ayaşlı'nın geleneksel hanımefendilerinin de iflastan sonra sosyal yaşamla karşılaşmaları sancılı olmuştur. Bunlardan *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının Nuhbe Hanımefendi'si, önce tüm malını kâhyası Resül'e kaptırmış, ardından yaşadığı evlat acısının da etkisiyle aklî dengesini yitirmiştir.

Diğer tüm çalışanlar gibi Osmanlı evinin bir parçası olarak görülen kâhya Resül, Pertev Bey ailesinin ekonomik gücünü yitirmesi karşısında tavır değiştirip küstahlaşmış ve yanında çalıştığı aileye karşı çıkmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında saygın bir Osmanlı ailesinin, kendi kâhyası karşısında düştüğü bu durum, Boğaziçi çevresi için sonun başlangıcını göstermektedir. Ayaşlı'nın "saray yağması" şeklinde tanımladığı zenginliklerin el değiştirmesi durumu, bir zamanlar Osmanlı evindeki konumu "kâhya, lala" olmaktan öteye geçemeyen taşralı/Anadolulu kimselerin eliyle bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır.

Oğluyla hemen hemen aynı günlerde Ada'daki köşkünü kaybeden Nuhbe Hanımefendi, bir yıl sonra da Cihangir'deki konağını kaybeder. Erkeklere ait kamu mekânından geleneksel bir tavırla uzak durmak isteyen ve işleri kardeşinden ve oğlundan sonra tanıdığı ve güvendiği tek erkek olan kâhyasına bırakan Nuhbe Hanımefendi, tüm servetini kaybederek iflas eden aristokratlar arasına katılır (Ayaşlı, 1976: 42).

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanının geleneksel kadını Naile, erkek çalışanlarının neredeyse tamamı savaş nedeniyle yalıdan ayrılınca başta büyük zorluk çeker:

Yalı sokağa çıkmayan, sokak nedir bilmeyen, alış-verişi beceremeyen kadınlarla dolu idi (Ayaşlı, 1987: 16).

Ancak zaman geçtikçe Naile, dışarıdaki yaşamla yüzleşmeyi ve erkeklere ait görülen kamu mekânında erkeksiz idare edebilmeyi öğrenir. Özellikle hasta torunu Nevnihal ve alkol sorunuyla boğuşan yeğeni Ali Fethi için karşı karşıya kaldığı farklı sosyal sınıflar ve ortamlar, Naile’ye önemli deneyimler kazandırır (Ayaşlı, 1987: 40).

Balkan Savaşları ile başlayan ve Türk milletinin en sancılı dönemini içine alan *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanı, İmparatorluk aristokrasisinin kızları için uygun ve yeterli gördüğü konak eğitiminin savaş şartlarında ve genç Cumhuriyet’te nasıl yetersiz kaldığını gözler önüne sermektedir. Ancak Ayaşlı, roman kişilerine kendisinin de bu sınıfa dâhil olmasından kaynaklanan bir sempati ile yaklaşır ve onların düştükleri kötü durumlar karşısında sadece kendi sınıfını ya da sınıfının eğitim anlayışı değil, toplumu, çoğu kez de Cumhuriyet’i suçlayıcı bir tavır takınır.

Ayaşlı’nın konak eğitiminde gördüğü bir diğer eksiklik, Batı kültürüyle yetiştirilen genç kızlara dinî bir eğitim verilmemesidir. Bebekliklerinde yabancı mürebbiyelerin ve dadıların eline teslim edilen Boğaziçi çevresinin kadınları, bu yabancı kimselerin dinî etkisi altında kalırken kendi dinlerinden uzakta yetişirler. Bu konu, “Mürebbiyeler” başlığı altında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Ayaşlı’nın geleneksel kadınlarının dinlerine diğer kadınlara göre daha bağlı kimseler oldukları dikkati çeker. Bu kimseler, iyi bir dinî eğitimden geçmiş, ibadetlerini eksiksiz yerine getiren, tasavvufu ilgilenen, hatta bazıları bir tarikata ve tekkeye bağlı olan kadınlardır. Bu kadınlar ayrıca aynı çevreyi paylaştıkları diğer kimseleri sık sık dinî konularda bilgilendirip desteklerler. Bu kadınların dinî eğitim ve eğilimlerine ileride “Dinî Eğitim” başlığı altında değinilecektir.

Sonuç olarak, Münevver Ayaşlı’nın, bizzat içlerinden biri olduğu Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınların konak içinde geçen eğitimine romanlarında ayrıntılarıyla yer verdiği dikkati çeker. Ayaşlı, çevresinde bizzat tanık olduğu, hatta yaşadığı güçlükleri, iktidar ve zenginlik sahibi seçkin bir zümrenin savaş şartları ve genç Cumhuriyet karşısında yoksullaşmasını, gözden düşmesini ve parçalanmasını romanlarındaki kadın kişiler aracılığıyla yansıtmak istemiştir.

Ayaşlı'nın her iki romanında da konak/yalı çevresinde yetişip eğitimi baştan sona burada alan kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınların yabancı mürebbiye ve dadılar eşliğinde birden fazla yabancı dil öğrendikleri, yine yabancı hocalar eşliğinde de Batı müziği ve piyano eğitimi aldıkları görülür. Yeteneklerine göre resim eğitimi alan veya piyano eğitimi üzerine daha ciddi eğilen kadınlar bulunmaktadır.

Yalnızca konak eğitiminden yararlanan kadınlarının, aldıkları Batı kültürüne rağmen millî kimliklerini korudukları görülür.

Bu kadınlar, bulundukları farklı ortamlarda kendi sınıflarının temsilcisi konumunda olup bunun bilincinde hareketler sergilerler. Yazar, İstanbul-taşra (Ankara) ve Boğaziçi-kenar mahalle karşılaştırması yapabilmesine zemin hazırlayan durumlar yaratarak bu kadınların sahip oldukları Osmanlı terbiyesini vurgular.

Konak eğitiminin yazarca vurgulanan iki eksikliği, kadınları hızla değişmekte olan sosyal yaşama hazırlamaması ve dinî yönden eksikliklerle dolu olmasıdır. Konak eğitiminden geçen kadınlar, sonradan dâhil oldukları yeni çevrelerine ve iş yaşamına kolay kolay uyum sağlayamamış ve bu durumun çeşitli zorluklarını çekmişlerdir. Genç yaşta dul ve yetim kalan kadınların ağırlıkta olduğu Ayaşlı romanlarında, erkeklere ait görülen kamu mekânına kişilik özellikleri ve aldıkları eğitim gereği daha çabuk uyum sağlayabilen kadınlar olduğu gibi, karşılaştıkları zorlu şartlara hiç ayak uyduramayıp trajik bir şekilde roman sahnesinden çekilen kadınlar da bulunmaktadır.

Sadece konak eğitimi alan kadınların bazılarının meslekî bir eğitimden geçmedikleri hâlde konak eğitiminin bir parçası olarak aldıkları yabancı dil ve resim eğitimlerinden para kazanmak için yararlandıkları görülür. Kendilerine birer geçim kapısı açan bu durum, konak eğitiminin ne kadar kapsamlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

3. 2. 1. 1. 1. Mürebbiyeler

Tanzimat Fermanı ve dönemin aydınları üzerindeki Fransız etkisi, öncelikle Fransız kültürüne ve Fransızcaya olan ilgiyi arttırmış, yurt dışına gönderilen ilk öğrenciler Fransa'ya gönderilmiştir. Erkek öğrenciler için yurt dışında okuma seçeneği söz konusu iken kız öğrencilerin böyle bir seçenekten mahrum olması, kızlarını çağın gerektirdiği Batılı bir eğitimden geçirmek isteyen seçkin aileleri farklı çareler aramaya sevk eder. Bulunan çare, Fransız kültürünü ve Fransızca'yı “eve” getirmektir. Böylece İstanbul aristokrasisinin kalabalık çalışan kadrosuna sahip konak ve yalılarına Tanzimat'tan itibaren yabancı mürebbiyeler de dâhil olurlar.

Deneyimli oldukları düşünülerek daha çok yaşı ilerlemiş kadınlardan tercih edilen Fransız mürebbiyelerin yanı sıra ailenin eğilimli olduğu kültüre göre İngiliz ve özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında Alman mürebbiyeler de konaklara kabul edilir. Zamanla Osmanlı evlerinde görülen “matmazel, schwester, fraulein” gibi hanımların yanına bazı ailelerde Rum dadılar da eklenir.

Mürebbiyelerin konak eğitiminin yapı taşı olması, kız öğrencilerinin yabancı dil eğitiminde kilit isim olmalarından kaynaklanmaktadır. Kız öğrenciler, çoğu kez mürebbiyelerinin diliyle ana dillerini beraber öğrenirler.

Konak/yalı çevresinin kadınları için Batılı yaşam tarzıyla ilk karşılaşma mürebbiyeler aracılığıyla sağlanır. Eğitim veya iş nedeniyle ya da tamamen keyfi nedenlerle Avrupa'ya yaptığı seyahatlerde Batı'yı yakından tanıma fırsatı bulan, Avrupa'ya gitmeden de Şişli-Beyoğlu çevresinde alafranga bir yaşamın tadına varan Müslüman-Türk erkeğinin aksine, Batı'yı evinin sınırları içerisinde öğrenmek ve özümsemek zorunda olan kadın için mürebbiye, her şeyiyle gerçek bir rol modelidir. Ahmet Rasim, bu rol-model mürebbiyeleri şu satırlarla betimler:

(...) Çocuk, küçük yaşta zekâsını doğal olarak, öncelikle taklide sarf ettiği için mürebbiyeyi taklit ederdi. Mürebbiyeler, Fransızca, İngilizce, Almanca konuşur, yazar; bu nedenle çocuklara küçüklüğünden itibaren yabancı lisan öğretirdi. Bu kadınlar vasıtasıyla çocuklar, ecnebî ahlâkına ait hikmetli cümleleri, ecnebî ahlâkını, terbiyesini, edebini öğrenirdi. İstanbullular çocuklarını böyle bir terbiyenin eline teslim ederdi (Hamarat, 2010: 27).

Müslüman–Türk kız öğrencilerin yabancı okullara katılımının 1890’ların ortalarında gerçekleştiği düşünüldüğünde, mürebbiyelerin Batılı konak eğitiminde ne kadar önemli bir yere sahip olduğu daha da anlaşılır.

Başlangıçta yeteri kadar yaygınlaşmayan ve aristokrat ailelerin de fazla ilgi göstermediği rüştiye ve idadîlerin yerini tutması ve kız öğrencinin eğitime evde devam etmesi açısından yararlı görülen mürebbiyelik kurumu, zamanla bu kadınların bilerek ya da bilmeyerek, çok küçük yaşta teslim aldıkları kızlar üzerinde bir çeşit “kültür emperyalizmi” uygulamalarının anlaşılmasıyla şüpheleri üzerine çeker.

Üstelik, sadece Fransızca (veya herhangi bir Avrupa dili) biliyor olmanın İstanbul’da ve İmparatorluğun diğer büyük şehirlerinde iyi bir maaş, kalacak yer ve halk arasında saygınlık kazandırdığının Avrupa’da duyulmasıyla eğitimci kimliğinden uzak, niteliksiz kimselerin ülkeye akın etmesi de zamanla mürebbiyelik kurumuyla ilgili kafalarda soru işaretleri yaratır.

Kılık–kıyafeti, dili, dini, alışkanlıklarıyla konak/yalı yaşamının içinde küçük bir “sefaret” işlevi gören mürebbiyeler, öncelikle geleneksel yapıyı korumak isteyen ve Batı’ya temkinli yaklaşan çevrelerin, sonra da yazarların eleştirilerine maruz kalırlar. Bu eleştirilerden biri yine Ahmet Rasim’e aittir:

Bir zamanlar İstanbul evlerinde görülmeye başlayan mürebbiyelerin yüzde doksan dokuzu ne idiği belirsiz kişilerdi. İnsanlar bu kadınların edalarından, salınarak yürümelerinden, tuvaletlerinden, haftada bir kere evden kaybolmalarından, arada sırada odalarında okudukları mektupların zarflarının şekil ve resminden, sofadaki çığlıklarından nasıl bir kadınla karşı karşıya olduklarını anlayabiliyorlardı. İstanbullular bunlara mürebbiye değil “terbiye düşkünü” unvanının daha çok yakıştığını düşünürdü (Hamarat, 2010: 27).

Ahmet Rasim, İstanbul hanımefendilerinin kızları için getirtilen mürebbiyeleri kendilerine bir sohbet ve yol arkadaşı olarak seçmelerine de karşı çıkar. Ona göre “soyu sopu belli olmayan, terbiyesi bozuk, mazisi kapalı bu matmazeller ve madamlar, toplumsal ahlâkı bozdukları gibi, temiz kadınlara da kötü gözle bakılmasına sebep” olurlar (Hamarat, 2010: 27).

Mürebbiyeleri “terbiye düşkünü” olmakla suçlayan Ahmet Rasim’i destekleyen benzer bir tavır, Cemil Meriç’in 1981 tarihli *Bir Facianın Hikâyesi* adlı eserinde de görülür. Mürebbiyeleri bilgisi kıt ve öğretme kabiliyetinden yoksun

kimseler olarak gören Meriç'e göre, özellikle II. Abdülhamit Dönemi bir "mürebbiyeler saltanatı"dır. Çoğunlukla Fransız ve Fransızca konuşan İsviçrelilerin mürebbiye olarak tercih edildiğini belirten Meriç, "ayda 600 (veya daha fazla) frank geliri olan" her memurun, bu paranın bir kısmını mutlaka mürebbiyelere ayırdığını belirtir. Çocukları için bir mürebbiye tutmayı başlıca görevleri sayan varlıklı ebeveynleri eleştiren Meriç, bu mürebbiyelerin öğrettikleri Fransızca'yı da yeterli bulmaz (Meriç, 1981: 61).

Ahmet Rasim ve Cemil Meriç'in konu hakkındaki düşüncelerini paylaşan yazarlar, eleştirilerini edebî eserlerde farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Refik Halit Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında eve rahatlıkla girip çıkabilen mürebbiye ve benzeri yabancı özel öğretmenlerin, evin kızlarını ahlâkî açıdan olumsuz etkileyebildiklerini gösterir. Romanda Fikri Paşa'nın kızı Şadiye, sevgilisi Recai Bey ile yabancı piyano hocası bir "madam" aracılığıyla tanışmıştır:

(...) Ah o Madam Tirello! Tevekkeli bir zamanlar piyano dersleri sıklaşmıştı. Baş başa verip içeride hep bunlar konuşuluyormuş; ilk haber Madam vasıtasıyla gelmiş, daha doğrusu ilk haberi Madam götürmüş, zira teşebbüs bizim küçük Hanımefendi'den başlamıştı. Madam Tirello -daima siyah elbiseler giyer, tıknaz, gösterişli, dalkavuk bir İtalyan melezi- aynı zamanda Recai Bey'in hemşiresine de ders verirdi; fakat iki aile birbirleriyle görüşmezlerdi, hatta uzaktan bile tanışmazlardı. Piyano hocasının orada bizden, bize de onlardan bahsetmesiyle iki tarafta da bir merak hâsıl olmuş, bir gün kararlaştırılarak iki genç hanım Madam'ın Ayazpaşa'daki evinde buluşup görüşmüştü. İş buralarda iken araya Recai Bey'in meselesi karışmış, hatta benim haberim olmadan münasebet bir hayli ilerlemişti (Karay, 2005: 79).

Hüseyin Rahmi Gürpınar da *Mürebbiye*'de aslında bir hayat kadını olan, ancak kaderin garip bir cilvesi ile Dehri Efendi ailesinin evine bir mürebbiye olarak giren Matmazel Anjel ile Dehri Efendi, oğlu, damadı ve kardeşi arasında geçen karmaşık aşk ilişkisini konu edinir. Ahlâksız bir kadın, bir "fıy publik" olan Anjel, "has bahçenin baldıranı" iken "mezbelenin gül fidanı olur" (Gürpınar, 2004: 28-29) ve aile içerisinde büyük bir karmaşaya yol açar.

Mürebbiyelere kuşkuyla yaklaştığını hissettiren Gürpınar, romanı için kaleme aldığı 1 Aralık 1897 tarihli önsözde mürebbiyelere "kadınlıkları yüzünden saygı, çocukların terbiyecileri olmaları yüzünden de şükran" borçlu olduğunu ve Anjel'in

öyküsünü anlatırken iffetli mürebbiyeleri kastetmediğini dile getirmeyi de ihmal etmez (Gürpınar, 2004: 23).

Edebî eserlerden de rahatlıkla takip edileceği üzere, küçük yaşta mürebbiyenin eline teslim edilen çocuklar, mürebbiyenin ana dilini ve bildiği diğer dilleri, bu dillerde okuma-yazmayı, bu dillerin edebiyatlarını, okuma zevkini, ilk piyano bilgilerini, Avrupa kaynaklı âdâb-ı muaşeret kurallarını, hatta giyim tarzını öğrenirler ve içselleştirirler. Üstelik sadece dersleri değil, ders dışı vakitleri de mürebbiyeleriyle birlikte geçirir, sokağa mutlaka mürebbiyelerinin eşliğinde çıkarlar.

Ebeveynlerin müdahalesinin olmadığı ya da geciktiği durumlarda kendi kültürlerine, geleneklerine, dinlerine, hatta aynı çatı altını paylaştıkları büyüklerine yabancılaşan bir nesil ortaya çıkar. Mürebbiyeleriyle ailelerinden daha fazla vakit geçiren bu çocuklar, “benlik saygısı düşük, kendinden önceki nesille köprüleri koparmış, değerleri anlamsız sayan” (Aydın, 2015: 17) yozlaşmış bir nesildir. *Kiralık Konak*’ta Lehli mürebbiyesinin etkisinde kalıp Avrupa özlemiyle yanıp tutuşan ve onun telkin ettiği ahlâksız yaşam tarzı için dedesi Naim Efendi’nin temsil ettiği tüm değerlere arkasını dönen Seniha, bu neslin tipik bir örneğidir.

Mürebbiyelerin öğrencileri üzerindeki zararları, Halide Edip tarafından da eleştirilir. *Sinekli Bakkal*’da Rabia’nın mevlit okumak için gittiği Mabeynci Satvet Bey’in gelini Behire’nin kızları, bir kültür bunalımı içinde gösterilirler. Daha bilinçli bir şekilde yetiştirilmiş Behire, “mürebbiyelerle büyütülen kibar kızlara, aynı zamanda kendi harsları, kendi klasikleri de öğretilen bir devrin mahsulü” (Adıvar, 2004: 267) olmasına rağmen eşinin ve mürebbiyelerinin etkisiyle kızları, yerli ve millî hiçbir şeyi beğenmeyen kimselere dönüşmüşlerdir:

(...) Kocasını tahsilini Avrupa’da yapmış bir mühendisti. Biraz da Avrupa’dan gelen her fikri gökten inme naslar diye telakkiye meyyaldi. Hatta Behire’nin yeni yetişen kızlarını da Türkçe okutmaya lüzum görmemiş, Fransız mürebbiyelerin elinde yetiştirmişti.

İyi kızlardı. Fakat onlar da babaları gibi yerli olan her şeye dudak büküyorlar, anneleri alaturka bir şarkı söylese kulaklarını tıkayıp gülererek kaçıyorlardı (Adıvar, 2004: 267).

Rabia karşısında kendi kızlarını “biraz sun’i, biraz mukallit” bulan Behire, Rabia’yı alaturka müzikle ilgilendiği için çok sempatik bulur (Adıvar, 2004: 268).

Aşk-ı Memnû'nun anaç ve disiplinli Matmazel de Courton'u ve *Felâhî Bey*'le *Râkım Efendi*'nin iyi niyetli Jozefino'su dışarıda tutulmak kaydıyla dönemi anlatan romanlarda mürebbiyeler, çocuklara etkileri açısından çoğu kez olumsuz izlenimlerle aktarılmışlardır.

Romanlarda ısrarla dile getirilen bu olumsuz durum, çoğunlukla kalabalık konak/yalıların haremlik-selamlık düzeniyle yarattığı aile bireyleri arasındaki uzaklıktan kaynaklanmaktadır. Anne ve babanın dadı, kalfa ve Tanzimat'tan itibaren mürebbiyeyle çevrelenen çocuklardan kendilerini soyutlaması, konak eğitiminin de en büyük sorununu oluşturur. Özellikle mürebbiyelerin öğrencisiyle çoğu kez aynı odada ya da yakınında bir odada kalması, çocuğun aileden ve bir önceki neslin geleneksel değerlerinden koparılması anlamına gelmektedir.

Bu eğitim tarzı, asimile olmuş ve yanlış Batılılaşmış olumsuz kadın tipi yerine, arzulanan Batılı ve entelektüel kadın tipini ortaya çıkarsa bile ne yazık ki bu kadın tipi de öncelikle kendi ailesiyle, sonra da diğer toplumsal sınıflarla iletişim kuramayan, yalnız bir kadındır (Işın, (51) 1988: 23-24). Henüz meslek kadını olmasına izin verilmeyen entelektüel kadın da kendi kültürüne yabancılaşma tehlikesiyle yüz yüzedir.

Tanzimat'ın ilk heyecanı sona erip de mürebbiyelerin tamamının sanıldığı gibi saygın kimseler olmadıkları anlaşıncaya halkın artık misyonerlik ve casusluk şüphesiyle yaklaştığı bu kurum, sonunda I. Dünya Savaşı yıllarında denetim altına alınır (Aydın, 2015: 66-67). Ancak bu tehlikenin farkına varılıncaya dek ailelerin kendi istekleri ve hatta zorlamalarıyla gerçekleşen kültürlenme süreci, kalitesiz ve hiçbir pedagojik eğitimi olmayan mürebbiyelerin elinde ne yazık ki bir asimilasyon sürecine evrilmiştir.

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında mürebbiyeler, yabancı dadılar ve yabancı, özel müzik hocaları önemli bir yer tutarlar. Konak eğitiminin en önemli parçası olan yabancı mürebbiye ve dadılar, aileyle birlikte köşkte kalırlar ve aile bireyleri tarafından aileden kabul edilirler. Bu mürebbiyelerin öğrencileri olan genç kızları müzik dersleri için ev dışına çıkardıkları görülür. Okula giden öğrencilerin de yine mürebbiyeleri eşliğinde okullarına gidip gelmeleri dikkati

çeker. Bu mürebbiyelerin çeşitli nedenlerle (savaş, ekonomik sıkıntı-köşkün dağıtılması) aileden ayrılması, konak eğitiminin de sonunu simgeler.

Ayaşlı, kurmaca mürebbiye ve dadılarının arka planlarını vermemiş; eğitimleri ve geçmişleriyle ilgili herhangi bir bilgi paylaşmamıştır. Ancak aile bireyleri tarafından büyük saygı gören ve eğitimlerinden sorumlu oldukları çocukları çok seven bu kimselerin, dönemin diğer romanlarında görüldüğü gibi kalitesiz ve kötü niyetli kimseler olmadıkları açıktır. Ayaşlı'nın romanlarında mürebbiyelere yöneltilen bazı eleştiriler olsa dahi, kötü mürebbiye tipi bulunmamaktadır.

Ayaşlı, yabancı dil eğitimi için mürebbiyelerin varlığını yararlı görmekle beraber, ev içinde yarattıkları kültür emperyalizmine karşı olumsuz bir yaklaşım sergilemiştir. Beyrut'ta iken kendisi için tutulan Alman mürebbiye, odasında rahatça ibadet edemeyeceğini düşünerek evden uzaklaştıran Ayaşlı'nın, annesinin bu konudaki ısrarıyla ilgili düşünceleri, yazarın mürebbiyeliğe bakışını da ortaya koyar:

Annem tutturmuştu, mürebbiye, mürebbiye de mürebbiye, ağabeyime üç yaşında iken mürebbiye tutmuşlar, ağabeyim, Türkçe ile Fransızca'yı beraber öğrenmiş. Bizim Fransız mürebbiyenin kızkardeşi Anette de teyzemin çocuklarının mürebbiyesi idi. Annem mürebbiyesiz büyüyen beni noksan, kendilerini de suçlu görüyorlardı ve bunu telafi etmek istiyorlardı. Ben ise hiç mi hiç istemiyordum, yaşıam 10-11 olmuş, mektebe gidiyorum, güzel Almanca konuşuyorum, mürebbiye ne manasız bir şeydi.

Beraber, aynı odada yatacaktık, bu benim için tahammül edilmez bir hal idi, ben geceleri namaz kılıyor, Kur'an okuyordum, Alman kızı manalı manasız sualler soracaktı (Ayaşlı, 1991: 56-57).

Henüz üç yaşındaki oğlunu yabancı bir mürebbiyenin eline teslim etmiş olmakta bir sakınca görmeyen Hayriye Şerife Hanım'ın kızına bir mürebbiye tutamadığı için kendisini suçlu görmesi, dönemin Osmanlı kalburüstü ailelerinin eğitim anlayışını ve mürebbiyelere verilen önemi göstermektedir.

Ayaşlı, anılarında eve gelen bu yabancı kadınlarla evlenen Türk erkeklerine karşı da olumsuz bir tavır içerisinde olduğunu hissettirir:

(...) Haydar Paşa bu İngiliz hanımı nasıl beğenmişti, hayret hayret, o kadar da hayret etmemeli, İngiliz kadınları ile evlenmişlerdir. Evdeki mürebbiye ile evlenmek ise, bu bir İstanbul âdetidir, pek çok paşalar, beyler, beyefendiler çocukları için tuttukları ve eve getirdikleri mürebbiyeler ile evlenmişlerdir (Ayaşlı, 1991: 116).

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Hristiyan mürebbiye ve dadıların küçük yaşta teslim aldıkları çocukları, kendi dinlerine sempati duyacak şekilde yetiştirmeleri, dolayısıyla Müslüman–Türk evi içerisinde misyonerce davranışlar sergilemeleri eleştirilen durumların başında gelir. Selmin ve Berrin'in Fransız mürebbiyesi Matmazel Durand bir Katolik, Nermin'in Rum dadısı Katina ise bir Ortodoks'tur. Anneleri Azize ise Bezmiyar Kalfa'nın uyarılarına karşın kızlarının dinî eğitimini ihmal etmektedir:

-“Ayol, çocuklar artık büyüdüler. Selmin Hanım büyüdü, Berrin Hanım da büyüyor, vallahi bunlar ne abdest almasını, ne gusletmesini, hatta ne de namaz kılmasını bilmiyorlar.” derdi.

Azize Hanımefendi de kahkahayı atar:

-“Aman, dadıcığım, merak etme, zamanı gelince öğrenirler.” derdi (Ayaşlı, 1976: 10).

Durumun vehametinin farkında olmayan Azize Hanım ve Pertev Bey, kızlarının dinî eğitimini ötelemenin zararlarını kısa bir süre içinde görürler. Halet'in şahadetinden sonra bunalıma giren ve İstanbul'dan ayrılmak isteyen Selmin'in, Avusturyalı arkadaşı Rollhaousen'in evlilik teklifini kabul etmesi, ebeveynleri tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanır:

Akşam Pertev Bey, eve oldukça sinirli geldi ve hemen karısını aldı, odalarına çıktılar, saatlerce alçak sesle konuştular. Bu mes'eleye Azize Hanım da hayretler içinde kalmıştı. Hele Selmin'in “Evet” demesine, bütün bütün Viyana'ya gitmek istemesine, ailesini ve memleketini terketme arzusuna çok şaşmış ve için için gücenmişti. Azize Hanım da kocasının kararını tasvip etti, zira nasıl olurdu? Bir Türk kızı, kim olursa olsun, ister prens veya ister kral olsun, bir ecnebi ile evlenebilir miydi? (Ayaşlı, 1976: 49).

Bunalımda dahi olsa Müslüman–Türk kızı Selmin'in bir yabancı ile evlenemeyeceği gerçeğini göz ardı etmiş olmasını yazar, genç kızın yetiştiği ortama ve mürebbiyesinin misyonerliğine bağlar.

Berrin de aynı misyonerliğin kurbanıdır ve Matmazel Durand'ın evden ayrılışından yıllar sonra annesine, çocukluğunda Matmazel Durand'ın etkisinde kalıp Hristiyan olmayı düşündüğünü itiraf eder:

-“Anne” dedi, “biliyor musunuz? Matmazel Durand gideli ben hiç dua etmiyorum. Onunla beraber dua ederdim, onun inandıklarına ben de inanır, onun sevdiklerini ben de severdim. Anne, Matmazel Durand kalsa idi, ben Katolik

olacaktım, rahibe olacaktım, kararımı vermiştim, sonra harp patladı, o gitti, ben yalnız kaldım. Olmadı, olmadı işte... ”

Azize Hanım'ın gözleri karanlıkta fal taşı gibi açılmış, yerinden fırlamıştı.

-“Ne söylüyorsun Berrin, ne söylüyorsun?” diyebildi (Ayaşlı, 1976: 188).

Bebek odasında bir Meryem Ana kandili yanan, Hz. İsa ve Hz. Meryem tasvirleri ve istavroz bulunan Nermin de yazara göre aynı ihmalkârlığın pençesindedir. Yazar, Azize'nin çocuklarının odasında İslam değil, Katolik ve Ortodoks havası olduğunu dile getirerek faturayı anneye çıkarır (Ayaşlı, 1976: 49-50). Tüm bu olumsuzluklar karşısında Ayaşlı'ya göre hata, dinlerini gereklerince yaşayan Matmazel ya da Katina'nın değil, kızlarını onlara teslim eden Azize'nindir:

İşte İstanbul kibarlarının ecnebi mürebbiye, dadı ve ecnebi mekteplerde okuyan çocuklarının yetişme ve büyüme atmosferi... Bu, Allah'ın bu çocuklara, bu masum çocuklara bir imtihanı mıydı? Herhalde pek güç bir imtihan. Zira bu hava-yı nesimide tam Müslüman kalabilmek ve tam Müslüman yetişebilmek pek, pek güç bir iş idi (Ayaşlı, 1976: 49-50).

Yabancı dil bilmeyi çok önemseyen ve Ankara'nın yeni Türkleri karşısında bunu bir üstünlük olan gören Ayaşlı'nın mürebbiyelere dinî açıdan çekinceyle yaklaştığı, ancak yabancı dil eğitimi için onların varlığını yine de gerekli gördüğü anlaşılmaktadır. Yabancı mürebbiyelerin eve getirdiği Batılı havadan rahatsız olmayan Ayaşlı, sadece onların misyonerce davranışlardan çekinir. Mürebbiyeler tarafından yetiştirilen çocukları bu misyonerlikten ve yabancılaşmadan korumak, onları dinlerine ve geleneklerine bağlı birer Müslüman-Türk olarak yetiştirmekse ebeveynlerin en önemli görevidir. Ayaşlı, çocukların yetiştirilmesindeki asıl yükün mürebbiyelerin değil, ebeveynlerin omuzlarında olması gerektiğine inanır.

3. 2. 1. 2. Konak Dışında Ev İçi Eğitim

Ayaşlı'nın romanlarında konak dışında; taşrada, tekkede ya da İstanbul'un kenar mahallelerinde yetişip herhangi bir eğitim kurumuna devam etmemiş kadın kişiler de söz konusudur. Çoğu maddî imkânsızlıklar nedeniyle düzenli bir eğitim almamış olan bu kadınların eğitimi; daha çok ev işleri, çocuk bakımı, bağ-bahçe işleri ve dinî eğitim üzerine yoğunlaşmıştır.

Bu kadınların, eğitimsizliklerine rağmen zorlu yaşam şartları karşısında direnen, çeşitli işlerde çalışarak ailelerinin geçimini sağlamaya çalışan kadınlar oldukları dikkati çeker. Özellikle dul annelerin, kendileri okuyamadıkları için çocuklarının eğitime çok önem verdikleri ve onların iyi bir eğitim almasını sağlamak için çok çalıştıkları görülür.

Bu kadınlar, formal eğitim eksikliğinin yanı sıra, daha aşağı sosyal sınıflardan gelmeleri nedeniyle görgüsüz ve bayağı hareketler içerisinde görülebilirler. Taşra kadınlarının bu hâlleri, konak eğitiminden geçmiş Boğaziçi kadınlarıyla karşıtlık oluşturmaları için yazar tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

Yazarın iki romanında ve bir öyküsünde görülen bu kadınlar, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Sıdika, Safiye ve Huriye; *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında Raziye ile Fatma ve “Erken Sönen Işıklar” öyküsündeki Zehra ile Zeyneb'tir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Muammer'in annesi, Zonguldaklı Sıdika, bu kadınlar içinde üzerinde en çok durulan kadındır. Muammer-Nermin çiftinin modern evine yakışmayan bir görünüm sergileyen Sıdika; misafirler karşısında nasıl davranacağını, konuşacağını bilmeyen, görgüsüz bir kadındır. Öyle ki Azize, dünürü olan bu kadını yüz yıl önce yaşamış kendi büyükannesinden daha geri bulur (Ayaşlı, 1976: 171).

Sıdika, bütün görgüsüzlüğüne rağmen fedakâr bir annedir, oğlu Muammer'i tek başına büyütmüş ve okutmuştur. Son derece saygılı bir kadındır; Azize ve Selmin'e “büyük hanım, hanımefendi” diye hitap eder. Ayrıca dinine ve ibadetlerine son derece bağlı ve bu konuda Azize, Berrin ve Nermin'i yönlendiren bir tavır

içerisindedir. Yazar, sosyal ilişkilerde aşağıladığı bu kadını, dinî ve manevî yönü söz konusu olduğunda yücelten bir tavır sergiler.

Sıdika'nın ailesi üzerinde büyük bir etkiye sahip bir kadın olduğu vurgulanır. Torun Selmin, Sıdika'nın Azize ile beraber Ergüç ailesini bir arada tuttuğunu düşünür (Ayaşlı, 1976: 321). Gerçekten de her ikisinin de vefatından kısa süre sonra çift boşanır ve aile dağılır.

Muammer'in metresi Ayten'in annesi Safiye de okumamış, üstelik bir çocukla erkenden dul kalmış bir kadındır. Kendisi okuyamadığı için kızının okumasını çok isteyen Safiye, bu emeline ulaşmak için kapı kapı dolaşıp biraz yardım alabilmek uğruna her türlü hakarete göğüs gerer:

Ağzına vird ettiği "Ben okumadım, cahil kaldım, ondan bu kadar sıkıntı çekiyorum, Ayten'im okutacağım, adam edeceğim," diyordu. Benim gibi sürüm sürüm sürünmesin. Bu gayesi için, başını vurmamak yer kalmıyordu (Ayaşlı, 1976: 290).

Safiye'nin, yoksulluğunu eğitimsiz oluşuna bağlamış olması, taşrada dahi eğitimin kadın için önemini anlaşılmış olması adına çok önemlidir. Bir meslek sahibi olmayan ve odacılıktan tuvalet temizlemeye kadar her türlü işe razı olan Safiye, bir kadın için kurtuluş yolunun eğitimden geçtiğinin farkındadır. Yazarın mesajı da bu doğrultudadır.

Kızını liseye kadar okutan Safiye, vekâlete sekreter olarak giren Ayten'in kendisinden çok büyük Muammer'in metresi olmasını engelleyemez. Safiye, aynı zamanda dindar ve Allah'tan korkan bir kadın olarak gösterilir.

Muammer'in diğer metresi kenar mahalleli Perizat'ın annesi Huriye de dul bir annedir. Üç çocuğunu büyük güçlüklerle büyüten Huriye, kocasından kalan emekli maaşıyla kıt kanaat geçinir. Kızını ortaokuldan, oğullarını da ilkokuldan sonra okutamayan Huriye, evden kaçıp sefih bir yaşama atılan Perizat'ın bu davranışını eğitimsizliğine bağlar (Ayaşlı, 1976: 308). Huriye, her şeye rağmen kızını affetmiş ve tekrar eve kabul etmiştir.

Ümmî bir kadın olan Huriye, imam nikâhının resmî bir geçerliliği olmadığından haberdar değildir (Ayaşlı, 1976: 309). Huriye, ahlâkî değerleri olan ama çocukları için fırsatçılıktan da kaçınmayan bir kadın olarak kendisini gösterir.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanının Fatma Hanım'ı, Cemile-Abdülhalik çiftinin Kavaklıdere'deki evlerinin çalışanıdır. Yemek yapmak ve sofrakurmaktan başka bir işlevi olmayan bu kadın, Cemile'nin yokluğunda Abdülhalik'e göz kulak olur. Kendisi de taşralı olan Abdülhalik, çoğu kez eşindense Fatma Hanım'la dertleşir. Yaşlı kadın, Cemile'ye karşı hürmetkâr bir tavır sergiler, bazende yaşının gereği olarak Cemile'ye kibarca uyarılarda bulunur. Köylü bir kadın olan Fatma Hanım, yalıda büyümüş Nevnihal tarafından garipsenir:

Bağda, bahçede Mesned Kalfa ile seke seke yürüyor, üzümeleri gördükçe sevinçten çığlıklar atıyor, fakat Fatma Hanım yanlarına gelince, kaçıyor. Fatma Hanım da: "Bu kız yaban yaban" diyor. Hanımefendi, Cemile Hanım, Mesned Kalfa, her üçü de yine mahcup, Fatma Hanım'ın gönlünü almak istiyorlardı: "Vallahi Fatma Hanımcığım, çocuk yalıda kimseyi görmez, yabancidan hep kaçır, yalnız sizden değil. Birkaç güne kadar size de alışır" diyorlarsa da Fatma Hanım'ın canı sıkılmış, somurtmuş: Kız yaban yaban bu kız" diyor (Ayaşlı, 1987: 67).

Abdülhalik'in ölümünden sonra Fatma Hanım, Cemile'nin kendisine ödediği yüklü miktarda para ile memleketine döner.

Aynı romanda tekke kızı Raziye, tekke ortamında büyümüş, sosyal becerileri göze çarpan, ev işi ve temizlik konusunda da çok titiz ve becerikli olan bir kadındır. Tekkedeki kadınlar tarafından yetiştirilen öksüz Raziye, bahçe işine de meraklıdır. Romanda okuyuculara takdiminde, tekkede toprak çapalarken betimlenen genç kadın, yalıda kendisi için ayrılan arka bahçede sebze yetiştirir. Ailenin yangından sonra taşındığı mahalle evinin küçük bahçesini de aynı şekilde ekip biçer.

Yazarın "toprak kızı" olarak tanımladığı Raziye, sınırlı bir çevrede yetişmiştir. Yalı yaşamında çok iğreti durmamakla birlikte kendince bazı düzenlemelere gitmiş, bu yüzden sık sık Mesned Kalfa ile çatışmıştır. Kendi kızı Zeynep dışında Nevnihal ve Yıldız'ın da velisi olan ve ailesindeki bu genç kızların eğitimini destekleyen, evin çalışanlarını da çekip çeviren Raziye, münzevî bir yaşam süren Naile ile Ali Fethi'nin dışarıdaki sosyal yaşamla tek bağı hâline gelir.

Raziye, dindar bir kadındır, ibadetlerini düzenli olarak ifa eder. Ancak o, dinî yönünden çok, sosyal yaşamdaki etkin davranışları ve becerisi ile ön plana çıkarılmış bir roman kişisi olmuştur.

Görüldüğü üzere Ayaşlı'nın eserlerinde konak dışında ev içi eğitim almış kadınların büyük bir çoğunluğu dul annelerdir. Çocuklarını yetiştirmek ve evlerini geçindirmek için çalışmak zorunda olmaları, onları erkeklere ait olarak görülen kamu mekânında becerikli ve etkin kılmıştır. Bu kadınlar içerisinde Raziye gibi dul olmayıp çeşitli nedenlerden sosyal yaşama çok çabuk uyum sağlayan kadınlar da bulunmaktadır. Ayaşlı, sosyal yaşamdaki bu becerileri dolayısıyla bu kadınları konak eğitiminden geçmiş Boğaziçi kadınlarından üstün bulur. Yazarın bu konudaki tek istisnası “Erken Sönen Işıklar” öyküsündeki kadın kişilerdir.

Öyküde Ömer'in kız kardeşi Zehra ve sözlüsü Zeyneb, sadece dinî eğitimden geçmiş, Kur'an yazısından başka bir yazı bilmeyen ve mektup göndermek gibi basit bir iş için bile Ömer'in yardımına ihtiyaç duyan kızlardır. Kızların eğitimsizlikleri ve özellikle Zeyneb'in, aralarındaki söze rağmen Ömer'den kaçması, Ömer'i bu çok sevdiği kızlardan zamanla soğutur ve eğitilmiş, mücadeleci, baskın bir Sırp kızı olan Lubjana'nın ağına düşürür.

Eğitim kurumlarından yararlanmamış ve konak dışında ev içi eğitim almış kadınlara genelde acıma duygularıyla yaklaşan Ayaşlı, bu kadınların içine düştükleri zor durumları ve sergiledikleri görgüsüz davranışları onların suçu olarak görmemekle birlikte “Erken Sönen Işıklar”da Zehra ve Zeyneb'e karşı eleştirel bir tavır takınır. Yetiştirildikleri kalıbın dışına çıkmayan bu genç kızlar, Ömer'in Müslüman mahallesinden soğumasının nedenlerinden biri olarak gösterilirler.

Özet olarak konak dışındaki ev için eğitimden yararlanmış kadınlar, daha çok ev ve bahçe işleriyle uğraşan kimselerdir. Bu kadınların kendilerinden çeşitli yönlerden üstün gördükleri kimselere saygıyla yaklaştıkları ve çocuklarını hatalarına rağmen bağrına basan, fedakâr anneler oldukları görülür.

Bu kadınların konak eğitiminden geçmiş Boğaziçi kadınlarından üstün tutulan diğer yönü dine bağlılıklarıdır. Bu kadınların dinî hayatlarından “Dinî Eğitim” başlığı altında ayrıntıyla bahsedilecektir.

3. 2. 2. Eğitim Kurumlarında Kadın Eğitimi

3. 2. 2. 1. İlköğretim ve Ortaöğretim

Münevver Ayaşlı'nın romanlarında eğitim kurumlarından yararlanan kadın kişiler, eğitim çağına II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde girmiş, aldıkları konak eğitimi yarım kalan veya bu eğitimi alma fırsatına hiç sahip olamamış kimselerdir.

Eğitim kurumlarından yararlanan kadınlardan ailesinin ekonomik durumu iyi olanların, özel yabancı okulları tercih ettikleri görülür. Bu okulların seçiminde ailenin eğilimli olduğu yabancı kültürün ve varsa mürebbiyenin etkisi bulunmakla beraber, ebeveynlerinin çok önem verdiği yabancı dil eğitimi de bir etkindir. Tercih edilen okul, öğrencinin yurt dışında yükseköğretim kurumu tercihinin de etkiler. Bu okullarda karşılaşılan yabancı kültürün, ebeveynlerin yeterli müdahalesinin olmadığı durumlarda öğrenciyi olumsuz yönde etkileyerek yurdu terk etme aşamasına getirdiği dikkati çeker.

Ailenin ekonomik durumunun kötü olması, öğrencileri Cumhuriyet'ten önce “mahalle mektebi” olarak anılan devlet okullarına yönlendirir. Bu okullarda yabancı dil eğitimi alamayan öğrencilerin büyük bölümü, liseden sonra yükseköğretime devam etmez. Bir kısmı da henüz ortaöğretimi tamamlayamadan okulunu terk eder.

Yazarın romanlarında ortaöğretimden sonra yükseköğretime devam etmiş ve yükseköğretimi bitirmiş iki kadın kişi görülmektedir. Bu iki kadın, eğitimini aldıkları mesleklerle geçimlerini sağlarken diğer kadınlardan bazılarının yükseköğretim gerektirmeyen işlere yöneldiği, bir kısmının ise ev hanımı olduğu görülür. Eğitimi tamamlayamadan okulunu terk eden kadınlardan birinin “metres” yaşamı sürdürmesi dikkati çekerken çoğunun liseden sonra vekâletlerde “daktilo” (sekreter) olmak için sınava girdikleri görülür.

Ayaşlı, romanlarındaki kadınların aldıkları eğitim üzerinden Cumhuriyet'in millî eğitim kurumlarına yönelik eleştirilerde bulunur. Yazar, bu kurumlarda “gerçek” tarih ve edebiyatın öğretilmediğini, öğrencilere millî ve manevî bir bilinç kazandırılmadığını, aşırı bir Batılılaşma ile yüz yüze gelen öğrencilerin Komünizm

gibi ideolojilerin kucağına itildiğini dile getirir. Bu kurumlardaki eğitimin içeriği ve sistemin başında bulunan bakanlar hakkında doğrudan eleştiride bulunduğu gibi, kurmaca kişilerin yaşadıkları üzerinden de dolaylı olarak eğitimin yetersizliğini ve hatalarını ortaya koymaya çalışır. Cumhuriyet'in eğitim sistemini eleştirmek için romanlarındaki erkek kişileri de kullanmayı ihmal etmez.

Ayaşlı'nın romanlarında eğitim yaşamını II. Meşrutiyet kurumlarında tamamlayan tek kadın, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında, Pertev Bey'in 1903 doğumlu ortanca kızı Berrin'dir. Berrin'in özel yabancı okullarda başlayan eğitim serüveni, ailenin ekonomik sıkıntı yaşadığı dönemde devlet okullarında, ardından da tıp eğitiminde devam etmiştir. Berrin'in 1911 doğumlu kardeşi Nermin ise mahalle mekteplerinde başladığı eğitimini Cumhuriyet'in eğitim kurumlarında noktalamış ve yükseköğretimden yararlanmamıştır. Berrin ve Nermin kardeşler, eğitim çağına Cumhuriyet'ten önce giren kişilerdir.

Ayaşlı'nın kadın kişilerinden Cumhuriyet'ten sonra doğan veya eğitim çağına 1923'ten sonra giren, Cumhuriyet'in eğitim kurumlarından yararlanan kadın kişiler ise *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Nermin-Muammer Ergüç çiftinin kızları Selmin ve Tülay ile Muammer Ergüç'le olan ilişkileriyle romana giren Perizat, Ayten ve Hilal'dir. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında ise yalının 1918 doğumlu torunu Nevnihal, Ali Fethi ile Raziye'nin kızı Zeynep ve Nevnihal'in üvey kız kardeşi Yıldız, Cumhuriyet'in eğitim kurumlarına devam etmiş kimselerdir.

Ayaşlı'nın romanlarında ekonomik durumu yerinde olan ailelerin, çocukları için özel yabancı okulları tercih ettikleri sıklıkla görülen bir durumdur. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında, ailenin varlıklı yıllarında Berrin'in Fransız ve Alman okullarına devam ettiği; banka müdürlüğünden sonra siyasete atılıp uzun yıllar mebusluk ve vekillik görevlerini yürüten Muammer Ergüç'ün dört çocuğunun da Amerikan menşeli özel okullara gönderildiği görülür. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında evin torunu ve bir vekil kızı olan Nevnihal de devlet okulunda aldığı ilköğretimden sonra özel Amerikan okullarına devam eder.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Berrin'in eğitim yaşamı bir Fransız okulu ile başlar:

Berrin yani ikinci kızları, O henüz çarşıda bile değildi. Fransız mektebine gidiyordu. Onu her sabah ve akşam Matmazel Durand götürüp getirirdi. O, olmazsa Lalaları Dilaver Ağa (Ayaşlı, 1976: 9).

Alman hayranı bir babanın kızı olan Berrin'in, Fransız okuluna gönderilmesinin nedeni, büyük ihtimalle ablası Selmin'le birlikte kendisinin de yabancı dil eğitiminden sorumlu olan Fransız mürebbiye Matmazel Durand'ın etkisidir.

Ablası Selmin kadar iyi Fransızca bilen ve Piyer Loti'ye Fransızca mektuplar yazan Berrin (Ayaşlı, 1976: 18), I. Dünya Savaşı nedeniyle Matmazel Durand'ın İstanbul'dan ayrılması ve Fransız okullarının kapanmasıyla (Ayaşlı, 1976: 29-32) Alman okuluna devam eder. Matmazel Durand'ın gidişiyle ortaya çıkan boşluğu doldurması ve Berrin'e yeni okulundaki başarısında yardımcı olması için köşke bu kez Alman bir mürebbiye alınır:

Mektep zamanı gelmişti. Fransız mektepleri kapanmıştı. Pertev Bey'in ortanca kızı Berrin'i Alman mektebine verdiler ve Fraulein Sturm isminde bir Alman mürebbiyeyi eve aldılar. (...) Berrin, Fraulein Sturm'a oldukça çabuk alıştı (Ayaşlı, 1976: 32).

Almancayı adam akıllı öğrenerek babası gibi bir Alman hayranı olan Berrin, Kafkas Cephesi'ndeki babasıyla Almanca mektuplaşır ve evde kendisine, doktor olma hayalinden dolayı "Fraulein Doktor" lakabı takılır (Ayaşlı, 1976: 36).

Berrin'in özel yabancı okullardan ayrılması, köşkün dağılması ile gerçekleşir. Mondros Mütarekesi'nin şartlarını duyduğunda felç geçirerek az bir maaşla emekliye sevk edilen Pertev Bey'in durumuyla büyük bir ekonomik sıkıntıya düşen aile, çareyi Moda'daki köşkü dağıtmakta bulur. Alman mürebbiyenin ülkesine döndüğü ve Alman okullarının kapandığı Mütareke Dönemi'nde 15 yaşındaki Berrin de özel okullardan devlet okullarına geçiş yapmak zorunda kalır:

Alman mektepleri kapanmıştı. Berrin'i bu sefer Çamlıca İnas Sultanisi'ne verdiler (Ayaşlı, 1976: 61).

Ailenin küçük kızı Nermin ise ne mürebbiyelerden ne de özel okullardan hiç yararlanamayarak doğrudan Şekerci Cemil Bey Sokağı'ndaki mahalle mektebine verilir. Nermin'in ablalarından ayrılan eğitiminin sonuçlarına ileride değinilecektir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında yabancı okullara devam eden Pertev Bey'in torunları Selmin ve Tülay'ın eğitim yaşamından bahsetmeden önce ağabeyleri Baskın ve en küçük kardeşleri Aydın'dan bahsetmenin, genç kadınların yetişme şartlarını ve eğitim yaşamlarını aydınlatmak için yararlı olacağı görüşündeyiz.

Her ikisi de yurdu terk eden ve ebeveynleriyle ilişkilerini koparan iki oğuldan Baskın'ın eğitimi üzerinde, kardeşlerinin eğitiminden daha fazla durması, yazarın Baskın üzerinden hem Ergüç çiftinin çocuk yetiştirme şekillerini, hem de genç Türkiye'nin eğitim sistemini eleştirebilmesi için gerekli ortamı hazırlamıştır. Dört kardeşin de benzer eğitim basamaklarından geçmesi, yine erkek kardeşlerden bahsetmeyi çalışmamız için zorunlu kılmaktadır.

Ergüç ailesinin en büyük çocukları 1931 doğumlu Baskın, kendisi daha doğmadan eve getirilmiş olan bir “fraulein” eşliğinde büyür ve Ankara Maarif Koleji'ni 1942'de “dünya kadar para verilen hususi hocalar, dersler sayesinde zor bela” (Ayaşlı, 1976: 276) bitirdikten sonra İstanbul'da Robert Kolej'e devam eder. Ergenlik yıllarının II. Dünya Savaşı'na ve hemen ardından bütün dünyada görülen Amerikan etkisine denk gelmesi ve devam ettiği Amerikan menşeli okulun etkisi, Baskın üzerinde tüm yaşamını etkileyecek derin bir iz bırakır (Ayaşlı, 1976: 285).

Baskın, yine özel dersler yardımıyla bitirebildiği liseden sonra üniversite için Amerika'ya gider. Onun yükseköğretim için Amerika'yı tercih etmesinde de okuduğu lisenin ve DP iktidarı ile Türkiye'ye tamamen hâkim olan Amerikan etkisinin payı büyüktür.

Baskın, Amerika'da tanıştığı göçmen bir kızla evlenir ve bir daha Türkiye'ye dönmez. Ailesiyle iletişimi de kesen Baskın, yazar için “kaybedilen” bir evlat olmuştur (Ayaşlı, 1976: 311). Roman boyunca neredeyse hiç olumlu cümlelerle anılmayan Baskın, hiçbir millî ve manevî tarafı olmayan, maddî çıkarlarını daima önde tutan, Batı özentiliği içinde yetişmiş biridir.

1942 doğumlu olan Aydın Ergüç ise, ikiz kardeş gibi büyüdüğü kendisinden iki yaş büyük ablası Tülay dışında ailesinden hiç kimseyle anlaşılamayan, geçimsiz ve hastalıklı bir gençtir. Ağabeyi Baskın gibi Robert Kolej'e giden Aydın, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne girerek burada hukuk okuyan Tülay'ın izinden gider.

Tülay'la birlikte üniversitenin Komünist çevrelerine dâhil olan ve Komünist Parti'ye üye olan Aydın, zamanının çoğunu öğrenci olaylarına karışıp propaganda yapmakla geçirir. Yazdığı ve Tülay'ın eşi Naili Maraba tarafından sahneye konulan bir piyes, “Türk’ün dinine, milliyetine, tarihine” alenen küfreder ve bu sayede Komünist çevrelerden büyük beğeni toplar (Ayaşlı, 1976: 414-415).

Yassıada duruşmalarına katılarak “Adnan Menderes’e hakaret edici gülmeler, veya onlara yapılan hakaretlere alkış tutan koro”ya (Ayaşlı, 1976: 485) gönüllü olarak katılan Aydın, Yassıada yolunda tanıştığı subaylara da Komünizm propagandası yapar, Karl Marx ve Lenin’in kitaplarını dağıtır.

Aydın, eşinin ısrarı ile “Kısa Ali” adında bir de köy romanı yazar. Sol basından büyük övgü gören bu roman, eşi İren tarafından Fransızcaya çevrilir ve Fransa’da yayımlanır (Ayaşlı, 1976: 404).

Eşiyle Paris’e yerleşen ve burada gazetelerde imzasız yazılar yayımlarken hayal ettiği şöhreti bulamayıp alkol ve uyuşturucuya kapılan Aydın, bu bağımlılıkları yüzünden eşinden ayrılmak zorunda kalır (Ayaşlı, 1976: 521).

Tanınmış bir gazeteci olan eşi İren’in aksine Paris’in gettolarında ölüm kalım savaşı veren Aydın, ülkesine geri dönmeyi hiç düşünmediği gibi, ülkesine büyük bir hınç ve nefret içerisinde gösterilir. Paris (Batı) yaşamına uyum sağlayamayan ve dibe vuran genç adam, dibe vuruşunun faturasını millete ve milliyetine çıkarır:

Türkiye’den, Türkler’den ve Türkçe’den nefret ediyordu.

(...)

Aydın, şimdi bodrum katında, penceresiz, karanlık ve havasız bir odada, kırık karyolayı da altından aldıkları için yerde, samandan bir yatakta yatıyordu.

Türkçe konuşmuyor, Türklerden bucak bucak kaçıyor, Türkiye’ye avdet fikrinden bile ödü kopuyordu.. (Ayaşlı, 1976: 521-522).

Baskın ve Aydın, Münevver Ayaşlı’ya Cumhuriyet’in eğitim sistemini eleştirmek için bulunmaz fırsatlar vermişlerdir. Ayaşlı’ya göre Ankara’nın kalburüstü sınıfının çocuklarının özeti olan Baskın, sahip olduğu özellikler ve gösterdiği davranışlarla kendi neslini en iyi şekilde temsil eder.

Genç Cumhuriyet’in yeni yüksek zümresinin çocukları, “daha birinci nesilde dejenere” olan, “haylaz, tembel, müsrif, fena terbiye kurbanı zavallı” (Ayaşlı, 1976:

280) kimselerdir. Yazara göre “dünün saf, temiz, sağlam Anadolu çocuklarının çocukları”, Cumhuriyet’in yetersiz eğitim kurumlarından ve yabancı etkilerden geçerek “yarının Sosyalist Komünistleri” hâline gelmektedirler (Ayaşlı, 1976: 285).

Osmanlı aristokrasisine bağlı, Prusya’da askerî eğitim gören Pertev Bey ve Fransız Saint-Cyr Askerî Uzmanlık Okulu mezunu Halet, yurtdışında eğitim görmelerine rağmen geleneksel değerlerden ve millî bilinçten kopmamış bireyler iken onlardan sadece iki nesil sonra Baskın ve Aydın gibi millî heyecandan yoksun, köksüz gençlerin yetişmesinin en büyük sorumlusu, yazara göre Cumhuriyet’in eğitim sistemidir.

Ayaşlı, Cumhuriyet’in eğitim kurumlarında verilen eğitimin içeriğini sömürgelerde verilen eğitime benzetir:

Gelelim kendi mekteplerimize, bunların durumu daha da feci!.. Sistemsizlik veya sinsi ve hain bir sistemle kendi mekteplerimizde de ne tarih, ne edebiyat hiçbir layikiyle çocuklarımıza okutulmuyor, bilakis bunlar yalan yanlış okutuluyor. Memleketin mefahiri ise tamamıyla kapalı geçiliyor. Mekteplerimizde tatbik edilen program, eski emperyalist devletlerin müstemlekelerinde tatbik ettikleri program gibi... Milli tarihten, milli heyecandan mahrum yetiştirilen çocuklar... (Ayaşlı, 1976: 338).

Millî tarih ve heyecandan yoksun bir sistemin parçası olarak yetiştirilen gençler, yazara göre “her türlü tohum için hazırlanmış, boş tarlalar halinde” kendi hâllerine bırakılmakta ve “ne güzel şeyler yetişecek olan bu münbit topraklarda yaban otu veya daha fenası kötü tohum” ekilmektedir (Ayaşlı, 1976: 338).

Cumhuriyet’in eğitim kurumlarında gerçek tarihin okutulmadığını, edebiyat derslerinin de yetersiz olduğunu düşünen Ayaşlı, özellikle Harf Devrimi’nin gerçek tarihî ve edebî kaynaklara giden köprüleri yıktığını iddia eder.

Dilde sadeleştirme hareketini de beğenmeyen ve arı Türkçeyi “uydurukça” (Ayaşlı, 2009: 79) olarak niteleyen Ayaşlı, okullarda eski Türkçenin öğretilmemesini bir eksiklik olarak görür ve bu eleştirisini yabancı bir roman kişinin aracılığıyla dile getirir. Romanya Yahudisi İren’in ağabeyi İsak Balkanesku, Aydın’ın eski harfleri bilmediğini öğrenince, genç adama “Eski Türkçeyi bilmez ve eski yazıyı bilmez isen, Türkçeni, ben bir lisan olarak kabul edemem,” diyerek yazarın bu konudaki düşüncelerini yansıtır (Ayaşlı, 1976: 456).

Ayaşlı, eğitim sisteminde layıkıyla yer almadığını düşündüğü Türk-İslam kültürünü özümseyememiş olmanın yarattığı ve başka şeylerle doldurulmaya çalışılan boşluğun çocukları iki olumsuz yoldan birine sürüklediğini düşünmektedir. Bu çocuklar, ya Baskın gibi ailesine, vatanına karşı ilgisiz, millî heyecandan ve maneviyattan yoksun bir yabancı ya da Aydın gibi zararlı ideolojilerin peşinde sürüklenen; ailelerine, tarihlerine, dinlerine ve vatanlarına düşman birer yetişkin hâline gelmektedirler.

Münevver Ayaşlı'nın da içinde bulunduğu muhafazâkâr görüş için Batılılaşma, “bir yenilginin, tarihsel gerilemenin devamlılığı içinde, bir zillet”tir. Yazar, kendisiyle aynı görüşü paylaşan aydın ve yazarlarla beraber Batı taklitçiliğini “Müslüman-Türklüğe yabancılaşmak, özünden uzaklaşmak, kendisi olmaktan çıkmak, şahsiyetsizleşmek” (Bora, 2002: 253) olarak görmektedir. Bu görüşe göre Batı taklitçiliğinin miladı Tanzimat'tır. Ayaşlı'nın da Tanzimat'a ve başta Namık Kemal olmak üzere Tanzimat aydınlarına olumsuz yaklaştığı, anılarından bilinmektedir (Ayaşlı, 1990: 42).

Ayaşlı'nın, Tanzimat'tan beri süregelen Batı taklitçiliğini devam ettirmekle ve özüne yabancılaşmakla suçladığı laik Cumhuriyet, yazara göre yürüttüğü eğitim politikaları ve açtığı eğitim kurumları ile Tanzimat'ın “Batı özentisi alafranga züppesi”ni “alafranga hain”e çevirmiştir. Berna Moran'ın Mütareke Dönemi'ni anlatan romanların kişileri için yaptığı bu isimlendirme (Moran, 1995: 196-202), Ayaşlı'nın romanlarının erkek kişileri için geçerliliğini korur.

Özellikle Aydın Ergüç, üniversitedeki propoganda çalışmalarından Yassıada duruşmalarında sergilediği tutuma değin, Türk düşmanı olarak nitelendirilebilecek bir kişiliğe bürünerek “alafranga hain”in güzel örneklerinden biri hâline gelmiştir. Bu karikatürize edilmiş roman kişisine, Tülay'ın hiçbir millî ve manevî değere saygısı olmayan ve bir protesto gösterisi sırasında Türk bayrağını gönderden indirmek için koşarken ezilerek feci şekilde ölen eşi Naili Maraba da eklenebilir.

Ayaşlı, *Pertev Bey'in Torunları* romanının başında eleştirilerine açıklık getirir. Ona göre Türk hayatı, Osmanlılıktan uzaklaştıkça “cazibesini, karakterini, üslubunu, velhasıl asliyetini” (Ayaşlı, 1976: 337) kaybetmekte ve bocalamakta; özünden uzaklaştıkça ortaya çıkan boşluğu taklitçilikle doldurmaya çalışmaktadır .

Gittikleri okullarda “yarım yamalak” aldıkları kültüre göre Amerikan, Fransız veya Alman etkisine giren ve bu etki altında “kendine ait, Türk–İslam ne varsa fena kabul” eden Cumhuriyet nesli, taklide yeltendikleri kültürü de gerçekten özümseyemedikleri için arada kalmaktadır:

Yabancı mekteplere veya yabancı memleketlere giden çocuklarımızda bu yabancı kültür, hiç bir müspet tesir yapmıyor ve “adoptif” kültürlerinde ve adoptif dünyalarında kat’iyyen bir varlık gösteremiyorlar, sevdikleri, beğendikleri ve benimsedikleri bu yeni âlemlerinde de bir kabiliyetsizlik ve başarısızlıktan başka bir şey elde edemeyen bu çocuklar ve gençler de, kendi muvaffakiyetsizliklerinden dolayı, geri tepen, memleketlerine ve kendi kültürlerine bir hınç ve kin görüyoruz. Kendi kendilerine bile itiraf edemedikleri bu kabiliyetsizliklerinin günahını ve suçunu aslî kültürlerine yüklemek istiyorlar ve bu mensup oldukları medeniyete amansız birer düşman kesiliyorlar.

İşte Türk münevverlerinin büyük dramı! ... (Ayaşlı, 1976: 337-338).

Ayaşlı, eğitimde aileye önemli görevler yükler. Anne ve babalarının gözetiminde Osmanlılık bilinci ve Osmanlı terbiyesi ile yetişmiş Selmin ve Berrin, olumsuz yabancı etkilerden büyük ölçüde uzak büyürken Nermin-Muammer Ergüç çiftinin yanlış terbiyesi ile yetişen Baskın ve Aydın, hiçbir millî ve manevî değere saygı göstermeyen kimselere dönüşürler.

Pertev Bey ailesinin Fransız ve Alman kültürleri etkisinde, ayrıca yabancı mürebbiye ve dadıların elinde büyümüş iki büyük kızı, tıpkı anne-babaları gibi yabancı etkilerden, yanlış Batılılaşmadan uzak, Batı’yı özümsemiş, millî bilince de sahip bireyler olarak yetişmişlerdir.

Evin en küçük kızı Nermin ise gittiği mahalle mektebinden itibaren ablalarından çok farklı bir eğitimden geçmiştir. Buna rağmen annesiyle ablalarının özverisi ile eğitim kurumlarının olumsuz etkilerinden bir ölçüye kadar korunmuş, ancak kendisi çocuklarını koruyamamıştır. Amerika’da ziyaret ettiği oğlunu ülkeye dönmesi için ikna etmeye çalışan Nermin, annelikte başarısız olduğu gerçeği ile burada acı bir şekilde yüzleşir (Ayaşlı, 1976: 312-313).

Muammer ise eğitimini üç ayrı Anadolu şehrindeki okullara giderek tamamlamış, Ankara’da parlak mevkilerde bulunmuş bir siyaset adamıdır. “Maneviyatı sağlam, kal’a gibi” (Ayaşlı, 1976: 327) bir annenin tek çocuğu olmasına rağmen, Sıdika’nın imanı Muammer’e geçmez ve Muammer, kendi annesinin

vefatından sonra okutulan mevlide karşı bile saygısız bir tavır içerisinde gösterilir (Ayaşlı, 1976: 328). Muammer'in millî ve manevî tarafının eksikliği bizzat oğlu Baskın tarafından şu şekilde dile getirilir:

“-Senin Büyükbaban ne kadar Vatanperver ve kahraman bir insandı, Türkoğlu Türktü... Vallahi babamdan utaniyorum, senin gibi bir evlat yetiştirdiğime” dedi.

Baskın sâkin sâkin:

“-O senin baban, benim babam değil ki” dedi. “Benim babam(a) Vatan matan vız gelir, ben de kendi babama çekmişim” dedi (Ayaşlı, 1976: 312-313).

Ayaşlı, millî ve manevî değerlerin eğitim kurumlarında öğretilmemesi durumunda, bu önemli görevin ebeveynlere düştüğünü düşünmektedir. Yoksulluk içinde büyüdüğü için evliliğinde lükse düşkün ve gösteriş meraklısı bir kadına dönüşen Nermin ile Ankara'nın kirli siyasî çevrelerinde makam ve para hırsıyla hareket eden Muammer, çocuklarına bu değerleri kazandıracak özelliklerden mahrum kimselerdir. Onlar, çocuklarının eğitiminde yeterince özenli davranmamalarının cezasını, iki oğullarını da yitirerek çekerler. Ayaşlı, burada eleştirilerini aileyi de geçerek doğrudan rejime yöneltir. Çünkü Muammer de Nermin de yazarın gözünde rejimin temsilcileridir:

Bunu başımıza çöken rejimin, bütün mukadderatımıza hâkim olan kötü rejimin ve o kötü rejimin getirdiği kötü terbiyeye ve tahsile bağlamak lazım gelir (Ayaşlı, 1976: 327).

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Nermin ve Muammer Ergüç çiftinin ikinci çocukları Selmin, Ayaşlı'nın yabancı okullardan eğitim almış diğer kadın kişisidir.

Alman mürebbiye ile ailesinin Çiftehavuzlar'daki gösterişli evinde büyüyen Selmin, okul çağına geldiğinde önce Kalamış'taki özel bir okula verilir (Ayaşlı, 1976: 279). Evlerinden fazla uzak olmayan bu okula annesi ya da mürebbiyesi eşliğinde gidip gelen Selmin 1947'de ilkokulu bitirdiğinde ikinci durağı Robert Kolej'in uzantısı olan Arnavutköy Kız Koleji olur. Annesinin lise hayatı için “bir sürü masraflar” (Ayaşlı, 1976: 300) sarf ettiği Selmin, ağabeyi Baskın gibi küçük yaşından itibaren sinema merakı ile büyür.

Selmin, 14 yaşına geldiğinde makyaj yapan, topuklu ayakkabı giyen, her gün kuaföre gidip manikür yaptıran, çağının gerektirdiklerini erkenden yaşamaya başlayan bir genç kız olur:

Sinema ve plak merakı onda da vardı, hatta gizli gizli karaborsa aldığı Amerikan sigarası da içiyordu. Ne ise babasıyla hiç olmazsa iyi geçiniyor, cep harçlığını ki orta halli bir evin geçim parası kadardı, hem annesinden hem babasından koparıyordu (Ayaşlı, 1976: 303).

1954 yılında on sekiz yaşına basan Selmin, kolejden mezun olur ve mezuniyeti Çiftehavuzlar'daki evde büyük bir parti ile kutlanır. Selmin'e o akşam Ayhan Ertekin isimli, genç bir büyükelçi adayı talip olur; ancak Selmin, henüz evlenmek istemediğini, İtalya'da üniversiteye gitmek istediğini ebeveynlerine bildirir. Babasının muhalefetine rağmen annesinin desteğiyle yükseköğretimi için kalabalık bir grupta İtalya'ya gider (Ayaşlı, 1976: 319).

Eski mebus ve vekil Muammer ile İstanbul aristokratlarından birinin kızı olan Nermin'nin Selmin'e henüz on sekiz yaşında iken talip çıkmasına sevinmeleri şaşırtıcıdır. Nermin de Muammer'le henüz lise sıralarında iken tanışmış ve çift evlenmek için Nermin'in mezuniyetini beklemişti. Azize ve Berrin'in kendisine yükseköğretime devam etmek isteyip istemediğine dair sorusunu olumsuz cevaplayan (Ayaşlı, 1976: 142) Nermin, Muammer'le alelacele evlenerek Ankara'ya yerleşmişti.

Ergüç çiftinin evlendiği 1927 yılından 1954'e kadar zihniyetin değişmemiş olması, lise eğitiminin genç bir kız için yeterli görülmesi ve kızın evlenmek yerine yükseköğretime devam etmek isteğinin şaşkınlıkla karşılanması bu açıdan dikkat çekicidir.

Zengin ve tanınmış Ergüç ailesinin kızlarına talip olan ilk kişiyi geleceği parlak diye derhal tasvip etmiş olmaları, genç kızların Cumhuriyet'in otuzlu yaşlarında bile hâlâ kendilerini geliştirmiş birer birey olmaları için değil, iyi bir evlilik yapabilmeleri için eğitildiklerinin bir kanıtıdır.

Cumhuriyet Dönemi'nde kadın eğitimine benzer bir yaklaşım, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panorama*'sında görülmektedir. Romanda banka idare meclisi reisi Servet Bey'in kızı Sevim tecavüze uğrar. Bunun üzerine genç kız hakkında

sosyete de dönen dedikodulardan etkilenen, Servet Bey’in iş ortağı Müteahhit Sırrı’nın yorumu, genç kızlara verilen eğitimin altında yatan nedenin iyi bir evlilik yapmalarını sağlamak olduğunu göstermektedir:

-“Allah kimsenin başına vermesin, bir kız babası için bundan büyük felaket olamaz! Bütün İstanbul, bütün Ankara bunun dedikodusuyla çalkalanıp duruyor. Yok şöyle olmuş, yok böyle olmuş. Sanki herkes olayı gözüyle görmüş gibi en küçük teferruatına kadar birbirine anlatıyor. O kadar emek, o kadar masraf; Fransızca öğret, İngilizce öğret; piyano öğret. Tam mürüvvetini göreceğin sırada al sana bir rezalet!” (Karaosmanoğlu, 2008: 133).

Ayaşlı’nın romanında da Selmin, yükseköğretimini tamamlamadan, İtalya’daki özgür yaşamından sıkılıp iki yıl içerisinde vatana geri döner ve kendisine yine talip olan Ayhan’ın evlilik teklifini kabul eder. Başarısızlıkla sonuçlanan bu yükseköğretim macerası, genç kızın ebeveynlerinin yükseköğretime olan tavrını ve dönemin zihniyetini göstermesi açısından önemlidir.

Bir başka özel yabancı okul öğrencisi olan 1940 doğumlu Tülay, ilköğretim ve ortaöğretim basamaklarında ablasını takip eder. Tülay’ın da bir “fraulein”ı vardır. Annesi, Selmin’in ilkokulu bitirdiği yıl, “muazzam bir cihaz” hazırlayarak bu kez Tülay’ı, ablasının mezun olduğu “Kalamış hususi mektebine” kaydettirir (Ayaşlı, 1976: 300). Ailenin büyük, siyah, Buick marka arabası ile okuluna gidip gelen Tülay, daha sonra yine ablasının mezun olduğu Arnavutköy Kız Koleji’ne geçer.

Tülay’ın seramiğe ilgi duyduğunu bilen babası, Selmin’de yapmadığını yapar ve küçük kızına yurtdışında yükseköğretime devam etmeyi isteyip istemediğini sorar (Ayaşlı, 1976: 323). Tülay, babasına hukuk okumak istediğini söyleyerek 1958’de üniversite yaşamına başlar. Bir yıl sonra Robert Kolej’den mezun olan Aydın da İktisat Fakültesi’ne yazılarak üniversite yaşamında ablasına katılır.

Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı romanında Nevnihal’in eğitim yaşamı, 1925 sonbaharında başlar. Büyükannesinin Fransız Dame de Sion okuluna vermek istediği Nevnihal, “yeni çıkan bir kanunla Türk çocuklarının, ilk mekteplerini muhakkak Türk mekteplerinde” bitirmesi kararlaştırılınca Kandilli Kız Lisesi’ne yazılır. Bir “gelin hazırlığı gibi itinalı” (Ayaşlı, 1976: 95) yapılan hazırlıkların ardından Nevnihal’e okul yolunda kâh Raziye, kâh Şaban Ağa eşlik eder.

Okul konusundaki hesapta olmayan bu “mecburiyet” Naile’yi çok üzer:

(...) Hanımefendi çok üzüldü:

-Demek, dedi. Bundan böyle Türk çocukları lisan öğrenemeyecekler (Ayaşlı, 1987: 94).

Ancak Türkiye’de ilköğretim basamağında tüm Türk vatandaşlarının ancak Türk okullarına gidebileceklerine dair 1778 numaralı kanunun yasalaşması 29 Mart 1931’de gerçekleşmiştir (Kılıç, Mart 2005). Bu durum, yazarın dikkat etmediği bir tarih yanlışlığı olarak düşünülebilir.

Yabancı dil öğreniminin önemine her fırsatta vurgu yapan Ayaşlı’ya göre devlet okullarında yabancı dil eğitiminin küçük yaşta başlatılmaması, bu eğitimin hakkıyla gerçekleştirilmesine engeldir:

(...) Nitekim de öyle oldu. Padişahlık zamanındaki kadar Cumhuriyet zamanında Türk çocukları ecnebi lisan öğrenemediler (Ayaşlı, 1987: 94-95).

Münevver Ayaşlı, *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında yabancı okullar karşısında *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanındaki olumsuz tavrını değiştirmiş gibi görünmektedir. Ancak burada söz konusu öğrencinin Ergüç kardeşlerden biri değil de “yalı kızı” Nevnihal olması söz konusudur. Nevnihal, laik Cumhuriyet’in bir mebusu ve vekili olan babası Abdülhalik ve Ankara’nın kalburüstü insanları arasına çoktan karışmış annesi Cemile’nin yanında, Ankara’da değil; İmparatorluk bakiyesi büyükannesi Naile’nin yanında, Vaniköyü’ndeki yalıda büyümüştür. İmparatorluğun geleneksel ve manevî değerlerini kendi şahsında devam ettiren Naile, torununu Ankara’daki ebeveynlerinin olası olumsuz etkilerinden uzak, kendi istediği şekilde yetiştirmiş ve onu bir “İmparatorluk kızı” hâline getirmiştir.

Naile’nin Nevnihal’i yabancı dil kaygısıyla yabancı bir okula göndermek istemesi, yaşlı kadının yetiştiği Batı etkisindeki Osmanlı aristokrasisinin eğitim anlayışını ortaya koyması açısından da önemlidir.

Harf Devrimi, Nevnihal’i ilköğretimde iken yakalar. Arap harfleriyle dört yıl ders görebilen Nevnihal, 1930 yılında Kandilli Kız Lisesi’nin birinci kısmını bitirir ve hemen *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanındaki Selmin ve Tülay kardeşler gibi Arnavutköy Kız Koleji’ne yazdırılır (Ayaşlı, 1987: 103).

Nevnihal'in yatılı devam ettiği bu kolej, genç kızı eğitimiyle değil, ancak coğrafî konumu ile olabilecek en olumsuz şekilde etkiler ve Nevnihal'in ilerleyen yıllarda büyük bir bunalıma ve alkol bağımlılığına sürüklenmesine neden olur. 1931 kışında Vaniköyü'ndeki yalıda çıkan yangına Nevnihal, karşı kıyıdaaki kolejin yatakhanelerinden tanık olur ve ağır bir sinir krizi geçirir (Ayaşlı, 1987: 110).

Nevnihal'in bir buçuk yıl devam ettiği Amerikan Kız Koleji'ndeki eğitimi, bu bunalım ve bunalımı takip eden tedavi süreci nedeniyle yarım kalır. Tedavisi boyunca Ankara Kavaklıdere'deki baba evinde kalan Nevnihal'e İngilizceyi unutmaması için annesi tarafından Amerikan Elçiliği'nden istenen bir İngilizce hocası her gün ders verir (Ayaşlı, 1987: 115). Bunun dışında Kavaklıdere Tenis Kulübü'ne de yazdırılan Nevnihal, 1932 yazında tekrar İstanbul'da, bu kez Bağlarbaşı'ndaki Amerikan Mektebi'ne yazdırılır (Ayaşlı, 1987: 117).

Yangına tanık olmasının yarattığı bunalım, Nevnihal'in ortaöğretiminin uzamasına neden olur. Genç kız liseyi, 1938 yılında, 20 yaşında bitirir (Ayaşlı, 1987: 129). Nevnihal'in yaşadığı bu özel durum, onun hem eğitim yaşamını etkilemiş, hem de genç kızı İstanbul ve Boğaziçi'nden soğutmuştur. Genç kızın yükseköğretim için yurtdışını seçmesinin nedeni de bu durumdur.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında, Cumhuriyet'in eğitim kurumlarının olumsuz yönleri üzerinde fazla durulmadığı dikkati çeker. Ailesi tarafından ısrarla Amerikan okullarına verilen Nevnihal'in üniversite yıllarında yaşayacağı bunalımlar, aldığı eğitimden çok, tanık olduğu yangın felaketinden kaynaklanmaktadır. Nevnihal'e göre arka planda kalan Zeynep ve Yıldız üzerinde ise fazla durulmamış, bu Cumhuriyet kızlarının sadece yetiştikleri döneme uygun, Batılı bir yaşam tarzını benimsedikleri hissettirilmiştir.

Kendisi de Suriye'de misyonerlik amacıyla kurulmuş özel Alman okullarına devam etmiş, ailesinin izniyle Hristiyan din dersi almış, hatta sınıf arkadaşları ve öğretmenleri ile Noel kutlamış olan Ayaşlı, yabancı özel okullara, yurt dışında yükseköğretime ve mürebbiyelere, ailenin çocuklarına millî ve manevî değerler eğitimi vermesi ve çocuklarını bu sayılanların olası olumsuz etkilerine karşı koruması şartıyla karşı çıkmamaktadır. Hatta bunları yabancı dil eğitimi için gerekli ve yararlı görmektedir.

Babasından küçük yaşta din ve tasavvuf eğitimi alıp namaza başladığını bildiğimiz (Ayaşlı, 1991: 57) Ayaşlı, yabancı okulların olumsuz etkilerinden bu sayede korunmuş ve kendisiyle benzer şekilde yetiştirilmiş roman kişilerini de bu etkilerden aynı şekilde uzak tutmuştur.

Ayaşlı'nın eserlerinde çocuklarını özel yabancı okullara gönderecek kadar varlıklı olmayan aileler, devlet okullarına rağbet ederler. Devlet okullarında iyi bir eğitim verilmediğini düşünen Ayaşlı, çocukların bu okulların da olası olumsuz etkilerinden ebeveynleri tarafından korunacağına inanmaktadır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında köşkün dağıtılıp ailenin Şekerci Cemil Bey Sokağı'na taşındığı yıl okul çağına eren evin küçük kızı Nermin, devlet okuluna gittiğini gördüğümüz romandaki ilk kadın kişidir. Mahalle mektebine yazdırılan Nermin'in, ablalarının aldığı eğitimden yararlanamaması annesi Azize'yi çok üzer, ancak Berrin annesiyle aynı fikirde değildir:

“-Anneciğim,” diyordu, “mademki bu memlekette yaşayacak, bırakın mahalle mektebinden başlasın ve her şeye alışsın. Selmin ablamı orkide gibi sun’i yetiştirdiniz, sanki iyi mi oldu? Selmin ablam kendi memleketinde her şeye yabancı. Ablam bu dünyada değil, Ay’da yaşıyor (Ayaşlı, 1976: 62).

Konak eğitimini “sun’i” ve “memlekete yabancı” gören Berrin, kendisinin de kısmen yararlandığı bu eğitim tarzını eleştiriyor gibi görünmekle beraber, aslında değişen ülke şartlarında bu eğitimin yetersiz kaldığından bahsetmektedir. Ayaşlı'nın pek çok açıdan ideal eğitim tarzı olarak gördüğü konak eğitimi, belli bir çevre içinde geçerliliği olan, ancak bu çevrenin dışına çıkıldığında kişide sosyal şartlara uyum sorunu yaratan bir eğitimidir. Konak eğitimi, bir çeşit “mutlu azınlık” eğitimidir:

Burjuva sınıfını ürettiği kültürün, bir mutlu azınlık kültürü, dolayısıyla, seçkin bir kültür olduğu savunulurken, bunun gerekçelerinin de ürettiğini biliyoruz. Bu gerekçelerden en önemlisi, T. S. Eliot’ın Notes towards the Definition of Culture adlı kitabındadır. Eliot, sözü hiç dolaştırmadan, savını apaçık koyar ortaya: burjuva kültürünün yaygınlaştırılması olanaksızdır; çünkü bu kültür, bireysel olarak “yaşanan” bir kültürdür; bu yüzden de, ancak, bireysel deneylerde içselleşirse iletilebilir (Yavuz, 1996: 137).

Hilmi Yavuz, “Burjuva Kültürü Üzerine” başlıklı yazısında Elliot’un fikirlerinden de yararlanarak “burjuva kültürünün, eğitim yoluyla ve geniş yığınları kapsayarak” yaygınlaştırılamayacağını ve ancak “aile düzleminde sürekliliğini ve

bütünlüğünü koruyabileceğini” (Yavuz, 1996: 137) dile getirir. Gerçekten de konak eğitimi ve özellikle Osmanlı terbiyesi, Ayaşlı’nın romanlarında aile bireyleri, özellikle de kadın bireyler tarafından bir sonraki nesle aktarılan bir “azınlık kültürü”dür. Bu aile üyeleri, gittikleri okullarda –özel ya da devlet fark etmeksizin– “çoğunluk” içerisinde almadıkları bu eğitimi ancak aile içerisinde alabilmişlerdir.

Çoğunluk kültürüyle okulda yüzleşen Nermin, zamanla evde annesi, ablaları ve kalfalarından öğrendikleri ile okulu arasında kalmaya başlar:

(...) Nermin de mahalle mektebine devam ediyor, fakat annesiyle mektebi arasında daimi bir anlaşmazlık oluyordu. Arada çocuk da bundan dolayı epey şaşırıyor, bocalıyor, annesiyle mektep arasında sıkışıp kalıyordu (Ayaşlı, 1976: 78-79).

Konak eğitimi ile yetişmiş Azize, kızı Nermin’in “söylediklerinden bir şey” anlayamayacak kadar mahalle mektebinde verilen eğitime yabancısıdır. Nermin’in aldığı eğitime “bizden olmayan bir zihniyet” (Ayaşlı, 1976: 79) gözüyle bakan Azize, yıllar sonra Nermin’in genç Cumhuriyet’in getirdiği yeni yaşam tarzına ne kadar kolay uyum sağladığını görünce büyük kızlarının da benzer bir eğitim almadıklarına hayıflanır:

Berrin:

“-Daha Şekerci Cemil Bey sokağında onu mahalle mektebine verdiğimiz zaman, siz üzülmiştünüz, “bu çocuk değişti, bu çocuk bizden değilmiş gibi oldu” dedikçe siz, ben, içimden size ne kadar kıızıyordum. Bugün sizin ne kadar haklı ve benim ne kadar haksız olduğumu anlıyorum.”

Azize Hanım:

“-Fakat, bugün ben üzülmiyorum, Berrin’ciğim, bilakis böyle olduğu için ben memnunum. Bu yeni hayata Nermin’i Şekerci Cemil Bey sokağında gittiği mahalle mektebi alıştırdı. Keşki Selmin’le sen de bu yeni hayata intibak edebilseniz de geçmişe bu kadar sınıksız bağlı olmasaydınız.” (Ayaşlı, 1976: 186).

Selmin’le Berrin, aldıkları konak eğitimi ile geçmişe “sınıksız bağlı” kalmışlardır. Nermin ise annesinin yıllar önce küçümseyip garip bulduğu mahalle mektebinde yeni hayata uyum sağlayabileceği bir alt yapı kazanarak yüzünü geleceğe dönmüştür. Yazar, böylelikle bir “azınlık” eğitimi olmaktan öteye geçemeyen konak eğitiminin Cumhuriyet karşısında geçersiz kalışını gözler önüne sermiş olur.

Nermin, mahalle mektebinin ardından “Çamlıca Kız Lisesi” adını alan “Çamlıca İnas Sultanisi”nde yatılı okumaya başlar (Ayaşlı, 1976: 133).

Berrin’in kendisi gibi üniversiteye gitmesini umduğu Nermin, Ankara’dan kendisine talip olan, üstelik kendisinden yaşça çok büyük banka müdürü Muammer’le evlenmeye karar verir. Nermin’in Muammer’i bir eş olarak kabul etmesindeki motivasyon çok farklıdır. Nermin, yeni rejimin kendisine bağlananlara bol para, bol seyahat, kolay ve rahat bir yaşam vaat ettiğini görmüş (Ayaşlı, 1976: 143) ve ablalarıyla annesi gibi yoksulluk içinde yaşamaktansa kaderini bu yeni rejime bağlamak istemiştir. Bu konuda son derece “hesaplı ve akıllı” (Ayaşlı, 1976: 143) hareket eden Nermin’in bu şekilde düşünmesinde eğitim kurumlarından aldığı eğitimin etkisi açıktır.

Nermin’in kararı, kendisi gibi rahat ve kolay bir yaşam arzusuna sahip ablası Selmin tarafından da makul görülür:

“-Aman anneciğim, ne kadar iyi, Nermin ne kadar parlak çocuk, Darülfünun falan ona göre değil, Darülfünuna gitmiş olsaydı, bizlere ne büyük üzüntü ve merak kaynağı olacaktı. Bir an evvel bir yere bağlanması çok iyi olur. Benim halimi, zavallı Berrin’in halini görmüyor musunuz? Ben, Berrin’i gördükçe yüreğim parçalanıyor. 26 yaşında kız, yüzünde çizgiler peyda olmuş, gözlerinin altı çürümüş, çalışıp didinmekten ihtiyar kız halini almış.” (Ayaşlı, 1976: 143).

Liseyi bitirir bitirmez evlenip Ankara’ya yerleşen ve kâğıt oyunları, Avrupa seyahatleri ve balolarla özdeşleşen Ankara sosyetesinin beğenilen bir siması hâline gelen Nermin, yıllar geçtikçe kürk ve şapka meraklısı, alışveriş düşkünü, müsrif ve gösterişçi bir kadına dönüşür (Ayaşlı, 1976: 234).

“Çorak Anadolu’nun fakir çocuğu” olarak “zenginliğin ve medeniyetin şahikasını Ankara’da gören” (Ayaşlı, 1976: 234-235) Muammer’le hırs konusunda birleşen Nermin, yazarın gözünde eğitim olarak ailesinden aldığı iyi terbiyeden başka hiçbir şeye sahip olmayan bir kadındır:

(...) Çok güzel fakat sadece pratik zekâsı(nı), annesinden ve ablalarından öğrendiği iyi hallerinden başka kendine has hiç bir şeyi olmayan, ne kültürü, ne konversasyonu... Bu halle Nermin de davetli olduğu sefarethanelelerde, görüşüp konuşacağı yerde hemen bir briç masasına oturmak pek kolayına ve pek işine geliyordu (Ayaşlı, 1976: 223).

Görüldüğü gibi, Ayaşlı, açıkça Nermin'in mahalle mektebinde başlayan ve Çamlıca Lisesi'yle sonlanan eğitim yaşamından hiçbir kazanım elde etmediğini ve tüm olumlu özelliklerini sadece ailesinden aldığını belirtmektedir.

Berrin, ilköğretimini Fransız ve Alman okullarında aldıktan sonra ailenin yaşadığı ekonomik sıkıntı döneminde Çamlıca İnas Sultanisi'ne devam etmek zorunda kalır (Ayaşlı, 1976: 61). Berrin, üç yıl sonra bu okulu dereceyle bitirir:

Berrin, 1921 Haziranında mektebini aliyyülâlâ derece bitirdi. Yavrucak, daha mektep, imtihan yorgunluğunu almadan, postahaneye 25 lira maaşla memur oldu (Ayaşlı, 1976: 96).

Mezun olur olmaz bir iş bulan ve Pertev Bey'in emekli maaşıyla geçinen ailenin bütçesini rahatlatan Berrin, bir yandan da üniversite eğitimine başlar. Pertev Bey ve Azize Hanım, kızlarıyla gurur duyarlar, ancak bir yandan da onun ailenin tüm yönetimini eline almasını garipseler:

Pek iyi bildikleri, Selmin'le Berrin arasındaki farkı, bir defa daha çok yakından görmüşler ve anlamışlardı. İtiraz ve isyan etmediler. Harb ve sonrası nesli ve zihniyeti evlerinin içine kadar girmiş, canları gibi sevdikleri kızları, başka nesil oluvermişti. Daha enerjik, daha kuvvetli fakat katı (Ayaşlı, 1976: 96).

Görüldüğü üzere Berrin, konak eğitime çeşitli okullarda gördüğü eğitimi de ekleyerek erkeklere has gibi görülen kamu mekânına erkenden atılmış ve bu durum ebeveynleri tarafından garipsenmiştir. Berrin'in evin dışındaki yaşamla okullar aracılığıyla erkenden tanışması, kişilik özellikleri de eklenince onun “erkeksi” yapısını öne çıkarmıştır.

Yazar, çalışkanlığı açısından çok takdir ve idealize ettiği Berrin'i romanda yalnızlığa mahkûm ederek almış olduğu eğitimin ideal bir eğitim olmadığını ve onu kişisel yaşamında mutsuz ettiğini göstermek istemiştir.

Nermin ve Berrin dışında, yoksul aile çocukları olan ve devlet okullarında eğitim gören Perizat, Ayten, Hilal (*Pertev Bey'in Üç Kızı*) ve Makbule (*Vanıköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*)'nin ortaöğretim yaşamlarından bahsedilmemiştir. Bunlardan Perizat'ın ortaokulu bitirdiği, Ayten ve Makbule'nin ise lise mezunu oldukları, içlerinden sadece Hilal'in yükseköğretime devam edebildiği bilinmektedir. Yoksulluktan kurtulma ve sınıf atlama umuduyla kendilerinden yaşça çok büyük,

zengin erkeklerin metresi olmayı seçmiş bu isimlerin sefih bir yaşamı seçmelerinde, gittikleri okullarda ahlâki ve manevî bir alt yapı edinememiş olmalarının etkisi olduğu düşünülebilir. İçlerinden Perizat'ın evden kaçıp metres olması, bizzat annesi tarafından eğitiminin yeterszliğine bağlanmıştır (Ayaşlı, 1976: 308).

Özetle Türkiye sınırları içerisinde hiçbir eğitim kurumundan yararlanmayan ve sadece Suriye'de iken Alman okullarına gitmiş olan Münevver Ayaşlı, Cumhuriyet'in laik eğitim anlayışını roman kişileri üzerinden eleştirmektedir. Eleştirilerini özellikle olumsuz etkilere daha açık gördüğü erkekler üzerinden dile getiren yazar, millî ve manevî bilincin kazandırılmadığı, tarihin yanlış öğretildiği, Harf Devrimi ile kaynaklara ulaşmanın zorlaştığı yeni eğitim sisteminin, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki Baskın Ergüç gibi köksüz, Aydın Ergüç gibi milliyetine ve dinine karşı nefret dolu nesiller yetişmesine neden olduğunu düşünmektedir.

Konak eğitiminden bir ölçüde yararlanmış ya da ailesinden Osmanlı terbiyesi almış kadın kişilerin, eğitim kurumlarının olası olumsuz etkilerinden bir nebze olsun korundukları görülür. Ayaşlı, roman kişileri üzerinde farklı sentezler denemiş ve böylelikle ideal eğitime ulaşmaya çalışmıştır. Konak eğitiminin değişen ülke şartları karşısında sun'i kaldığını fark eden yazar, bu eğitimin okullarla desteklenmesi hâlinde nasıl sonuçlar doğurabileceğini Berrin ve Nermin üzerinden göstermiştir.

Hem özel yabancı okullardan hem de devlet okullarından yararlanan Berrin, meslekî ve sosyal yaşamında başarıyı yakalarken, erkeksi tarafının ön plana çıkmasıyla kişisel yaşamda mutluluğu elde edememiştir. Sadece devlet okullarına gidebilen Nermin ise taşralı eşiyle çok iyi anlaşmış, Ankara sosyetesinde kendisine iyi bir yer edinmiş, ancak bunun sonucunda hem annesi ve ablalarından uzaklaşmış, hem de gösterişe fazla dalarak çocuklarına iyi bir anne olamamıştır.

Cumhuriyet'in eğitim sisteminin sağlam temeller üzerine oturtulmadığını düşünen Ayaşlı, bu eğitim sistemi ile sadece aile bireyleri arasında aktarılabilen bir azınlık eğitimi olan konak eğitiminin ideal bir şekilde sentezlenemeyeceğine inanır. Eğitim kurumlarının olası zararlı etkilerinden çocukları koruyabilecek kimseler ise, yazara göre sadece aileleridir.

3. 2. 2. 2. Yükseköğretim

Münevver Ayaşlı'nın romanlarında liseden sonra yükseköğretime devam eden kadın sayısı azdır. Üniversitelerin henüz yeterince yaygınlaşmamış olması bunun nedenlerinden biri sayılabilir. Varlıklı aile kızlarının yükseköğretim için öncelikli tercihi yurt dışıdır.

Ayaşlı'nın yükseköğretimden yararlanan kadın kişilerinden sadece iki tanesi, eğitimini aldıkları mesleği icra ederler. Yükseköğretime bir heves düzeyinde kalan ya da ideolojilerinin propagandasını yapmak için uygun bir sosyal ortam olarak gören kadınlar ise öğrenimlerini yarıda bırakırlar.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında üniversite öğrencisi olarak karşımıza çıkan ilk kadın Berrin'dir. 1921'de Çamlıca İnas Sultanisi'nden mezun olur olmaz Tıbbiye'ye giren Berrin (Ayaşlı, 1976: 96), 1927 yazının başında yirmi dört yaşında iken üniversiteyi bitirip diplomasını alır (Ayaşlı, 1976: 131). Aynı yıl ihtisas yapmak ve çalışmak üzere Haseki Hastanesi'ne girer (Ayaşlı, 1976: 132) ve milletvekilliği yaptığı bir dönem hariç ömrünün sonuna dek çocuk doktorluğunu sürdürür.

Münevver Ayaşlı, daha önce *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında yaptığı bir anakronizmi burada da tekrarlamıştır. Sıhhiye Umum Müdürü Dr. Adnan (Adıvar)'ın sadarete başvurusuyla 1917'de başlayan kadınlar için tıp eğitimi mücadelesi tam beş yıl sürmüş ve kadın öğrenciler tıp fakültesine ancak 1922-1923 ders yılında alınabilmiştir:

Meclis-i Vükela kararının çıkmasıyla kadınların tıp öğreniminin önündeki hukuki engel kalkmış oldu. (...)

İlk kez 1922 eylülünde Dr. Besim Ömer Paşa'nın teşebbüsüyle Haydar Paşa Tıp Fakültesi'ne 7 kız öğrenci kaydedildi. Bunlar Müfide, Hamdiye, Suat, Sabiha, İffet Naim, Meliha ve İffet Hanımlardır. Tıp Fakültesi 1927 yılında ilk hanım mezunlarını vermiştir. Fakat hanım doktorlara resmi görev verilmediği için serbest çalışabilmekteydiler (Kurnaz, 2013: 118).

Mezuniyet tarihi tutmakla beraber giriş tarihinde yazarın bir yıllık bir anakronizme düştüğü Berrin, resmî göreve başlama tarihi açısından da bir uyumsuzluk içerisinde görülür, zira kadın doktorlara resmî görev verilmesi 1930 yılında gerçekleşmiştir (Mutlu, 1967: 19-20'den alıntı Kurnaz, 2013: 118).

Üniversite yaşamı hakkında pek bir şey bilmediğimiz Berrin, eğitimi boyunca hem ailesini geçindirmek hem de okul masraflarını çıkarmak için postanede çalışmak zorunda kalmıştır:

Berrin aynı zamanda Tıbbiye'ye yazıldı, doktor olacaktı. Postahannede çalışmak istemesi de, postahanelenin diğer devairden daha kolaylıkla, yüksek tahsil için lazım gelen zamanı vermesi idi (Ayaşlı, 1976: 96).

Pertev Bey ailesinin meslek sahibi tek üyesi olan Berrin, romanda da yükseköğretimini tamamlamış ilk kadındır.

Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in Torunları* romanında yükseköğretimden yararlanan kadınlar, Selmin Ergüç (Ertegün) ve Tülay Ergüç (Maraba) ile Aydın Ergüç'ün eşi olan İren'dir. Bunlardan Selmin, yurtdışında eğitim görürken Tülay, üniversite eğitimini İstanbul'da almış, ancak her ikisi de çeşitli nedenlerle eğitimlerini yarım bırakmışlardır. Romanya'da doğup büyümüş olan İren ise bütün eğitimini doğup büyüdüğü bu ülkede tamamlamıştır.

Selmin, 1954'te Arnavutköy Kız Koleji'nden mezun olduktan sonra, "İtalya'da sanat tarihi ve dekorasyon" eğitimi almak istediğini bildirmiş ve "Türkiye'nin güzel ve zengin kızlarından kalabalık bir grup ile" (Ayaşlı, 1976: 319) İtalya'ya gitmiştir.

Selmin'in İtalya'daki yaşamından ve okuluyla ilgili ayrıntılardan bahsedilmez. Onun için yükseköğretim, bir heves düzeyinde kalmıştır. Yurtdışına çıkma, burada aileden ve içine doğduğu toplumun kurallarından uzak, özgür bir yaşam sürme isteği, Selmin'i yükseköğretime özendirmiştir. Bu heves iki yıl sürmüş, becerisi olmadığı bir alana yöneldiğini fark eden genç kız, farklı bir alanda şansını denemek yerine eğitim yaşamını tamamen sonlandırmayı tercih etmiştir.

Görünen odur ki 1950'li yıllarda Türkiye'de de, kadınların eğitiminde bütün dünyaya hâkim olan bakış açısı geçerlidir: Yaşadığı iki büyük dünya savaşının ardından, toplumdaki karmaşayı çözebilmek için kadını bir kurtarıcı olarak gören Batı dünyası, 1930'lardan itibaren kendi ayakları üzerinde durabilen, çalışan, meslek sahibi, kendini geliştirmiş, sosyal hayatta var olabilmenin de ötesinde bir birey olabilmesi için eğitim almış kadın imgesini yavaş yavaş terk etmiştir. Savaştan dönen erkeklerin çalışma hayatına tekrardan katılması, kadının da eve/ailesine dönmesiyle

evlilik ve aile kurumunda kadının rolü tekrar gündeme gelmiş ve 1945'ten itibaren başta ABD olmak üzere tüm Batı dünyasına “ideal ev kadını” imgesi hâkim olmuştur (Gülendam, 2006: 19-20).

II. Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığından sonra Batı'yla tekrar bütünleşmek isteyen Türkiye, Tanzimat'tan bu yana her alanda olduğu gibi kadın konusunda da yine Batı'yı örnek almıştır. Ayaşlı'nın romanında da Baskın ve Selmin Ergüç kardeşlerin ilk gençliklerinin denk geldiği yıllarda ABD ile yaşanan siyasî ve kültürel yakınlaşma, kadın imgesinde ciddi bazı değişikliklere neden olmuştur:

Amerikan hayat tarzının özellikle Türk kadınları üzerinde etkili olmasında moda ve sinema gibi görsel unsurların fonksiyonu da unutulmamalıdır (Gülendam, 2006: 21).

Ağabeyi Baskın gibi sinema tutkunu olan Selmin, yükseköğretim yaşamına, kadın imgesinin böylesine değişikliğe uğradığı bir zaman diliminde başlamış ve bir büyükelçi eşi olup Ankara'nın kalburüstü insanları arasına katılma düşüncesi daha cazip geldiği anda eğitim yaşamını sonlandırmıştır.

Pertev Bey'in Torunları romanındaki Tülay ve Aydın'ın üniversite yaşamı, Ayaşlı'ya 1958-1960 yılları arası Türkiye'sinin üniversitelerini ve buralarda örgütlenen Komünizm faaliyetlerini eleştirmek için eşsiz fırsatlar vermiştir.

Ayaşlı'nın iki üniversiteli kardeş üzerinden en büyük eleştirisi, yükseköğretime kadar gelmiş ve hatta çalışma yaşamına atılmış Tülay ve Aydın'ın, kendilerini geliştirmiş ve yaşam deneyimine sahip bireyler olmayışlarıdır. Komünizm'i benimsemiş bu burjuva çocukları, gerek ev gerekse de okul ortamında, sun'i bir şekilde yetiştirilmişler; yaşamlarında hiçbir ekonomik sıkıntıyla karşılaşmamış olmalarına rağmen işçi haklarının peşine düşmüşler; yazara göre kendi toplumlarının gerçeklerine yabancı büyümüşlerdir:

Komünizmaya, Türkiye'de bilhassa zengin ve burjuva çocukları, Amerikan koleji mezunları, pervanelerin ışığa koştukları gibi koşuyorlar ve ışıktaki hemen yanıyordu. Komünizm ilgisi ve merakı, gençlerde adeta sigara, viski, marujana, esrar, kumar gibi bir merakla başlıyordu. (...)

İleri Komünist kadınlar arasında bizde kolej mezunları başta gelir. Bunların arasında kimler yoktur ki; sadrazam torunları ve kademe kademe bütün İmparatorluk'ta yüksek mevki sahibi kimselerin evlatları veya torunları... (Ayaşlı, 1976: 390).

Ayaşlı, bu seçkin ve varlıklı kesimden, kendileri her türlü hakka sahip oldukları hâlde işçiler adına durmaksızın hak talep eden kimselerin çıkmasını ironik bulmaktadır (Ayaşlı, 1976: 392).

Tülay ve Aydın kardeşleri davalarında samimi bulmayan Ayaşlı, onların bu durumunu okudukları okullara bağlar:

Bizde kolejde okumak ve Avrupa’da tahsil yapabilmek, başlı başına bir imtiyazdır ve pek az kimseye nasiptir.

Binaenaleyh kolejden mezunum ve Avrupa’da tahsil ettim ama Komünistim demek olmaz. Zira bu kendi sınıfına ihaneti ilandan başka bir şey değildir.

(...)

(...) Şayet memlekette bir Komünist rejim kurulursa hemen iktidarı olmak için kadro hazır.

Hem de kimler tarafından hazırlanmış bir kadro; vezir vüzera oğulları, kızları veya torunları tarafından. Amerikan Koleji mezunları, Avrupa’da veya Amerika’da tahsil imkânı bulan zengin burjuva çocukları tarafından (Ayaşlı, 1976: 390-391).

Yazarın gözünde ülkede çok az insanın yararlanabildiği eğitim imkânlarına sahip Ergüç kardeşler, Robert Kolej ve Arnavutköy Kız Koleji’nde okuyup bu okulların etkisiyle, kendilerini asla yakışmadıkları ve yürekten paylaşmadıkları bir ideolojinin hizmetine vererek yıllarını boşa geçirmektedirler. Ayaşlı, bu iki kardeşin mutsuz evlilikleri ve sefih yaşamları üzerinde ayrıntılarıyla durarak onların kişiliğinde, zararlı gördüğü bu ideolojinin Türk gençleri üzerindeki olumsuz etkilerini göstermek ve bu yolla Cumhuriyet’in eğitim sistemini de eleştirmek ister.

Romanda yükseköğretimden yararlandığı ayrıntıyla vurgulanan bir diğer kadın kişi, Aydın Ergüç’ün eşi İren’dir. Münevver Ayaşlı, bu Yahudi kızını hem eğitim hem de kişilik özellikleri bakımından Aydın ve Tülay ile karşılaştırmıştır.

Galiçyalı bir Yahudi ve bir haham torunu olan İren, ailesiyle İsrail’e göç etmemiş ve Bükreş’te hukuk fakültesini bitirdikten sonra Türkiye’ye geçmiştir. Bu genç kız, yazara göre sadece görünüşte Komünisttir, aslında “hem ırkçı, hem de dindar”, Siyonist bir kızdır (Ayaşlı, 1976: 400).

İren, kültürlü, bildiği pek çok yabancı dilin yanı sıra müzik, resim ve tiyatroyla da ilgilenen, piyesler kaleme almış çok yönlü bir genç kız olarak okuyuculara tanıtılır. Aydın’la beraber 1960’ta Paris’e giden İren, burada ağabeyinin

çıkardığı “Siyonist–Mason ve sureta Komünist” (Ayaşlı, 1976: 455) gazetede çalışmaya başlar ve kısa sürede başarılı bir muhabir ve köşe yazarı olur.

İren’in Mason–Siyonist emellerine ulaşmak için Komünist rejimi destekler görünmesi, hedefine giden yolda durmadan çalışan, ne gerekiyorsa yapan, ancak bunları yaparken gerçek kimliğinden, düşüncelerinden ve inançlarından ayrılmayan bir görüntü çizmesi, yazarın adeta takdirini kazanan bir durumdur. Yazar için İren’in Tülay ve Aydın’a göre üstün yanları, onun millî, dinî ve manevî yönü yüksek bir eğitim almış olmasıdır.

Millî tarihlerinden, kimliklerinden ve ailelerinden utanan Ergüç kardeşleri, onları en çok korkutan ve üzen bir şekilde “harem”, “saray”, “burjuva” kavramları ile eleştiren İren, çocukluğunda çektiği yoksulluğu anlatarak bolluk içerisinde yetişmiş bu kardeşleri Allah’a şükretmemekle ve “mevcut nizamı” korumak yerine yıkmaya çalışmakla suçlar (Ayaşlı, 1976: 435-436).

İren’in herkesten gizlediği inançlı tarafını vurgulayan Ayaşlı, bu Yahudi kızını romanın sonlarına doğru yaşamda hedeflediklerine ulaşmış, başarılı bir kimse olarak gösterir. Böylece İren’le ancak annesinin yardımı ile kurtuluşa erebilen Tülay ile dinine ve vatanına tamamen yabancılaşan Aydın’ın arasındaki farkı ortaya koyar.

Pertev Bey’in Torunları romanında Muammer Ergüç’ün önce metresi, sonra da eşi olarak okuyucuya tanıtılan Hilal de yükseköğretimden yararlanmış bir kadındır. Berrin’den sonra eğitimini aldığı mesleği icra ettiği görülen ikinci kurmaca kadın olan Hilal, CHP’nin avukatı olarak çalışmakta, ancak hangi hukuk fakültesini, ne şartlarda ve ne zaman bitirdiğine dair romanda herhangi bir bilgi paylaşılmamaktadır.

Güçlkle geçinen polis emeklisi bir baba ve ev hanımı bir annenin (Ayaşlı, 1976: 360) çocuğu olduğu belirtilen Hilal’in zor şartlar altında eğitimini tamamladığı düşünülebilir. Çıkarıcı ve kötü yaratılışlı biri olarak gösterilen Hilal, mesleğinde ise son derece başarılı bir kadındır.

Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı romanında yükseköğretimden yararlanan kadınlar; Nevnihal, Zeynep ile Yıldız’dır. Bu kişilerden Nevnihal, *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanındaki Selmin Ergüç gibi yükseköğretimini yurtdışında yapmıştır.

Büyükannesi Naile'nin Vaniköyü'ndeki yalısının yanmasının ardından sinir krizi geçiren ve bir süreliğine İstanbul'dan ayrılan Nevnihal, yükseköğretimini İngiltere'de yapmaya karar verir. 1938 sonbaharında Oxford Üniversitesi'ne yazılan Nevnihal, Oxford'a yerleşir ve burada yalnız yaşamaya başlar (Ayaşlı, 1987: 131).

Nevnihal, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki Baskın ve Aydın Ergüç'e benzer bir şekilde, yükseköğretim için gittiği yabancı ülkede, kendi milletine, vatanına ve kültürüne yabancılaşmış, büyükannesinin ve yalının manevî etkisinden uzakta kötü alışkanlıklara kapılmıştır (Ayaşlı, 1987: 135).

Annesinin yardımıyla bağımlılıklarından kurtulan ve İstanbul'a dönen Nevnihal, tekrar büyükannesinin yanına yerleşir. Burada Ali Fethi'den eski yazı, divan edebiyatı, tarih ve tasavvuf dersleri alır. Nevnihal'in Oxford Üniversitesi'nde ne üzerine eğitim aldığı ise romanda belirtilmez.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında Zeynep 1945 yılında, Yıldız ise bir yıl sonra üniversiteye kaydını yaptırır. Kızların bölüm tercihleri "Türk Edebiyatı" olur (Ayaşlı, 1987: 137). 1948 yılında sona eren romanda, bu iki genç kızın yükseköğretim yaşamlarıyla ilgili başka bir ayrıntı verilmez.

Münevver Ayaşlı'nın "Erken Sönen Işıklar" öyküsünde, Ömer'i kendisine âşık edip Komünist çevrelere sokan ve her türlü kirli işe bulaştıran Sırp Lubjana, yükseköğretime devam eden bir diğer kurmaca kadındır. Ömer ve Lubjana, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki Tülay-Aydın Ergüç kardeşler gibi okuldaki dersleriyle ilgilenmekten çok, propoganda etkinliklerinde bulunan, Komünist çevreler için çalışan kimselerdir.

Yazarın kadın kişi içermeyen "Muharrir Hasan Fehmi Bey" öyküsünde ise, Galatasaray Sultânîsi'nden mezun olmuş, ancak hayal ettiği üzere Mülkiye'de okuyamayan Hasan Fehmi'nin gazetecilik macerası anlatılır. Hasan Fehmi, basın çevrelerinde yükselememesinin nedenini yükseköğretime girememesine bağlar.

Özetle, Münvver Ayaşlı'nın romanlarında kadın kişilerin yükseköğretime gereken önemin verilmediği dikkati çeker. Yükseköğretimini tamamlayıp mesleğini icra eden kadın sayısı ikidir. Bu kadınlardan Berrin, sahip olduğu sorumluluk duygusuyla üniversite yılları boyunca eğitim masraflarını çıkarmak için çalışmış ve başarılı bir çocuk doktoru olmuştur. Yazar, bu açıdan Berrin'i ideal kadın olarak

sunmuştur. Aynı romanda meslek sahibi diğer üniversiteli kadın Hilal ise mesleğinde başarılı, ancak bu başarısını olumsuz yönde kullanan bir kadın olarak görülmektedir.

Yazarın üniversite eğitimi almış diğer kadınlarının yükseköğretime yaklaşımı iki yönlü olmuştur: Bunlardan birincisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm Batı dünyasına hâkim olan “ideal ev kadını” düşüncesinin bir yansıması olarak yükseköğretime gerek duyulmaması ve yükseköğretimin özellikle varlıklı çevrelerde bir heves olarak algılanmasıdır. Selmin Ergüç, bu tür kadınlardandır.

İkinci olarak yazar, yükseköğretim kurumlarını, millî ve manevî değerlerden yoksun yetiştirilmiş kişilerin Komünizm gibi zararlı ideolojilere hizmet edebileceği, örgütlenebileceği; millet, din ve vatan kavramlarına yabancılaşıp kötü alışkanlıklar kazanabileceği yerler olarak göstermiştir. Tülay ve Aydın Ergüç kardeşler ile kısmen Nevnihal, bu türden bir üniversite yaşamı içerisinde gösterilen kişilerdir.

Her iki durumda da yükseköğretim, meslekî ve gelişimsel bir amaç değil, başka hedeflere götüren bir araç konumundadır. Yabancı ülkelerde yükseköğretim de yazar tarafından onaylanmayan ve çocukların –ailelerinden aldıkları eğitim ne olursa olsun- yabancılaşmasına neden olan bir uygulama olarak romanlarda yerini almıştır.

Ayaşlı'ya göre ilköğretimden yükseköğretime değin tüm Cumhuriyet Dönemi eğitim kurumlarının eksikliği, ancak aile içerisinde sıkı bir millî ve manevî değerler eğitimi ile giderilebilir ve ortaya çıkacak zararlar, ailenin desteği ile önlenabilir.

3. 3. KADIN EĞİTİMİNDE İÇERİK

3. 3. 1. Dinî Eğitim

Muhafazakâr bir yazar olan Münevver Ayaşlı, romanlarında ve öykülerinde kadın kişilerinin sahip olduğu dinî eğitimle ilgili bilgileri, okuyucuya iki amaç çerçevesinde sunmuştur. Bunlardan birincisi, Osmanlı aristokrasisinden gelen köklü ailelerin, kızlarına Tanzimat etkisinde Batılı bir eğitim aldırırken dinî eğitimi ihmal etmelerini, özellikle de ev içi eğitimde yabancı dadı ve mürebbiyelerin olumsuz etkisini eleştirme isteğidir.

Kadın kişilerin dinî eğitimi üzerinde durulmasındaki diğer amaç ise yazarın, Cumhuriyet'in laik rejimi yerleştirme çabaları içerisinde ülkeye hâkim olduğunu düşündüğü din dışı havayı eleştirme isteğidir. Laiklik ilkesi, tekke-zaviyelerin kapatılması ve türbe ziyaretlerinin yasaklanmasının eleştirisini içeren bu kısımlarda ailelerinden ve eğitim kurumlarından dinî eğitim almayan genç nesillerin saptıkları yanlış yolların sorumlusu olarak aileleriyle birlikte laik Cumhuriyet de yazar tarafından suçlu ilân edilir.

Ayaşlı'nın romanlarında dinle ilgili bir diğer dikkat çekici ayrıntı ise kadın kişilerdeki manevî ihtiyaçların, bu kişilerin yaşadıkları birtakım zorluklardan ve olumsuzluklardan sonra ortaya çıkmasıdır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında başta Selmin olmak üzere, Azize, Berrin, Nermin ve Nermin'in kızları Selmin ile Tülay Ergüç, yaşamlarının tekdüze ve sıkıntısız dönemlerinde böyle bir ihtiyaç duymazken, ilerleyen yıllarda yaşadıkları olumsuzlukların etkisi ile dine ve tasavvufa yönelmişlerdir.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında ise Nevnihal, yurtdışındaki eğitimi sırasında yaşadığı alkol sorunundan sonra ibadet etmeye merak duymuştur.

Ayaşlı'nın hemen hemen tüm Osmanlı aristokrasisine bağlı kadın kişilerinde ortak görülen “yaşamda karşılaşılan büyük olumsuzluklardan sona dine yönelme” durumunda onlara en büyük yardım, öncelikle evin daha geleneksel bir eğitim almış yaşlı kadınlarından, sonra da tarikat ehli kimselerden gelir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Bezmiyar ve Karanfil kalfalar ile Nermin'in taşralı kayınvalidesi Sıdika gibi geleneksel dinî eğitim alan büyükler ile Şeyh Arif Dede gibi mürşitler, kadınların din ve tasavvufu tanımasını sağlayan kimselerdir.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında da benzer bir işlevi üstlenenler, yalının hanımefendisi Naile ile Merdivenköyü'ndeki Bektaşî tekkesinin şeyhi Remzi Baba olmuştur. Dinle önce evlerindeki büyükleri aracılığı ile tanışan kadınlar, daha sonra manevî ihtiyaçlarını tam anlamıyla giderebilmek adına tasavvufa ve tarikatlara yönelmişlerdir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında dinî eğitimle ilgili ilk satırlar, yazarın Osmanlı aristokrasisine yöneltilmiş eleştirilerine ayrılmıştır. Yazara göre kızlarına Batı müziği, ileri derecede yabancı dil ve Osmanlı terbiyesi öğretmeyi öncelikli görev sayan aileler, bu kızların manevî taraflarını inşa etmeyi ihmal etmişlerdir.

Kızlarına Kur'an okuma, gusletme, namaz kılma gibi temel dinî bilgileri öğretmeyen aileler, onların dinî eğitimlerini ilerleyen yaşlara ertelemiş ve onları başka dinden mürebbiye ve dadıların eline teslim ederek yazarın gözünde büyük bir suç işlemişlerdir. Dinlerine yabancı ve başka kültürlerin etkisinde büyüyen bu genç kızların ileride birtakım yanlış yollara sapmalarının en büyük sorumlusu, yazara göre ihmalkâr anne ve babalardır.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında Ayaşlı, daha geleneksel bir yaşam tarzını temsil eden Bezmiyar Kalfa'nın ağzından, kızlarının dinî eğitimlerinde söz sahibi olması gerekirken ilgisiz davranan Azize'yi eleştirir. Çoktan çarşafa girmiş Selmin'in ve çarşafa girecek kadar büyümüş olan Berrin'in henüz gusletmeyi ve namaz kılmayı öğrenmemiş olması, kalfanın tepkisini çeker (Ayaşlı, 1976: 10). Katolik mürebbiye Matmazel Durand ve Ortodoks dadı Katina'nın insafına terk edilmiş kızlar, kendi dinlerinin en temel vecibelerinden habersiz büyümektedirler.

Yazara göre Tanzimat etkisindeki Osmanlı aristokrasisinin en büyük hatası, çocukları Müslüman olmayan mürebbiyelere teslim edip mürebbiye ile öğrencisi arasındaki ilişkiyi kontrol altında tutmamaktır. Ayaşlı'nın, mürebbiyeleri Türk-İslam evi içerisinde mikro düzeyde misyonerlik yapan birer kurum olarak gördüğü açıktır. Ana dillerinden önce ninnilerle dadılarının mensup oldukları ırkın dilini öğrenen, mürebbiyeleriyle paylaştıkları odalarda Türk-İslam etkisinden uzakta, âdeta bir

Avrupa hayatı yaşayan bu genç kızların dinî ve millî duygulardan uzak yetişmeleri, onları bu mürebbiyelerin ellerine teslim eden ilgisiz anne ve babaların suçudur.

Müslüman bir kadının, Hristiyan bir erkekle evlenemeyeceğini bilmeyen ya da bildiği hâlde göz ardı eden Selmin'in, arkadaşı Avusturyalı Rollhausen'in evlilik teklifini kabul etmesi, yazara Pertev Bey ve Azize Hanım'ı dinî eğitim konusunda eleştirmek için fırsat vermiştir (Ayaşlı, 1976: 49-50). Kızlarının bu teklifi kabul etmesi karşısında şaşkınlık, öfke ve hayal kırıklığı ile ne yapacaklarını şaşırان anne-baba, bu durumun sorumlusu olduklarının farkında olmayarak Rollhausen'i kibarca reddetmekle yetinmişlerdir.

Berrin ise annesiyle birlikte yaptığı bir yolculuk sırasında, çocukluğunda mürebbiyesi Matmazel Durand'ın kendisini dua etmeye özendirdiğini, hatta onun etkisinde kalarak bir dönem Katolik bir rahibe olmayı hayal ettiğini, fakat Matmazel'in ülkesine dönmesi ile bu hayalinin suya düştüğünü itiraf eder. Bu itiraf karşısında Azize büyük bir şaşkınlık yaşar (Ayaşlı, 1976: 188).

Ayaşlı'nın ısrarla eleştirdiği konu; Selmin, Berrin ve Nermin'in dinî eğitimlerini olması gerektiği gibi başta anneleri olmak üzere ailelerinden almamış olmalarıdır. Selmin, on dokuz yaşına gelinceye dek namaz kılmayı ve tespih çekmeyi öğrenmemiştir. Berrin ile Nermin ise kırklı yaşlarının sonunda bir tarikata yöneldikten sonra dinle tam anlamıyla tanışmışlardır. Üç kız kardeş de ilk bilgilerini annelerinden değil, kalfalarından veya evin dışından olan tarikat bağlantılı kişilerden almışlardır. Bunun en önemli nedeni, kızları gibi bir konak eğitiminden geçmiş Azize'nin de gerekli temel dinî bilgilerden yoksun olmasıdır:

“-Anne, bizim dinimizde dua etmek, Allahı sevmek, onan inanmak, ona yaklaşmak, ona tutunmak yok mu?”

“-Elbette var Berrin!...” dedi annesi.

Berrin:

“-Anne, anneciğim, bunları bana öğretsenize ne olur,” dedi.

(...)

“-Neyi öğreteyim evlâdım? Ben de bir şey bilmiyorum ki (Ayaşlı, 1976: 189).

Azize, Bezmiyar Kalfa'nın ve bir bakıma onun kişiliğinde yazarın, çocuklarına dinî ve manevî hayatın öğretilmesi konusunda yaptığı uyarılara kulak asmamasının bedelini, kızlarının içine düştükleri manevî bunalımlara tanıklık ederek öder. Yazara göre kızlarının yetiştirilmesinden birinci derecede sorumlu olması gereken anne, Selmin ve Berrin'in yaşadığı manevî boşluktan ve bu boşluğu doldurmak için başvurdukları yanlış yollardan dolayı suçlu sandalyesindedir. Berrin'in itirafı ile vicdan azabı içerisinde gösterilen Azize de aslında aldığı Batılı eğitimin kurbanıdır. Azize de kızlarıyla aynı manevî boşluğu şiddetle hisseden biridir:

"- (...) Fakat kaç zamandır bu boşluğu öylesine duyuyor, öylesine acısını çekiyorum ki... Siz, üç kızım, canım gibi sevdiğim üç kızım bile bana az geliyorsunuz. Daha sevmek, daha ötesini sevmek, ötelere ötesini sevmek, Allah'ı sevmek istiyorum." (Ayaşlı, 1976: 189-190).

Dinî bir eğitim almadığı böylelikle vurgulanan Azize, büyük kızı Selmin'in ölümünden sonra bir tarikata ve mürşide bağlanma fikrini adeta takıntı hâline getirir. Matemli günlerinde kendisine en çok yardımcı olan kişi ise, okuyuculara dinine bağlı geleneksel bir kadın olarak sunulan taşralı dünürü Sıdika'dır.

Azize'nin yaşlılık yıllarına fazla değinmeyen Ayaşlı, Pertev Bey'in eşini istediği gibi bir mürşide bağlanamadan romanın zaman çizgisinden çıkarır.

Evin büyük kızı Selmin, ilk dinî bilgilerini, annesi yerine Karanfil Kalfa'dan alır. Art arda kaybettiği Halet'in ve Nuhbe Hanımefendi'nin ardından bunalıma giren Selmin, arkadaşı Rollhausen'in de ülkeyi terk etmesinin ardından manevî bir boşluğa düşmüş ve bir çıkış yolu aramıştır. Bu konuda ona Karanfil Kalfa yardımcı olur:

"-Kuzum bacım, tespih çekmek zor mu?"

"-A!... A!... Ayol tespih çekmek güç olur mu? Hem tespih insanın içini ferahlatır, sıkıntısını, gamını dağıtır." dedi Karanfil Kalfa.

Selmin:

"-Kuzum bacıcığım, ne olur, bana tespih çekmesini öğretsene!..." dedi (Ayaşlı, 1976: 52).

Böylece tespihle tövbe istiğfar çekmeyi öğrenen Selmin, o gece kalfası sayesinde ilk suresini de ezberler:

İşte bu gece ve bu suretle, Pertev Bey'in büyük kızı, ancak 19 yaşına geldiği vakit Arap bacıdan İhlas Suresi 'ni öğrenebilmişti (Ayaşlı, 1976: 53).

Bu sayede Selmin, bunalımlı ve yalnız günlerinde kısa süreliğine de olsa dinle teselli bulur. Böylelikle yazarın diğer kadın kişileri için de kullandığı “yaşamda karşılaşılan büyük felâketlerden sona dine yönelme” kalıbı ilk olarak Selmin ile denenmiş olur. Yaşamlarında büyük sıkıntı ve acılarla karşılaşmadıkları sürece kurmaca kişilerinin dinle ilişkilerinin zayıf olması, kendilerini günlük yaşamın akışına kaptırmış bu kimselerin bu akış içerisinde dine gereken yeri vermemeleri yazar tarafından bu şekilde eleştirilir. Aynı zamanda bu satırlar, yazarın dini bir teselli ve arınma kaynağı olarak gördüğünü de hissettirmektedir.

Ailesini terk etmesiyle dinle ilişkisi yeniden kesilen Selmin'in din ve tasavvufla asıl tanışması, Cavidan'dan ayrıldıktan sonra taşındığı İhlamur'da tanıştığı komşusu ehl-i tarik Şeyh Arif Dede Efendi aracılığıyla olur.

Taşındığı selamlık dairesinde her sabah ezan sesleri ile uyanan Selmin, ezandan sonra “güzel” bir sesin Kur'an okuduğunu, sonra da “latif bir ses”in bahçeyi doldurduğunu duyar ve ev sahibesinden her sabah Kur'an okuyup ardından ney üfleyen bu kişinin Kulekapı Mevlevîhâne'sinden neyzen başı Şeyh Arif Dede olduğunu öğrenir. Aslen Gelibolu Mevlevîhâne'sinden olan bu adam, kedileriyle birlikte yaşamaktadır ve Selmin'in komşusudur (Ayaşlı, 1976: 193-194).

Şeyhin varlığından haberdar olduğu anda heyecan ve meraktan yerinde duramaz hale gelen Selmin, Gürcü Hanımefendi'nin vaat ettiği üzere Şeyh'in sohbetine çağırılmayı sabırsızlıkla bekler (Ayaşlı, 1976: 195). Uzun bir bekleyişten sonra sonunda sohbete çağırılır:

Dede Efendi:

“-Maşallah, maşallah, dedi ve hemen ayağa kalktı.

Uzun boylu ve çok zayıftı. Selvi gibi bir şeydi. Beyaz sakalı kısa kesilmiş, elleri, parmakları uzun, çok mevzun ve manalı idi. Gözleri küçük ve simsiyahtı. Yaşına rağmen parlaklığını, cevvaliyetini, zekasını kaybetmemiş, çok nafiz, ve bu gözünün nüfuzunu lütuf ve tevazu ile saklayan bir ifadesi vardı.

Selmin, Dede'nin elini öperken, aynı anda Dede, Selmin'in elini öptü. Bu Mevlevî görüşmesiydi. Selmin içine kadar ürperdi. Kendini bıraksa, sıkmasa hiçkır ağırla ağırlayacaktı (Ayaşlı, 1976: 196).

Şeyh Arif Dede'ye bağlanmasıyla Selmin için yeni bir yaşam başlamış olur. Kendisine küçük bir "Namaz Hocası" kitabı alıp namaza başlayan Selmin, şeyhle birlikte, haftada iki gün düzenli olarak Mesnevî okuyup müzik meşk etmeye başlar (Ayaşlı, 1976: 198). Vaktinin tamamını ibadete, sohbete ve yeni öğrenmeye başladığı tambur ile rebaba ayırır. Kalfaları da onun bu yönelişini destekler:

"-(...) Maşallah, maşallah Selmin Hanıma, Allah nazardan saklasın, hem şeriatını biliyor, hem tarikatını. Beş vakit namazına beş vakit daha katıyor.

"-Selmin namaz mı kılıyor?" dediler ikisi birden, annesi ve kardeşi.

-Ayol, Azize Hanımefendiciğim, anlamıyor musun? Abdest alıyor, görmüyor musun? Namaz zamanları sessizce odasına çekiliyor, farketmediniz mi? Elbet Selmin Hanım namaz kılıyor, zikrediyor, her sabah namazında evrad okuyor. Şeriattan başka tarikat adabını da yapıyor." dediler iki dadısı birden.

Yine ana-kız şaşkın şaşkın sordular:

"-Tarikat nedir?"

Tarikat, Allaha giden yol. Selmin, bu yoldan, elinden Mürşidi tutarak ağır ağır yol almış. Allahına doğru gidiyordu... (Ayaşlı, 1976: 207-208).

Bu dönemde Selmin'e en acı veren şey, geçmişindeki zina günahıdır. Bunun endişesi içindeyken rüyalarında sık sık Hz. Meryem'i görmeye başlayan, zamanla da bu rüyalarda kendisini Hz. Meryem olarak gören Selmin, durumu mürşidine açtığında Şeyh Arif Efendi, Selmin'e günahlarının bağışlandığını müjdelar:

(...) Uzun, uykusuz gecelerde düşüncelerden sonra, sıkıla sıkıla şeyhine rüyalarını söyledi.

Arif Dede Efendi:

-“Biliyorum, biliyorum Hanımefendi kızım biliyorum” dedi ve Al-i İmran Suresini okumağa başladı. Meali kerimi:

“-Adını Meryem koydum. Onun ve zürriyetinin mel'un şeytanın şerrinden korunmasını sana bıraktım. (ayet 37) Tanrısı onu hüsnü kabul ile karşıladı. Ve pek güzel yetiştirdi. Zekerriya'yı onu bakmağa memur etti. Zekerriya (onu görmek için) mihraba girdikçe onun yanında yiyecekler bulur ey Meryem! Bunlar sana nereden geliyor? dedikçe, Meryem Allah tarafından derdi. Allah dilediğine sayısız rızık verir.”

(...)

Selmin yeniden sarsıldı kendinden geçti ve tekrar ağlamaya başladı. Efendi Hazretlerinin de gözleri doldu, çok kederli ve hüznü idi (Ayaşlı, 1976: 224-225).

Selmin'e geçmişindeki günahlarının bağışlandığı müjdesini veren Şeyh Arif Efendi, Selmin'in "eriştiği mertebeden sonra, şu fâni dünyada çok kalmayacağını, Selmin için göçün mukadder ve pek yakın olduğunu" üzümlere fark eder (Ayaşlı,

1976: 226). Gerçekten de günden güne zayıflayan ve elden ayaktan kesilen Selmin'in lösemi olduğu anlaşılır ve Selmin, 1937 yılının Şeb-i Arûs gecesi "günahsız, pak ve musaffa bir gelin" olarak hayata gözlerini yumar (Ayaşlı, 1976: 243).

Ölümünden hemen önce gördüğü rüyalar aracılığıyla Selmin'e günahlarının bağışlanmış olduğunun müjdelenmesi, genç kadının din ve tasavvufu tanımasının yazar tarafından bir kaçış ve arınma şeklinde kurgulandığını göstermektedir. Daha önce yaşadığı kayıpların ardından kısa süreliğine dinde teselli bulan Selmin, yaşadığı gayrimeşru ilişkilerden sonra dine bu kez günahlarından arınmak için yönelmiş ve bu arınmanın gerçekleşmesiyle romandaki işlevini tamamlayarak ölmüştür.

Yazar, Selmin'in cenazesinde ve cenazesinden sonra bazı açıklanamayan, olağanüstü olaylardan dem vurarak (Ayaşlı, 1976: 244-246) anlatımını ilgi çekecek ve Selmin'in tasavvufa yönelmesiyle yarattığı mistik havayı devam ettirecek bazı "keramet"lerle desteklemiştir.

Kendisi de ehl-i tarik olan Münevver Ayaşlı, mürşitlerin kerametlerine yürekten inanmakta ve bir kerametın de babasına gösterildiğini anlarında belirtmektedir. Kahire'de bulunduğu sırada Tayyar Bey'in Muhiddin-i Arabî'yi gördüğünü anlatan Ayaşlı, Tayyar Bey ailesinin ilk çocukları olan Esmâ'nın kısa süre içerisinde öleceğinin bu görüşme ile anlaşıldığını belirtir:

(...) Babam durur, hazret de yaklaşır, babamdan bir gümüş mecdiye ister, babam istediği gümüş mecdiyeyi Şeyh'e verir. Hazreti Şeyh de babama altın bir sikke verir ve yine kalabalığın içine karışır, uzaklaşır, yok olur. Bu hadiseden sonra babamın içine bir ateştir düşer, sönmeyen bir ateş. "Kızımı alacaklar ve bana bir erkek evlât verecekler." der (Ayaşlı, 1990: 13).

Muhiddin-i Arabî'nin kendisine görünmesini bu şekilde yorumlayan Tayyar Bey, tayin olduğu Şam'da gerçekten de kızı Esmâ'yı tifodan kaybeder. Küçük Esmâ, Muhiddin-i Arabî'nin türbesinin haziresine gömülür (Ayaşlı, 1990: 14). Kızlarının ölümüyle perişan olan çift, buradan Selanik'e gönderilir ve Selanik'te Ayaşlı'nın ağabeyi Mehmet Ali Bagana dünyaya gelir:

Evet, Mısır'daki hadise, rüya değil, hakikat olan hadise tahakkuk etmiş oluyor, bir kız evladı gitmiş, bir erkek evladı geliyor (Ayaşlı, 1990: 15).

Babasının anlattığı bu olaya yürekten inanan Ayaşlı, bu anısını aktarırken “inananlar için naklediyorum” (Ayaşlı, 1990: 13) ifadesini de kullanmayı ihmal etmemiştir. Anılarında ve olayın akışını keserek döneminin siyasetiyle ilgili yorumlarını aktardığı romanlarında benzer birkaç olaya daha yer veren Ayaşlı, İstanbul’un başına büyük felaketlerin sokak köpeklerinin belediye tarafından toplatılıp ölüme terk edilmesinin hemen ardından gerçekleştiğine inanmakta (Ayaşlı, 1990: 143); Balkan Savaşları esnasında Bulgar ordusunun Çatalca’dan çekilmesini “iki tasarruf sahibi” mürşidin sabaha kadar dua etmelerine (Ayaşlı, 1990: 142), Adnan Menderes’in düşüşü ve idamını da hem Said Nursi’nin yardım teklifini reddetmesine (Ayaşlı, 1976: 464-466) hem de İstanbul’da gerçekleştirdiği imar çalışmaları sonucunda aldığı beddualara (Ayaşlı, 1975: 226) bağlamaktadır Yürekten inandığı bu türden olayların bir benzerini de Selmin’le açtığı tasavvuf bahsini daha inandırıcı ve ilginç kılmak için romanında kullanmıştır.

Pertev Bey’in Üç Kızı romanında Berrin de dinî eğitimi konusunda annesi tarafından ihmal edilmiştir. Pozitif bilimlerle uğraşan bir çocuk doktoru ve daha babasının sağlığında evin erkeği rolünü üstlenmiş, dışa dönük bir genç kız olarak Berrin’in manevî yönüne romanda uzun süre değinilmez. Ancak annesi ile Ankara’ya yaptıkları ziyaretin dönüşünde Berrin’in geçmişi, ablası ve manevî yönüyle ilgili samimi itiraflarda bulunduğu dikkati çeker.

Berrin, çocukluğunda Matmazel Durand’ın etkisinde kaldığını ve onun sayesinde Hz. Meryem’i çok sevdiğini itiraf eder. Mürebbiyenin, üzerinde yarattığı olumsuz etkiden sonra evden ayrılması ise onda büyük bir manevî boşluk yaratmıştır:

-“Evet, evet anne” dedi. “Matmazel Durand gittikten sonra ben ruhen boş kaldım. Ve Selmin ablamı sevmeye başladım. Ama nasıl sevdim, deli gibi, onu Meryem Ana’ya benzetir, onun yerine koyardım. Sonraları Selmin ablamdan nefret ettim, hiçbir zaman Gani’yi affetmedim. Sonra Nermin’i sevmeye başladım, onu hem Selmin ablamın yerine ve hem de dolayısıyla Meryem Ana’nın yerine koyuyordum. Fakat şimdi Meryem Ana’nın kandili sönüyor, Nermin gönlümde siliniyor, yok oluyor. Muammer’in karısı olan Nermin’i (...) hiçbir zaman eskisi gibi, eski bizim bebeğimiz Nermin gibi sevemeyeceğim (Ayaşlı, 1976: 188-189).

Berrin’in, olumsuz dinî etkisine rağmen Matmazel’in gidişiyle “ruhen boş” kaldığını söylemesi önemlidir. Ebeveynlerinden dinî bir eğitim almayan Müslüman–Türk bir genç kızın, gereksinim duyduğu maneviyatı Katolik mürebbiyesinden aldığı,

mürebbiyenin gidişyle de bu boşluğu doldurmak için farklı yollara saptığı görülmektedir. İyi bir aileye ve çevreye sahip olan Berrin, içine düştüğü boşluğu ailesine duyduğu sevgi ve fedakarlık hisleriyle doldurmuş, ailesinin varlığı onu daha zararlı sonuçlardan uzak tutmuştur. Oysa aile bağları Pertev Bey ailesi kadar sağlam olmayan Ergüçler içerisinde Baskın ve Aydın kardeşler, millî–manevî tüm değerlere sırtını çevirerek vatani terk edecek kadar ileri gitmişlerdir.

Berrin, mürebbiyesinin gidişyle içinde oluşan boşluğu, bir idol olarak gördüğü Hz. Meryem ile doldurmak ister. Bunun için de önce ablası Selmin'i, sonra da kız kardeşi Nermin'i bu kutsal bakirenin yerine koyarak manevî açlığını onlarla gidermeye çalışır. Ancak, Selmin'in ahlâksız bir yaşama yönelmesi, Nermin'in de Muammer ile evlenerek sonradan görme Ankara'nın bir parçasına dönüşmesiyle, yani kutsal bakirelerin kirletilmesiyle tekrar bunalıma sürüklenir. Artık o, kendisini sonsuza dek tatmin edecek bir Allah sevgisi ve bağlanma arzusu duymakta ve annesine kendisine yardımcı olması için bir çocuk gibi yalvarmaktadır:

-“Anne ben artık insanları değil, Allah'ı sevmek istiyorum, insanları tutmak, insanlara bağlanmak değil, Allah'a bağlanmak istiyorum.” (Ayaşlı, 1976: 189).

Karşılıklı itiraflarla Allah'ı bulmak ve sevmek arzusunda birleştiklerini fark eden anne-kız, Haydarpaşa'ya vardıklarında “havada ve ruhlarında bir hafiflik” hissederler; çünkü artık “şehadet parmaklarını semaya uzatmış” camilerin, “İslamiyet'ine şehadet ettiği” İstanbul'a varmışlardır (Ayaşlı, 1976: 190). Yazar, bu satırlardaki İstanbul betimlemesinde yaptığı İslamiyet vurgusuyla hem anne-kızın diyaloglarıyla yarattığı mistik havayı devam ettirmiş, hem de kendi dinî algısını sezdirenen bir tavır takınmıştır.

Ayaşlı'nın, Berrin ve Azize'nin dine ne kadar uzak olduklarını vurguladığı dikkat çekici bir sahne, Selmin'in cenazesinin kaldırıldığı gün yaşanır: Kalfalar, Gürcü Hanımefendi ve komşular, mevlit hazırlıklarıyla meşgulken baygın annesinin başında bekleyen Berrin ve Matmazel Durand, sığındıkları odadan dışarıya çıkamazlar; “sanki bu küçücük evde ayrı iki kâinat” vardır (Ayaşlı, 1976: 245). Burada yazar, açıkça Azize ile Berrin'i, Katolik Matmazel Durand ile aynı “kâinat”a mensup göstermiş; İslamiyet'i tanımayan bu iki kadını bir Hristiyan ile aynı kefeye koymuştur.

Selmin'in cenazesinde Şeyh Abdi Dede'nin kayıplara karışması, ölümle sarsılan anne-kızda bir takıntı halini alır. Berrin, annesinin de isteği ile şeyhi soruşturur, sonunda bir iz bulma umudu ile Gelibolu Mevlevîhâne'sine gitmek üzere yollara düşer. Bu ziyaret sırasında sadece Gelibolu'nun değil, bütün vatanın “evliya yatağı” olduğunun (Ayaşlı, 1976: 264) bilincine varan Berrin, İstanbul'a bu bilinçle aydınlanmış olarak döner. Ayaşlı, evin dâhi çocuğu Berrin'i bu gezide bir “mürşit” bulma arzusuyla yanıp tutuşturur.

Dinî eğitim konusunda ablaları gibi ihmal edilmiş olan Nermin, hem yaşlanmasının etkisiyle, hem de oğlu Baskın'ın yurdu terk etmesinin mutsuzluğuyla dine yönelir. Bu açıdan kendisine yardımcı olan ilk kişi, geleneksel bir taşra kadını portresi çizen kayınvalidesi Sıdika'dır.

Azize'nin ölümünde Sıdika, cenaze sonrasında yapılması gereken Kur'an okutma, kırkında mevlit okutma gibi işlemleri kendi üzerine almış ve acılı iki kız kardeşe çok yardımcı olmuştur. Kayınvalidesinin ölümünden uzun yıllar sonra örtünmeye başlayan Nermin, kendisini eleştiren Muammer'e kayınvalidesinin etkisiyle örtündüğünü söyler (Ayaşlı, 1976: 388).

Sıdika'nın da ölümüyle iyice yalnızlaşan Pertev Bey'in kızları, manevî taraflarını inşa için bir kılavuza ihtiyaç duyarlar ve bir önceki nesilden kimse hayatta olmadığı için bu kez rotalarını tarikatlara çevirirler. Uzun araştırmalardan sonra Nakşibendî tarikatında karar kılarlar:

(...) İki kardeş, Berrin ile Nermin birbirlerine kâfi geliyorlardı. Yeni girdikleri Nakşi tarikatında mürşitlerinin irşadı ile namaza da başlamışlardı (Ayaşlı, 1976: 355).

Berrin ve Nermin'in kılık kıyafetinde tarikatın etkisi kısa sürede görülür:

Nermin, dünyanın parasını verdiği tüylü, tüllü, çiçekli şapkalarını tavan arasından kutularla indirmiş, onlardan yanlarında kalan torunu, cici bebek Azize'nin bebeklerine elbiseler yapıyordu.

Berrin de artık senelerden beri giydiği ve:

“-Benim üniformam” dediği bere biçimi şapkasını giymiyor, her iki kardeş de başlarına birer eşarp örtüyorlardı (Ayaşlı, 1976: 355).

Muammer, eski eşini yeni haliyle beğenir, ancak örtünmesini yadırgar. Dahası iki kız kardeşin başlarındaki “büyük büyük örtüler”in sorumlusu olarak Adnan Menderes’i gösterip dönemin başbakanı ile ilgili olumsuz sözler sarf edince Nermin’den tepki görür (Ayaşlı, 1976: 388).

Münevver Ayaşlı’ya göre CHP yönetimi, laik sistemle Türk insanının dinî değerlerini yok saymış ve onu köksüzlüğe sürüklemek istemiştir. Türk insanı da Adnan Menderes’i başa getirerek CHP’ye gerekli cevabı vermiştir. Yazarın nezdinde camisiz Yenişehir’in CHP’li Muammer’i, annesinin başörtüsünün temsil ettiği değerleri göz ardı eden olumsuz bir tavır içerisinde gösterilirken, halifeler şehri İstanbul’un kızı Nermin, DP iktidarıyla birlikte bu değerlere sahip çıkan biri olarak gösterilmektedir. Bu durumda Nermin ve Berrin’in tarikata girip manevî tarafı ön plana çıkaran bir yaşama başlamalarının Menderes’in başbakanlığına denk gelmesinin de yazar tarafından bilinçli kurgulandığı düşünülebilir.

Fatih’te ikamet eden Nakşibendî şeyhine ziyaretlerle ve ibadetle yeni bir şekil alan yaşamlarında Nermin ile Berrin, özel yaşamlarında çeşitli badireler atlatıp dinle teselli bulmak isteyen Selmin ve Tülay kardeşleri de tarikata kabul ettirdikten sonra yıllarca hayalini kurdukları Hac görevi için Mekke’ye gitmeye karar verirler. Bu ziyaretle birlikte Berrin-Nermin kız kardeşlerin yolları da ayrılır. Berrin Medine’ye yerleşerek ömrünün son yıllarını kutsal topraklarda geçirmeye karar verir.

Pertev Bey’in torunları Selmin ve Tülay’ın dinle tanışması, tıpkı anneleri ve teyzeleri gibi başlarına gelen bazı olumsuz olaylardan sonra gerçekleşir. Anneannesi Azize’nin mezarını ziyaret ettiklerinde, teyzesinin eline tutuşturduğu “yeni Türkçe” basılmış bir Kur’an ile “heceleye heceleye, kekeleye kekeleye nenesinin başında Yasin” (Ayaşlı, 1976: 324) okuyan, babaannesi Sıdika için okunan mevlitte gelen imama saygısızlık eden kardeşlerinin aksine, “terbiyeli terbiyeli başına bir tül örtmüş” (Ayaşlı, 1976: 328) hâlde Kur’an dinleyen Selmin, annesi ve teyzesinin sahip oldukları manevî boşluğu doldurma arzularına en yakından tanık olan, onları anlayışla dinleyen ve destekleyen kişidir (Ayaşlı, 1976: 331).

Eşi Ayhan, Fatin Rüştü Zorlu’ya olan yakınlığı ve Avukat Hilal’in asılsız jurnalleri nedeniyle 27 Mayıs 1960’la başlayan darbe sürecinde tutuklanıp Davutpaşa

Kışlası'na konduğunda, Selmin, yaşadığı korku ve acı dolu günlerin etkisinde dine yönelme ihtiyacı hisseder:

“-Anne, ben de Allahımı çok seviyorum. Fakat sizin gibi, teyzem gibi sevmek istiyorum, namaz kılmak, tespih çekmek ve sizin gittiğiniz ve beni götürmediğiniz yere, ben de gitmek istiyorum,” dedi.

Nermin yavaş yavaş kalktı, kızına doğru gitti onu kucakladı, gözlerinden her ikisinin de yaşlar iniyordu. Fakat bu yaşlar, keder gözyaşları değil, saadet yaşları idi.

Şu anda, Selmin iki defa kızı olmuştu Nermin'in (Ayaşlı, 1976:482-483).

Annesi ve teyzesiyle önce namaza başlayan, daha sonra da Nakşibendî tarikatına bağlanan Selmin, hem büyük bir teselli bulur, hem de kendisini aylar sonra gören eşinin ifadesiyle “maddî ve manevî mükemmelleşir” (Ayaşlı, 1976: 487). İçki, sigara ve kumarı da bırakan Selmin, başına eski Türk hanımefendilerinin giydikleri hotoza benzer eşarplar bağlayarak örtünür (Ayaşlı, 1976: 487). Selmin'in benimsediği yeni yaşam biçimi, eşi Ayhan'ı da etkiler ve görev icabı Finlandiya'ya giden çift, burada “içkisiz, kumarsız, temiz ve huzur içinde bir hayat” sürmeye başlar (Ayaşlı, 1976: 488).

Pertev Bey'in Torunları romanında Tülay'ın dine yönelmesi ise eşi Naili Maraba'dan şiddet görmesi ve zor bir hamilelik dönemi geçirmesinden sonra gerçekleşir. Annesine sığınan Tülay, ondan kendisini yıkamasını ister. Bu banyonun simgesel bir anlamı olduğu açıktır:

“-Annem, annem, anneciğim, beni yıka!..” diyordu bu ses.

Hemen hamamı hazırladılar, Nermin kızını hamama aldı ve yıkamaya başladı.

Tülay yıkanmaya doyamıyordu:

“-Anneciğim, beni daha yıka, beyaz bizim bildiğimiz beyaz sabunla yıka diyordu.

Bu yalnız bir kirlerden temizlenme değil, bu bir ruhi istekti. Zavallı Tülay, maddeten olduğu kadar manen de kendini kirlenmiş hissediyordu (Ayaşlı, 1976: 505).

Eşiyle Şişli-Beyoğlu'nda alkolle iç içe geçirdiği yıllar ve Komünizm, Tülay'ı “kirletmiş”, ancak annesinin evinin manevî havası onda bir temizlik hissi yaratmıştır. Yazar, bu temizlik havasını abdest ile dinî bir arınmaya çevirir:

Yıkanma faslı bittikten sonra, Nermin Tülay'a abdest de aldırdı.

Tülay, güzel kestane rengi gözlerini açmış, huşu içinde annesinin, söyle dediklerini söylüyor, yap dediklerini yapıyordu. Tülay abdest aldıkça içi ferahlıyor ve temizlendiğine inanıyordu (Ayaşlı, 1976: 505).

Tülay, yıllarca aşırı kiloları ve bağlı bulunduğu sosyal sınıftan gelen özellikleriyle alay ettiği annesini sabah namazı kılarken görünce çok etkilenir:

Uyandığını belli etmeden, annesinin seyrine daldı ve kendi kendine:

“-Aman, Ya Rabbim, benim annem ne kadar güzelmiş,” dedi.

Hakikaten, Nermin alaca karanlıkta, sabah namazlarında harikulade güzel oluyordu, sanki üzerine semadan lahuti bir güzellik iniyordu (Ayaşlı, 1976: 506).

Tülay da ablası Selmin gibi Nakşibendî tarikatına bağlanır. Dinî yönden kendisini ihmal ettiğini düşündüğü annesine sitemde bulunur:

“-Anne, anneciğim, niçin beni bu kadar yalnız bıraktınız? Niçin beni bu kadar uzun zaman bu güzel âlemden mahrum ettiniz,” dedi.

Nermin de, Berrin de susuyorlardı, kendi kendine cevabı yine Tülay verdi:

“-Kader,” dedi, “kaderim kötü imiş çekecek çilem varmış benim.” (Ayaşlı, 1976: 516).

Görüldüğü üzere Ayaşlı, tıpkı Azize'nin geçmişte yaptığı gibi, Nermin, Muammer ve Berrin'in de çocuklarının dinî eğitimine önem vermeyerek onların yanlış yollara sürüklenmesine neden olduklarını düşünmektedir. Bu konudaki düşüncelerini Tülay'ın ağzından annesine bir sitem şeklinde sunan Ayaşlı; Nermin, Muammer ve Berrin'i birer ebeveyn olarak başarısız görür. Onların başarısızlıkları, eğitim sistemiyle birleşince Baskın gibi yabancılaşıp ülkesini terk eden, Aydın gibi millî ve manevî değerlerle alay eden nesillerin yetişmesine neden olmuştur. Ailenin kızları da uzun yıllar kötü alışkanlıkların pençesinde, yazarın doğru bulmadığı birer yaşam sürdürmüş ve bunun sonucunda özel yaşamlarında mutsuz olmuşlardır.

Yazara göre Selmin ve Tülay'ın dine yönelmeleri, annelerine, teyzelerine ve birbirlerine yaklaşmalarını ve huzur bulup yaşam kalitelerini yükseltmelerini sağlamıştır.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanının Nevnihal'i de özel yaşamındaki olumsuzluklardan sonra dine yönelir. Çok sevdiği yalısının yanmasına tanık olup

bunalıma giren Nevnihal, İngiltere’de yaşadığı yıllarda II. Dünya Savaşı’nın da etkisiyle büyükannesinden ve İstanbul’dan uzak kalır ve alkole sürüklenir.

Annesinin büyük uğraşlarla tedavi ettirdiği Nevnihal, İstanbul’a döndüğünde yangından sonra taşındıkları mahalle evinde münzevî bir yaşam süren büyükannesi ve Ali Fethi’nin yanına taşınır. Önce Ali Fethi’den eski yazı, divan edebiyatı, tarih ve tasavvuf dersleri almaya, zamanla da namaza başlar. Nevnihal’in namaza başlaması, büyükannesini çok sevindirir:

-Oh, çok şükür. Elhamdülillah, dedi. Evet, kaç zamandır Nevnihal sabah ezanı ile uyanıyor, abdest alıyor, yalnız odasında namaz kılıyordu (Ayaşlı, 1987: 142).

Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı romanı, yalı kızı Nevnihal’in “Merdivenköyü’ndeki küçük evin üst katındaki sahanlıkta” (Ayaşlı, 1987: 142) her namaz vakti Ali Fethi’nin imamlığında toplanan küçük cemaatin bir parçası olmasıyla sona erer.

Aynı romanda Ayaşlı, Naile’nin yeğeni Ali Fethi’yi de benzer zorlu şartlardan sonra dinle tanıştırmıştır. Fransız bir kızla evlenerek halasını gücendiren, işini ve tüm itibarını kaybettikten sonra alkol komasına giren ve ölümden dönen Ali Fethi, uzun bir nekahet döneminden sonra, önce namaza başlar, sonra da halasının bağlı bulunduğu Bektaşî şeyhini kendisine mürşit edinir (Ayaşlı, 1987: 138).

Dine yönelmesi Ali Fethi’nin yaşam kalitesini her yönden artırır. Ali Fethi, tekkede tanıştığı Raziye ile evlenir ve bir kızı olur. Ayrıca Fransızcadan çeviriler yaparak dâhil olduğu basın çevrelerinde kısa sürede “Samim” takma ismiyle tanınan ve beğenilen bir köşe yazarına dönüşür. İlerleyen yaşlarında da yakın çevresince çok sevilen ve takdir edilen biri olur.

Ayaşlı’nın *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında Nevnihal’in tarikat ehli büyükannesi ve dayısıyla birlikte büyüdüğü hâlde dinden ve tasavvuftan uzak yetişmesi dikkat çekicidir. Torunun eğitime, özellikle de yabancı dil eğitime çok önem veren Naile’nin, Ali Fethi’de yaşadığı acı deneyimden bir ders çıkarmayıp Nevnihal’in manevî yönünü ihmal etmesi ilginçtir. Üstelik ebeveynlerinden ayrı büyüdüğü için aile bağları zayıf olan ve bu nedenle üzerinde yazarın bir önceki

romanında görülen olumsuz “Ankara” etkisi bulunmayan Nevnihal’in dinî eğitimine önem verilmemesi düşündürücüdür.

Pertev Bey’in Üç Kızı romanında Azize, Nermin ve Berrin, çocuklarının dinî eğitimini ihmal ettiklerinin farkına varmış ve suçlarını kabul etmişlerdir. Buna karşılık *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında Naile’nin ya da Cemile’nin bu türden bir pişmanlık göstermeleri söz konusu değildir.

Naile’nin ihmalkarlığının, yazarın dinî eğitim konusunda dikkat çekmek istediği asıl yönleri vurgulamak için yazar tarafından kurgulanmış olabileceği düşüncesindeyiz. Okuduğu yabancı okullar, zayıf aile bağları ve yaşadığı bunalımlar, Nevnihal’i olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Nevnihal üzerinde *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında sıklıkla vurgulanan rejimin laik politikalarının kötü etkisi söz konusu değildir. Diğer romanında yazarın uzun uzun irdelediği bu konuya *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında fazla değinmemiş olması düşündürücüdür.

Münevver Ayaşlı; dini, Allah ve peygamber sevgisini “insan olmak” için en gerekli şartlar olarak saymakta ve bu şartları yerine getiren kimseleri, bağlı bulundukları sosyal sınıfa ve sahip oldukları eğitime bakmaksızın, diğer kurmaca kişilerden üstün görmektedir. Bu açıdan yazarın romanlarında çoğu ümmî ve taşralı olan geleneksel kadınlar, dinî açıdan diğer kadınlardan üstün görülen ve kendilerinden takdirle bahsedilen kimselerdir.

Ayaşlı’nın romanlarındaki geleneksel kadınlardan olan *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanının emektar kalfaları Bezmiyar ve Karanfil, taşralı kayınvalide Sıdika ve *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanından Naile ile Mesned, dinlerine bağlı, ibadetlerini aksatmadan yerine getiren kimselerdir.

Pertev Bey’in Üç Kızı romanında Bezmiyar, Azize’yi kızların dinî eğitimi yönünde uyaran ilk kimse olurken (Ayaşlı, 1976: 10) Karanfil de bunalımda olan Selmin’e ilk duasını ezberleten kişidir. Her ikisi de ümmî olan, ibadetlerine son derece bağlı bu iki yaşlı kadının din anlayışı, tasavvufa yakın olmakla beraber daha gelenekseldir. Türbe ziyaretlerini önemseyen, taşındıkları mahalledeki evliya türbesini ziyaret etmezlerse “hürmetsizlik” edeceklerini, hatta “edeb harici” bir davranış gerçekleştirmiş olacaklarını düşünen bu kadınlar (Ayaşlı, 1976: 158), Selmin’i din konusunda en çok etkileyenlerin başında gelirler ve bir tarikata

bağlanmasını sevinçle karşılarlar. Selmin’le Şeyh Arif Dede’nin Mesnevî derslerinde mutlaka çiftin yanında bulunurlar (Ayaşlı, 1976: 227).

Romanda manevî yönüyle eğitilmiş kadınlardan üstün tutulan diğer geleneksel kadın, Muammer’in annesi Sıdika’dır. Eğitimsiz bir kadın olan Sıdika, dinî telkinleriyle Selmin’in ölümünden sonra Azize’nin en büyük teselli kaynağı olur.

Selmin’i rüyasında gördüğünü ve “makamının pek büyük” olduğunu Azize’ye anlatan Sıdika’ya göre, Azize’nin merhum kızını rüyasında görememesinin biricik nedeni namaz kılmıyor oluşudur (Ayaşlı, 1976: 249). Sıdika’nın köyünde aldığı geleneksel dinî eğitimin tek eksik tarafı, tasavvuf bilgisidir. Tasavvuf, Sıdika’ya karmaşık görünür (Ayaşlı, 1976: 270-271).

Tasavvuftan habersiz olsa dahi sağlam Anadolu imanı ile mütevazı bir hayat süren Sıdika, 1959 yılında vefat ettiğinde Ayaşlı, İstanbullu Azize ve kızlarının karşısına görgüsüzlüğü ile öne çıkardığı bu köylü kadını romanının zaman çizgisinden “mübarek” sıfatı ile şereflendirerek uğurlar (Ayaşlı, 1976: 326).

Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı romanında Naile’nin de ibadetlerine bağlı bir kimse olduğu, ayrıca özel yaşamında alacağı önemli kararlarda müridi olduğu Bektaşî Şeyhi Remzi Baba’ya mutlaka danıştığı ve onu kendisine bir rehber olarak gördüğü dikkati çeker. En yakın kalfası Mesned’le birlikte dini bütün, münzevî bir yaşam geçiren Naile, bu açıdan yeğeni Ali Fethi’yi de etkilemeyi başarmış ve onun da tarikata bağlanmasını sağlamıştır. Ancak Naile, çok sevdiği ve yetiştirilmesine büyük emek harcadığı torununun dinî eğitimini ihmal ederek onun ilerleyen yıllarda bazı olumsuzluklar karşılaşmasına engel olamamıştır.

Yukarıda sayılan isimlerin dışında, Ayaşlı’nın romanlarında dinî yönleri üzerinde durulan başka kadın roman kişisi bulunmamaktadır.

Yazarın “Erken Sönen Işıklar” öyküsünde Zeyneb ile Zehra, sadece dinî bir eğitimden geçmişlerdir. Kur’an yazısından başka bir yazı bilmezler ve zarfın üzerine adres yazmak gibi basit bir işlemi dahi Ömer olmadan gerçekleştiremezler. Aynı öyküde ahlâksız bir yaşam tarzını simgeleyen Lubjana, temiz ahlâkları ve saflıklarına rağmen eğitimsizlikleriyle Ömer’i kendi evinden ve mahallesinden soğutan Zeyneb ile Zehra’dan üstün tutulur. Ayaşlı, hem bu iki genç kızı, hem de onları bu şekilde yetiştiren kapalı çevreyi bu açıdan şiddetle eleştirir.

Münevver Ayaşlı, dinî eğitimi temiz ve huzurlu bir yaşam için, “insan olmak” için olmazsa olmaz bir şart olarak görmekte ve bu yönü ihmal eden ebeveynler ile laik Cumhuriyet’in eğitim sistemini şiddetle eleştirmektedir. Ancak Ayaşlı’ya göre değişen toplum şartlarında sadece dinî eğitim de yeterli değildir. Kadın–erkek ilişkilerinin sınırlandırıldığı çok kapalı çevrelerde büyüyen ve sadece dinî eğitimden geçen genç kızlar, yazarın onaylamadığı ve etrafındaki erkekleri kendilerinden uzaklaştırdığına, dışarının tehlikelerine ittiğine inandığı kimselerdir.

Münevver Ayaşlı, gerek anılarında, gerekse de romanlarında laiklik ilkesini, saltanat ve hilafetin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, camilerde Türkçe ezan okunması, “hacı, hafız, hoca, molla, efendi” unvanlarının kaldırılması, din adamları dışındakilerin cübbe ve sarık giymelerinin yasaklanması gibi uygulamaları fırsat buldukça eleştirmiş ve kendisi gibi düşünen muhafazakâr kesimin yükselen sesi olmuştur. Romanlarında kurmaca kişilerinin dinî eğitimleri ve yaşamlarına dair ayrıntıları da bu eleştirilerini yapabilmek için sıklıkla kullanmıştır.

Ayaşlı’nın laiklik ilkesine olumsuz yaklaşımının nedeni temelinde siyasîdir. Selanikli oluşu nedeniyle Mustafa Kemal Atatürk’e herhangi bir eleştiride bulunmaktan kaçınan yazar, memlekette estirilen din dışı havanın faturasını 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve CHP yönetimine çıkarmıştır. 1960 İhtilâli ve Adnan Menderes’in akıbetinden de sorumlu tuttuğu bu isimleri her fırsatta eleştirmiştir.

Osmanlı aristokrasisinin bir üyesi olarak hanedan ailesine derin bir saygı ve sevgi besleyen ve bu ailenin bazı üyeleriyle yakından görüştüğü bilinen Ayaşlı, saltanat ve hilafetin kaldırılmasına karşı siyasî olduğu kadar romantik bir yaklaşım da sergilemiştir.

4 Mart 1924 gecesini hanedan ailesinin yurt dışına çıkarılmasını *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanında “dünya tarihinin en büyük ve en uzun sürececek olan faciası” şeklinde tanımlayan yazara göre altın kafesleri açılan Osman’ın, Fatih’in ve Yavuz’un torunları “uçmaya alışkın olmayan ipek kanatlarıyla” “manen ve maddeten âdi iştilahlarla bekleyen aç kurtlara ve kuşlara” yem edilmişlerdir (Ayaşlı, 1976: 105).

Ayaşlı, Vahdettin’in İstanbul’u terk edişini de duygusal bir bakış açısıyla, *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında şu sözlerle dile getirmiştir:

(...) Sultan 6'ncı Mehmed Vahideddin, vatanından, memleketinden ayrılmıştı. Nasıl olur? Vatandan nasıl ayrılır? Ecdadının türbelerini kime bırakırdı? Bir İngiliz zırhlısı ile, bir düşman gemisi ile vatani terk etmişti. (...) Bütün bir millet Malaya gemisi inşallah batsın diye dua ediyordu (Ayaşlı, 1987: 58).

Soyluluğa verdiği önemi bildiğimiz Ayaşlı'ya göre saltanatın kaldırılması ve hanedan ailesinin sürülmesinin bir değeri yoktur, zira bir padişah, çıkarılan bir kanunla ya da sürgünle “sade vatandaş”a dönüşemez:

Vaka, Sultan Vahideddin padişah olarak gitmemiş, saltanat ilga olmuş, kendisi sadece bir vatandaş olmuş ve öyle gitmişti. Ve fakat bir padişah, bir halife sade vatandaş olabilir miydi? Arkasında şanlı ecdadı, şanlı tarihi olan bir insan sade vatandaş olabilir miydi? ŞANLI TARİH böyle mi bitecekti? (Ayaşlı, 1987: 58).

Görüldüğü üzere Ayaşlı'nın saltanat ailesine olan sevgisi, saygısı ve bağlılığı, ailenin düştüğü durumla ve çıkarıldıkları sürgünle değişmemiş, bilakis yazarı onlara daha da yaklaştırmıştır. Kendi sınıfının gözden düşüşünün paralelinde yaşanan bu sürgüne anı ve romanlarında verdiği tepkiler, yazarın yeni rejime olan kırılganlığı ve öfkesinin dışa yansımaları şeklinde düşünülebilir.

Ayaşlı, hilafetin kaldırılışına ise daha sert bir tonla yaklaşır. *Dersaadet* adlı anı–incelemesinde hilafetin kaldırılmasını “emanete ihanet” olarak yorumlar:

Peki biz bıraktıktan sonra bu mukaddes emanet ne oldu? Param parça, tuzla buz oldu... Din düşmanları sevinirler (Ayaşlı, 1975: 25).

Ayaşlı'nın, aileden gelen bir eğilimle dinine bağlı, tarikata mensup biri olarak hilafet makamına da duygusal yaklaştığı açıktır. Oysa hilafetin kaldırılmasının asıl nedeni dinî değil, siyasîdir:

Atatürk eğitimde pozitivist düşüncenin hâkim olduğu bir tarzın sahibidir. (...) Hilafeti niye kaldırdı? Hilafeti ruhani bir müessese olarak gördüğü için değil. Çünkü ruhani bir müessese değil. Muhtemelen, ki büyük ölçüde doğrudur; hilafet denen kurumun her şeyden evvel siyasi bakımdan kendi kurduğu cumhuriyet rejimi için artık tehlikeli bir ikilem yaratacağını gördü. Son Halife Abdülmecid, Ankara hükümetinin bu gibi düşünce ve endişelerini yatıştırarak, onları ikna edecek bir kişilik değildi, böyle bir politika da gütmeydi. Aksine onları alarına sevk edecek, hilafeti kaldırmaya yani ilga etmeye yönelik politikaları adeta teşvik eden bir tavır takip etti. Görüştüğü gruplar konusunda kontrollü olamadı; dış dünyaya karşı başka bir imaj verdi. Cuma namazlarında selamlık alaylarını alayış ile devam ettirdi. Bunları yapmaması gerekiyordu. Sakin bir şekilde yaşaması, çok dikkatli olması gerekiyordu; Ankara'nın aleyhinde konuşmaması gerekiyordu (Ortaylı ve Küçükkaya, 2012: 139-140).

Söz konusu uygulamalara daha duygusal yaklaşan yazarın gözünde saltanatın kaldırılıp hanedanın yurt dışına çıkarılması ile tekke ve tarikatlar hakkında verilen karar eşdeğerdir:

Fakat bizde 1924 senesinde Osmanlı Hanedanı'ndan sonra, bir sene sonra 1925 senesinde sıra Dergâhlara, Tekkelere, Zaviyelere gelmişti.

Dergâhlar, Tekkeler, Zaviyeler kapanacak ve dağılacak. Şeyhlik, Babalık, Dedelik, Dervişlik kalkacak, tarikat kisveleri giyilmeyecek, ayin yapılamayacak, bu katî emri dinlemeyenler ağır cezalara çarptırılacak (Ayaşlı, 1987: 77).

Tasavvuf eğilimi ile tanıdığımız Ayaşlı, tarikatları ve tekkeleri siyasî yapısının tamamen dışında, hem kendine has bir kültür merkezi, hem de Allah'a ulaşmak ve dini hakkıyla yaşamak için bir yol gösterici olarak görmektedir. Ayaşlı'nın din anlayışında tarikatların olmazsa olmaz bir yeri vardır; öyle ki yazarın kurmaca Boğaziçi kadınları, dini öğrenmek için birinci elden kaynak olan Kur'an-ı Kerim'e yönelmektense bağlanacak bir mürşit arayışı içerisinde görülürler.

Benzer bir tavır, Ayaşlı'yla aynı sosyal sınıfa mensup Halide Edip'in *Sinekli Bakkal*'ında da göze çarpar: Selim Paşa'nın saza söze düşkün karısı Sabiha Hanım, yaşı ilerlediği için etrafındakilerinin kendisine ibadete yönelmesi gerektiğini söylemeleri üzerine Kur'an'a başvurmaktaansa Mevlevî tekkelerine yönelir (Adıvar, 2004: 30-31). Halide Edip'in büyükannesi Nakiye Hanım'ın da Mevlevî tekkesine bağlı olduğu, yazarın anılarından bilinmektedir (Adıvar, 2014: 19). Bu dönemde Osmanlı aristokrasisi ile tarikatlar arasında sıkı bir ilişki söz konusudur:

Bugün tarikatlar kırsal kökenli ve daha çok kasabalı kimselerin iltifat ettiği dinî topluluklardır. Şehir hayatının, şehir kültürünün dışında kalanları şehir hayatına ve İslami kültüre bütünleştiriyor. (...) Geçen asırların tarikat ehli büyük şehirliydi ve elit sınıfın üyeleri de tarikat üyesiydi. Bu kimselerin zevkleri, bilgileri dergâhta sürer ve gelenleri etkilerdi (Ortaylı ve Küçükkaya, 2012: 141).

Görüldüğü üzere XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında dinin daha yumuşak ve kültürel yüzünü barındıran tarikatların Osmanlı aristokrasisi üzerinde büyük bir nüfuzu bulunmaktadır. Aristokrasiye bağlı aileler için dinin, ancak tarikat bağlantılı yaşanabildiği gözlenmektedir.

Ayaşlı, laik yeni Türkiye'de evliyalara kin beslendiğini, duanın yasaklanıp ancak gizli edilebildiğini iddia eder. Bu iddialarını kurgularına taşıyan yazar, *Pertev*

Bey'in Üç Kızı romanında, taşındıkları yeni semtin yatırını ziyaret eden Selmin ile Karanfil Kalfa'yı büyük bir tedirginlik içerisinde gösterir. Etrafın tozunu alan ve getirdikleri mumları yakan Selmin ile kalfası, türbeden “suç işlemiş gibi gizlenerek ve korku içinde” uzaklaşırlar:

(...) Suç işlemek ne demek? Bu yaptıkları en büyük suçtu. Zamanın polisi görse, enselerine yapışır, karakol karakol süründürdükten sonra haydi ağır cezaya. Ve ertesi günü bütün ilerici gazetelerde iri puntolarla, manşetlerle haber verirlerdi:

“İki kadın cürmü meşhud halinde yakalandılar. Üfürükçü, büyücü, muskacı, Arap harfleri okutan, Allah adını ağızlarına alan, devrimlere karşı koyan, devrimleri yıkıcı faaliyet gösteren iki kadın cürmü meşhud halinde yakalandılar, ağır cezaya sevkedildiler... Ve müstahak oldukları en ağır cezanın kendilerine verilmesi...” (Ayaşlı, 1976: 159).

Mustafa Kemal Atatürk'ü eleştiremeyen Ayaşlı'nın hedefinde daha çok CHP ve İsmet İnönü bulunur. İnönü'nün Tekel İdaresi'nin zararını karşılayabilmek için halkın evlerine şarap ve kumarı zorla soktuğunu iddia eden Ayaşlı, Erzincan Depremi'ni “İsmet Paşa'nın Reisicumhurluğunu tesid için yer yerinden oynadı.” diye yorumlayacak kadar İnönü'ye karşı öfke doludur (Ayaşlı, 1976: 272). Ayaşlı'ya göre 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi “milletin omuzlarından bir yük”ün kalkması, millete “vurulan zincirlerin” çözülmesidir (Ayaşlı, 1976: 301).

Ayaşlı, İnönü ve CHP'nin yanı sıra, eğitim kurumlarında millî ve manevî değerler eğitimi verilmemesinin faturasını isim isim saydığı bakanlara da çıkarır; özellikle Hasan Âli Yücel'i “devrinin en karanlık siması” olarak niteleyip suçlu sandalyesine oturtur (Ayaşlı, 1976: 280-281).

Dinî eğitimin, millî ve manevî değerler eğitiminin bir parçası olarak eğitim kurumlarında yer almaması, yazarın eleştirdiği noktaların başında gelir. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Müslümanlığa merak salan ve bir ara din değiştirmeyi düşünen Matmazel Durand, dinî eğitimin kendileri için çocuklukta başladığını şu sözlerle ortaya koyar:

“-Beyefendi İmam, ben Müslüman olacak, çünkü ben bu din çok beğeniyor, çok seviyor, ama ben küçük çocuk. Ben alışı eklişaya gitmek, çünkü imam beyefendi, bu Evropada nasıl söylüyorum bu bir terbiye, bu bizim (education) içinde giriyor, şimdi gitmez, olmaz çünkü âdet bu bizde âdet.” (Ayaşlı, 1976: 228).

Çocukluğunda aldığı dinî eğitim, İslamiyet'e ve tasavvufa duyduğu bütün ilgi ve meraka rağmen Matmazel'in din değiştirmesine engel olur. Böylelikle Ayaşlı, dine bağlılık ve sevginin küçük yaşlardan itibaren kazandırılmasının önemini vurgulamış olur.

Dinî eğitimin okullarda verilmemesinin yanı sıra ebeveynlerin çocuklarının dinî eğitimini önemsememeleri Ayaşlı'nın eleştirdiği bir diğer noktadır. Yabancı kültürlerin kucağındaki eğitim kurumlarında, ilgisiz anne ve babaların elinde yetişen Cumhuriyet nesli, dine karşı ya ilgisiz, ya da küstah tavırlıdır:

Türk gençliğini bu hale getiren, bu büyük günah kimindi?

Memleketimizde birbiri arkasına durmadan yapılan inkılablar, ihtilaller ve Mao'dan çok evvel yaptığımız kültür ihtilali mi? Yoksa Tanzimat'tan bu yana Batı'nın memleketimizde giriştiği kültür emperyalizmi mi? Biz(im) Batı kültür emperyalizmine mukavemet edebilecek bir hazırlığımız yok mu idi?

İşte, bu dışarıdan gelme, karma kültüre, fikriyata ve yaşama tarzına mukavemet edemedik... İşte Türk'ün dramı, daha doğrusu faciası...

Türk ailesinin dört çocuğundan yalnız ikisinin kurtulması ve ikisinin tamamıyla kaybolması, vatan evlatlarının yüzde ellisinin ziyan olması demekti.

Bu muazzam bir kayıp ve muazzam bir günahı.

Bu günahın vebalini kim yüklenecekti? (Ayaşlı, 1976: 522).

Ayaşlı, İslamiyet'i Türklükten ayrı görmez ve her ikisinin birleşerek Osmanlı ruhunu oluşturduğunu düşünür. Selmin, Berrin ve Nermin kardeşler ile Nermin'in kızları, İslamiyet'e ve tasavvufa yöneldikçe "Osmanlı"laşırlar.

Sonuç olarak Münevver Ayaşlı, özellikle Osmanlı aristokrasisine bağlı kadın kişilerinin dinle olan ilişkilerini ve aldıkları dinî eğitimi ayrıntılarıyla vererek Batı etkisindeki konak eğitimi içerisinde ihmal edilmiş bir yöne ışık tutmak istemiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde yetişen nesiller, yazara göre iki yönlü bir tehlikeyle karşı karşıyadır: Bir yandan laiklik ilkesinin sonucu olarak gerçekleştirilen bir dizi düzenleme ve çıkarılan kanun, özellikle de İnönü CHP'sinin politikaları ülkede dinden uzak bir hava ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilen isimlerin yetersizlikleri, eğitim kurumlarında millî ve manevî değerler eğitiminin verilmemesi ve yabancı okulların olumsuz etkisi, köksüz bir nesil yaratmıştır. Dinî eğitim konusunda çocuklarını destekleyecek olan aile büyüklerinin de eğitimsiz ya da ilgisiz olmaları durumu ise felaketlere yol açmaktadır.

İslamiyet’i Türklükten ayrı görmeyen ve her ikisinin birleşerek “Osmanlılığı” meydana getirdiğini düşünen Ayaşlı, dinî eğitimi de tarih ve edebiyat eğitiminden ayırmamaktadır. Yazarın *Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında, Nevnihal’i dine yönlendiren, Ali Fethi’den aldığı eski yazı, divan edebiyatı ve tarih dersleri olmuştur. Ayaşlı, eğitim kurumlarında edebiyat, din ve tarih eğitimiyle millî ve manevî bilincin kazandırılmamasına şiddetle karşı çıkmaktadır.

Ayaşlı, ayrıntıyla işlediği din konusunu, aynı zamanda laiklik eleştirisi yapmak için de kullanmış; romanlarında bazen olayın akışını bölüp araya girerek, bazen de roman kişileri üzerinden laiklik ekseninde yapılan düzenleme ve çıkarılan kanunları eleştirmiştir. Kendisi de tasavvufu yakında ilgilenen Ayaşlı’nın şiddetle eleştirdiği konuların başında, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve türbe ziyaretlerinin yasaklanması gelmektedir. Muhafazakâr tutumunu bildiğimiz yazar, bu eleştirilerinde sıklıkla abartıya da kaçmıştır.

3. 3. 2. Yabancı Dil Eğitimi

Münevver Ayaşlı’nın kadınlarda ve genel olarak tüm bireylerde yabancı dil eğitimine büyük önem verdiği gözlenmektedir. Yazarın, romanlarında Batı etkisinde konak eğitimi alan Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınlar ile taşralı, özellikle de Ankara’nın kalburüstü çevrelerinden olan kadınlar arasında yaptığı karşılaştırmalarda yabancı dil eğitimini bir ölçüt olarak kullandığı, dahası yabancı dil bilmeyi bir üstünlük olarak gördüğü dikkati çeker.

Ayaşlı’nın romanlarındaki Boğaziçi kadınlarının yabancı dil bilgisi, yabancı kültürlerle ve edebiyatlara hâkimiyeti ve bu özelliklerine rağmen millî ve manevî değerlerine bağlı oluşları, onların diğer roman kişilerinden üstün tutulmasını sağlar. Buna karşılık, Cumhuriyet’in millî heyecandan yoksun, sistemsiz (Ayaşlı, 1976: 338) eğitim sisteminin yetiştirdiği, ailelerinin de manevî yönden ihmal ettiği çocukların yabancı dil eğitimleri sırasında yabancı kültürlerin olumsuz etkilerine açık hale geldikleri görülür. Bu çocukların ilerleyen yıllarda milliyetlerinden, dinlerinden ve vatanlarından soğudukları Ayaşlı’nın romanlarında sıklıkla görülen bir durumdur.

Ayaşlı, Cumhuriyet'in millî eğitim kurumlarını dil öğretememekle suçlayan, özel yabancı okullara ve mürebbiyelere ise temkinli yaklaşan bir tavır içerisinde. Eğitimin diğer aşamalarında olduğu gibi yabancı dil eğitiminde de aileye büyük görevlerin düştüğüne inanan Ayaşlı, çocuklarını yabancı kültürlerin etkisinden ailelerin koruyabileceğine inanmakta, çocuklara Osmanlılık bilinci kazandırıp yabancı dil eğitimine de büyük önem verilen konak eğitimini bu yüzden Cumhuriyet'in eğitim sisteminden üstün görmektedir.

Ayaşlı'nın *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Pertev Bey'in eşi Azize, büyük kızı Selmin ve ortanca kızı Berrin, yabancı dil eğitimi almış kadın kişiler olarak karşımıza çıkar. Nermin'in yabancı dil eğitimi ile ilgili çelişkili ifadeler bulunmakla beraber evin küçük kızının Almanca bildiği bilinmektedir. Nermin'in kızları Selmin ve Tülay Ergüç kardeşler ile gelini İren de yabancı dil eğitimi almış kimselerdir. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında ise yabancı dil eğitimi alan kadınlar, yalının sahibi Naile'nin kızı Cemile ile torunu Nevnihal'dir.

Tanzimat etkisiyle şekillenmiş bir ailenin kızı olan Azize, Fransızca, İngilizce ve Almanca bilen bir kadın olarak karşımıza çıkarılır. Ayaşlı'nın Azize'nin yabancı dil eğitiminden romanın başında üstünkörü bahsetmesine karşılık Ankara'da bulunduğu süre boyunca bu eğitimini ısrarla vurgulaması ve dil bilmeyen Ankara bürokrasisi karşısında bunu bir üstünlük olarak ortaya çıkarması, yazarın konak eğitimine verdiği önemin bir göstergesidir.

Azize'nin doğacak torunu için Ankara Yenişehir'e getirilen Alman dadı ile akıcı bir şekilde Almanca konuşması, damadını şaşkına çevirir:

Muammer bile, bu ufak tefek, sakın, hiç nezaketini elden bırakmayan küçük kadının, Azize Hanım'ın önünde yelkenleri suya indirmişti. Bütün Türklerin, hele yeni Türklerin, "lisan bilmek" hususunda duydukları kompleksi, doğacak bebeğe getirdikleri "şvester" le Azize Hanım'ın tikir tikir Almanca konuştuğunu duyduğu zaman Muammer:

"-Nermin, Nermin, annen Fransızca'dan başka bir de Almanca da mı biliyor?" dedi (Ayaşlı, 1976: 182-183).

Alman dadı için de bu durum, vatanından ayrılmış olmanın hüznünü bastıran, gurbetliğini unutturan bir teselli kaynağı hâline gelir.

Eğitimde yabancı mürebbiye ve dadıların varlığına ve yabancı okullara şüpheyle yaklaşan Ayaşlı, aile tarafından çocuklara millî ve manevî bir bilinç kazandırıldığı takdirde her türlü olumsuz etkinin savuşturulabileceğini düşünür. Ancak yazarın millî ve manevî bilinçten yoksun, köksüz ve çıkarıcı olmakla suçladığı Cumhuriyet kadroları elinde yetişen yeni nesiller, yabancı dil eğitimi alırken yabancı kültürün de etkisinde kalıp yabancılaşmaya mahkûmdur.

Ayaşlı, yabancı dil eğitimi sonucu gerçekleşecek yabancılaşmayı somutlaştırmak için Muammer–Nermin Ergüç çiftinin çocuklarını kullanır. Evde “fraulein”lar ile ve evin dışında Amerikan okullarında eğitim gören Baskın, Selmin, Tülay ve Aydın’ın Amerikan kültürü etkisinde kalmaları üzerinde ısrarla durur. Yazar, kardeşlerden erkek olanları ailelerini ve kültürlerini reddedip vatanlarını terk edecek kadar yabancı kültürün etkisinde kalmış olarak gösterir.

Pertev Bey Köşkü’nün sahip olduğu Osmanlı havası, içerisindeki Batı etkisine rağmen burada yetişen Selmin ve Berrin’i manevî açıdan korumuş; Fransız mürebbiye Matmazel Durand, Fraulein Sturm ve Rum dadı Katina’nın bazı olumsuz etkileri olduysa da bu hava sayesinde kalıcı olmamış; bu kimselerden öğrenilenler, olması gerektiği gibi dil ile sınırlı kalmıştır.

Pertev Bey’in büyük kızı Selmin, köşkte kendileriyle birlikte yaşayan Fransız mürebbiyesi Matmazel Durand’ın gözetiminde iyi derecede Fransızca eğitimi almıştır. Genç kızın Fransız diline hâkimiyeti, mektuplaşmalarını Fransızca yapacak kadar çoktur. Aynı durum kız kardeşi Berrin için de geçerlidir (Ayaşlı, 1976: 18).

Selmin, yetkin Fransızcası ile babasının I. Dünya Savaşı’ndan sonraki zorunlu emekliliğinde ailesini geçindirme fırsatı yakalamıştır. Avrupa ile çalışan özel bir Türk şirketinde “lisan bilen, muhaberatı idare edebilecek bir mütercim–kâtibe” (Ayaşlı, 1976: 62) olarak işe başlamıştır.

Selmin’in Fransızca eğitimi, onu Fransız edebiyatına da yönlendirmiş; genç kız Türk edebiyatından çok, bu dilin edebiyatı ile ilgilenmiştir (Ayaşlı, 1976: 8).

Selmin’in ikinci yabancı dili Almancadır. Berrin için eve getirilen Alman mürebbiye, I. Dünya Savaşı başlangıcında halası Nuhbe Hanımefendi’nin Cihangir’deki konağında kalan Selmin’e haftada üç dört defa Almanca dersleri verir

(Ayaşlı, 1976: 32). Selmin, bir süre sonra bu dili “adeta” konuşur hale gelir (Ayaşlı, 1976: 36).

Berrin, üç yabancı dil ile karşımıza çıkar. Bunlar Fransızca, Almanca ve Rumcadır. Özel Fransız ve Alman okullarında okuyan Berrin’in dil eğitiminde, bizzat kendisi için tutulan Alman mürebbiye Fraulein Sturm, ondan önce de Matmazel Durand ve Nermin’in Rum dadısı Katina etkilidir. Berrin’in Rumca bilgisi *Pertev Bey’in Torunları* romanında vurgulanmıştır (Ayaşlı, 1976: 504).

Berrin’in üzerinde çokça durulan Almanca eğitimi, I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesinin ardından Fransız okullarının kapatılması ve genç kızın Alman okuluna verilmesiyle başlar. Dil eğitimine destek olması için Alman bir mürebbiye de bu dönemde eve yerleşir (Ayaşlı, 1976: 32). Kısa sürede Almancayı epey ilerleten evin ortanca kızı, bu dili öğrenmenin yanı sıra babası gibi Almanlara sempati duymaya başlar (Ayaşlı, 1976: 36).

Ailenin köşkten ayrılmak zorunda kaldığı dönemde henüz bir bebek olan Nermin’in bildiği tüm yabancı dilleri unuttuğu yazar tarafından dile getirilmiştir (Ayaşlı, 1976: 134). Dadısı Katina’nın Rumca şarkılar söyleyerek, Rumca sevip Rumca oynatıp Rumca nazlatarak büyüttüğü (Ayaşlı, 1976: 9) Nermin’in Rumca konuşabildiğine dair romanın ilerleyen sayfalarında herhangi bir bilgiye rastlanmaz.

Nermin’le beraber romandaki yabancı dil eğitiminin niteliği değişmiş ve düşmüştür. Mahalle mektebinde başladığı eğitimi Cumhuriyet okullarında sonlandıran Nermin, “lisan öğretmeyen” (Ayaşlı, 1976: 134) bu okullarda, ablaları kadar iyi bir eğitim alamamıştır. Konak/yalı yaşamını hiç tanıyamaması ile ailenin ekonomik sıkıntıları nedeniyle taşındığı yoksul kenar mahallerde büyümüş olması, Nermin’in bir eksikliği olarak romanda daima vurgulanmıştır.

Nermin ve Muammer’in fraulein’lar eşliğinde büyüüp özel Amerikan okullarına giden çocukları ise dil öğrenmişler, ancak yazarın öngördüğü üzere bu kültürlerin fazlaca etkisinde kalarak kendi kültürlerine yabancılaşmışlardır.

Pertev Bey’in Torunları romanında yarım kalan yükseköğretim yaşamı sırasında İtalya’da, evlendikten sonra da bir büyükelçi eşi olarak dünyanın farklı yerlerinde bulunan Selmin ile Komünizm etkisindeki Tülay’ın dil bildikleri

bilinmektedir. Amerikan Kız Koleji mezunu olan bu kız kardeşlerin İngilizceden başka hangi dilleri ne ölçüde bildiklerine dair romanda bir bilgi bulunmamaktadır.

Ergüç ailesinin Yahudi gelini İren, romanda birden fazla yabancı dile hâkimiyeti ile dikkati çeker. Genç kız, Galiçya’da doğup büyümüş ve bütün eğitimi burada almıştır. Bildiği diller Almanca, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Rusça, Rumence ve Yidiş⁵ tir (Ayaşlı, 1976: 457).

Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı romanının Cemile’si, Fransızca romanlar ile büyümüştür. Cemile’nin Fransızcasıyla ilgili bilgiler, romanda şu şekilde verilir:

(...) Ali Fethi halasından bazı Fransızca romanlar da istiyordu. Hanımefendi, “Peki, Aliciğim” dedi. Ali’nin istediği bütün kitaplar Cemile’nin odasında, kütüphanesinde mevcuttu. Kim bilir, belki Cemile ile beraber okudukları kitaplardı bunlar. Bu vesile ile Cemile’nin kilitli odasına da girdiler. Oda kapalı, havasız, küf kokuyordu. Kitapları aldılar... Bunlar Anatole France’in ve Flaubert’in kitapları idi (Ayaşlı, 1987: 45).

Önce Amerikan Kız Koleji’nde, daha sonra da Bağlarbaşı’ndaki Amerikan Mektebi’nde eğitim alan Nevnihal, üniversite için İngiltere’yi seçecek ve yıllarca bu ülkede tek başına yaşayacak kadar İngilizceye hâkimdir. Büyükannesi Naile, torununun yabancı dil eğitimine büyük önem vermiş ve Nevnihal’in ilköğretimini de bir yabancı okulda almasını istemiştir. Ancak Türk çocuklarının ilköğretimini mutlaka bir Türk okulunda almalarını emreden bir kanun⁶ nedeniyle bu isteği gerçekleşemez. İlgili kanun, Naile’yi çok üzer ve yaşlı kadın, Türk çocuklarının artık eskisi gibi yabancı dil öğrenemeyeceklerini düşünür (Ayaşlı, 1987: 94-95).

Naile’nin, kendisi bilmiyor olsa dahi, torununun yabancı dil eğitimine bu derece önem vermesi, kendisinin yetiştiği konak/yalı çevresinin bir etkisi olarak görülebilir. Eşyasından restorasyonuna kadar Tanzimat etkisinde olduğu vurgulanan Fazıl Paşa Yalısı’nın sahibi Naile’nin, geleneksel ve manevî değerleri simgeleyebilmesi için yazar tarafından bilerek yabancı dil eğitiminden yoksun bırakıldığı düşünülebilir. Ancak ne kadar geleneksel olursa olsun o da yabancı dilin, konak eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olduğunun bilincindedir.

⁵ Doğu Avrupa (Aşkenaz) Yahudileri tarafından kullanılan ve İbrani alfabesi ile yazılan Cermen kökenli bir dil.

⁶ Türkiye’de ilk tahsillerini yapmak üzere tüm Türk vatandaşlarının ancak Türk okullarına gidebileceklerine dair 1778 numaralı, 29 Mart 1931 tarihli kanun.

Nevnihal'in eğitimiyle ilgili Naile'nin düşünceleri, yazarın *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında da gündeme getirdiği "Türk okulları lisan öğretmez." tezini tekrarlaması açısından da önem taşımaktadır. Cumhuriyet okullarını millî ve manevî değerler, tarih ve edebiyat eğitimi açısından eksik ve yetersiz gördüğünü her fırsatta vurgulayan yazar, bu yetersizliklere bir de yabancı dil eğitimini ekler. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Tülay'ın üniversiteden arkadaşları yabancı dil bilmez ve İren'le iletişim kurmak için Tülay ve Aydın'a ihtiyaç duyarlar (Ayaşlı, 1976: 401) Yazarın romanlarında yeni Türkiye'nin gençleri, küçümsenen İmparatorluğun konak eğitiminden geçen öğrencileri kadar yabancı dil öğrenememektedirler.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında anne ve babasından ayrı büyüyen, yetiştirilmesinde manevî yönü ihmal edilen Nevnihal, tanık olduğu yangının da etkisiyle doğduğu şehirden ve vatanından soğumuş, bir ara tamamen İngiltere'ye yerleşme ve İstanbul'a dönmeme kararı almıştır. Bu açıdan Nevnihal, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında, yükseköğretim için gittiği Amerika'ya yerleşip burada evlenen ve izini kaybettiren Baskın'ı anımsatan bir tavır içerisinde görülür.

Görüldüğü üzere, romanlarında yabancı dil eğitimini çok önemsemekle birlikte yazarın bu eğitimle ilgili çekindiği bazı noktalar vardır. Mürebbiyelere ve özel yabancı okullara din konusunda olduğu gibi millî bilinç konusunda da temkinli yaklaşan yazar, ebeveynlerin ihmalkâr davrandığı durumlarda yabancı dil eğitiminin çocuklarda bir kültür bunalımı ve kendi millî benliklerine karşı bir yabancılaşma yaratacağını düşünür. Bunun örneklerini özellikle romanlarındaki erkek kişiler ya da yurt dışına yükseköğretime giden kişiler üzerinden veren Ayaşlı, Cumhuriyet'in eğitim sistemini de hem yabancı dil öğretiminde yetersiz bulur, hem de öğrencilere millî ve manevî bilinç kazandırmadığı için yabancı kültürlerin etkisine açık hale getirmekle suçlar.

Ayaşlı, konak eğitiminden yararlanmış kadınların, millî ve manevî bilince sahip oldukları için mürebbiyelerin ve yabancı okulların olası olumsuz etkilerinden korunduğuna inanmakta, ancak Cumhuriyet'ten sonraki nesillerin sinema ve müziğin de etkisiyle büyük bir tehlike içerisinde olduğunu düşünmektedir.

Din konusunda olduğu gibi yabancı dil konusunda da mürebbiye ve yabancı okulların olumsuz etkilerinin ebeveynlerin özverisi ile bertaraf edileceğini düşünen

yazar, her şeye rağmen yabancı dil bilmeyi bir üstünlük olarak görür. Yazarın yabancı dil bilen kadın kişileri, açık fikirli ve kendine güvenen kimseler olarak dikkati çekerler.

3. 3. 3. Güzel Sanatlar Eğitimi

Ayaşlı'nın eserlerinde Batı etkisindeki konak eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olan güzel sanatlar eğitimi, iki yönde kendisini gösterir. Konak/yalı çevresinde kız öğrenciler, yeteneklerine ve ilgilerine göre Batı müziği ve piyano eğitimi ya da resim eğitimi alırlar. Osmanlı aristokrasisine bağlı ailelerin özellikle müzik eğitimi çok önemsemeleri, kızlarına çoğu gayrimüslim ya da yabancı hocalardan piyano eğitimi aldirmaları, yazarın eserlerinde sıklıkla rastlanılan bir durumdur.

3. 3. 3. 1. Müzik Eğitimi

Münevver Ayaşlı'nın romanlarındaki müzik eğitimi, iki yönde kendisini gösterir. Bunlardan birincisi Tanzimat'tan bu yana Osmanlı aristokrasisinin konak/yalı çevresinde yetişen genç kızlarının eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olan Batı müziği ve piyano eğitimidir. İkincisi ise *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında karşımıza çıkan tarikat bağlantılı dinî-tasavvufî müzik eğitimidir.

Birbirinden farklı iki kültür dokusunun ifadesi olan bu müzik dallarından birincisi için verilen eğitim, Tanzimat sonrası Osmanlı aristokrasisine bağlı aileler arasında yaygın bir eğilimdir. İkincisi ise *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının başkışisi Selmin'in 30'lu yaşlarının verdiği bir olgunlukla ve Mevlevî Şeyh Arif Dede'nin müridi olmasının etkisiyle aldığı bir karardır. Bir başka deyişle Batı müziği eğitimi, ailelerin kızlarına aldirdığı konak eğitiminin bir parçası iken Selmin, tasavvuf müziği eğitimi kendi tercihi ile almaya başlamıştır. Dinî-tasavvufî müzik, romanda Selmin'in dinî-manevî yönünün tamamlanmasında bir araç işlevi görmüştür.

Münevver Ayaşlı da çocukluğunda kapsamlı bir Batı müziği ve piyano eğitimi almıştır. Sekiz yaşında başladığı piyano eğitimini on beşine kadar sürdürmüş, ağabeyinin eğitimi için gittikleri Stuttgart'ta "Württemberg Kraliyet Konservatuarı"na (Ayaşlı, 1991: 108) yazdırılmış, ancak ekonomik sıkıntılar nedeniyle bu okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Ayaşlı, anılarında konservatuar hocalarının kendisini bırakmak istemediklerini ve eğitimine devam ettiği takdirde on sekizinde konser verecek düzeye geleceğini söylediklerini, Stuttgart'tan ve müzikten ayrılmasıyla içinden bir telin koptuğunu hüznü bir dille anlatır (Ayaşlı, 1991: 108-109).

Ayaşlı'nın Halep'te bir Ermeni hocadan ud dersleri aldığı da bilinmektedir. Yazar, henüz sekiz yaşında iken ayaklı bir notalık karşısında çok sevdiği hocası Dikran Efendi'den nota öğrendiğini, onunla birlikte dizlerine vurarak "dümtek" diye usul tuttuklarını belirtir (Ayaşlı, 1991: 15). İki yıl sonra aile Beyrut'a taşınırken ud Halep'te bırakılmış ve Ayaşlı'nın bu eğitimi sona ermiştir (Ayaşlı, 1991: 36).

Ayaşlı'nın yaşamında derin izler bırakan Batı müziği ve piyano eğitimi, romanlarına da yansımış, özellikle *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının başkışisi Selmin'in müzik yeteneği ve sevgisine ayrılan parçalara kaynaklık etmiştir.

Ayaşlı'nın iki romanında da konak eğitiminden geçmiş kadınların mutlaka piyano eğitimi aldıkları ve iyi derecede çaldıkları görülür. Romanlarda yeteneği elvermediği için bu eğitimini yarıda kesen kadınlar da söz konusudur. Osmanlı aristokrasisi dışından olup bir müzik aleti icra edebilen tek bir kadının olduğu da dikkati çeker.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında kapsamlı Batı müziği ve piyano eğitimi alan iki kadın kişiden birincisi evin annesi Azize, diğeri büyük kızı Selmin'dir. Evin ortanca kızı Berrin'in piyano eğitimi genç kızın kendi isteği ile erkenden sona ermiş; Nermin ise ne yazık ki müzik eğitiminden tamamen mahrum kalmıştır.

Azize'nin piyano yeteneği, tıpkı yabancı dil eğitimi gibi, yazarın kendisini başta Muammer'in taşra kökenli annesi ve yeni başkentin hatırı sayılır isimlerinin eşleri ile karşılaştırma fırsatı yakaladığı Ankara ziyaretinde karşımıza çıkar:

(...) Azize Hanım, en tabii bir halle kalktı, piyanonun başına geçti. Viyana valsleri, Viyana operetleri çalmaya başlayınca Muammer büsbütün hayretler içerisinde kaldı. (Ayaşlı, 1976: 183)

Muammer, kayınvalidesinin piyano eğitimi karşısında şapka çıkarır ve eşine çocuklarını Azize kadar yetiştirebilirse çok mutlu olacağını söyler (Ayaşlı, 1976: 183).

Çalışkanlığı ve kişiliği ile Selmin ve Nermin'den farklı bir konumda gösterilen Berrin'in müziğe yeteneği yoktur. Yazar, bu tercihiyle müzikte hatırı sayılır bir beceriye sahip Selmin ve güzelliğiyle dikkat çeken Nermin'le sosyal ve meslekî yönde başarı yakalamış Berrin arasında bir denge tutturmak istemiş gibidir.

Selmin'in Batı müziği eğitimi ayrıntıyla anlatılmış ve bu eğitim sonucunda kazandığı beceriler, özellikle Kont von Rollhausen ile olan ilişkisinde kilit rol oynamıştır.

Selmin, Batı müziği ve piyano eğitimini Moda'daki köşklerinin dışında, "İstanbul'un meşhur piyano hocası" Monsieur Hege adında bir yabancından alır (Ayaşlı, 1976: 88). Haftada iki gün müzik dersleri için Fransız mürebbiyesi Matmazel Durand ile birlikte vapurla şehre inen Selmin'e bu derslerde Klemantin adında Ermeni bir öğrenci daha eşlik eder (Ayaşlı, 1976: 31).

I. Dünya Savaşı nedeniyle mürebbiyesinin ülkeden ayrılmasından sonra derslere bu kez Karanfil Kalfa ve Nuhbe Hanımefendi'nin kâhyası eşliğinde gidip gelmeye başlar. Evde olduğu günler en az altı saatini (Ayaşlı, 1976: 36) piyano çalmakla geçiren Selmin, sevgilisi Halet'in şehadeti ile bir süre bu eğitime kendi isteğiyle ara verir (Ayaşlı, 1976: 40).

Selmin'in bunalımlı yas günleri, babasının üç ay izinli olarak cepheden dönmesi ve ailesinin desteğiyle son bulur ve Selmin tekrar piyano çalmaya başlar:

Selmin:

"-Babacığım, babacığım, geliniz, piyanomu dinleyiniz, ben artık "en maitre" çalıyorum." diyor ve babasını elinden tutarak piyanonun yanına çekiyordu.

"-Babacığım, babacığım, ben artık müzik için yaşıyorum." diyordu (Ayaşlı, 1976: 44).

Selmin'in tutkuyla piyanoya sarıldığı bu dönemde, tıpkı kendisi gibi "müzik için yaşadığını" (Ayaşlı, 1976:) ifade eden bir Avusturyalı genç romana dâhil olur. Pertev Bey'in cepheden arkadaşı, Avusturya Sefareti'nde ateşemiliter yardımcısı olan Kont Franz von Rollhausen, Pertev Bey'in daveti üzerine evlerine misafir olur

ve aileyle tanışır. Selmin'in piyanodaki becerisi, Avusturyalıyı kendisine hayran bırakır. Yazar, burada Batılı bir gencin gözünden dönemin aristokrat aileleri arasında müzik eğitiminin ne derece önemsendiğini de gösterir:

Selmin piyano çaldı, genç Avusturya'lı zabıt şaşırdı, hayran kaldı. Selmin'i iyi aile kızlarının terbiyesine ve yetişmeleri için lazım gelecek kadar piyano çalıyor zannetmişti, böyle konser verebilecek bir piyano çalabileceğini tasavvur etmemişti (Ayaşlı, 1976: 44-45).

Kendisi de iyi piyano çalan Rollhausen, Selmin'le aralarındaki bu ortak nokta sayesinde eve sık sık gelip gitmeye başlar:

Franz, Pertev Bey ailesinin en büyük tesellisi, neşesi, eğlencesi olmuştu. Klasik müziği fevkalade çalmakla beraber, o zamanlar pek moda olan Viyana operetlerinin şuh nağmelerini; klasikleşmiş Strauss'ın valslerini harikulade ve tam Viyana usulü ile çalıyor ve bu zavallı evin çok muhtaç olduğu neş'eyi biraz olsun verebiliyordu (Ayaşlı, 1976: 45).

Tanışmalarından bir yıl sonra Rollhausen, Selmin'e evlenme ve Avusturya'ya yerleşme teklifinde bulunur (Ayaşlı, 1976: 46). Yazar, burada müziği iki arkadaşı birleştiren bir vasıta olarak görmüştür:

Birbirlerine yaklaştıran, birbirlerini sevdiren ve belki birbirlerini birleştirecek olan şey müzik değil miydi? (Ayaşlı, 1976: 47).

Selmin, Kont'un teklifini kabul eder, ancak Pertev Bey'den izin çıkmayınca Rollhausen, bir mektupla birlikte yolladığı bir demet gül ve piyano notalarıyla aileye veda ederek İstanbul'u terk eder (Ayaşlı, 1976: 54). Müzikle başlayan bu arkadaşlık, böylece müzikle sona ermiş olur.

Kont'un ayrılmasından sonra yaşanan sıkıntılar, Mondoros Mütarekesi'nin imzalanması, Pertev Bey'in cepheden felçli dönmesi ve köşkün dağıtılması, Selmin'in piyano ile olan ilişkisini gölgelemiş; bu olaylar arasında müzik eğitimi ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Köşkün dağıtılmasıyla birlikte evin büyük kuyruklu piyanosu da elden çıkarılınca Selmin için Batı müziği eğitimi sona ermiş olur.

Abdülgani Bey'in metresi olduğu süre boyunca Selmin'in piyanoyla tek teması, Viyana'da Şehzade Burhaneddin Efendi ile yaşadığı kısa gönül macerası sırasında olmuştur. Viyana'da, şehir dışında küçük bir otel restorana giden ikili,

otelin yemek salonunda piyanoda valsler çalar (Ayaşlı, 1976: 88). Böylece Selmin'in Batı müziğine vedası, bir zamanlar Rollhausen'le evlenip yerleşmeyi düşündüğü, müziğin başkenti olan Viyana'da gerçekleşir.

Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı romanında Cemile'nin piyano eğitiminin ne kadar ileri gittiğine değinilmez. Piyano çaldığından sadece bahsedilen (Ayaşlı, 1987: 24-25) Cemile için piyano bir hobi düzeyinde kalmıştır.

Yalıyı ziyaretlerinde vakit geçirmek için piyanosunun başına geçen Cemile, dul kalıp Ankara'dan İstanbul'a döndüğünde bir ara müzik eğitiminin üzerine gitmek istediye de bu fikirden vazgeçerek resmi seçer ve Güzel Sanatlar Akademisi'ne yazılır (Ayaşlı, 1987: 126). Romanda Cemile'den başka müzik eğitimi almış kimse bulunmamaktadır.

Görüldüğü üzere Batı müziği ve piyano eğitimi, konak eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmüş ve Osmanlı aristokrasisine bağlı aileler, kızlarına yetenekleri ölçüsünde bu eğitimi vermişlerdir. Anılarında müzik eğitiminin Boğaziçi çevresinde çok önemsendiğini, “eski zaman usulü terbiyede” kız çocuklara muhakkak piyano, erkek çocuklara da keman eğitimi verildiğini (Ayaşlı, 1991: 43), kadınların piyano eğitimi için eşleriyle birlikte Avrupa ülkelerine gidebildiklerini (Ayaşlı, 1991: 113) belirten Ayaşlı, bu çevrenin zihniyetini, seçtiği kadınların piyano eğitimi üzerinde çokça durarak yansıtmış olur.

Ayaşlı'nın eserlerinde dinî müzik eğitimi de dikkati çeker. Yazarın henüz küçük yaşlarda babasının yardımıyla tasavvufa duyduğu ilgi ve dinle erken tanışması, anılarından bilinmektedir. Yazarın *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında idealize ettiği, ancak ailesinin ihmalinden dolayı dinî ve manevî yönüyle eksik bulduğu Selmin, ömrünün son yıllarında, geçmişindeki zina günahının pişmanlığı içerisinde dine yönelmiş; dinin daha yumuşak yüzü olan tasavvufu tanıyarak Mevlevî tarikatına bağlanmıştır. Selmin'in bu bağlanması müzik aracılığıyla gerçekleşmiştir. Dinî-tasavvufî müzik, Selmin'in Şeyh Arif Dede'yi tanıması ve tasavvuf yoluna girmesi için bir araç olmuştur.

İhlamur'a yerleşen Selmin'in ilgisini, her sabah ezanından sonra duyduğu ney sesi çeker. Bu sesin, komşusu olan Kulekapı Mevlevîhâne'sinden neyzenbaşı Şeyh

Arif Dede'den geldiğini öğrenen Selmin, ev sahibesi aracılığıyla bu yaşlı adamla tanışır ve ondan kendisine ney üflemeyi öğretmesini ister:

“-Efendim” dedi, “Ben” sonra düzeltti: “Bendeniz de Ney çalamaz mıyım?”

“-Evet, Ney üfleyebilirsiniz, hanımefendi kızım, lakin Rebab meşketseniz daha güzel olur. Cenabı Pir Efendimiz, Rebab'ı pek severlerdi. Ve Sultanı Veled Efendimizin bir Rebabnâmesi de vardır. Rebab, Tanbur, Ney'le pek güzel uyuşurlar, sevişirler,” dedi (Ayaşlı, 1976: 197).

Böylece Şeyhle tanıştıkları akşam, Selmin sadece Mevlevî tarikatını değil, tasavvufun vazgeçilmez bir parçası olan ney ile rebabı da tanımış olur. Hemen tanıştıkları gece Arif Dede'nin “haftada iki defa Selmin'e Mesnevî okutması ve rebab meşkettirmesi” kararlaştırılır (Ayaşlı, 1976: 197).

Ihlamur'daki ev, genç kadının son yıllarını Şeyh Arif Dede'nin rehberliğinde yoğun bir tasavvuf ve din eğitimi ile geçirdiği yerdir. Hasta yatağına düşünceye dek rebab eğitimini sürdüren ve şeyhiyle “hazin hazin ilahiler” de okuyan (Ayaşlı, 1976: 224) Selmin, mürşidi ile ilişkisini bu Mesnevî ve rebab eğitimi üzerine kurar.

Dinî müzik eğitimi ilerleten Selmin, Azize ve Berrin'in Ihlamur'daki eve bir piyano alma tekliflerini reddeder. Böylelikle rebabını ve ilahilerini piyanoya tercih ederek sadece müzik vadisinde değil, bütün yaşamında bir medeniyet değişikliğine gittiğini hem ailesine, hem okuyuculara göstermiş olur. Ayaşlı burada müziği, gerçek anlamından uzaklaştırarak birbirinden çok farklı iki değer temsilcisi hâline getirir. Selmin'in artık istemediği, piyanodan da öte Batı müziğinin temsil ettiği tüm maddî yaşamdır:

“-Hayır, ben piyano istemiyorum ki, dedi. O benden çoktan geçti, uzaklaştı, uzaklaştı, kayboldu gitti!...” (Ayaşlı, 1976: 205).

Genç kadın, Mesnevî ve rebab eğitimi ile yıllar süren manevî açlığını doyurmaktadır. Rebabın temsil ettiği, Şeyh Arif Dede ve tarikat etrafında şekillenen bu yeni yaşam, Selmin'i son yıllarında yavaş yavaş değiştirir ve genç kadın kan kanserine yakalandıktan sonra iyice güçten düştüğü 1936 yılı sonbaharına kadar ilahi söylemeye, mürşidiyle rebab ve tanbur çalmaya devam eder.

Ayaşlı'nın romanlarında Osmanlı aristokrasisi dışında, başka bir sınıftan olup müzik eğitimi almış sadece bir kadın kişi bulunmaktadır. *Pertev Bey'in Üç Kızı*

romanında kenar mahalleli Perizat, ortaokuldan sonra eğitimine devam etmemiş ve yaşamını ud çalıp şarkı söylemek üzerine kurmuştur.

Özetleyecek olursak Münevver Ayaşlı'nın iki romanından özellikle *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında müzik eğitimi üzerinde ayrıntıyla durulmuştur. Yazar, kendi eğitiminden de esinlenerek romanın başkışisi Selmin'in yaşamında piyanoya geniş bir yer ayırmıştır. Selmin, Batılı maddî yaşama sırt çevirip Mevlevîlik ile tanıştıktan sonra, tarikat etkisindeki dinî eğitiminin bir parçası olarak rebab çalmayı öğrenmiş, dinî ve tasavvufî müziğe yönelmiştir. Böylelikle Ayaşlı, Batı müziğinden tasavvuf müziğine geçişe simgesel bir anlam yüklemiş ve müziği Selmin'in iç dünyasındaki değişiklikleri okuyuculara hissettirecek bir araç olarak kullanmıştır.

3. 3. 3. 2. Görsel Sanatlar Eğitimi

Konak eğitiminde resme yer verilmesi, Tanzimat sonrasında İslam'da saygı gösterilen her türlü tasvirin haram olduğuna dair inancın aşıldığını ve bu konuda geri dönüşsüz bir şekilde Batılı bir anlayışın benimsendiğini göstermektedir. Ayaşlı'nın romanlarında Cumhuriyet'ten sonra doğmuş kadınlar içinse görsel sanat eğitiminin, ilgi ve beceriler ışığında almayı tercih ettikleri bir alan olması göze çarpar.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında görsel sanatlar eğitimi alan kadınlar, Selmin ile Ergüç ailesinin küçük kızı Tülay Ergüç (Maraba)'tır. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında ise bu türden eğitim alan tek kişi, yalının kızı Cemile'dir.

Pertev Bey'in Üç Kızı romanında, Selmin'in resim eğitimi almış olmasından oldukça geç bahsedilir. 1925 yılında, metresi olduğu Abdülgani Bey'den ayrılan ve taşındığı Rum pansiyonunda Cavidan isimli emekli bir Bahriye yüzbaşı ile yaşamaya başlayan genç kadın, pansiyon odasında yalnız kaldığı ve sıkıldığı bir gün, eski bir abajur üstüne dekoratif resimler çizer. Çini mürekkebi ile çizilen bu resimler, o akşam sevgilisi Cavidan'ın dikkatini çeker:

Cavidan:

“-Sahi mi söylüyorsun? Sen mi yaptın?” dedi. Demek sen resim de yapıyorsun.

“-Yok, canım, Cavidan, bu resim yapmak değil, çocukken ders almıştım, fakat o kadar istidadım yoktu ki, resim derslerimi yarıda bıraktım. Bu resim yapmak değil, can sıkıntısından çizgiler.” dedi (Ayaşlı, 1976: 125).

Selmin’in yaptığı resimler, ekonomik sıkıntı çektikleri bu dönemde çift için bir geçim kapısına dönüşür. Cavidan, dekoratif resimlerle ilgilenen Rus arkadaşı Madam Pegoff’a Selmin’in resimlediği abajuru götürüp sattığında, beraberinde yeni siparişlerle pansiyona döner. Böylece Selmin’in sevgilisi ile paylaştığı küçük pansiyon odası, kısa süre içerisinde bir resim atölyesine dönüşür:

Artık odanın halini görmeliydi. Yemek, çamaşır, ütüden başka şimdi kâğıtlar, kalemler, fırçalar, boyalar da var odada. Bu hal içinde Selmin, durmadan dekoratif resimler yapıyor, yemek pişiriyor, çamaşır yıkıyor ve ütü ütülüyor ve canı gibi sevdiği annesine ancak haftada bir, on günde bir gidiyordu (Ayaşlı, 1976: 126).

Cavidan’la beş yıl süren ortak yaşamları boyunca Selmin, dekoratif resimlerinden kazandığı parayla evi geçindirir (Ayaşlı, 1976: 206).

Tülay’ın ilgilendiği dal ise seramiktir:

Tülay seramik de yapıyordu, babası ona 300 bin lira kıymetinde İtalya’dan elektrikli bir fırın getirtmiş ve Çiftehavuzlar’daki köşkün bodrum katına yerleştirmişler, orasını Tülay kendisine atölye yapmıştı.

Bir ara bir sürü çanaklar, çömlekler yapmış, fakat şimdi çok meşgul idi, siyasi mükellefiyetleri vardı (Ayaşlı, 1976: 354).

Tülay’ın seramiğe ilgisi henüz lisedeyken başlamış ve babası, yeteneğini ilerletebilmesi için kendisini yurt dışına göndermek istemiştir:

Babası sordu:

“-Kızım, ne yapmak istiyorsun? seni ablan gibi İtalyaya göndereyim mi? Bak seramik yapıyorsun, orada daha ilerletirsin.” (Ayaşlı, 1976: 322-323).

Hukuğu seçerek bu ilgi alanından uzaklaşan Tülay, Naili Maraba’dan ve Komünist çevrelerden ayrılıp annesinin yanına, Çiftehavuzlar’daki köşke döndükten sonra yeniden seramikle uğraşmaya başlar. “Eskisinden çok daha güzel” seramikler yapmaya başlayan Tülay için bu becerisi bir geçim kaynağına da dönüşür, herhangi bir ekonomik sıkıntısı olmasa da genç kadın yaptıklarını şehirde “yeni yeni açılmış

turistik eşya satan dükkânlara” satmaya başlar (Ayaşlı, 1976: 516). Tülay’ın bu yönü üzerinde romanda daha fazla durulmaz.

Vaniköyü’nde Fazıl Paşa Yalısı romanında kızını görmek için yalıya yaptığı ziyaretlerde boş zamanlarını değerlendirmek için bahçede çiçek resimleri yaptığı bilinen (Ayaşlı, 1976: 51) Cemile, İstanbul’a kesin dönüş yaptıktan sonra ciddi olarak ilgileneceği bir sanat dalı seçmek istemiş ve resimde karar kılmıştır:

Cemile Hanım da 1935 senesinde, Akademiye yazıldı ve Namık İsmail⁷ Bey’in atölyesine devamla başladı, çok memnundu, ciddi çalışıyordu. Sıra ile bütün sevdiklerinin resimlerini yapıyordu. Annesinin, kızının, Raziye’nin ve Zeyneb’in (Ayaşlı, 1987: 125-126).

Böylelikle Cemile, konak eğitiminin içeriğindeki bir alanla profesyonelce ilgilenmeyi seçmiş ve döneminin imkânlarından yararlanmıştır.

Görüldüğü üzere Münevver Ayaşlı’nın romanlarında görsel sanatlar eğitimi, konak eğitiminin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Benzer bir şekilde Ankara’nın kalburüstü ailelerinin de ilgisi ve yeteneği olan kızlarına bu eğitimi aldıkları romanlarda görülmektedir. Genç kızların aldıkları bu eğitim, meslekî amaç taşımasa da gerektiğinde geçimi sağlamak amaçlı kullanılmıştır.

⁷ Namık İsmail (1890–1935) Paris ve Berlin’de resim eğitimi alan, “Çallı Kuşağı” ressamlarından. 1921 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi müdür yardımcılığına, 1928 yılında da Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğüne atanmıştır. Burada ayrıca “resim atölyesi öğretmenliği”ni de üstlenen Namık İsmail, 30 Ağustos 1935’teki ölümüne dek bu görevlerini sürdürmüştür. Empresyonist ve Ekspresyonist resamlardan etkisi altındadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

3 Kasım 1839’da başlayan Tanzimat süreciyle birlikte yönetici kadro; yönetim, hukuk, askerlik ve maliye alanlarında düzenlemelere giderek çağdaşlaşma yolunda ilk adımı atmaya ve Batılı devletlerin ülkeyi bölmeye yönelik müdahalelerini engellemeye karar vermişlerdir. Sayılan bu alanlara uygulamada eğitim de dâhil edilerek Tanzimat atılımlarına sahip çıkacak sivil bir bürokrasi yetiştirmek esas alınmıştır. II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet yönetimi de kendi siyasi yönelimleri çerçevesinde eğitim atılımlarını desteklemeye devam etmişlerdir.

Tanzimat öncesinde sıbyan mektebinden sonra eğitimi kurumlarda devam ettirmesine izin verilmeyen Osmanlı/Türk kadını, sayıca yeterli olmasa da açılan her seviyede okullar ve Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi’nin getirdiği yeni uygulamalarla görece daha iyi şartlara kavuşur. Kızları için farklı bir eğitim anlayışı benimseyen İstanbul-Boğaziçi’nde ikamet eden varlıklı, saraya yakın bürokrat aileler, yani Osmanlı aristokrasisi ise “konak eğitimi” anlayışını benimserler. Ev içerisinde yabancı mürebbiyeler denetiminde gerçekleştirilen, Batı etkisinde bir eğitim olan bu anlayış, İmparatorluğun ilk kadın aydın ve yazarlarının yetişmesinde birinci dereceden rol oynar.

1877 tarihli romanıyla edebiyat sahnesine çıkan ilk kadın yazar olan Zafer Hanım’dan başlayarak Müfide Ferit, Şükufe Nihal, Halide Nusret, Samiha Ayverdi, Suat Derviş, Güzide Sabri, Safiye Erol, Kerime Nadir, Muazzez Tahsin, Cahit Uçuk gibi isimler, kadını tüm sorunlarıyla birlikte masaya yatırır. Aşk, evlilik, aile ilişkileri, kadın-çocuk eğitimi, eğitilmiş kadının kendisine toplumda yer edinme mücadelesi, büyük toplumsal değişimlerde kadının durumu gibi pek çok konuyu hem romanlarında hem de basında çeşitli yönleriyle ele alırlar.

Bu isimler arasında iki kadın, Osmanlı/Türk kadınını yurtdışında temsil eden ilk kadın yazar Fatma Aliye ve kendi devrinin en önemli yazarı, şahsî ve millî mücadelesiyle simge bir isme dönüşen Halide Edip Adıvar, birer adım öne çıkarlar ve erkeklere ait görülen kamu mekânına çıkmasına henüz izin verilmeyen eğitilmiş kadının sıkıntılarını birinci ağızdan dile getirirler.

Münevver Ayaşlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar Türk siyasî tarihinde mihenk taşı konumundaki önemli olaylara tanıklık ettiği anılarıyla tanınan muhafazakâr yazarlarımızdandır. Ayaşlı, anılarının yanı sıra, üç kitaptan oluşan *Pertev Bey'in Üç Kızı* isimli nehir roman ile *Vaniköyü'de Fazıl Paşa Yalısı* olmak üzere iki de roman kaleme almıştır. Kendisiyle aynı dönemde, 1960'larda eser vermeye başlayan Adalet Ağaoğlu, Leyla Erbil, Tezer Özlü gibi yaşça küçük olan yazarlardan yetişme koşulları, duyuş ve düşünüş açısından ayrılmakta ve İmparatorluk bakıyesi olan ilk kadın yazarlar kuşağına yaklaşmaktadır. İşlediği konular açısından da bu kuşakla benzerlik gösteren Ayaşlı, kadın, aile hayatı ve eğitim konularını daha geniş bir tarihî perspektiften ele almaktadır.

Rumeli kökenli köklü bir aileye mensup olan yazar, ünlü Sadullah Paşa ailesinin de gelinidir. Osmanlı aristokrasisinden gelme bir yazar olarak, bu aristokrasinin Cumhuriyet'le beraber gözden düşüşünün ve yoksullaşmasının en yakın tanıklarından biridir. Ayaşlı, bu tanıklığını anılarının yanında romanlarına da yansıtmıştır.

Ayaşlı, romanlarını Boğaziçi etrafındaki konak ve yalı tarzı evlerde doğup büyümüş, yabancı mürebbiyelerin eşliğinde konak eğitiminden geçmiş; yaşam tarzı ve kültür açısından zirve olarak gördüğü Osmanlı terbiyesine sahip kadın kişiler üzerine kurmuştur. Bu kadınların Mütareke yılları ve Cumhuriyet'in değişen toplumsal şartlar karşısında tutunmaya çalışmaları üzerinde durmuştur.

Yürekten bağlı bulunduğu İmparatorluğun Batı karşısındaki yenilgilerine, doğduğu Selanik'in ve tüm Rumeli'nin kaybedilmesine, hanedan ailesinin Cumhuriyet rejimiyle birlikte ülkeden sürülüşüne tanıklık eden; saltanat ve hilafetin kaldırılışıyla toplumsal düzeyde etkili olan "yetimlik" duygusunu sınıfı nedeniyle en şiddetli yaşayanlardan biri olan Ayaşlı, eşini de çok erken kaybetmesiyle yaşam mücadelesinde yalnız kalmıştır. Bu sebeple Ayaşlı'nın romanlarında da tıpkı kendisi gibi evlerini, babalarını ve eşlerini çok erken yitirip toplumsal kırılmalar esnasında yapayalnız kalan kadınlar, çoğunluğu oluştururlar.

Ayaşlı, romanlarında başka toplumsal sınıflardan kadınlara da yer vermiş, ancak genellikle bu kadınları bazı olumsuz özellikleriyle ön plana çıkararak Osmanlı aristokrasisinden kadınların üstünlüğünü vurgulama yoluna gitmiştir.

Yazarın aristokrasiye bağlı kurmaca kadınlarının bir kısmı konak eğitiminden geçerken, bir kısmı ekonomik nedenlerle bu eğitimden yararlanamamış, ancak her biri aile büyüklerinden Osmanlı terbiyesi almıştır. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Selmin, Azize ve kısmen Berrin; *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı* romanında da Cemile, konak eğitiminden yararlanan kadınlar olarak göze çarparlar. Konak eğitiminden yararlanmamakla birlikte ailelerinde devam ettirilen Osmanlı yaşayışı ile terbiye ve görgü kurallarını devralan kadınlar ise *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Nermin ile kızları Selmin ve Tülay, *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nda ise Nevnihal'dir.

Konak eğitiminden geçmiş kadınların çok iyi yabancı dil ve güzel sanatlar eğitimi aldığı; giyim kuşamda, zevkte, terbiyede üstün özelliklere sahip oldukları, seçkin sınıflarını en iyi şekilde temsil ettikleri dikkati çeker. Batılı bir eğitim almış olmalarına rağmen millî ve manevî bilinçlerini yitirmedikleri, hemen her açıdan ideal ve örnek alınacak kadınlar oldukları görülür. Özellikle *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nın Selmin'i yazar tarafından "imparatorluk kızı" yakıştırmasıyla hemen her açıdan ideal kadın olarak sunulmuştur.

Adı geçen romanlarda Batı etkisinde bir konak eğitimi almayan, daha yaşlı ve geleneksel kadınlar da bulunur. Bu kadınlar, Batılı yaşam tarzına karşı temkinli, kendilerinden yaşça küçük kadınlara karşı koruyucu, eğitici ve yönlendirici tavırlar sergilerler. Dinlerine son derece bağlı, tasavvufa eğilimli bu kadınlar gayrimüslimlere karşı da aşağılayıcı bir tavır içerisinde görünürler. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'ndaki Nuhbe ve Gürcü "saraylı" Hanımefendi ile *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nın Naile'si, ayrıca her iki romanda da görülen emektar kalfalar, yazarın geleneksel kadınlarıdır.

Ayaşlı, Boğaziçi çevresinin kadınlarına büyük bir sempatiyle yaklaşarak romanlarının edebî değerini düşürmek pahasına onlara karşı taraflı bir tutum sergiler. Çeşitli sosyal ortamlarda başka sınıflardan kimselerle karşı karşıya getirdiği bu kadınların eğitimde, terbiyede, zevkte, ahlâkta ne kadar üstün olduklarını gösterir. Bu kadınların başlarına gelen olumsuzluklarda çoğu kez kader vurgusunu yinelemekle

beraber, asıl olarak değişen siyasî ve toplumsal şartları sorumlu tutar. Onun gözünde kadınların sosyal yaşamdaki düşüşlerinin en büyük sorumlusu, Osmanlı aristokrasisini yoksullaştıran savaş şartları ve siyasî yapıdır.

Ayaşlı, Rumelili olmasının da verdiği bir hemşehrilik duygusuyla Rumeli kadınlarına sempatiyle yaklaşır. *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nın Raziye'si, Boğaziçi çevresinde yetişmediği hâlde yazarın olumlu özellikleriyle öne çıkardığı kadınların başında gelir. Yazar, "Erken Sönen Işıklar" öyküsünde de Rumelili kadınlara acıma duygusuyla yaklaşır.

Ayaşlı, Mütareke yıllarıyla beraber Batı taklitçisi, yoz ve ahlâksız bir çevreye dönüşen Şişli-Beyoğlu'ndaki gayrimüslim ve yabancı kadınlara da romanlarında yer verir. Bunlar, yaşamlarını vurguncu savaş zenginlerinin metresi olarak sürdüren, hiçbir millî ve manevî değer tanımayan, düşmüş kadınlardır. Yazarın bu kadınlara tiksinti ve önyargıyla yaklaştığı görülür. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Gani Bey'in çevresindeki Rum ve Ermeni metresler ile *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'ndaki Fransız Jeanne ile Rum Eleni, bu ahlâksız kadınların romanlardaki temsilcileridir. Gayrimüslim kadınlar içerisinde metres olmayıp hizmetçi, pansiyoncu olan kimseler de çıkarıcı insanlar olarak yansıtılmışlardır.

Yazar, Batılı bir yaşamın mevcut olduğu Şişli-Beyoğlu çevresinde Müslüman-Türk kadınlarına fazla yer vermez. Bu çevreye düşmüş az sayıdaki Müslüman-Türk kadınının da eğitimsiz kimseler oldukları görülür. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının başkişisi Selmin, bir yanlış anlaşılma sonucu bu çevrenin bir parçası olmuş, böylece yazara Boğaziçi çevresinin seçkin bir temsilcisi ile Şişli-Beyoğlu çevresinin düşmüş kadınlarını karşılaştırma fırsatı vermiştir.

Ayaşlı'nın romanlarında metres olmayan, ancak yine sefih bir yaşam tarzı içerisinde gösterilen yabancı kadınları da bulunmaktadır. Bu kadınlardan ikisinin yaşamlarını Komünizm ve Siyonizm gibi, yazarın zararlı addettiğı ideolojilere adanmış kimseler oldukları görülür. Bunlar, *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda İren ve "Erken Sönen Işıklar'da, yaşadığı ülkede Şişli-Beyoğlu'na benzer bir çevre içerisinde görülen Lubjana'dır.

Romanlarda yazarın temkinli yaklaştığı ve bazı olumsuz etkilerinden bahsettiğı gayrimüslim ya da Avrupalı kadınlar da bulunur. Bu kadınlar, konak ve

yalılarda çalışan mürebbiye ve dadılardır. Ayaşlı, bu kadınları farklı bir dinin misyonerliğini yaptıkları ve yetiştirdikleri çocukları yabancı kültürlerin olumsuz etkilerine açık hâle getirdikleri için eleştirir. Ancak onları konakların kalabalık maiyetinin bir parçası olarak gördüğü için bu kadınlara olumsuz yaklaşmaz. Yazar, bu kadınların olası olumsuz etkilerinden çocukları ancak ebeveynlerinin koruyabileceğine inanır. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Matmazel Durand, Fraulein Sturm ve dadı Katina, yazarın temkinli yaklaştığı kimselerdir.

İstanbul'un daha yoksul semtlerinde yaşayan kenar mahalle kadınları da yazarın olumsuz ve önyargılı bir tavırla yaklaştığı kimselerdir. Yazar, yakından tanımadığı bu çevrenin kadınlarını görgüsüz, dedikoducu, anlayışsız, çıkarıcı kimseler olarak yansıtır. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Pertev Bey ailesinin taşındıkları kenar mahallelerde aileyi dışlayan mahalleli kadınlar, bunlara en güzel örnektir. Aynı romanda Muammer'in metresi Perizat ve Muammer'den tehditle para sızdıran Perizat'ın annesi Huriye de bu kadınlardandır.

Rumeli ve İstanbul dışındaki tüm Anadolu coğrafyasını taşra olarak gören Ayaşlı, İstanbul'un elinden başkentlik payesini alan Ankara'ya karşı olumsuz duygular besler ve bu duyguları eserlerindeki kişilere yansıtır. Ankara bürokrasisinden olan erkek ve kadın tüm roman kişileri, yetersiz bir eğitim almış, sonradan görme, yanlış Batılılaşmış; giyim kuşamda ve yaşamda aşırı derecede lükse düşkün, makam ve para hırsı içinde, üstelik iftira ve jurnale kadar varan kirli bir siyaset çevresine dâhil kimselerdir. Bu türden taşralı kadınların en yetkin temsilcisi, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanındaki Hilal'dir.

Söz konusu romanlarda Ankara bürokrasisinden olmayıp Anadolu'dan Ankara'ya gelmiş ya da buralı olup Ankara'nın daha yoksul kesimini temsil eden kadınlar da bulunur. Bu kadınların yaşça büyük olanları görgüsüz, Ankara'nın modern yaşamına ayak uyduramamış, dindar, dul, fedakâr annelerdir. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Muammer'in annesi Sıdika ve Safiye bu kategoriye girer.

Ankara kadınlarından genç olanlarının, yetersiz bir eğitimden geçtikleri ve para sıkıntısı içerisinde çoğu kez kendilerinden yaşça büyük, varlıklı erkeklerin metresi olmayı seçtikleri görülür. Romanlarda metres yaşamının Ankara'da yaygın olması, yazarın bu şehre ve şehrin temsil ettiği siyasî rejime olumsuz bakışının bir

yansımasıdır. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanının Ayten'i ile *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nin Makbule'si, bu türden ilişkilere girmiş, deneyimsiz kadınlardır.

Eğitim şekilleri ve kalitesi üzerinde çok duran Ayaşlı, özellikle Cumhuriyet'in eğitim sistemine eleştirilerini yöneltebilmek için romanlarını ve roman kişilerini sıklıkla kullanır. Yazar, kendisinin de yararlandığı konak eğitiminin bazı eksiklikleri olduğunu kabul eder. Yabancı dil ve güzel sanatlar eğitimi açısından üstün gördüğü konak eğitimi, yazara göre dinî yönden yetersiz ve genç kızları toplumsal yaşama hazırlamakta başarısızdır.

Ayaşlı, konak eğitimi, mürebbiyeler ve özel yabancı okullarla desteklenen yabancı dil eğitimi açısından üstün görür. Aynı şekilde müzik ve resim eğitimi de, öğrencinin ilgi ve becerisine bağlı olarak, ileri düzeyde görür. Bu konularda yoğunlaşan konak eğitiminin gerektiğinde kadınlara geçimlerini sağlayacak iş fırsatları yarattığını da göstererek bu eğitimin kalitesini ispatlama yoluna gider.

Dinî eğitimi oldukça önemseyen Ayaşlı, konak eğitiminin en büyük eksikliğinin çocukların manevî yönlerini inşa etmek olduğunu her iki romanında da gösterir. Ailelerin denetlemediği durumlarda mürebbiyelere ve dadılara ise dinî eğitim yönünden doğrudan savaşı açar. Ailelerinin dinî eğitimlerini ihmal ettiği genç kızlar; dadı, mürebbiye ve özel yabancı okulların ya da üniversite eğitimi için gittikleri ülkelerin olumsuz etkilerine açık hâle gelirler. Çocukların dinî ve kültürel bunalıma sürüklenmesine neden olan bu durumdan, yazar açıkça ebeveynleri sorumlu tutar. Mürebbiyesinin etkisiyle Hristiyan olmayı düşünen *Pertev Bey'in Üç Kızı*'ndaki Berrin ile yükseköğretim için gittiği İngiltere'de alkol bağımlısı hâline gelen *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nden Nevnihal, bu bunalımı yaşayan kadın kişilerdir.

Konak eğitiminin yazara göre ikinci eksik yönü, kadınları sosyal yaşama hazırlamamasıdır. Batı etkisindeki Boğaziçi çevresi; bir “mutlu azınlık” çevresi olarak dışarıya fazla açılmayan, diğer sosyal sınıflarla fazla ilişkiye girmeyen, varlıklı bir çevredir. Bu çevrenin meslek sahibi olmaya ihtiyaç duymayan kadınları, yoksullaşıp daha mütevazı çevrelere katılmak zorunda kaldıklarında iş yaşamında ve erkeklerin dünyasında büyük zorluklar çekmişlerdir. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Selmin, ilk iş deneyiminde patronunun metresi olmuş; Azize, mahalle yaşamına

uyum sağlayamamış, *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nda Naile, Mütareke İstanbul'unda dul bir kadın olarak büyük zorluklar çekmiştir. Kadınlara kendi ayakları üzerinde durma imkânı tanımayan bu eğitimi Ayaşlı, kişileri üzerinden şiddetle eleştirir.

Ayaşlı'nın romanlarında konak dışında ev içi eğitim alan kadınlar da bulunur. Bu kadınların eğitimi ev–bahçe işleri ve dinî eğitim üzerine yoğunlaşmıştır. Genellikle taşra ve Rumeli kadınlarının evlilik yaşamına hazırlanmak üzere bu türden bir eğitimden geçtikleri görülür. Bu kadınlar, sosyal yaşamda konak eğitimi alan kadınlara göre daha etkin görülürler.

Yazar, Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim kurumlarında verilen eğitimi aşırı Batılı, millî ve manevî değerlerden yoksun, kalitesiz ve yetersiz bulur. Yazara göre hem laik devlet okullarında hem de özel yabancı okullarda çocuklar, Latin harflerine geçildiği için gerçek kaynaklara ulaşamadan, gerçek tarih ve edebiyattan habersiz, sadeleştirilme bahanesiyle özünden uzaklaştırılmış bir dille kalitesiz bir eğitim almaktadırlar. Devlet okulları da çocuklara yabancı dil öğretmede başarısızdır.

Farklı sınıflar, Cumhuriyet'in eğitim kurumlarından farklı şekillerde etkilenir. Bu eğitim kurumlarından yararlanan Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınlar, çoğu kez ailelerinden öğrendikleri ile eğitim kurumlarından aldıkları eğitim arasında kalırlar; bu yüzden aynı aile içerisinde farklı eğitimlerden geçmiş bireyler arasında anlaşmazlık görülür. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Nermin ile annesi Azize arasında yaşananlar bu türden anlaşmazlıklardır.

İstanbul'un yoksul kenar mahallelerinin ya da taşranın kadınları ise çoğu kez eğitimlerini yarım bırakır ya da bir meslek edinemeyerek ahlâksız ve sefih bir yaşam tarzına yönelirler. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Perizat ile Ayten; *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'nda Makbule bu türden kadınlardır. *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Hilal, bir meslek sahibi olduğu hâlde bu okullarda şekillenen hırslı ve çıkarıcı kişiliğinin yönlendirmesi ile sefih bir yaşamı seçmiştir.

Yazarın romanlarında, çocukları okul çağına Cumhuriyet Dönemi'nde giren ailelerin özel okul tercihi Amerikan okullarıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeye giren ve DP iktidarı ile perçinlenen Amerikan etkisi, yazarın eleştirilerinin hedefindedir. Ailelerinin manevî yönden ihmal edip şımarttığı çocuklar, gittikleri

okulda aldıkları millî heyecandan yoksun eğitimin de etkisiyle kendi kültürlerine ve vatanlarına yabancılaşırlar. Yazar, bu durumu ayrıntıyla örneklendirmek için erkek kişileri de kullanır. Bu türden bir yabancılaşma yaşayan kişiler *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Baskın, Tülay ve Aydın Ergüç ile *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*'ndaki Nevnihal'dir.

Yazar, yükseköğretim kurumlarına da kuşkuyla yaklaşır; yurt dışında eğitim alan öğrencilerin millî ve manevî bilinçten mahrum olmaları durumunda kimliklerini yadsıyıp vatanlarını sonsuza dek terk etme kararı aldıklarını her iki romanda da gösterir. Ayaşlı, yurt içindeki üniversiteleri de birer eğitim yuvasından çok Komünizm için taraftar toplanan, zararlı sosyal ortamlar olarak yorumlar. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Tülay ve Aydın ile “Erken Sönen Işıklar” adlı öyküde Ömer, Komünizmle üniversite ortamında tanışmışlardır.

Eğitimin içeriği söz konusu olduğunda yazarın konak eğitimi yine ön plana çıkardığı görülür. Yabancı dil ve güzel sanatlar alanında konak eğitimi almış kişilerin diğer eğitim şekillerinden yararlanan kişilere olan üstünlükleri, karşılaştırmalar aracılığıyla vurgulanır.

Dindar ve ailesi gibi tasavvufa eğilimli biri olan Ayaşlı, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik ilkesiyle gerçekleştirdiği bazı düzenlemeler ve çıkarılan kanunlar karşısında ülkede din dışı bir hava estirildiğine inanmış, eleştirilerini de bunun üzerine kurmuştur. Saltanat ve hilafetin ilgasından tekkelerin kapatılmasına kadar muhafazakâr çevrenin eleştirdiği pek çok uygulamaya romanlarında aynı eleştirel yaklaşımla yer vermiştir. Ayaşlı, eğitim kurumlarının da aynı olumsuz havayı yaydığını, çocukları dinlerinden soğuttuğunu; onları başka kültürlerin ya da Komünizm gibi ideolojilerin kucağına attığını düşünmektedir. Bunu örneklendirmek için de yazar, *Pertev Bey'in Üç Kızı* romanında Tülay, Aydın ve Naili'nin üzerinde çokça durarak laik eğitimin yanlışlığını ispatlamaya çalışmıştır.

Ayaşlı'ya göre dinî eğitimde mutlaka bir yönlendiricinin varlığı gerekmektedir. Çoğu kez aile büyükleri, geleneksel kadınlar, özellikle kalfalar bu görevi üstlenirken tarikatlar da dini doğru bir şekilde tanımanın ve yaşamanın yolunu öğretirler. *Pertev Bey'in Üç Kızı*'nda Selmin, Berrin ve Nermin, bir tarikata

bağlandıktan sonra etrafındakileri de yönlendirerek yazarın bu konudaki düşüncesini somutlaştırmışlardır.

Münevver Ayaşlı, Osmanlı aristokrasisinin kızlarına aldırıldığı konak eğitiminin eksikliklerini görüp değişen Türkiye şartları karşısında bu eğitimin ne kadar sun’i kaldığını sezer, ancak aynı sınıfa mensup ve bizzat bu eğitimden geçmiş biri olarak bu eğitime ve kadınlara karşı duygusal ve taraflı bir yaklaşım sergiler. İmparatorluk nostaljisinin hâkim olduğu romanlara damgasını vuran kadınlar, konak eğitiminden geçmiş ve Boğaziçi çevresini en güzel, en yetkin biçimde temsil eden Selmin, Azize, Cemile gibi kadınlar olmuşlardır.

Yazar konak eğitiminin geçersizleşmesi karşısında farklı formüller denemiş, *Pertev Bey’in Üç Kızı*’nda konak eğitimi ile özel yabancı okullar ve devlet okullarından alınan eğitimi birleştirdiği Berrin ve ailesinden Osmanlı terbiyesi alan, ancak devlet okullarında okuyan Nermin üzerinden doğru bir senteze ulaşma yolları aramıştır. Ancak erkeksi yapısı fazla vurgulanan Berrin, özel yaşamında mutsuz olurken Nermin, yeni çevresi olan Ankara’da sonradan görme Ankara bayanları arasına karışmış ve belli bir yaşa gelinceye dek Osmanlılık özelliği gösterememiştir. Yazar, böylece konak eğitimi ile Cumhuriyet’in eğitim sistemi arasında bir sentez yapılamayacağını göstermiştir.

Denediği formüllere rağmen aradığı sentezi bulamayan Ayaşlı için ideal Türk kadını, *Pertev Bey’in Üç Kızı* romanının başkişisi Selmin olmuştur. Çok kapsamlı bir konak eğitiminden geçen ve hiçbir eğitim kurumundan yararlanmayan Selmin’in özel yaşamında başına gelenler, İmparatorluk ve İstanbul’un yaşadıklarıyla paralel ilerlemiş; İstanbul’un yaşadığı ahlâki bozulma ve aristokrasisinin yoksullaşıp gözden düşmesi Selmin’in yaşadıkları üzerinden simgeleştirilmiştir. Ayaşlı’nın her açıdan, dâhil olduğu sınıf fark etmeksizin romandaki tüm kadınlardan üstün tuttuğu Selmin, yaşamının son yıllarında tasavvufa yönelerek yazarın gözünde gelişimini tamamlamış ve her hâliyle ideal Osmanlı kadını olduğunu ispatlamıştır.

Eğitim sisteminin millî ve manevî açıdan zenginleştirilmesi gerektiğini düşünen Ayaşlı’ya göre sosyal yaşama her geçen gün daha da hâkim olan Batı etkisinin olumsuz sonuçları, ancak ebeveynlerin dikkati ve çabası ile önlenabilir. Millî benliklerinin bilincinde, gerçek tarihini tanıyan ve inançlı yetiştirilen

çocukların her türlü olumsuz etkiden korunacağına inanan Ayaşlı, eğitim kurumlarının bu açıdan eksikliklerini kapatacak olanın aileler, özellikle de anneler olduğunu düşünür.

Yazara göre sosyal yaşamdaki etkinlikleriyle Batı'yla öteden beri daha çok yüzleşen erkek çocuklar, olumsuz etkilere daha açıkken kız çocuklar, annelerinin yönlendirmesi ile kurtarılması daha mümkün kimselerdir. Annenin çocuk üzerindeki etkisinin farkında olan Ayaşlı, kadın eğitime “kendini geliştirme”, “bir birey olma” ve “meslek edinme” yönlerinden çok, “kültürü koruma, devam ettirme ve sonraki nesle aktarma” açısından yaklaşır ve büyük önem verir.

Zenginliğin ve siyasî erkin el değiştirdiği II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e değin yaklaşık 60 yıllık bir süreçte, ait olduğu sınıfın kaybolmaya yüz tutmuş değerlerini, geleneklerini, eğitim özelliklerini ve terbiyesini romanlarında yaşatma yoluna giden Ayaşlı, kurmaca kadınlarını çeşitli toplumsal sınıfları temsil edecek özellikte seçmiş, Osmanlı aristokrasisine bağlı kadınları diğer sınıflardan üstün tutmuş ve böylece yanlı bir tavır ortaya koymuştur.

Cumhuriyet'in eğitim sistemine hem konak eğitiminden geçmiş bir birey, hem de muhafazakâr çevrenin bir temsilcisi olarak eleştiriler yönelten Ayaşlı, Batı'nın tamamen aleyhinde olmamakla birlikte, olumsuz etkilerinin varlığını da kabullenmiştir. Yeni nesillerin eğitiminde mürebbiyelerin değil, ailelerin, özellikle de eğitilmiş, Osmanlı terbiyesi ile yetişmiş annelerin etkili olması gerektiğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

1. İncelenen Eserler

1.1. Romanlar

1. Ayaşlı, M. (1976). *Pertev Bey'in Üç Kızı*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
2. _____ (1987). *Vaniköyü'nde Fazıl Paşa Yalısı*. İstanbul.

1. 2. Öyküler

1. _____ (1985). Erken Sönen Işıklar I. *Boğaziçi* (34): 8-11.
2. _____ (1985). Erken Sönen Işıklar II. *Boğaziçi* (35): 31-33.
3. _____ (1985). Erken Sönen Işıklar III. *Boğaziçi* (36): 21-23.
4. _____ (1986). Muharrir Hasan Fehmi Bey. *Türk Edebiyatı* (151): 22-24.

1. 3. Anılar

1. _____ (1975). *Dersaâdet*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
2. _____ (1990). *Avrupai Osmani Rumeli ve Muhteşem İstanbul (Hatırlayabildiklerim) I. ve II. Bölüm*. İstanbul.
3. _____ (1991). *Geniş Ufuklara ve Yabancı İklimlere Doğru (Hatırlayabildiklerim) II. Kitap 3. Bölüm*. İstanbul.

1. 4. Deneme ve İncelemeler

1. _____ (1971). *19. Asır Teşrini Sâni ve Ötesi Kıbrıs ve Fetvası*. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.
2. _____ (1973). *İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.
3. _____ (1984). *Edep Yâhû*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
4. _____ (2009). *Haminne 'nin Suret Aynası*. İstanbul: Timaş Yayınları.

2. Yararlanılan Kaynaklar

1. Adıvar, H. E. (1963). *Handan*. İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık Ltd. Şti.
2. Adıvar, H. E. (2004). *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Özgür Yayınları.
3. Adıvar, H. E. (2012) *Mor Salkımlı Ev*. İstanbul: Can Yayınları.
4. Ahmet Mithat Efendi (2014). *Felâtn Bey ile Rakım Efendi*. İstanbul: Özgür Yayınları.
5. Arı, Doç. Dr. K. (2009). *Atatürk ve Aydınlanma –Düşünsel Temelleri ve Gelişimi-*. İzmir: Yakın Kitabevi.
6. “aristokrasi.”
(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BATI.572df7be5a6294.49373784) (07.05.2016)
7. Atalı, S. (2014). *Cahit Uçuk'un Romanlarında Kadın ve Eğitim*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
8. Aydın, C. (2015). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanında Yabancı Eğitimciler Üzerine Bir İnceleme*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
9. Ayvazoğlu, B. (2013). *Defterimde Kırk Suret*. İstanbul: Kapı Yayınları.
10. Ayverdi, S. (2010). *İbrahim Efendi Konağı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
11. Bora, T. (2002). “Milliyetçi Muhafazakâr ve İslamcı Düşünüşte Negatif Batı İmgesi”. *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık*. (ss. 251-268). İstanbul: İletişim Yayınları.
12. Calayır Küçükörmən, G. (2010), *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

13. Canbaz, F., (2005). *Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu*. Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.
14. Coşkun, B., (2010). *Halide Nusret Zorlutuna -Hayatı-Eserleri-Fikirleri-*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
15. Çağın, Ş. (2014). “Felâtun Bey ile Rakım Efendi Hakkında”. *Felâtun Bey ile Rakım Efendi* (ss. 7-22). İstanbul: Özgür Yayınları.
16. Çeri, B. (2013). *Hatıra-Roman İlişkisi ve Münevver Ayaşlı Romanları*. İstanbul: Doğu Kitabevi
17. Dere, M., (2015). *İhtişamdan Sefalet, Yeni Türk Edebiyatında Konak ve Yalı –Roman ve Hikâye-*. Konya: Palet Yayınları.
18. Doğan, S. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydın Kadınlar Şair ve Yazarlar 1850-1950*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
19. Duben, A. ve Behar, C. (2014). *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*. Çev. Nuray Mert. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
20. Enginün, İ. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
21. Enginün, İ. (2001). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
22. Enginün, İ. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
23. Er, T. (2007). *Erguvaniler - Türkiye'de İktidar Doğanlar*. İzmir: Duvar Yayınları.
24. Ertürk, Prof. Dr. S., (1982). *Eğitimde “Program” Geliştirme*. Ankara: Yelkentepe Yayınları.
25. Esendal, M. Ş., (2011). *Ayaşlı ile Kiracıları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

26. Fidan, Prof. Dr. N. ve Erden, Doç. Dr. M. (Tarihsiz). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Repa Eğitim Yayınları
27. Gülendamlar, R. (2006). *Türk Romanında Kadın Kimliği 1946-1960*. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
28. Gürbilek, N. (2009). “Erkek Yazar Kadın Okur”. *Kadınlar Dile Düşünce Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet* (ss. 275-305). İstanbul: İletişim Yayınları.
29. Gürlek, D. (2012). *Kültür Dünyamızdan Sayfalar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
30. Gürpınar, H. R. (2004). *Mürebbiye, Hayattan Sayfalar, Kadınlar Vaizi*. İstanbul: Özgür Yayınları.
31. Hamarat, Z. (2010). *Ahmet Rasim’in Gözüyle İstanbul Folkloru*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
32. Ibañez, V. B. (2009). *Fırtınadan Önce Şark*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
33. Işın, E. (1988). “Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat”. *Tarih ve Toplum*. 9 (51). 22-27.
34. İleri, S. (2015). *Edebiyatımızda Sevdığım Romanlar Kılavuzu*. İstanbul: Everest Yayınları.
35. İleri, S. (2013). *İstanbul’un Sandık Odası*. İstanbul: Everest Yayınları.
36. İnci, H. (2005). “Felâton Bey’i tanır mısınız?”. *Kitap-lık*. (83). 81-85.
37. İnci Elçi, H. (2003). *Roman ve Mekân Türk Romanında Ev*. İstanbul: Arma Yayınları.
38. Jenkins, H. D. (2008). *Robert Kolej’in Kızları Misyonerlik Feminizm Yabancı Okullar*. Çev. Ayşe Aksu. İstanbul: Dergâh Yayınları.
39. Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Çev. Aksu Bora ve Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay. İstanbul: Metis Yayınları.
40. Karaosmanoğlu, Y. K. (2004). *Kiralık Konak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

41. Karaosmanoğlu, Y. K. (2008). *Panorama*. İstanbul: İletişim Yayınları.
42. Karay, R. H. (2005). *İstanbul'un Bir Yüzü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
43. Karay, R. H. (2011). *Bir Ömür Boyunca*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
44. Kerman, Z. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
45. Kılıç, S. (2005). Cumhuriyet Dönemi'nde Yabancı Okullar (1923-1938). <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-61/cumhuriyet-doneminde-yabanci-okullar-1923-1938>, (21.09.2015).
46. Kılıçlıoğlu, S., Araz, N., Devrim, H., (1972). “muhafazakâr.”, “muhafazakârlık.” *Büyük Lügat Ansiklopedi* 2. baskı 9. cilt İstanbul: Meydan Yayınevi.
47. Kırkpınar, Dr. L. (1999). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*. İzmir: Zeus Kitabevi Yayınları.
48. Kienitz, F. K., (2014). *Sultanların Şehirleri*. Çev. M. Haydar Cümbüş. İstanbul: Yeditepe Yayınevi
49. Koçer, H. A. (1970). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*. Ankara: MEB.
50. Kodaman, Prof. Dr. B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
51. Kolcu, A. İ. (2009). *Cumhuriyet Edebiyatı II- Hikâye ve Roman*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
52. Kurnaz, Prof. Dr. Ş. (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
53. Kurnaz, Prof. Dr. Ş. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
54. Meriç, C. (1981). *Bir Fâcianın Hikâyesi*. İstanbul: Umran Yayınları

55. Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1, A.Mithat'tan A.H.Tanpınar'a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
56. Mutluay, R. (1973). *50 Yılın Türk Edebiyatı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
57. Necatigil, B. (1991). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
58. Okay, O. (2010). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
59. Ortaylı, İ. ve Küçükkaya, İ. (2012). *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923-2023*. İstanbul: Timaş Yayınları.
60. Özön, M. N. (2009). *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
61. Parla, J. (1990). *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
62. Safa, P. (1997). *Mahşer*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
63. Sarıhan, Z. (2010). *Kurtuluş Savaşı Kadınları*. Ankara: Ulusal Eğitim Derneği
64. Tanpınar, A. H. (1969). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
65. Tekeli, İ. ve İlkin, A. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
66. Topdaş, F., (2012). *Suat Derviş Baraner'in Romanlarında İzleksel Kurgu*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
67. Uçuk, C. (1998). *Bir İmparatorluk Çökerken... -Anılar-*. İstanbul: YKY.
68. Uşaklıgil, H. Z. (2005). *Mai ve Siyah*. İstanbul: Özgür Yayınları.

69. Uysal, Z. (2011). “İstirap Ülkesi”nden “Saadet Ülkesi”ne Kaçış: Milli Mekân Olarak Ankara. *Edebiyatın Omzundaki Melek, Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*. (ss. 381-398). İstanbul: İletişim Yayınları.
70. Uzunarslan, Ş. (2010). “Cumhuriyet’in İlk Yirmi Yılında Mimarlık Alanındaki Gelişmelerin Mekân ve Mobilyaya Yansımaları”. *Cumhuriyetin Mekânları, Zamanları, İnsanları* (ss. 169-186). Ankara: Dipnot Yayınları
71. Vikipedi, Elektronik Sözlük
 (https://tr.wikipedia.org/wiki/Nam%C4%B1k_%C4%B0smail) (21.09.2015)
 (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Yidi%C5%9F>) (01.09.2015).
72. Yavuz, H. (1996). *Osmanlılık, Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Boyut Kitapları/Boyut Yayın Grubu.
73. Yıldız, H. (2009). *Münevver Ayaşlı, Hayatı, Eserleri ve Sanatı*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.